

Honvédségi Szemle

153. ÉVFOLYAM
2025/I. SZÁM

**A Magyar Honvédség szakmai,
tudományos folyóirata
Kiadja a Honvéd Vezérkar**

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök (főszerkesztő):

Dr. Porkoláb Imre dandártábornok (PhD)

Tagok:

Dr. B. Stenge Csaba (PhD)
Dr. Bali Tamás dandártábornok (PhD)
Dr. Balla Tibor ezredes (PhD)
Dr. Boldizsár Gábor ezredes (PhD)
Dr. Csiki Varga Tamás (PhD)
Dr. Daruka Norbert őrnagy (PhD)
Dr. Harai Dénes ny. ezredes (PhD)
Dr. Harold E. Raugh alezredes (PhD)
(Los Angeles-i Egyetem)
Dr. Jobbágy Zoltán ezredes (PhD)
Dr. Kiss Álmos Péter (PhD)
Dr. Király László (CSc)
Dr. Koller József dandártábornok (PhD)
Dr. Lippai Péter dandártábornok (PhD)
Dr. Luís Manuel Brás Bernardino alezredes (PhD)
(Katonai Akadémia, Lisszabon)
Dr. Molnár Ferenc dandártábornok (PhD)
Dr. Nagy László ny. ezredes (DSc)
Dr. Rajnai Zoltán (PhD)
Dr. Rudolf Urban ny. dandártábornok (CSc)
(Cseh Köztársaság Rendőri Akadémiája, Prága)
Dr. Sári Gábor alezredes (PhD)
Dr. Sascha-Dominik Bachmann (LLD)
(Bournemouth-i Egyetem)
Siposné Dr. Kecskeméthy Klára ezredes (CSc)
Dr. Srdja Trifković (PhD)
(Banja Luka-i Egyetem)
Dr. Szakály Sándor (DSc)
Dr. Wagner Péter (PhD)

A kiadásban és terjesztésben közreműködik
a HM Zrínyi Geoinformációs és Toborzástámogató
Közhasznú Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság
– Zrínyi Kiadó

Felelős vezető: Kulcsár Gábor ügyvezető

A Zrínyi Kiadó igazgatója: Dr. Hajdú Ferenc (PhD)

Szerkesztőség:

Felelős szerkesztő: Rojkó Annamária

E-mail: hsz@hmzrinyi.hu

Telefon: +36 30-773-7494

Főmunkatárs: Kiss Zoltán

Kézirat-előkészítő: Forró Zsófia

Korrektor: Vermes Judit

Tördelés: Pénzes Bettina

Szerkesztőségi titkár: Pásztor Júlia

E-mail: pasztor.julia@hmzrinyi.hu

Cím: 1024 Budapest, Szilágyi Erzsébet fasor 7–9.

Nyomdai kivitelezés:

HM Zrínyi Geoinformációs és Toborzástámogató

Közhasznú Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság,

Kreatív Tervező és Sokszorosító Igazgatóság

Felelős vezető: Pásztor Zoltán igazgató

ISSN 2060-1506 (nyomtatott)

ISSN 2732-3226 (online)

A Honvédségi Szemlélt az MTA Hadtudományi Bizottság
„A” kategóriás mértékadó folyóiratként ismeri el.
A folyóiratban közölt tanulmányok lektoráltak.

A Honvédségi Szemle lapelődei:

Ludovica Academia Közlönye, Magyar Katonai Közlöny,
Magyar Mars, Magyar Katonai Szemle, Honvéd,
Katonai Szemle, Honvédelem, Új Honvédségi Szemle

A Honvédségi Szemle tagja

az Európai Katonai Sajtószövetségnek (EMPA).

ZRÍNYI KIADÓ

Honvédségi Szemle

153. ÉVFOLYAM,
2025/I. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

TARTALOM

HADERŐSZERVEZÉS, -FEJLESZTÉS

Sándor Tamás vezérőrnagy:

Az elrettentés 70 éve a hidegháború kezdetétől napjainkig 3

Tarjáni Attila Imre ezredes:

A clausewitzi „csudálatos háromság” és a digitális akarat 20

NEMZETKÖZI TEVÉKENYSÉG

Dr. Porkoláb Imre dandártábornok – Fodor Márk Joszipovics:

Az izraeli védelmi innováció eredményei az autonóm fegyverrendszerek területén, tapasztalatok a hazai fejlesztési irányokhoz 31

Petrőcz Jordán:

Törökország kapcsolata afrikai országokkal és haderőkkel 38

Sallai János r. ezredes:

Az államhatár fogalmának és az államhatárok kijelölése történetének nemzetközi áttekintése 51

VEZETÉS, FELKÉSZÍTÉS

Bodó Szabolcs alezredes:

Az önkéntes tartalékos kiképzési rendszer fejlesztési lehetőségei 63

Szabóné Szabó Andrea alezredes:

A küldetésalapú vezetés a biztonsági környezet változásai tükrében: kompetenciák, változás, alkalmazkodás 76

Sári Gábor alezredes:

Az ukrán haderő szárazföldi haderőnemének technikai kiszolgálási rendszere, a rendszer működtetésének tapasztalatai és a Magyar Honvédség részére megfogalmazott javaslatok 85

HADTÖRTÉNELEM

Kulcsár Viktor:

Budapest 1914. évi erődítése 95

*Kiss W. Dávid:*Akik visszavágtak – A brit hadsereg 10. (szövetségeközi)
kommandójának magyar származású katonái 106

FÓRUM

Papp Kristóf százados:

Az ukrán nemzettudat megerősödése az 1990-es évektől napjainkig 118

Gulyás Géza ezredes:

Gondolatok a tűzfelderítésről és annak jövőjéről 138

SZEMLE

Gál Csaba ny. ezredes:

Katonai és haditechnikai hírek, információk a nagyvilágból 148

Szakály Sándor:

Kémelhárítók és kémelhárítás egykoron 156

ABSTRACT 159

Tisztelt Szerzőink!

Felhívjuk figyelmüket arra, hogy a kiadvány végén található szerzői útmutatónk megújult. A legfontosabb változtatás a részletesebb és áttekinthetőbb forrásjelölési rendszer. Ennek értelmében elsősorban a lábjegyzetek formátuma válik jóval egyszerűbbé, ezért mindenkit kérünk, gondosan tekintse át a teljes útmutatót. A 2024/1. számtól kezdve már ezt használjuk.

Köszönjük!

HM Zrínyi Nonprofit Kft. – Zrínyi Kiadó
Folyóirat-szerkesztőség

Sándor Tamás vezérőrnagy:

AZ ELRETTENTÉS 70 ÉVE A HIDEGHÁBORÚ KEZDETÉTŐL NAPJAINKIG

DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.1

ÖSSZEFOGLALÓ: A modern geopolitikai környezetben és a hagyományos fegyveres konfliktus ismételt európai megjelenésének – ami az orosz–ukrán háborúban öltött testet –, hatásaként az elrettentés kérdése újra előtérbe került. Az elrettentés stratégiái, amelyek már a hidegháborús időszakban is központi szerepet játszottak, mára egyre árnyaltabb formákat öltöttek, jellegük pedig a különböző állami és nem állami szereplők által jelentett fenyegetésekhez igazodik. A közvetlen és a kiterjesztett elrettentés aktívan befolyásolja a nemzetközi kapcsolatok dinamikáját, valamint komoly hatást gyakorol a NATO-ra mint védelmi szövetségre is. A tanulmány célja, hogy rávilágítson az elrettentés elméleteinek történetére, azok fejlődésére és változásaira, valamint vizsgálja az elrettentés jövőbeni lehetőségeit.

KULCSSZAVAK: elrettentés, elrettentési stratégiák, NATO, hidegháború

A SZERZŐRŐL:

Sándor Tamás vezérőrnagy, nemzeti katonai képviselő (MH Gróf Andrássy Gyula Katonai Képviselő Hivatala, Brüsszel), az NKE Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója (ORCID: 0009-0009-2086-3579; MTMT: 10098825)

BEVEZETÉS

A hidegháború lezárását követően az *elrettentés* mind a közbeszédben, mind a katonai gondolkodásban háttérbe került. Ennek alapvető oka az volt, hogy a Szovjetunió és a Varsói Szerződés szétesését követően Oroszország katonai hanyatlása olyan nyugati¹ és főként amerikai katonai dominanciát hozott létre, amely garantálni látszott, hogy nincs olyan rivális hatalom, amely megkockáztatna egy általános háborút. Az Amerikai Egyesült Államok és a Nyugat, valamint a revizionista nagyhatalmak, Kína és Oroszország közötti intenzív geopolitikai verseny visszatérésevel ez az állapot alapjaiban változott meg.² Ennek markáns megnyilvánulása az orosz agresszió Ukrajnában, amely visszahelyezte Oroszországot a hidegháborús ellenfél státuszába, és az elrettentést, illetve a védelmet ismét a NATO-stratégia középpontjába állította.³ Ennek megfelelően a NATO-tagállamok állam- és kormányfői a madridi csúcstalálkozón (2022) döntöttek a NATO elrettentési és védelmi képességeinek Oroszországgal szembeni megerősítéséről.

¹ A Nyugat ebben az értelemben magában foglalja mindazon országokat, amelyek demokratikus értékeket vallanak magukénak, és ennek megfelelően érdekközösséget alkotnak.

² Krepinevich 2020.

³ Monaghan et al. 2024.

Az új stratégiai koncepció a Szövetség alapfeladatain nem változtatott, de komoly *eltolódás* figyelhető meg a feladatok megfogalmazásában, így a „kollektív védelem” feladata Madrid után „védelmi és elrettentési” feladatokat takar, a „válságkezelés” pedig „válság-megelőzéssé és -kezeléssé” szélesedett, míg a „kooperatív biztonság” változatlan maradt.⁴ Az *elrettentési és védelmi tervcsalád* (Concept for Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area, DDA) a SHAPÉ⁵ dolgozta ki, és azt a NATO vilniusi csúcstalálkozóján (2023) hagyták jóvá. Ez a változtatás komoly képességbeli fejlesztéseket és a már előretelepített erők további megerősítését irányozta elő az úgynevezett frontországokban. A NATO a kollektív védelmet szolgáló feladatok sorrendjét a „védelem és elrettentés”-ről az „elrettentés és védelem”-re cserélte. A tervcsalád átfogó felülvizsgálata eredményének jóváhagyása, illetve azon szakterületek beazonosítása, ahol a Szövetségnek további lépéseket kell tennie, a washingtoni NATO-csúcstalálkozón (2024) történt meg.⁶

Az elrettentési és védelmi tervcsalád megjelenése kapcsán egyértelmű, hogy fel kell tenni magunkban a kérdést: vajon értjük-e a katonai elrettentés fogalmát? Ismerjük-e annak alapjait, stratégiáit és azok fejlődését, fajtáit? Értjük-e a NATO jelenlegi elrettentési stratégiáját, annak jövőbeni lehetőségeit? Ezekre a kérdésekre próbálok röviden válaszolni ebben a tanulmányban.

AZ ELRETTENTÉS FOGALMA

Az elrettentést a 2019. évi Hadtudományi Lexikon az alábbiak szerint definiálja.

„Elrettentés: a nemzetközi erőszak-alkalmazás (agresszió) megelőzésének, a már folyó harc-cselekmények eszkalációja megakadályozásának egyik módja. Kísérlet a lehetséges ellenfél meghatározott cselekvési formáktól való eltérítésére olyan kockázatok jelzésével, amelyek aránytalanul nagyok lehetnek számára az elérni remélt nyereséghez képest. Akarati ráhatás a potenciális agresszorra abban az irányban, hogy mondjon le az erőszak alkalmazásáról, és keressen politikai megoldást. Az elrettentés működése azon a feltételezésen alapszik, hogy minden szereplő racionálisan fog cselekedni.”⁷

A NATO AAP-6 elnevezésű, terminológiát egységesítő dokumentuma a következőképpen fogalmaz:

„Elrettentés: A potenciális agresszor meggyőzése arról, hogy a kényszerítés vagy fegyveres konfliktus következményei meghaladják a lehetséges előnyöket. Ehhez hiteles katonai képesség és stratégia fenntartására van szükség, amelyhez egyértelmű politikai akarat szükséges.”⁸

Érdekesség, hogy a NATO és Oroszország kiadott egy közös szabályzó okmányt, amely a katonai kifejezések tartalmát pontosította. Ebben a szabályzóban a következőképpen fogalmazták meg az elrettentés tartalmát:

„Elrettentés:

1. Politikai, katonai és egyéb intézkedések sora, amelyek célja, hogy meggyőzzék a másikat felet arról, hogy a megtorlás nyílt fenyegetése miatt nem tudja politikai céljait fegyveres támadással elérni.

⁴ Csiki–Tálas 2022, 3.

⁵ Supreme Headquarters Allied Power Europe – Szövetséges Hatalmak Európai Főparancsnoksága

⁶ Tálas 2024, 5.

⁷ Krajnc 2019, 212.

⁸ AAP-6 2021, 42.

2. A potenciális agresszor meggyőzésének képessége arról, hogy a kényszerítés és/vagy a fegyveres konfliktus következményei meghaladnák a potenciális nyereséget. Ehhez megfelelő katonai képességek fenntartása, hiteles stratégia és egyértelmű politikai akarat szükséges.”⁹

A fenti idézetek alapján akár le is egyszerűsíthetnénk az elrettentés fogalmát arra, hogy az alapvetően olyan erővel (nem csak katonai) történő *fenyegetés* (és lehet az vélt vagy valós), amelynek hatására a fenyegetett lemond szándékáról.

Ha egyszerű módon szeretnénk leírni az elrettentést, azt legjobban a következő képlettel tehetjük meg: *Sikeres elrettentés = Ellenfél várható költsége > Ellenfél várható haszna*¹⁰ Amennyiben az ellenfél költsége (értsd ez alatt: az elviselhető veszteségei¹¹) nagyobb, mint a győzelemmel elérhető nyereség, akkor az ellenfél – amennyiben racionálisan dönt –, lemond a fegyveres konfliktusról. Miután a fenyegetés az agresszor „kognitív dimenzióján” keresztül érzékelt percepció, ami képességekre, szándéokra épül, és amit megfelelően kommunikál, a szemben álló fél éri el az elrettentést.

A fenyegetés kulcsa tehát a percepció az erőszakra való képesség vonatkozásában, percepció az akarat/szándék megvalósítása vonatkozásában és az ezeket hitelessé tevő reputáció hármasa, amely megfelelő kommunikációval éri el a valós elrettentési képességet. Van még egy nagyon fontos, de kevésbé frekvenciált tényező, amely komoly hatással van az elrettentésre. Ez pedig az elrettentés jogszerűsége és morális alapja. Ez a tényező ugyanis befolyásolhatja az elrettentő intézkedés célpontjában lévő vezetés támogatását saját lakosságának körében. Szintén befolyásolhatja az elrettentést végrehajtó szereplő belső támogatottságát, segíthet potenciális támogatók, szövetségesek megnyerésében, de ugyanakkor segítheti ebben a potenciális ellenfelet is.

Kissinger is kiemelte a *Nuclear weapons and foreign policy* című munkájában, hogy a hatékony fenyegetésnek nem kell feltétlenül *teljesen valós* lennie, elég, ha a fenyegetettnek kétségei vannak a fenyegetés megvalósításával kapcsolatban. Érvéle szerint a lehetőség bizonyos lépések végrehajtására ugyanolyan hatásos az elrettentés során, mint ha azokat a lépéseket meg is tennék.¹² Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy az agresszorok motivációi komplexek és különbözőek, gyakran maga az agresszív oportunizmus készíti őket cselekvésre. Ezért az elrettentés olyan keretrendszer (ellenségkép) kialakítását követeli meg, amely képes az agresszióval kedvezőbb alternatívát kínálni.¹³

Az elrettentéshez ezért szükség van *képességre, elkötelezettségre* és ezek megfelelő *kommunikációjára*. Amennyiben ebből a hármas követelményrendszerből valamelyik elem nem áll rendelkezésre, vagy nem szinkronban működik, úgy az elrettentés maga sem lesz hatékony és működőképes.

⁹ Nuclear Terms and Definitions in English, 2007.

¹⁰ Glaser 1990.

¹¹ Elviselhető veszteség: amikor egy állam anyagi, technikai, területi vesztesége, az emberek szenvedése és annak mértéke nem veszélyezteti az élet-, a működési és a hadviselési képességét, még biztosítja a népesség elviselhető életmódját, és biztosítja a politikai, a társadalmi, a közigazgatási, a védelmi és a kulturális szervezetek jogállami működését, a fegyveres erők, a honvédelmi, a rendvédelmi és más közszolgálati intézmények alaprendeltetésének szükségszerű ellátását. A haderő vonatkozásában a harcképességgel még számolhatunk, ha az legalább 75%-os kiegyensúlyozott feltöltöttséggel rendelkezik, összhaderőnemi, illetve az összefegyvernemi kötelékek vonatkozásában is úgy, hogy folyamatában biztosított a személyi állomány, az eszköz- és a logisztikai utánpótlás. Krajnc 2019: i. m. 215.

¹² Kissinger 1957, 134–135.

¹³ Mazarr 2018, 2.

Fontos kiemelni, hogy a kognitív dimenzió ugyanakkor kiszámíthatatlan, ezért az elrettentés eddig leginkább akkor működött hatékonyan, ha rendelkezésre állt egy nemzetközi keretrendszer (államok közötti elrettentés), ami egyfajta közös alapot teremtett az elrettentés értelmezéséhez.¹⁴ Ennek következménye, hogy a nem állami szereplők, terrorszervezetek, nem kormányzott területek elleni hatékony elrettentés komoly kihívást jelent.

Összességében az elrettentés megjelenik a harcászati-hadműveleti szinten, amikor az erők alkalmazására, a harc megvívására fókuszál; megjelenik mint taktika, kiemelve, hogy az elrettentés eredménye (eredménytelensége) lehet egy fegyveres konfliktus kirobbanása; megjelenik mint nemzetbiztonsági stratégia, egy nagyobb védelmi politikai megközelítés és a „nemzetközi rendszer biztonságának kritikus eleme”.¹⁵

AZ ELRETTENTÉS ALAPJAI, ELRETTENTÉSELMÉLETEK

Ma már elfogadott tényként kezelhetjük, hogy Bernard Brodie volt az első, aki kijelentette, hogy az 1945 utáni világ alapvetően különbözik az azt megelőzőtől. Álláspontja szerint ennek megfelelően a katonai erő alaprendeltetése már nem a háborúk megnyerése, hanem a háborúk *megakadályozása* kell, hogy legyen.¹⁶ Brodie ezzel a megállapítással az atomfegyver háborúk karakterét megváltoztató hatására utalt. Az általa megfogalmazott álláspont indította el az *elrettentéselméletek* kidolgozását.

A hagyományos elrettentéselmélet a racionális választás elméletén alapul. Utóbbi abból indul ki, hogy:

- a szereplők racionálisak;
- a szereplők rangsorolják preferenciáikat;
- a szereplők preferenciáik megvalósítására törekcszenek.

Ebben az esetben a sikeres elrettentés feltétele, hogy a felek megértik a saját és a másik fél részére fontos értékeket, megértik, mit hajlandók kockáztatni, és ezt képesek hatékonyan és egyértelműen kommunikálni.¹⁷

Általánosan elfogadott nézet, hogy a klasszikus elrettentéselmélet alapjai ebben a racionális alapon működő államközpontú megközelítésben rejlenek. Ebben a rendszerben, ahol az államoknak saját biztonságukat kell szavatolniuk, a leghatékonyabb mechanizmus a béke megőrzésére a *hatalmi egyensúly* kialakítása és fenntartása.^{18, 19} Ha a hatalom egyenlően oszlik meg a rendszer szereplői vagy a szereplők meghatározó részei között, létrejön egy *status quo*, miáltal a béke valószínűbb, mert egyik államnak sem érdeke a kialakított egyensúly felborítása. Abban az esetben, ha a hatalom nem egyenlően oszlik meg az államok között, az erősebb készletést érezhet, hogy változtasson azon.²⁰ Racionális szereplők számításai egy nemzetközi normák által körülhatárolt környezetben együttesen szilárd alapjai lehetnek az elrettentésnek.²¹

¹⁴ Codner 2010, 22.

¹⁵ Paul 2009, 5.

¹⁶ Brodie 1946.

¹⁷ Lowther 2010, 31.

¹⁸ Morgenthau 1949.

¹⁹ Kissinger 1994.

²⁰ Zagare–Kilgour 2000.

²¹ Elgersma 2023, 2.

Erre a kiindulópontonra épült a klasszikus elrettentésemélet két ága, a strukturális elrettentésemélet és a *döntéseméleti elrettentésemélet*. A két elmélet ugyan különbözik, de alapvetően egymással összeegyeztethető irányba mutatnak. A strukturális elrettentéseméletet olyan tudósok képviselik, mint Kaplan, Waltz, Gaddis és Mearsheimer, míg a döntéseméleti elrettentésemélet mögött olyan nevek sorakoznak, mint Ellsberg, Schelling, Jervis és Snyder.

Strukturális elrettentésemélet

A strukturális elrettentés teoretikusai a nemzetközi stabilitás zálogának a hatalom elosztását látják – beleértve ebbe a rendszeren belüli hatalommegosztást, különös tekintettel a nagyhatalmakra. A legtöbb strukturalista álláspontja szerint, ha a paritásos viszony a nukleáris háború hatalmas abszolút veszteségeivel párosul, akkor egy racionalitáson alapuló háború elképzelhetetlen és gyakorlatilag lehetetlen. Álláspontjuk szerint a nukleáris egyensúly rendkívül szilárd és igen stabil, és az óriási pusztítóerővel rendelkező nukleáris fegyvereknek köszönhető a nagyhatalmi konfliktusok hiánya.²²

Snyder és Diesing úgy véli, hogy a nukleáris pusztítás lehetősége óvatosabbá tette az államokat, és ezzel egyidejűleg megemelték a nyílt konfliktushoz szükséges provokációs szintet.²³ Gaddis szerint a második világháború utáni időszak békéje visszavezethető egy alapvetően egyszerű struktúrára. Ez a struktúra elfedte a hatalmi realitásokat, egyszerűen fenntartható volt, szilárdabb szövetségi rendszerrel rendelkezett, és könnyen le tudta kezelni a szövetségi mintákban bekövetkező változásokat.²⁴ Mearsheimer tovább magyarázza a rendszer szilárdságát azzal, hogy a kétpólusú rendszerek mindig stabilabbak (békésebbek), mint a többpólusú rendszerek. Ennek okát abban látta, hogy a kétpólusú rendszerben eleve kevesebb lehetőség van a háborúra, mert a hatalmi egyensúly kibillenésére kevesebb esély van. A kisebb, gyengébb államok általában blokkosodnak a nagyhatalmak köré, ezzel csökkentve az egymás közti fegyveres konfliktus lehetőségét, valamint egyszerűbb az elrettentés, mert kevesebb a potenciális ellenfelek száma.²⁵ Waltz – Mearsheimer érvelésén túlmutatva – megállapítja, hogy az egyensúlyi viszonyban lévő hatalmak különösen stabil, békés viszonyt érnek el, ha az egymással vívandó háború ára kiemelten magas. Ha a háború magas árat követel, akkor a béke fontossá válik. Ez alapozta meg a nukleáris egyensúly fontosságát, ami a bipoláris rendszer egyik alapja volt. Ugyanakkor levonja azt a következtetést, hogy a csak hagyományos fegyverekkel rendelkező országok közötti háború – ellentétben a nukleáris képességek birtokosaival – mindig lehetséges.²⁶

Összefoglalva, a strukturális elrettentés elmélete alapvetően a hagyományos és a nukleáris erők egyensúlyára vetítette le a második világháborút követő hosszú béke fenntartását. A bipoláris világrendben fennálló paritás és az egymással szemben álló nukleáris csapásmérő erők mérhetetlen pusztító képességének egyedülálló morbid kombinációja hozta létre azt a stabilitást, amely jellemezte a hidegháború időszakát.

²² Zagare–Kilgour 2000: i. m. 8.

²³ Snyder–Diesing 1977, 450–453.

²⁴ Gaddis 1987.

²⁵ Mearsheimer 1990, 11–12.

²⁶ Waltz 1993.

Döntéseméleti elrettentésemélet

A strukturális elrettentésemélettel ellentétben – amely az államközi stabilitás kulcsát a hatalom szerkezetében és elosztásában látja –, a döntéseméleti elrettentésemélet az eredmények, a preferenciák és a választások kölcsönhatására összpontosít az államok közötti konfliktuos viselkedés meghatározásában. Maga a döntéseméleti változat épít a strukturális elmélet alapjaira, de azt feltételezi, hogy az atomháború olyan veszteségekkel jár, amelyeket csak irracionálisan gondolkodó döntéshozó tekinthet a konfliktus megoldásának.

Az elmélet tartalmazza mind a formális, mind az informális *racionális választás* (várható hasznosság) elemzéseit és az ezt követő játékelméleti finomításokat. Az elmélet a döntéshozókat nem egyszerűen egy egydimenziós skála mentén helyezte el, amelynek az egyik oldalán a teljes racionalitás, a másik oldalán pedig a teljes irracionalitás található. A döntésemélet elvét vallók szerint a teljes racionalitástól való eltérésnek több oka és iránya lehet.

Az irracionalitást okozhatja rendezetlen és ellentmondásos értékrend, hibás számítás, a közvetített üzenetek hiányos fogadása, félreértése, vagy a saját üzenetek félreérthető, hibás továbbítása, a kollektív döntés problematikája, ahol az egyének nem feltétlenül azonos értékrenddel rendelkeznek, vagy a szervezeti berendezkedésük generál eltéréseket.²⁷ Jervis szerint az irracionalitás okozta bizonytalanság és az ebben rejlő kockázatok kezelésére olyan képességgel kell rendelkezni, amely alkalmas egy háború megvívására.²⁸

Ugyanez a kockázat jelenik meg Butterfield *The Tragic Element in Modern International Conflict* című munkájában, ahol a szerző hangsúlyozza, hogy bár egy konfliktusban mindkét fél megpróbálja elkerülni a háborút, nem lehetnek teljesen biztosak a másik szándékában. Ez leszűkíti a rendelkezésre álló opciókat, ezért a saját biztonságukat növelő lépéseket kell tenniük, amelyek növelhetik a fegyverkezési versenyt – amit a hatékony elrettentés igazol –, és ezzel a fegyveres konfliktus kialakulásának veszélyét.²⁹ A döntéseméleti elrettentésemélet különösen hasznos célt szolgál, mert feltételezi a strukturális elrettentésemélet által elképzelt világot, ugyanakkor a kidolgozott modellek segítenek a strukturális elrettentésemélet logikai következményeinek meghatározásában. Ezek a modellek gyakorlatilag feltérképezik az optimális stratégiai viselkedés lehetőségét a strukturális elrettentésemélet által elképzelt világban. Így segíthetnek abban, hogy magát a strukturális elrettentés elméletét finomabb tesztelésnek vessék alá. A modellek többsége számol a stratégiai bizonytalansággal, a szubjektivitással és a racionalitással.³⁰

Összességében a döntéseméleti elrettentésemélet kiterjeszti a strukturális elrettentéseméletet, figyelembe véve a nemzetközi rendszer makroszintű következményeit és a nukleáris konfrontáció magas veszteségeit. Ez az elrettentésemélet mechanizmusok kidolgozására fókuszál, amellyel paradox módon a strukturális elrettentésben megfogalmazott világot lehet kezelni. Ebben a világban, ahol a teljes konfliktus egyszerre elképzelhetetlen és gyakorlatilag lehetetlen, a válság helyettesíti a háborút. Ez az elmélet megállapítja, hogy a békét fenyegető legnagyobb veszélyt a téves számítások, a téves felfogás és a balesetek jelentik. A válságok kezeléséhez pedig olyan képességek kellene, amelyek alkalmasak a konszenzusok megkeresésére és azok elérésére. A döntéseméleti elrettentés teoretikusai

²⁷ Schelling 1960, 25.

²⁸ Jervis 1958, 58.

²⁹ Butterfield 1950, 155.

³⁰ Zagare–Kilgour 2000: i. m. 18–19.

nem óvatosságra, hanem önfeladásra, nem rugalmasságra, hanem kérlelhetetlenségre, és nem racionalitásra, hanem irracionálitásra buzdítanak.³¹

A tökéletes elrettentés elmélete

A klasszikus elméletek alternatívájaként Zagare és Kilgour 2000-ben publikálta a *tökéletes elrettentés elméletét*, amelynek célja a klasszikus elrettentésemléletek logikai hibáinak kiküszöbölése volt.

Az eltérés lényege a hitelességgel kapcsolatos nézetekben rejlik. Teóriájuk szerint a fenyegetések akkor hihetőek és úgy hitelesek, ha racionális a végrehajtásuk. A hitelesség és a racionalitás ilyen jellegű összekapcsolása egységben van a fenyegetések kezelésével és a hitelesség játékelméleti alátámasztásával. Ennek megfelelően a kölcsönös elrettentés paradoxonának megoldása a hiteles fenyegetések megléte.³² Amikor mindkét fél rendelkezik hiteles és képes fenyegetéssel, akkor kialakul a *status quo* mint racionális eredmény. Az így kialakuló egyensúly nem támaszkodik tarthatatlan feltételezésekre, ezért a véletlen háború lehetősége csökken. Zagare és Kilgour „tökéletesnek” nevezi elméletét, mert az ragaszkodik a tökéletes egyensúlyok használatához. Álláspontjuk szerint ez a tökéletességhez való ragaszkodás kizárja a nem hiteles fenyegetéseket. Összességében a tökéletes elrettentés elméletének igazi előnye, hogy ragaszkodik ahhoz, hogy *a hitelesség változik*, ugyanakkor ez a változó hitelesség határozza meg egy állam viselkedését egy konfliktusban, és egy állam ennek alapján dönt a konfliktus felvállalása és a meghátrálás között.

Centrális és kiterjesztett elrettentés

A *centrális elrettentés* alapvetően az adott védekező ország tevékenységét fedi le egy potenciális agresszorral szemben. Az Amerikai Egyesült Államok esetében ez a Szovjetunió elleni lépéseket jelentette, amelyek kimondottan az amerikai honi területek elleni támadás megelőzéséről szóltak. Röviden leírva: *kék ország* elrettenti *piros* potenciális agresszor országot egy támadástól.

A *kiterjesztett elrettentés* alapvetően azt helyezi előtérbe, hogy geopolitikailag az adott ország jóléte és biztonsága összefügg a szövetségesei, partnerei jólétével és biztonságával. A transznacionális kihívások és szereplők szükségessé teszik az elrettentés stratégiájának kiterjesztését, hiszen ez hozzájárul az adott ország biztonságához. A már alkalmazott rövid leírásnak megfelelően *kék ország* elrettenti *piros* országot attól, hogy *zöld* országot megfélemlítse, kényszerítse, vagy megtámadja. A kétpólusú világrendben ez egyértelműen az Amerikai Egyesült Államok és a NATO, valamint a Szovjetunió és a Varsói Szerződés viszonylatában volt érvényes. Fontos megjegyezni, hogy az elrettentés eredményeként *zöld* ország biztonsága szavatolt, viszont előbbi középpontjában továbbra is *piros* ország helyezkedik el. Azt is fontos leszögezni, hogy *zöld* ország akár passzívan is szemlélheti *kék* ország erőfeszítéseit (gondoljunk a NATO-tagországok 2%-os GDP-követelményére), vagy adott esetben nem is tud azokról, ugyanis a *kék* és a *zöld* ország közötti interakció ebben az esetben másodlagos. Fontos azonban megjegyezni, hogy az euroatlanti térség biztonsága az Amerikai Egyesült Államok kiterjesztett elrettentés stratégiájára épült és épül a mai napig.³³

³¹ Uo. 24.

³² Uo.

³³ Anderson et al. 2013, 4–5.

Le kell szögezni azonban, hogy a kiterjesztett elrettentés sikere mindig is az adott szövetség *elkötelezettségén*, annak kohézióján múlik. A szövetség tagjainak meg kell érteniük, hogy nekik is hozzá kell járulniuk az olyan szövetség erősítéséhez, mint a NATO, hogy aztán ennek a szövetségnek a védelmét élvezhessék mint az Amerikai Egyesült Államok létfontosságú partnerei.³⁴

ELRETTENTÉSI STRATÉGIÁK

A klasszikus szakirodalom alapvetően két gyakorlati megközelítést különböztet meg. Az egyik a *megtagadással* történő elrettentés, a másik a *büntetéssel* történő elrettentés.

Ahogy azt Chikako Kawakatsu professzor írja: a megtagadással történő elrettentés azt jelenti, hogy meggyőzzük az ellenséget arról, „a támadása kudarcot vall, mert a védelem erős”, míg a büntetéssel történő elrettentéssel megfenyegetjük az ellenséget, hogy „megboszszuljuk a támadást, ha azt végrehajtják”, azzal a céllal, hogy az ellenség tartózkodjon tőle.³⁵

Elrettentés megtagadással (*deterrence by denial*)

A megtagadással történő elrettentés esetén gyakorlatilag katonai erővel blokkoljuk az ellenség katonai képességét, hogy az területeket legyen képes elfoglalni.³⁶ Ennek az elrettentési stratégiának általában a hagyományos és a szubkonvencionális szárazföldi, tengeri és légi képességek adják az alapját. Lényege, hogy az agresszort ahelyett, hogy a támadásra való *utólagos* válaszával fenyegetnénk, az agresszió szinte valós időben történő lereagálására épít, ezzel lehetetlenné téve a támadó számára a siker elérését. Ha ez az elrettentési stratégia jól működik, az agresszor azért áll el szándékától, mert felismeri, hogy az agresszió végrehajtása nem lehet sikeres. Ki kell emelni, hogy a védekező félnek nem elég, hogy a megfelelő erők rendelkezésre álljanak, ismernie kell az agresszor szándékát, valamint azt, hol akar csapást mérni. Így tudja elérni, hogy a megfelelő helyen és időben tudja a képességeit összpontosítani. Egyes szakértők szerint napjainkban a megtagadáson alapuló stratégia sikeresebb lehet az elrettentésben, főleg akkor, ha arra megfelelő erők állnak rendelkezésre. Ennek oka, hogy bár senki nem vonja kétségbe az atomeszközök rendelkezésre állását például a NATO vagy Oroszország vonatkozásában, egy esetleges agresszor megkérdőjelezheti azt, hogy azokat az eszközöket valóban be is vetnék egy konfliktusban, főként akkor, ha az nem fenyeget egy totális háborúval.³⁷ Fontos megjegyezni, hogy a technológia fejlődésével (pl. mesterséges intelligencia) hagyományos eszközök is elérhetnek olyan pusztító képességeket, amelyek már a büntetés eszközeinek számíthatnak.

Huntington a katonai erő háromféle alkalmazását azonosította a megtagadás általi elrettentés végrehajtása során. Először is, a fegyveres erők elrettenthetnek csupán azáltal, hogy jelenlétükkel növelik az agresszor potenciális veszteségeit még akkor is, ha a védelem veszít. Másodszor, elrettenthetnek azáltal, hogy a telepített képességekkel növelik a sikeres védekezés lehetőségét, így arra kényszerítik az agresszort, hogy megkockáztassa a vereséget, vagy a kívánt sikerért sokkal magasabb árat fizessen. Harmadszor, az agresszor magas értékű célpontjaira mért csapásokkal fenyegethetik az agresszort. Ez az alkalmazás a stra-

³⁴ Freedman 2010, 250.

³⁵ Idézi Yamamoto–Kono 2005, 78.

³⁶ Snyder 1960.

³⁷ Gallagher 2019, 32–33.

tégiai nukleáris erők klasszikus szerepe, de napjaikban a nagy hatótávolságú, hagyományos robbanófejekkel felszerelt eszközök is alkalmasak erre a feladatra.³⁸

Elrettentés büntetéssel (*deterrence by punishment*)

A büntetéssel történő elrettentés középpontjában nem a megtámadott közvetlen védelme a cél, hanem az agresszor olyan stratégiai csapásokkal történő fenyegetése, amelyek számára *elfogadhatatlan* veszteségeket generálnának. A stratégia alapját a nukleáris csapásmérés képezi. A szituáció hezitálásra készítheti a védekezőt; konkrétan, ha nem egy totális háborúról van szó: hajlandó-e nukleáris csapást mérni az agresszorra. Ez a dilemma alááshatja a hitelességet.³⁹

A büntetéssel történő elrettentés a hidegháború idején jelent meg, és fejlődése több szakaszra bontható.

A tömeges megtorlás stratégiája a hidegháború elején

1949-ben létrejött a NATO. Ebben az időszakban az Amerikai Egyesült Államoknak *monopóliuma* volt nukleáris fegyverek terén. A Szovjetunió ugyan végrehajtott atomfegyverkísérleteket (1949), sőt sikeresen tesztelte a hidrogénbombát is (1952), de nem volt megfelelő célba juttató képessége, amivel az Amerikai Egyesült Államok területét fenyegethette volna. Ebben a környezetben Eisenhower elnök jelentette be a *tömeges megtorlás* (mass retaliation) stratégiáját. A stratégia alapján az amerikaiak tömeges megtorló csapást mértek volna a Szovjetunió nagyvárosaira, ha az támadást intéz a NATO ellen. Moszkva hagyományos erőkben megmutakozó elsőprő fölényét Washington nukleáris, szintén elsőprő pusztítóképesége ellensúlyozta.⁴⁰

Ahogy Freedman fogalmazott, ez az elrettentés az Amerikai Egyesült Államok nukleáris képességeire alapozott, amit a technológiai dinamizmus erősített meg, és a Nyugat javára döntötte el a versenyt.⁴¹ Ebben az időszakban a NATO több, alapvetően hasonló stratégiai koncepciót vezetett be. Az első az 1950-ben elfogadott DC 6/1 volt, amely először fogalmazta meg az elrettentést mint stratégiai koncepciót, illetve az Amerikai Egyesült Államok nukleáris csapásmérő képessége mellé beemelte második pilléreként a megtagadás általi elrettentést, valamint meghatározta az ehhez szükséges képességeket.

A második stratégiai koncepciót 1952-ben MC 14/1 számon fogadta el a NATO-tagállamok védelmi minisztereinek tanácsa, amely tovább erősítette a megtagadáson alapuló pillért és a NATO hagyományos képességeit. A stratégia az „előretolt stratégia” elnevezést kapta. A harmadik stratégiai koncepciót 1957-ben fogadták el MC 14/2 számon. Ez a stratégia nevezte a NATO előre telepített erőit *Pajzsnak*, míg a *Kard* az amerikai stratégiai bombázóerők voltak. Ez a stratégia két különböző képességet követelt meg. Egyszer a hagyományos erők képességét alapvetően NATO-parancsnokság alatt, és a nagy távolságú bombázókból álló nukleáris csapásmérő képességet, alapvetően amerikai nemzeti parancsnokság alatt.⁴²

A NATO számára a problémát az jelentette, hogy bármilyen konfliktus esetén ez a stratégia egy mindenre kiterjedő (*all-out*) nukleáris válaszcspást irányzott elő. A taktikai

³⁸ Huntington 1983.

³⁹ Mazarr 2018: i. m. 3.

⁴⁰ Yamashita 2020, 84.

⁴¹ Freedman 1989, 125.

⁴² Monaghan 2022, 2–5.

atomfegyverek telepítése a 60-as évek közepére teljedett ki, az atomrobbanófejek száma elérte a 7000 db-ot, ami lehetőséget kínált egy új stratégia megfogalmazásához. Ugyanakkor a taktikai atomfegyverek telepítése Európába több kérdést is felvetett, hiszen egy akár hagyományos eszközökkel megvívott háború esetén annak elszenvetői a nyugat-európai országok lettek volna, nem beszélve egy olyan háborúról, ahol a harcászati atomfegyvereket is alkalmazták volna.

A rugalmas reagálás stratégiája

Kennedy elnök 1961-ben lett az Amerikai Egyesült Államok 35. elnöke. Elnöksége alatt szembesült azzal a ténnyel, hogy az ország stratégiai atomeszközeinek alkalmazása semmilyen rugalmassággal nem rendelkezik. Ezért hivatali ideje alatt kidolgozták a *rugalmas reagálás* (flexible response) stratégiáját.

Az új terv rugalmas és szelektív nukleáris opciókat irányzott elő, valamint tartalmazta a megelőző első csapás képességét is. Bár a stratégia a szovjet nukleáris és hagyományos erők elleni ellencsapások lehetőségének megteremtésére helyezte a hangsúlyt („no city” policy), Moszkvából komoly ellenreakciókat váltott ki. Ez betudható volt annak, hogy a szovjetek rosszabb helyzetben voltak nemcsak a nukleáris képességek terén, de az amerikai légi-erő képes lett volna véleményük szerint egy sikeres megelőző atomháború megvívására.⁴³ A NATO 1968-ban vezette be a rugalmas reagálás koncepcióját.⁴⁴ A Szövetség a fenyegetéseket egy széles skálán értelmezte, aminek eredményeképpen a NATO-nak ugyanilyen széles spektrumban kellett reagálnia egy esetleges agresszióra. A koncepció meghatározta a közös fellépést, a hatékony választ és a rugalmasságot. A rugalmasság így három formában jelenhetett meg: a közvetlen védelemben, az irányított eszkalációban (ebbe beleértették a nukleáris dimenziót is) és az általános nukleáris válasz lehetőségében. Ez utóbbit alapvetően csak egy általános szovjet nukleáris támadás esetén alkalmazták volna.⁴⁵

A kölcsönösen biztosított megsemmisítés dilemmája

1967-re az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió is elérte atomarzenáljának csúcspontját. A két szuperhatalom annyi nukleáris eszközzel rendelkezett, hogy azokkal többszörösen képesek lettek volna elpusztítani a Földet. McNamara védelmi miniszter már az 1962-es athéni NATO-csúcson tartott beszédében tett utalásokat az amerikai nukleáris stratégia változásaira.

McNamara mellett érvelt, hogy a NATO-nak egy általános nukleáris háborút ugyanúgy kellene kezelnie, mint egy hasonló hagyományos háborút, az atomcsapások fókuszában az ellenség atomcsapásmérő képessége kell, hogy legyen, továbbá szerinte a britek és a franciák által fejlesztett kisméretű nukleáris erő fenntartása költséges és szükségtelen.⁴⁶ Ez utóbbi megállapítása gyakorlatilag nyílt támadás volt a De Gaulle-i felfogással szemben, amelynek következménye Franciaország kilépése volt a NATO katonai szárnyából.

A konkrét *kölcsönösen biztosított megsemmisítés* (mutual assured distraction, MAD) elméletét szintén McNamara jelentette be az 1967. szeptember 18-i San Franciscó-i beszédében, melyben kiemelte, hogy a szovjet szándéktól függetlenül az Amerikai Egyesült Államok szinten tartja – és ha kell, fejleszti –, azon képességét, amivel viszonyossági alapon képes

⁴³ McDonough 2005, 815.

⁴⁴ MC 14/3, 1968.

⁴⁵ Kiss 2015, 135.

⁴⁶ Fairbanks 2004, 139.

a biztos megsemmisítésre a Szovjetunióval szemben.⁴⁷ A stratégia gyakorlatilag a gyorsan változó nemzetközi helyzet, a változó katonai képességek és nem utolsósorban a változó szövetségi keretrendszer leképezése volt. Intézkedések egész sorát dolgozták ki arról, hogyan lehet megoldást találni a vitás kérdésekre, a katonai kapcsolatok szabályozására annak érdekében, hogy biztosítsák a stabilitást. Ezt a stratégiát később *reális elrettentésként* (real deterrence) említik. Ez különbözött az *azonnali elrettentéstől*, amellyel azokra a helyzetekre kell reagálni, amikor az ellenséges szándék és fenyegetés nyilvánvaló, amikor meg kell akadályozni egy támadást.⁴⁸ A kölcsönösen biztosított megsemmisítés képessége azonban nem tudta megakadályozni a Szovjetunió afganisztáni beavatkozását vagy afrikai térhódítását.⁴⁹

A stratégiai fegyverek korlátozásáról szóló SALT I és SALT II tárgyalások,⁵⁰ a fegyverzetellenőrzés és a reagani adminisztráció irányváltása a rakétavédelem felé újabb változást jelentettek a stratégiában. A hidegháború végére az Amerikai Egyesült Államok egyetlen szuperhatalomként már kevésbé volt érdekelt az elrettentésben, mint a védelemben.

Az elrettentés negyedik hulláma

A Szovjetunió és a Varsói Szerződés felbomlása után a NATO végleg lemondott az *előretolt védelem és rugalmas reagálás* katonai koncepciójáról, ami a stratégiai elrettentés része volt. A katonai képességek szervezésének más stratégiai irányát preferálta, amely az instabilitásból adódó fenyegetéshez igazította a képességek alkalmazását.

A terrorizmus, a tekintélyelvűség, az etnikai rivalizálás, a helyi konfliktusok, a gazdasági destabilizáció, a természeti katasztrófák és a polgárháborúk voltak a hidegháború utáni instabilitás fő forrásai.⁵¹ Ráadásul az említett kihívások kiemelték az elrettentési stratégiák hiányosságait. Erre válaszul a 2001-ben elnökké választott George W. Bush kormányzata a *megelőzésre* helyezte a fő hangsúlyt, amely többek számára azt a feltételezést támasztotta alá, hogy az Amerikai Egyesült Államok és ezáltal bizonyos fokig a NATO is felhagyott az elrettentéssel, és sokkal inkább a megelőző katonai beavatkozásra összpontosított.⁵²

A 2008 augusztusában kirobbant dél-oszétiai fegyveres konfliktus, a Krím orosz megszállása 2014-ben, majd a 2022. február 24-én indított nyílt katonai agresszió Ukrajna ellen ismét fókuszba helyezte az Amerikai Egyesült Államok és a NATO elrettentő képességének kérdését. Főként azért, mert egyesek az ukrajnai inváziót az elrettentés stratégia kudarcának látják, vagyis nem sikerült Oroszországot elrettenteni az Ukrajna elleni fegyveres konfliktustól. Mások az elrettentési stratégia sikerét látják benne, mert Oroszország nem kockáztatott meg egy támadást valamely NATO-tagország – leginkább balti állam – ellen. A NATO stratégiai koncepciója és az azt támogató, az euroatlanti térség védelmét szolgáló *elrettentési és védelmi tervcsalád* a hidegháború vége óta alkalmazott elrettentés és védelem stratégia újratervezése.⁵³

⁴⁷ McNamara 1967.

⁴⁸ Freedman 2010: i. m. 255.

⁴⁹ Jervis 2002.

⁵⁰ Strategic Arms Limitation Talks – SALT: 1969–1979 között az amerikai és a szovjet fél között folytak.

⁵¹ Covington 2023.

⁵² Knopf 2010, 2.

⁵³ Covington 2023: i. m.

Az elrettentés ötödik hulláma

Napjainkban a kortárs elrettentéstudomány az „ötödik hullámát” éli, amelyben az innováció, a tudomány és a technológia kiemelkedő szerepet játszik. A mesterséges intelligencia, a gépi tanulás és más kapcsolódó technológiák már komolyan befolyásolják az elrettentés, a kompetencia és a kényszerítés természetét, hatókörét és gyakorlatát.⁵⁴

A NATO JELENLEGI ELRETTENTÉSI STRATÉGIÁJA, AZ ELRETTENTÉS JÖVŐBENI LEHETŐSÉGEI

A Krím 2014-es annektálása fordulópontra fordult a NATO történetében. Az orosz revizionizmus kézzelfogható fenyegetése azonnali válaszlépéseket követelt. A balti államok és Lengyelország irányába lehetséges korlátozott támadás veszélyeztette a NATO keleti szárnyát. A NATO „leporolta” a *Pajzs és Kard* stratégiáját, valamint az elrettentés és védelem érdekében a Szövetség keleti szárnyán 2017-ben egy megerősített előretolt jelenlétet hozott létre, ami négy többnemzeti harccsoportból állt Észtországban, Lettországban, Litvániában és Lengyelországban. Ezzel egy időben állandó haditengerészeti erőket telepített a Földközi- és a Fekete-tengeren. A telepített képesség azonban nem generál eszkalációt, ugyanakkor alkalmas arra, hogy megtámadása esetén a kollektív válaszcél lehetőségét megadja a NATO számára („*tripwire*”, vagyis „botlódrót”⁵⁵ hatás), ugyanakkor valós komoly védelmi potenciállal csak korlátozottan rendelkezik.⁵⁶

A NATO *elrettentési és védelmi tervcsaládot* (DDA⁵⁷) a NATO-tagállamok vezérkari főnökei és védelmi miniszterei 2020-ban, majd ezt követően a Szövetség állam- és kormányfői 2021-ben hagyták jóvá. A DDA katonai koncepciója alkalmazkodik a modern hadviselés és a biztonsági környezet elvárásaihoz, fenntartja a Szövetség védelmi jellegét, és tükrözi a szövetségesek elkötelezettségét a stabil, szabályokon alapuló euroatlanti és globális rend mellett.

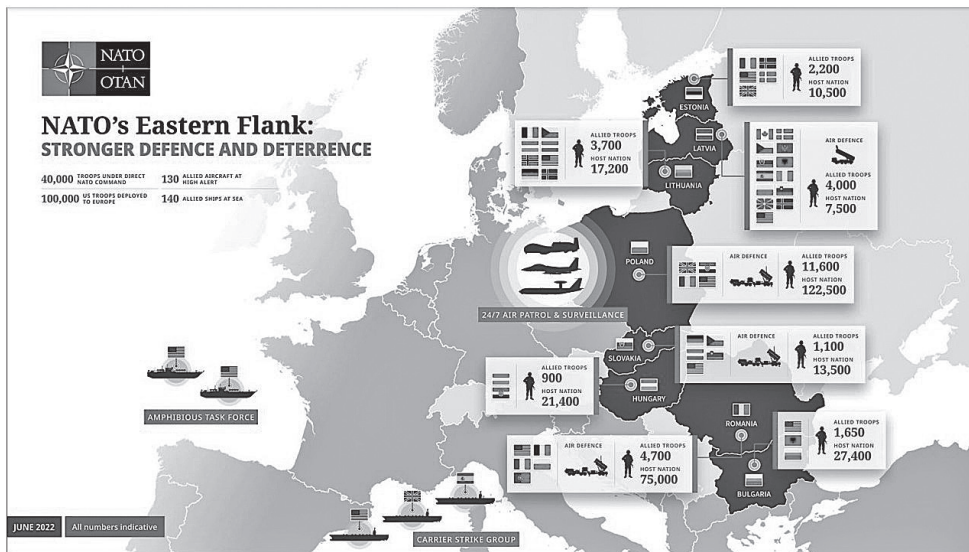
A tervcsaládot az az elv vezérli, hogy fenntartsa a Szövetség vezető szerepét mind államok közötti konfliktus, mind nem állami szereplők elleni fellépés kapcsán a képességek, a felkészültség és a földrajzi elhelyezkedés vonatkozásában. Az elrettentés terén a DDA kiemeli, hogy már békeidőben erőteljes katonai elrettentő képességet kell fenntartani és tevékenységet végrehajtani ahhoz, hogy megakadályozzuk a konfliktusba történő átmenetet. A védelem terén a DDA alapján a NATO-erők alkalmazása egy agresszióra válaszul megköveteli, hogy egymást erősítő, robusztus, multitér műveletekre mind stratégiai, mind műveleti szinten alkalmazható képesség álljon rendelkezésre a Szövetség teljes területén. A DDA segítségével a Szövetség átfogó védelme egyetlen, 360 fokos, stratégiai szintű védelmi rendszert generált, amely képes *hatékony választ* adni veszélyhelyzet esetén a Szövetség egy tagja, a szövetség-

⁵⁴ Wilner 2022.

⁵⁵ Tripwire hatás, amikor az alkalmazott kisméretű erő nem generál eszkalációt, viszont alkalmas arra, hogy agresszió esetén a kollektív válaszcél lehetőségét megadja. Monaghan et al. 2022.

⁵⁶ Brown 2021.

⁵⁷ Concept for Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area (DDA).

1. ábra A NATO előretolt jelenléte a Szövetség keleti szárnyán⁵⁸

gerek egy csoportja vagy a Szövetség egésze részére. A DDA egy olyan védelmi stratégia, amelynek célja a Szövetség minden egyes négyzetcentiméterének védelme.⁵⁹

A madridi csúcstalálkozó döntése értelmében a NATO továbbfejlesztette a megerősített előretolt jelenlétét, és az eredeti négy harccsoport mellé további négy harccsoport létrehozását kezdeményezte Szlovákiában, Magyarországon, Romániában és Bulgáriában.⁶⁰ A NATO következő lépéseként pedig a már létrehozott harccsoportok „dandárosításáról” döntött, a folyamat jelenleg is tart.

Az elrettentés jövője sokban függ attól, hogy megértjük-e azt a tényt, hogy a nemzetközi jog és a diplomácia megfelelő erő nélkül nem lesz képes az elrettentést hatékonyan végrehajtani, és ugyanúgy, pusztán a katonai erő sem lesz képes megfelelően alkalmazott diplomácia és a nemzetközi jog nélkül hatásokat elérni.⁶¹ Charles Brown vezérezredes, az amerikai Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának 2023. október 1-jén kinevezett elnöke a Stratégiai Parancsnokság elrettentéssel foglalkozó szimpóziумán kijelentette, hogy *integrált elrettentésre* van szükség, ami azt jelenti, hogy a nemzet minden erejét fel kell használni a siker érdekében, összehangolva a politikai célokkal, valamint holisztikus elrettentési stratégiaként az egyes versenytársakhoz kell igazítani az erőfeszítéseket. Brown szintén kiemelte azt a három területet, amire a katonai képességeknek fókuszálniuk kell, úgymint az ellenfelek megismerésére, a folyamatosan fejlődő információs környezetre és a fejlődő technológiára.⁶² Ennek megfelelően a DDA jelenleg megfelelő keretet ad az elrettentéshez, de annak további folyamatos felülvizsgálata elkerülhetetlen.

⁵⁸ NATO's Eastern Flank... 2022.

⁵⁹ Covington 2023: i. m.

⁶⁰ Monaghan et al. 2022: i. m.

⁶¹ Schwarz 2005, 34.

⁶² Olay 2024.

A NATO vonatkozásában több fontos feladatot kell elvégezni a védelem és ezen keresztül az elrettentés megerősítéséhez. Ezek közé tartozik a védelmi képességek növelése, beleértve a helyi védelmi erőket és a rezilienciát.⁶³ A szárazföldi erők vonatkozásában egyensúlyt kell teremteni a harcoló, a harctámogató és a harckiszolgáló támogató erők vonatkozásában, valamint elkerülhetetlen a haderők képességének növelése. Kiemelten kell kezelni a légvédelem, a mélységi tüzcsapás, a kiber támadó és védelmi képességek megerősítését. Ehhez – a digitalizáció fejlesztésével és a mesterséges intelligencia alkalmazásával – ki kell alakítani a harci műveletek vezetésére alkalmas vezetési és irányítási képességet.⁶⁴ A NATO nukleáris képessége szempontjából kiemelten fontos lesz a francia és a brit nukleáris csapásmérő képességek *integrálásának* vizsgálata és ezzel az Amerikai Egyesült Államok stratégiai képességének kiegészítése (esetleges „kiváltása”, ha az USA „*egy izolációs, NATO-szkeptikus politikát folytat*”). Macron elnök ezt a kérdést már 2022-ben felvetette. E két ország vonatkozásában ez az atomeszközök célba juttatására alkalmas kettős rendeltetésű repülőeszközök és csapásmérő tengeralattjárók előtérbe kerülését jelentené.⁶⁵ A NATO-logisztika vonatkozásában a katonai mobilitás fejlesztése elengedhetetlen, hogy a beérkező megerősítő erők időben és a megfelelő harci képességekkel jussanak ki a meghatározott terepszakaszokra.

A NATO elrettentési képességének jövője szempontjából egyrészt kiemelten fontos lesz a hitelesség fenntartása, ennek alapját a Szövetség *kohéziója* adja. Annak ellenére, hogy eddig a NATO kohéziója egységesnek mutatkozott, több Szövetségen belüli vita zajlott és zajlik jelenleg is, például a költségek elosztásáról és a képességcélok meghatározásáról. A kohézió fenntartása a Szövetség számára a legfontosabb feladat. Másrészt az említett katonai képességek megléte szintén nélkülözhetetlen a hitelesség fenntartásához. Harmadrészt pedig a világos, egyértelmű kommunikáció⁶⁶ alapvető feltétele annak, hogy a NATO kommunikációját ne lehessen félreérteni, illetve az abból kiragadott részeket az agresszor ne tudja saját céljaira (elszigeteltség csökkentése, szövetségépítés, belső kommunikáció, narratívaépítés) felhasználni. Szintén fontos kiemelni, hogy hasonlóan tiszta, egyértelmű és őszinte kommunikációt kell folytatni a Szövetségen belül és a partnerekkel egyaránt.

ÖSSZEGZÉS

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy az elrettentési stratégiák az idők során a megváltozott geopolitikai és egyéb hatásokra reagálva *folyamatosan változtak*, és ez a változás a jövőben is folytatódni fog. A nem is távoli jövőben számolni kell azzal, hogy az új forradalmi technológiák hatása – a fegyverrendszerek találati pontossága, hatótávolsága, túlélőképessége, az információs térben kifejtett hatások, a döntés-előkészítés és a döntés felgyorsítása, hogy csak néhányat emeljek ki az elrettentés területén (megtagadás és büntetés) – szignifikáns változásokat fog generálni. Ugyanakkor az elrettentés alapjai, ami az *agresszor döntésének befolyásolását* jelenti és annak három összetevő eleme, nevezetesen a *hitelesség, a képesség és a kommunikáció* változatlanul az elrettentés sikerének záloga marad.

⁶³ Bojang–Jacobs 2019.

⁶⁴ Barry et al. 2023, 5–6.

⁶⁵ Fayet 2024.

⁶⁶ Paulauskas 2016.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *AAP-06 NATO GLOSSARY OF TERMS AND DEFINITIONS (ENGLISH AND FRENCH)* (2021). <https://www.collegesidekick.com/study-docs/5341783> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 25.)
- Anderson, V. Justin et al.: *Extended Deterrence and Allied Assurance: Key Concepts and Current Challenges for U.S. Policy*. Colorado, US Air Force Institute For National Security Studies, 2013. 09. <https://www.usafa.edu/app/uploads/OCP69.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 08.)
- Barry, Ben et al.: *The Future of NATO's European Land Forces: Plans, Challenges, Prospects*. The International Institute for Strategic Studies, 2023. 06. https://www.iiss.org/globalassets/media-library---content--migration/files/research-papers/2023/06/iiss_the-future-of-natos-european-land-forces_june-2023.pdf (Letöltés időpontja 2024. 08. 15.)
- Bojang, Osman – Jacobs, John: *Denial or Punishment?: Perspectives on the Deterrence Strategy behind NATO's eFP in Lithuania*. Atlantisch Perspectief, Vol. 43, No. 3, 2019, 16–20. <https://www.jstor.org/stable/48581491> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 10.)
- Brodie, Bernard: *The Absolute Weapon, Atomic Power and World Order*. New Haven, Yale Institute of International Studies, 1946. 02. 15. <https://www.osti.gov/opennet/servlets/purl/16380564-wvLB09/16380564.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 06. 10.)
- Brown, Alan: *NATO Deterrence by Denial Strategy in Europe and Additional Capabilities Required*. Canadian Forces College, 2021. <https://www.cfc.forces.gc.ca/259/290/22/305/Brown.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 10.)
- Butterfield, Herbert: *The Tragic Element in Modern International Conflict*. The Review of Politics, 12(2), 1950, 147–164. <http://www.jstor.org/stable/1405050> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 05.)
- Codner, Michael: *Defining Deterrence*. In: Cain, C. Anthony (szerk.): *Deterrence in the twenty-first century: proceedings*. London, Air University Press, 2010, 15–26.
- Covington, Stephen R.: *NATO's Concept for Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area (DDA)*. Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, 2023. <https://www.belfercenter.org/publication/natos-concept-deterrence-and-defence-euro-atlantic-area-dda> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 16.)
- Csiki Varga Tamás – Tálás Péter: *Megerősített elrettentés és védelem – a NATO új stratégiai koncepciójának és madridi csúcstalálkozójának értékelése*. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, ELEMZÉSEK 2022/8. https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzesek_2022_8.pdf (Letöltés időpontja: 2023. 10. 08.)
- Elgersma, S. Darin: *Coercive Strategies and Their Inertial Considerations*. Military Review Online Exclusive, 2023. <https://www.armyupress.army.mil/journals/military-review/online-exclusive/2023-ole/coercive-strategies/> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 08.)
- Fairbanks, Charles H. Jr.: *MAD and U.S. strategy*. In: Sokolski, Henry D.: *Getting MAD: Nuclear mutual assured destruction, its origins and practice*. Strategic Studies Institute, US Army War College, 2004, 137–148. <http://www.jstor.org/stable/resrep12035.8> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 11.)
- Fayet, Héloïse: *The Future of Europe's Strategic Deterrence is (also) at Sea*. Italian Institute for International Political Studies, 2024. 06. 11. <https://www.ispionline.it/en/publication/the-future-of-europes-strategic-deterrence-is-also-at-sea-176897> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 18.)
- Freedman, Lawrence: *Framing Strategic Deterrence*. In: Cain, C. Anthony (szerk.): *Deterrence in the twenty-first century: proceedings*. Air University Press, London, 2010, 27–40.
- Freedman, Lawrence: *The Evolution of Nuclear Strategy*. St. Martin's Press, New York, 1989. https://www.jstor.org/stable/40204064?read-now=1&seq=3#page_scan_tab_contents (Letöltés időpontja: 2024. 08. 15.)

- Gaddis, John L.: *The Long Peace. Inquiries Into the History of the Cold War*. Oxford University Press, New York, 1987. <https://ia803103.us.archive.org/0/items/longpeace/long%20peace.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 01.)
- Gallagher, Mike: *State of (Deterrence by) Denial*. *The Washington Quarterly*, 42:2, 2019, 31–45. <https://www.mca-marines.org/wp-content/uploads/Rep.-Gallagher-State-of-Deterrence-by-Denial.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 01.)
- Glaser, Charles L.: *Analyzing Strategic Nuclear Policy*. Princeton University Press, Princeton, 1990.
- Huntington, Samuel P.: *Conventional Deterrence and Conventional Retaliation in Europe*. *International Security*, Vol. 8, No. 3, 1983, 32–56. <https://doi.org/10.2307/2538699> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 01.)
- Jervis, Robert: *Mutual Assured Destruction*. *Foreign Policy*, No. 133, 2002, 40–42. <https://doi.org/10.2307/3183553> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 15.)
- Jervis, Robert: *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton University Press, New Jersey, 1958.
- Kiss Petra: A NATO a hidegháború utolsó évtizedében. *Honvédségi Szemle*, 143. évf. 2015/4., 134–147. https://real-j.mtak.hu/16401/40/Honvedsegi_Szemle_2015_4_teljes_szam.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 08. 15.)
- Kissinger, Henry A.: *Diplomacy*. New York, Simon & Schuster. New York, 1994. https://www.academia.edu/29104344/Diplomacy_by_Henry_Alfred_Kissinger (Letöltés időpontja: 2024. 08. 13.)
- Kissinger, Henry A.: *Nuclear weapons and foreign policy*. Harper & Brothers, New York, 1957.
- Krajnc Zoltán: *Hadtudományi Lexikon – új kötet*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.
- Krepinevich, Andrew F.: *The Decline of Deterrence*. Center for a New American Security, 2020. 09. 14. <https://www.cnas.org/publications/commentary/the-decline-of-deterrence> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 10.)
- Lowther, Adam: *Understanding deterrence*. In: Cain, C. Anthony (szerk.): *Deterrence in the twenty-first century: proceedings*. London, Air University Press, London, 2010, 27–40.
- Mazarr, Michael J.: *Understanding Deterrence*. RAND Corporation, 2018. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE200/PE295/RAND_PE295.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 07. 11.)
- McDonough, David S.: *Nuclear Superiority or Mutually Assured Deterrence: The Development of the US Nuclear Deterrent*. *International Journal*, Vol. 60, No. 3. 2005, 811–823. <https://doi.org/10.2307/40204064> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 17.)
- McNamara, Robert: *Mutual Deterrence*. Speech by Sec. of Defense Robert McNamara, 1967. <https://www.atomicarchive.com/resources/documents/deterrence/mcnamara-deterrence.html> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 10.)
- Mearsheimer, John J.: *Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War*. *International Security*, Vol. 15. No. 1. Summer 1990, 5–56. https://www.jstor.org/stable/2538981?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents (Letöltés időpontja: 2024. 06. 11.)
- Monaghan, Sean: *Resetting NATO's Defense and Deterrence The Sword and the Shield Redux*. Center for Strategic and International Studies, 2022. https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/220628_Monaghan_ResettingNATO_DefenseDeterrence.pdf?VersionId=j73cwwXqZmuKo5VBYY.xPMp3Z7X2y7Yx (Letöltés időpontja: 2024. 08. 16.)
- Monaghan, Sean et al.: *Designing New Battlegroups: Advice for NATO Planners*. Center for Strategic and International Studies, 2022. <https://www.csis.org/analysis/designing-new-battlegroups-advice-nato-planners> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 10.)

- Monaghan, Sean et al.: *Is NATO Ready for War?* Center for Strategic and International Studies, 2024. https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/2024-06/240611_Monaghan_Ready_War_0.pdf?VersionId=UO.QCdgxKL2h_hylPiZN8qalWtWAJ_YD (Letöltés időpontja: 2024. 08. 10.)
- Morgenthau, Hans J.: *Politics among Nations The Struggle for Power and Peace*. New York, Alfred A. Knopf, New York, 1949. <https://ia801507.us.archive.org/24/items/in.ernet.dli.2015.74487/2015.74487.Politics-Among-Nations-The-Struggle-For-Power-And-Peace.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 11.)
- NATO's Eastern Flank: Stronger defence and deterrence. 2022. 06. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/3/pdf/2203-map-det-def-east.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 12. 14.)
- *Nuclear Terms and Definitions in English*. NATO, 2007. https://www.nato.int/docu/glossary/eng-nuclear/nuc_glos-e.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 08. 10.)
- Olay, Matthew: Integrated Deterrence Is Key to Meeting Challenge of Future Conflicts, Brown Says. U.S. Department of Defense, 2024. 08. 14. <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3874160/integrated-deterrence-is-key-to-meeting-challenge-of-future-conflicts-brown-says/> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 16.)
- Paul, T. V.: *Complex Deterrence*. In: Paul, T.V. et al. (szerk.): *Complex Deterrence – Strategy in the Global Age*. The University of Chicago Press, Chicago, 2009, 1–30.
- Paulauskas, Kęstutis: *On Deterrence*. NATO Review, 2016. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/08/05/on-deterrence/index.html> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 01.)
- Schelling, Thomas C.: *The Strategy Of Conflict*. Pickle Partners Publishing, Potomac, 1960. <http://www.sackett.net/Strategy-of-Conflict.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 07. 09.)
- Schwarz, Klaus-Dieter: *The Future of Deterrence*. Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs, Research Paper, 2005. https://www.swpberlin.org/publications/products/research_papers/Microsoft_Word___S13_05_swz_engl_ks.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 08. 08.)
- Tálás Péter: *A NATO washingtoni csúcstalálkozásának eredményeiről*. Stratégiai Védelmi Kutatási Elemzések, 2024/13. [https://jli.uni-nke.hu/document/jli-uni-nke-hu/SVKI_Elemzesek_2024_13_A%20NATO%20washingtoni%20csucstalalkozojanak%20eredmenyei_\(Talas%20P\).pdf](https://jli.uni-nke.hu/document/jli-uni-nke-hu/SVKI_Elemzesek_2024_13_A%20NATO%20washingtoni%20csucstalalkozojanak%20eredmenyei_(Talas%20P).pdf) (Letöltés időpontja: 2023. 10. 08.)
- Waltz, N. Kenneth: *The Emerging Structure of International Politics*. International Security, Vol. 18, No. 2, Autumn 1993, 44–79. <https://www.jstor.org/stable/2539097> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 11.)
- Wilner, Alex: *AI and the Future of Deterrence: Promises and Pitfalls*. Centre for International Governance Innovation, 2022. <https://www.cigionline.org/articles/ai-and-the-future-of-deterrence-promises-and-pitfalls/> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 16.)
- Yamamoto, Yoshinobu – Kono, Masaru (szerk.): *Akusesu Anzen Hoshoron*. Nihon Keizai Hyoronsha Ltd., Tokyo, 2005.
- Yamashita, Ai Hitoshi: *Glenn Snyder's Deterrence Theory and NATO's Deterrence Strategy during the Cold War*. JASDF Air& Space Studies Institute, Air Power Research No.6., 2020, 53–84. https://www.mod.go.jp/asdf/meguro/center/arpw06/6Research_Papers2.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 08. 15.)
- Zagare, Frank C. – Kilgour, Marc D.: *Perfect Deterrence*. Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

Tarjáni Attila Imre ezredes:

A CLAUSEWITZI „CSUDÁLATOS HÁROMSÁG”¹ ÉS A DIGITÁLIS AKARAT

DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.2

ÖSSZEFOGLALÓ: A modern demokratikus társadalmak jellegükből adódóan eredetileg a békére törekednek, és szeretnék kivezetni az emberiség jövőjéből a háborúkat. A társadalom szerepe azonban a felgyorsult információs környezetben kiszolgáltatottá vált olyan jellegű befolyásolásoknak, amelyek további katalizátorként működhetnek a konfliktusok kiéleződéséhez. A társadalom szerepét Clausewitz az akarattal párosította, de vajon mennyire befolyásolható a társadalom egy esetleges konfliktushoz vezető úton, létezik-e még egyáltalán a társadalom feltétlen elkötelezettsége a nemzeti ügy érdekében, és végül hogyan hatnak az információs környezet változásai a clausewitzi „csudálatos háromságra”? A szerző ezekre a kérdésekre keresi a válaszokat.

KULCSSZAVAK: Clausewitz, társadalom, akarat, digitális kor, közösségi média

A SZERZŐRŐL:

Tarjáni Attila Imre ezredes, a nemzeti katonai képviselő helyettese (az MH Gróf Andrássy Gyula Katonai Képviselő Hivatala, Brüsszel) (ORCID: 0009-0000-1496-0887; MTMT: 10087622)

BEVEZETÉS

Az elmúlt évtized eseményei bebizonyították, hogy a modern emberiség vágya – miszerint a világ békés helyé váljon –, gyakorlatilag összeomlott. A globalizált világ vezetői tudják, hogy a jelenlegi rendszer gazdasági berendezkedése és működése egy olyan egyenlőtlenséggel valósult meg, amely számos meghatározó hatalomnak elfogadhatatlan. Emellett a korábbi befagyasztott konfliktusok hosszú távú megoldása sem ért el jelentős eredményeket, amelyek a világesemények szikrái következtében hajlamot mutatnak egy nagyon könnyű fellobbanásra. Ezek a feszültségek egy különösen veszélyes egyveleget alkotnak: a meghatározó hatalmak nem hajlandók tovább elfogadni a világrendben tükröződő hátrányukat, a befagyasztott konfliktusok pedig vagy helyettesítő, vagy opportunisták konfliktusként szolgálhatnak a világrend esetleges megváltoztatására.

A modern demokratikus társadalmak jellegükből adódóan eredetileg a békére törekednek, és szeretnék kivezetni az emberiség jövőjéből a háborúkat, a társadalom szerepe azonban a felgyorsult információs környezetben kiszolgáltatottá vált olyan jellegű befolyásolásoknak, amelyek további katalizátorként működhetnek a konfliktusok kiéleződéséhez. Ebben a kontextusban sokkal közelebb kerültünk annak a tézisnek a meghazudtolásához, miszerint a demokráciák nem igazán indítanak háborúkat.

¹ Clausewitz 2013, 55–56.

Az orosz–ukrán háború globális következményeként a nemzetek biztonsági percepciója jelentősen megváltozott, aminek hatására sajátos haderőfejlesztési programokba kezdtek. Igaz, a modern háborúk lehetséges okai szerteágazó mintákat mutatnak, egy alapvető igazságot azonban mégis meg lehet állapítani: a háborúk már nem uralkodók közötti konfliktusok, amelyben az alattvalók csak szemlélték az eseményeket, és feltétel nélkül tették a kötelezettségeiket, vagy legalábbis nem ugyanabban a kontextusban. A modern háborúkat nemzetek vívják, amelyekben – függetlenül attól, hogy az ország demokratikus vagy autokrata vezetésű –, a civilek olyan helyzetbe kerülnek, hogy befolyásoló tényezővé válnak a konfliktus minden aspektusában.²

Ezáltal bármilyen valóban megvalósítható haderőfejlesztési koncepció vagy nemzeti katonai stratégia kialakításához szükséges értelmezni azokat a társadalmi jellegű kihívásokat, amelyekkel a modern világ szembesül. A társadalom sebezhetősége és befolyásolhatósága nem teljesen újszerű a modern világban, de az információáramlást felgyorsító technológiai változások olyan egyedi jelleget teremtettek, amelyek képesek önmagukban újraértelmezni a háborúhoz vezető utat és megvívásának kiábrándító valóságát.

Clausewitz a „csudálatos háromságban” fogalmazta meg a szükséges kondíciókat, amelyek megléte elengedhetetlen a háborúhoz, ezek pedig a politikai cél, az akarat és a potenciál. Igaz, a modern világ a háromság mindhárom pillérében változást hozott, ez az elemzés a társadalomra fókuszál, amelynek a teljes körű elemzése elengedhetetlen annak érdekében, hogy megértsük, milyen veszélyt és kihívást hordoz magában a modern konfliktusokban. Clausewitz megfogalmazása alapján a társadalom a nép elkötelezettsége és akarata a nemzeti ügy érdekében, azaz a nép vagy társadalom teljes mértékű támogatása a háború megnyeréséért.³

A haderőfejlesztéshez és a nemzeti ellenálló képességhez szükséges társadalom jellege folyamatosan változik, és ezáltal megkérdőjelez számos alapvető kérdést a hadtudományt érintően: mennyire befolyásolható a társadalom egy esetleges konfliktushoz vezető úton? Létezik-e még egyáltalán a társadalom feltétlen elkötelezettsége a nemzeti ügy érdekében? Hogyan hatnak az információs környezet változásai a clausewitz-i „csudálatos háromságra”?

POLITIKAI DÖNTÉSHOZÓK ÉS A TÁRSADALOM

Clausewitz tézise alapján a háború eszköz, a cél pedig az akaratunk ráerőszakolása az ellenségre.⁴ A modern világban azonban felmerül a kérdés, hogyan alakul ki az az akarat, amit rá akarunk kényszeríteni a másik félre, illetőleg egy demokratikus ország esetében ki fogalmazza meg igazán ezt az akaratot. Természetesen a demokrácia alapjait figyelembe véve a nép választja meg azt a vezetőt, akit felhatalmaz döntések meghozatalára, amit a fékek és ellensúlyok rendszerével felügyel, hogy meglegyen az önhelyesbítő mechanizmus. Ennek ellenére mégis kijelenthető, hogy a nemzet döntéshozatala jelentősen függ a vezető jellegétől, illetve a lakosságban kialakuló hiedelmektől.

A modern globalizált világban a nemzeteknek folyamatosan nehéz döntéseket kell hozniuk, hogy garantálják a biztonságukat. Bármilyen társadalmi berendezkedésű is egy ország, a háborúra való hajlam nem jellemző egyikre sem. A háború minden esetben jelentős

² Kaldor 2001, 31.

³ Clausewitz 2013: i. m. 55–56.

⁴ Uo. 39.

kockázatokat rejt, hiszen a lehetséges eredménye sohasem abszolút.⁵ Emellett hiába a jelentős katonai erő, amely opcióként szolgál politikai célok elérésére, a globalizált berendezkedésű világban nem jelent önmagában igazi potenciált megfelelő gazdaság nélkül, emellett a társadalom elkötelezettsége sem tekinthető alapvetőnek.

A háború olyan eszköz, amelyet bizonyos konfliktusok megoldására találtak ki az emberek. Hiába a békés magatartás és a pacifizmus bizonyos biztonsági szituációkban, a helyzetek megoldása az esetek többségében nem tudja mellőzni a konfliktusokat.⁶ Hiába igyekeznek a nemzetközi szervezetek és intézmények, illetve világszerte berendezkedések elrettenteni a háborúkat, azok paradox módon megmaradnak a társadalmi érintkezés végső megoldási formájának. A háború másik változékony jellege, hogy nemcsak a társadalom alakítja a háborút, hanem a háború is alakítja a társadalmat.⁷

A modern országok politikai berendezkedésük alapján rendkívül szerteágazó mintázatot mutatnak. Bármelyik berendezkedést is nézzük, a társadalomnak meghatározó szerepe van egy esetleges konfliktushoz vezető úton és a konfliktus megvívásában is. A legfontosabb kérdés azonban talán az, hogy melyik rendszer miként igyekszik „elnyerni” a társadalom támogatását a nemzeti ügy érdekében, hiszen egy demokráciában a közvélemény akár teljes érdektelenségét jelentheti a nemzeti ügy iránt, egy autokrata rendszernek pedig egy sikertelen konfliktus akár a bukását is jelentheti.

Egy adott állam döntéshozatali mechanizmusa egy lehetséges konfliktussal kapcsolatban természetesen jelentősen függ annak politikai berendezésétől. Bármilyen berendezkedésű is azonban az adott ország, szüksége van a nemzetközi és belpolitikában is az információ feldolgozására annak érdekében, hogy a számára legjobb döntést tudja meghozni. A nemzetközi politika alapvetően információhiánytól szenvedő tevékenység, amelyben a döntéshozók számára a döntéshozatalhoz szükséges információ hiányos, ami pedig rendelkezésre áll, az nem teljesen megbízható.⁸

Ugyanakkor az információ alapján megalkotott vélemény, amelyre a különböző vezetők a döntésüket alapozzák, nem tekinthető igazságnak. Hans-Georg Gadamer filozófus szerint a tudás és a megértés legfontosabb feltétele a jó kérdés.⁹ Mégis megfigyelhető, hogy a modern kor döntéshozatalában már maguk a kérdések sem objektívák, hanem igyekeznek egy adott irányba terelni az alapvető gondolkodást. Ebben a komplikált információfeldolgozásban visszatükröződik az a filozófiai alapelv, miszerint az igazságot nem felfedezzük, hanem megalkotjuk.¹⁰ Az igazság kialakításához a gyakorlati elméletek egy roppant komplikált valóságot egyszerűsítenek le azáltal, hogy kihagyják azokat a tényezőket, amelyek kevésbé fontosnak ítéltetnek egy bizonyos jelenség magyarázatához, egyéb tényezők, amelyek fontosabbnak tűnnek, előtérbe kerülnek.¹¹ Ezek az új valóságok olyan mentális egyszerűsítések, amelyek múltbéli események megfigyelésén alapulnak. Az analógiákkal történő érveléssel feltételezzük, hogy ha van bármilyen hasonlóság egy múltbéli esemény és egy jelen esemény között, akkor a korábbi esemény releváns a jelen eseményre, és megmutatja a követendő

⁵ Uo. 45.

⁶ Gasset 2019, 274.

⁷ Baylis et al. 2021, 335–336.

⁸ Mearsheimer–Rosato 2023, 22–23.

⁹ Szabó 2020, 89.

¹⁰ Uo. 12.

¹¹ Mearsheimer–Rosato 2023: i. m. 63.

cselekvéseket.¹² Így az összegyűjtött információ nem áll lényegi kapcsolatban semmilyen igazsággal, hanem új valóságot teremt azáltal, hogy összeköt különböző más információból kialakult dolgokat, így az eddig különböző pontokat hálózattá köt össze.¹³

Maga a döntéshozatalhoz szükséges információfeldolgozás alapvetően a nemzet vezetőin, illetve a nemzet politikai berendezkedésén múlik. Az emberekben nem csupán azért alakul ki a vezetők iránti bizalom, mert hozzáértők, bátrak és eltökéltek, hanem azért is, mert elvárják tőlük, hogy válság idején kitartsanak, és teljes odaadással igyekezzenek megoldani a problémákat.¹⁴ A vezetők jellege azonban a modern társadalomban eltérő jelleget mutat, amelyben mindegyik más módon, más gondolkodással és más társadalmi befolyással igyekszik elérni saját céljait, amelyek akkor válnak igazán kritikussá, amikor a nemzetközi helyzet alakulása egy esetleges konfliktus felé tart.

Amikor racionális egyének arról döntenek, hogy hogyan kezeljenek egy adott problémát, azt a stratégiát választják, amelyről úgy gondolják, a legalkalmasabb arra, hogy céljaikat elérjék, miközben számításba veszik, hogy egy bizonytalan világban működnek.¹⁵ A realisták hozzá vannak szokva a konfliktusokhoz, ezáltal nem hajlamosak érzelmi alapokra helyezni a reakciókat. A realisták tisztában vannak azzal, hogy a szenvedély és a bölcs politika általában nem járnak kéz a kézben. A realisták ragaszkodnak az elképzeléshez, amelyet a 20. század közepén a Chicagói Egyetem politológusa, Hans Morgenthau vetett papírra, miszerint az emberi természet alapvető tényszerűségeivel „*együtt kell működni, nem azoknak ellenében*”. A realisták tehát bármely esetben elfogadják természet adottságait, legyenek azok bármilyen tökéletlenek is.¹⁶

Ugyanakkor a realisták mellett egyre nagyobb számban jelennek meg olyan populista vezetők, akik nem követik a realista gondolkodást. Az utóbbi évtizedben a többnyire liberális egyetemi diplomások számának növekedésével látványos kulturális szakadék jelent meg közöttük és a munkásosztály maradéka között. Az oktatás nem a társadalmi felzárkóztatás megteremtésének az eszköze lett, hanem éppen az egység elvesztésének egyik fő oka. Leginkább az teszi a munkásosztály körében elviselhetetlenné a fiatal egyetemi diplomásokat, hogy azt hirdetik, azért értek el sikert, mert keményebben dolgoztak a többiekénél, képzettebbek, és átmentek azokon a vizsgákon, amelyeken a többiek megbuktak.¹⁷ A meritokratikus elitek szemében a hazájukon kívül elért siker a tehetségük bizonyítéka, a többiek szemében viszont éppen ez a mobilitás elengedő ok arra, hogy ne bízzanak meg bennük.¹⁸

A populizmus – mint új jellegű politikai vezetői stílus – bizonyos változata azt állítja, hogy az objektív igazság nem létezik, hanem az egyetlen valóság a hatalom.¹⁹ A populisták meggyőződésük alapján képviselik igazán a népet, és mivel a demokráciában csak a népnek lehet hatalma, így minden hatalom a populistákat illeti. A nép sohasem egységes entitás, így aztán egyetlen akarattal sem bírhat.²⁰ A moralistákat a jó iránti szenvedély vezeti, amelyben hajlamosak az értelmi döntéshozatal helyett az érzelmi döntéshozatalt előtérbe helyezni. Mivel érzelmi alapon hisznek az ügyben, így nem tűrik az ellentmondást, és ha

¹² Uo. 113.

¹³ Harari 2024, 36.

¹⁴ Krasztev 2022, 127.

¹⁵ Mearsheimer–Rosato 2023: i. m. 23–24.

¹⁶ Kaplan 2018, 62–63.

¹⁷ Krasztev 2022: i. m. 126.

¹⁸ Uo. 127.

¹⁹ Harari 2024: i. m. 20.

²⁰ Uo. 130–131.

valaki ellentmond, az erkölcstelen és nem érdemel kegyelmet.²¹ Ezáltal a párbeszéd a néppel is csak abban a formában létezik, amely az általuk megfogalmazott morális jó határain belül létezik. Ezek a párbeszédok jelentős eltéréseket mutatnak országonként. Van, ahol ez a párbeszéd valóban a lakosság véleményét hivatott felmérni, de előfordul, hogy csupán befolyásolásról beszélünk.

A populista vezetők egyik manipulációs eszköze a népszavazás, amely nem az emberek hatalommal történő felruházásának legjobb útja, hanem a politikai befolyásolás egyik módszere. A referendumok veszélyesen leegyszerűsítik az összetett politikai kérdéseket, és gyakran következtelen lépésekhez vezetnek, mert a témákat elszigetelten nézik,²² és emiatt gyakorlatilag csak megerősítik a vezetőt a nemzetközi politika színterén.

Abban az esetben is meghatározó a társadalom reakciója vagy vélekedése, ha az ország autokrata vezetése. Igaz, a vezető a döntését egy esetleges konfliktusról a saját politikai megfontolásából teszi, szükséges azonban a társadalmi akarat kikényszerítése. A központosított totalitárius hálózat előnye, hogy képes gyors döntéseket hozni és könyörtelenül végrehajtatni azokat, például háború, járvány és egyéb vészhelyzet esetén.²³ A központosított vezetésben az információs hálózatok erősen centralizáltak, illetve tévedhetetlennek feltételezik a központot, így nincsenek önhelyesbítő mechanizmusok,²⁴ amelyek biztosítanák a szükséges fékeket és ellensúlyokat, hogy a társadalom akarata és demokratikus jellege a legjobban érvényesüljön. Amikor az autokrata vezető képes egy közös feladatban megvalósuló, teljes együttélést célzó terv kommunikálására, amellyel eléri az emberek csatlakozását ehhez az ösztönző tervhez, azzal képes lehet létrehozni azt a belső szilárdságot,²⁵ amely képes egységes nemzetté kovácsolni a társadalmi akaratot.

Egy konfliktushoz vezető úton megfogalmazódik az az alapvető kérdés, hogy maga a hatalmon lévő vezető dönt-e egy olyan politikai célról, amely konfliktushoz vezet, vagy a nemzet akarata helyezi olyan nyomás alá a vezetőt, hogy nem marad más választása. Mindkét lehetőségben hatalmas szerepe van a társadalomnak, amelyet az információs tér befolyásol. Amennyiben a konfliktus lehetőségét a politikai vezető jelölte ki, akkor az információs térben alkalmazott befolyással képes megnyerni a tömeget, amely gyakorlatban a clausewitz-i „csudálatos háromság” *akarattpillérének* könnyebb elérését jelenti. Ennek a veszélye csupán annyi, hogy a nyugati demokratikus berendezkedésű országokban ez a demokrácia értékeinek kijátszása, mivel a jog uralma, a szabad sajtó és véleménynyilvánítás alapból korlátozná a lehetőségeket a politikai vezető számára. Normál esetben egy demokratikus államban a közvélemény nem igazán tudna elfogadni egy olyan politikai célt egy másik demokratikus ország ellen, amelyet nem lehetne más, diplomáciai vagy gazdasági eszközökkel megoldani. Kimutatható azonban, hogy a demokráciák számos alkalommal vívnak más jellegű, inkább „rejtett háborúkat”, kerülve a más demokráciák elleni fegyveres konfliktusokat.²⁶

A nagyobb veszélyt az jelenti a társadalomra, amikor a közösségi hálón, illetve az információs térben terjedő hiányos információval létrejött egyszerűsített igazságok befolyásolják a közvéleményt. A társadalomnak ebben a felgyorsult digitális világban – ahol szinte fénysebességgel terjed az információ –, nem képes kifejlődni az a képessége, hogy megfelelő

²¹ Kaplan 2018: i. m. 62–63.

²² Krasztev 2022: i. m. 132–133.

²³ Harari 2024: i. m. 167.

²⁴ Uo. 121.

²⁵ Gasset 2019: i. m. 242.

²⁶ Baylis et al. 2021: i. m. 334–335.

kérdésekkel legyen képes megérteni a tényleges igazságot. Így a társadalom érzelmi alapon kiszolgáltatottá és sebezhetővé válik, ilyenkor a politikai vezetők nem feltétlenül kockáztatják szavazóbázisukat annak érdekében, hogy a társadalomban kialakult közvéleménynek ellene menjenek. Ezt a valóságot csak bonyolultabbá teszi, hogy az internet olyan fórumot biztosít a mindennapi emberek számára, ahol az információ nehezen ellenőrizhető minőségében áramlik korlátlan időben és terjedelemben.

A demokráciák nem nélkülözhetik a nép bevonását az információ feldolgozásába, hogy bennük is kialakuljon az az igazság, amely aztán nemzeti ügyévé képes fejlődni a későbbiek során. Az interneten és a közösségi médiákon egy új meghatározó tényező láthatatlanul alakítja az emberek információfeldolgozó lehetőségeit, és ezáltal a kialakítható igazságérzetüket is: a mesterséges intelligencia (MI).

Az MI igazi fenyegetése abban rejlik, hogy képes önálló döntéseket hozni. Eddig minden technológia az embert erősítette, de legyen ez bármilyen hatékony, a döntés vagy az irányítás az ember kezében maradt. Napjainkban azonban az MI már egy ügynök, „aki” képes önálló döntés mellett információt feldolgozni és új ötleteket alkotni vagy megvalósítani.²⁷ Az MI és az algoritmusok segítségével a vezetők bárhogy formálhatják a társadalmi akaratot, vagy ami a legrosszabb, az MI saját döntéséből létrehozhat egy teljesen újat, amelyben képes lehet akár egy konfliktus szükségességéről is meggyőzni a társadalmat, amelyben elhiszik, hogy a nagyobb jó ügyet szolgálják.²⁸ Az MI képes befolyásolni bennünket akár álintimitást alkalmazva azáltal, hogy az egyénhez igazított nyelvezettel kommunikál velünk. Nem kell, hogy legyenek érzelmeik, hanem egyszerűen azáltal, hogy kiismernek a kommunikáció alatt, el tudják érni, hogy érzelmileg kötődjünk hozzájuk, vagy olyan meggyőző mechanizmust alkalmazzanak, amelyekkel képesek tévedhetetlen jelleget mutata manipulálni.²⁹

A TÁRSADALOM ÉS A NEMZETI ÜGY

A társadalmat magát mint a „csudálatos háromság” egy alappilléret általában az akarathoz társítjuk, azaz ebben mérhető a társadalom elkötelezettsége a nemzeti ügy iránt. Ezt az akaratot azonban nem csupán a háború időszakában, hanem a nemzet általános biztonsági percepciójában is érdemes mérni, és azt leginkább a nemzeti haderő tükrözi. A társadalom elkötelezettsége a haderő iránt eltérő jelleget mutat országonként, de általánosságban kijelenthető, hogy minden ország hadereje létszámhiánnyal küzd. A toborzási eredmények a legtöbb nemzet esetében elkeserítő számokat mutatnak, és nem csupán a Magyar Honvédség küzd létszámproblémákkal. Az Amerikai Egyesült Államok hadserege sem képes teljesíteni az éves 41 ezer fős toborzási kvótát, amely szükséges lenne a haderő fenntartásához,³⁰ ami azért is kirívó, mert az amerikai haderő társadalmi megbecsülése kiemelten magas.

Ez a humán erőforrás jelentette kihívás olyan jelentőségű, hogy bármilyen csúcsmódszer technológiára alapozott haderőfejlesztési program kudarcát is jelentheti, és az végső soron a nemzet ellenálló képességét veszélyezteti. A legtöbb katonai stratégia ugyan figyelembe veszi a társadalmi problémák hatását a haderőre, de csak annyiban tud érdemben reagálni, hogy előtérbe helyezi az embert, azaz igyekszik maximalizálni a humán erőforrás megbecsülését és ellátását, hogy vonzóvá tegye a katonai életpályát. Az ilyen jellegű megközelítés

²⁷ Harari 2024: i. m. 18.

²⁸ Gócze 2024, 244–254.

²⁹ Uo. 192–197.

³⁰ Detsch 2024.

azonban csak a probléma felszíni kezelése, és ettől a társadalom még nem fog készen állni egy esetleges konfliktusra. Az, hogy hány fő választja egy adott társadalomban a katonai életpályát, vagy hogyan értékeli a társadalom a nemzeti ügy iránti kötelezettséget, az egyfajta interszubjektív fogalom, „*amely abban különbözik a szubjektív valóságtól, hogy nemcsak egy elmében létezik, hanem nagyszámú elme nexusában*”.³¹

Ebben az interszubjektív valóságban az emberekben kialakul egyfajta közös meglátás arról, hogy hogyan vélekednek a hadseregről, milyen a biztonsági percepciójuk, mennyire hisznek a nemzet céljaiban, és mennyire tudnak azonosulni ezekkel a célokkal. Bár a biztonsági percepció változása és a katonai életpálya megbecsülése képes megmozgatni jelentős számú egyént, ez az interszubjektív valóság képes olyan modern emberi értékeket is előtérbe helyezni, hogy az erőszak és a háború megvetése egyre távolabb tolja a társadalmat a szükséges elkötelezettségtől.

A modern világban egy ilyen jellegű elkötelezettség mérése nehézkes. Magyarország esetében egy 2022-ben publikált Závecz-felmérés a háborúról kimutatta, hogy a magyarok ötöde gondolja úgy, hogy biztosan harcolna az ország megvédéséért, ha megtámadná, és további 30% válaszolta, hogy valószínűleg így tenne.³² De ez a megállapítás sem tekinthető teljesen objektívnek. A modern társadalomban erős különbség állapítható meg a hazafiasság érzete és aközött, amit Clausewitz nemzeti érzületként ír le. Másképpen fogalmazva: jelentős a különbség aközött, hogy valaki büszke a nemzeti hovatartozására és aközött, hogy hajlandó lenne-e ezért akár az életét is kockáztatni.

Ebben alapvetően két fontos tényező játszik szerepet: az első, hogy a modern nyugati jellegű társadalomban az élet és a lehetőség az önmegvalósításra érték, amelyről a modern társadalom egyéne szeretne szabadon rendelkezni. A második pedig, hogy abszolút nem elhanyagolható a konfliktus kialakulásához vezető út és a biztonsági percepció, hiszen nem mindegy nemzeti érzület szempontjából, hogy a konfliktus maga állami érdeket vagy társadalmi érdeket veszélyeztet. Normál esetben a két érdek egyet jelent, viszont a szükséges érzület mértéke a társadalom szempontjából mégis elkülöníthető.

Valószínűleg a társadalom áldozatvállalási készsége is magas egy olyan országban, ahol a biztonsági percepció állandó fenyegetés alatt formálódik. Ugyanakkor egy olyan országban, ahol a lehetséges konfliktus egy elhibázott politika okán alakul, ez a készség már kérdéses. Emellett szerepet játszik az a fejlemény is, amelyet az Európai Unió biztosította lehetőségek rejtenek. Hiszen egy korábbi háború esetében a nemzet azért várta el a feltétlen szolgálatot, mert gondoskodott az állampolgáiról az egészségügy, az oktatás és a szociális gondoskodás útján. Egy modern európai uniós állampolgár tekintetében azonban ez a támogatási lehetőség fennáll az EU más országaiban is, illetve nem feltétlenül érzi, hogy a szükséges áldozata egyenes arányú lenne a konfliktus lehetséges végkimenetelével.

Ebben a megváltozott jellegében az akaratot jelentő pillért szükségszerű további „csudálatos háromságra” bontani, ezáltal újraértelmezni. Ebben a kontextusban a háború megvívásához szükséges akaratban célszerű elkülöníteni a népet, a tömeget és az egyént. A nép fogalma alatt az állampolgárok számszerű összességét,³³ míg a tömeg alatt az emberek mindenfajta szerveződés nélküli laza tagolatlan együttesét³⁴ értjük. Az egyén a közös többszörös, aki a nép tagja, funkciója alapján viszont lehet befolyásolt vagy befolyásoló.

³¹ Harari 2024: i. m. 46.

³² Závecz-felmérés a háborúról... 2022.

³³ Varga 2019.

³⁴ Bevezetés a szociálpszichológiába... 2024.

TÖMEG, NÉP, EGYÉN

A társadalom szerepe már Clausewitz korábbi elemzésében is kiemelt jelentőségű volt, hiszen a háromság elvéhez mérte a háború megnyerésének lehetőségét is, amelyet három egymástól elkülöníthető módon írt le: vagy a szemben álló fél katonai potenciálját kell elpusztítani, vagy a társadalmi akaratot megtörni, vagy a kettő ötvözetével kell a sikert elérni.³⁵

A modern kor háborúiban mindig is kiemelt fontosságú volt a társadalmi akarat megtörésére irányuló erőfeszítés. A három lehetséges győzelmi lehetőség közül a katonai tervezők ebben vizionálták a legnagyobb lehetőséget a tárgyalásztalhoz való kényszerítéshez, mivel a szemben álló fél katonai képességeinek folyamatos pusztításával számos esetben az ellenállás nem szűnt meg.

A társadalmi akarat értelmezése azonban egyre bonyolultabb folyamat, ezáltal az akarat megtörésére irányuló törekvések tervezését sem lehet leegyszerűsíteni. A nyugati világ hosszú társadalomfejlődési úton ment végig, ami a demokrácia értékeinek elérésével átformálta a közönséges ember jelentőségét a közéletben. Jelenleg úgy tűnik, hogy az új típusú berendezkedésben a rendszer a közönséges ember akaratának van bizonyos értelemben kiszolgáltatva, amikor a tömegemberek pszichológiai akaratára irányul, hogy az élet legyen könnyű és gazdag, valamint a törvényes határokon belül nincsenek benne sorsszerű korlátok. Emiatt minden átlagember átélheti az uralkodás és a győzelem élményét, és emiatt elfogadja önmagát olyannak, amilyen, beleértve az erkölcsi és a szellemi vagyonát. Ebben az önelégültségben nem gondolkozik el saját nézetein, és a belső hatalom érzete arra ösztökéli, hogy gyakorolja a hatalmat, és mindenbe beleavatkozzon, tapintatlanul, megfontolatlanul, szabályok és fenntartások nélkül érvényesítse közönséges felfogását.³⁶

Természetesen ez az önelégültség is pontosan azért alakul ki az emberekben, mert a modern társadalomban kiszolgáltatottakká váltunk a kommunikációnak, a befolyásolásoknak és az ideológiáknak. Nietzsche szerint a társadalmi normákat az arra hivatott személyek és intézmények ráerőszakolják az emberekre, akikben ezáltal kialakul a belülről jövőnek gondolt felelősségérzet. Ebben a kikényszerített önideológiában nem szabad emberek vagyunk, hanem nyájemberek, akik könnyen kiszámíthatóvá válnak a hatalomnak.³⁷

A hatalom szempontjából a tömeg az a nyáj, amelynek befolyásolásával könnyen lehet nemzeti érdek érzését kialakítani. A modern digitális világban bármilyen információ, ami egy egyéntől indul, hamar tömegek által kerül feldolgozásra. Horia-Roman Patapievici kortárs román filozófus meglátása szerint maga a lélek üresedik ki annak következtében, hogy a benső képzelet helyét a technológia veszi át: okostelefonok, okosjátékok és az elektronikai áruházak további kínálatának hihetetlen áradata.³⁸ Martin Heidegger úgy látta, hogy a technológia számos tekintetben céltalan, hozadéka pedig nem más, mint szorongás és mentális zűrzavar, amelyben kétségbeesetten keressük az értelmet életünkben.³⁹ Ebben az elkeseredésben az emberek mindenhol kétségbeesetten szeretnének hinni valamiben, ha másért nem, mert gyógyírt keresnek nyomasztó gondolataikra. Megfelelő körülmények

³⁵ Clausewitz 2013: i. m. 41–43.

³⁶ Gasset 2019: i. m. 147–148.

³⁷ Szabó 2020: i. m. 29.

³⁸ Kaplan 2018: i. m. 247–248.

³⁹ Uo. 247–248.

között e kétségbeesett hit keresése kimerül valamilyen hóbortban, de a kevésbé szilárd vagy kaotikusabb társadalmakban könnyen a szélsőségesség felé mozdíthatja el a hiedelmeket.⁴⁰

Eddig a tévedhetetlennek hitt szent írások vagy ideológiák rá voltak utalva az emberi kommunikációra, amelynek – bármilyen kifinomult hálózattal is rendelkezett –, megvoltak a terjedési határai.⁴¹ A modern világban azonban az információ a közösségi hálókon és web-lapokon gyakorlatilag fénysebességgel terjed. A közösségimédia-platformokat úgy tervezik a programozók, hogy függőséget okozzanak.⁴² Ebben a kialakult függőségben a felhasználó a fogyasztó, akit a közösségi média eláraszt információval. Az emberi agy viszont nincs arra felkészülve, hogy ennyi információt fel tudjon dolgozni, főleg abban az értelemben, hogy képes legyen megkülönböztetni a valóságot az álhírektől.⁴³

Ebben a manipulatív környezetben pedig a fogyasztás mértéke a mérvadó, és mivel a gyűlölet és a társadalmi kohézió megbontása más témáknál jobban lekötik az embereket, így a közösségi média algoritmusai megtanulták, hogy az embereket ezek jobban érdeklik, ezáltal az ilyen tartalmakat kezdték nagy léptékben terjeszteni.⁴⁴ Ugyanakkor a gyűlölet terjesztése sem feltétlenül csak az erőszak vagy valamilyen izmus útján lehetséges a közösségi platformokon. Könnyen kialakítható egy olyan specifikus történettípus, amelyben az információt fogyasztók nem ismerik annak valódi tulajdonságát vagy hátterét, hanem a termékkel asszociálják, ami az érzelmi alapú döntéshozatalra hat, és ezáltal képes embereket egymás ellen hangolni.⁴⁵

Legyen szó ideológiáról vagy nemzeti véleményről, az általában az egyéntől indul, és a felgyorsult információáramlásnak köszönhetően hamar online közösségeken vagy fizikailag összegyűlt tömegben keresztül kezd terjedni. A tömeget, amelyen eddig az emberek mindenfajta szerveződés nélküli laza tagolatlan együttesét értettük annak fizikai jelenlétével, most már értelmezhetjük különböző közösségi médiákon megjelenő csoportokként is. Ha ebben a tömegben valamely állítást elégszer ismételték, vagy többen osztanak meg közösségi médián, akkor a gondolatok, az érzelmek, az emóciók és a hiedelmek ragályos befolyást érnek el.⁴⁶ Ezáltal a tömeg ragályos befolyása már képes átfordulni népakarattá, ami ebben a kontextusában már egyet jelent a nemzet egységes érdekével.

E ponttól a tömegeknél akár online térben, akár fizikailag megjelenésükben hamar különös jellemvonások keletkezhetnek. A fizikailag a tömegben és az online térben levő egyént is az anonimitás hatására a legyőzhetetlen hatalom érzete szállja meg, és ez teszi lehetővé, hogy a felelősség érzete nélkül engedjen ösztöneinek, amelyek különben szükségszerűen visszatartották volna. Ezek a kialakuló érzelmek és a hozzájuk köthető tettek fertőző természetűek, és olyan mértékben befolyásolók, hogy az egyén könnyen feláldozza személyes érdekét a kollektív érdeknek.⁴⁷ Az internet adta névtelenség mellett a másik befolyásolási kockázat a csoportos ignorancia. A csoportos ignorancia az a jelenség, hogy nem értjük az előttünk álló információt vagy tevékenységet, de mivel nem akarunk kitűnni a tömegből, inkább sodródunk az árral anélkül, hogy felfognánk, mi is zajlik körülöttünk. Ez a fajta negatív spirál

⁴⁰ Uo. 248.

⁴¹ Harari 2024: i. m. 192–197.

⁴² Singer–Emerson 2018, 3.

⁴³ Uo. 137.

⁴⁴ Harari 2024: i. m. 182–186.

⁴⁵ Uo. 43.

⁴⁶ Le Bon 2022, 13.

⁴⁷ Uo. 51.

mélyebb társadalmi bajokhoz is vezethet, ami akár magában foglalhatja a radikális vagy a szélsőséges cselekedeteket is.⁴⁸

Ebben a veszélyes információs környezetben az embereket olyan befolyásolási kockázat veszélyezteti, hogy az álhírek, brandek, érzelmi alapú döntéshozatalra ható meggyőzések miatt kialakulhat bennük az hit, hogy ők a „nagyobb jó” ügyért állnak ki. Hogy mennyire veszélyes lehet az ilyen nagyobb jó ügyért való kiállás, azt talán jól illusztrálja Adolf Eichmann náci tiszt perének vizsgálata 1961-ben, amely során kiderült, hogy nem szürke, tudatlan tisztviselő volt, hanem fanatikus, aki nem közömbösségből, hanem meggyőződésből cselekedett: azért tett rosszat, mert hitt abban, hogy jót cselekszik.⁴⁹

Ez a manipuláció képes olyan hiedelmeket kialakítani, hogy az egyén a tisztán állami érdeket nemzeti és társadalmi érdekeknek érezheti. Ebben a befolyásolt állapotban a tömeg azt hiszi, hogy része van a döntéshozatalban, pedig valójában csak elszenvedője a folyamatnak. Erre a politikának nemcsak azért van szüksége, mert kell a nép támogatása a háborúhoz, hanem a későbbiekben szükség lesz azokra az ellenséges érzelmekre is, amelyek ösztönzik majd a háború során elkövetett gyilkolást.⁵⁰ Az a tömegpszichológia, amit eddig a fizikailag összegyűjtött tömegnél tapasztaltunk, a digitális térben gyakorlatilag felgyorsult és hatványozottan érvényesül. Bármely egyén képes elindítani olyan befolyásolási folyamatot, amely az online térben hihetetlen sebességgel tömeget talál, és képes akár társadalmi jellegűvé is érni.

ÖSSZEFOGLALÁS

A digitális tér, a felgyorsult kommunikáció és a társadalmi változások olyan egyveleget alkottak, amelyben ugyan lehet még értelmezni a clausewitzi „csudálatos háromságot”, de már korántsem az eredeti formájában. Gyakorlatilag kijelenthető, hogy maga a háromság akarattpillére nőtt olyan jelentőségűvé, hogy eldöntheti egy esetleges konfliktus kialakulását vagy sorsát. Az akarat – amely alatt eddig a nép nemzeti ügy iránti elkötelezettségét értettük –, most már inkább a politikai cél kialakításának vagy megalakításának kulcsfolyamata, emellett a szükséges potenciálnak is nélkülözhetetlen alapeleme.

A modern társadalom teljesen kiszolgáltatottá vált a modern információs térben, amely a mindennapunk részévé vált. Francis Fukuyama meglátása alapján az ember eredendően keresi azt az igaz ügyet, amiért küzdhet, és ha nem küzdhet érte, mert az előző nemzedék idején már győzedelmeskedett, akkor az igaz ügy ellen fog küzdeni.⁵¹ Napjainkban ez azonban már talán kiegészíthető azzal a gondolattal, hogy az ember képes és hajlamos saját ügyet alkotni, ami a digitális tömeg világában gyorsan tud követőket toborozni.

A veszélyt nemcsak az jelenti, hogy ideológiák vagy hiedelmek nagy sebességgel tudnak terjedni, hanem az is, hogy nincs földrajzi korlátja. Ezáltal az akarat, amelyet eddig egy nemzet társadalmára értettünk, most már globális jelleget is kaphat. A globális akarat pedig nélkülözhetetlen eleme a modern kor potenciáljának, azaz a nemzetközi megítélésnek és támogatásoknak. A modern globalizált világban egyetlen nemzet sem képes önerőből háborút vívni, illetve a digitális világban kialakított narratíva egy esetleges konfliktusról képes arra, hogy elrejtse a konfliktus realitásának rideg okait, és érzelmi megfontolás alapján más társadalmat győzzön meg a konfliktusba bekapcsolódás szükségességéről.

⁴⁸ Bregman 2022, 223.

⁴⁹ Uo. 152.

⁵⁰ Clausewitz 2013: i. m. 341.

⁵¹ Fukuyama 1992, 52.

Clausewitz másik megállapítása a háborúról, hogy a háborúnak két válfaja létezik: a totális és a korlátozott háború. A korlátozott háború célja nem a politikai fennmaradás maga, ilyen jellegű lehet egy adott területért vagy piacért vívott háború. A totális háborúról akkor beszélhetünk, amikor egy állam vagy egy bizonyos politikai entitás a saját fennmaradásáért küzd.⁵² Felmerül azonban a kérdés, hogy egy ilyen globalizált világban, ahol a nép akarata ekkora jelentőséggel és hatalommal bír, beszélhetünk-e még egyáltalán korlátozott háborúkról, továbbá nem kell-e elfogadnunk a tényt, hogy bármilyen okkal is indul egy háború, az már mindig a politikai fennmaradásról szól. Ezáltal a digitális korról gyakorlatilag megérkezett a globális akaratok összecsapása és a totális háborúk kora.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Baylis, John et al.: *Világpolitika és Globalizáció*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2021.
- *Bevezetés a szociálpszichológiába*. Sulinet.hu, 2024. <https://tudaszulinet.hu/hu/szakkepzes/egeszsegneveles/pszichologia/szocialpszichologia/bevezetes-a-szocialpszichologiaiba> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 06.)
- Bregman, Rutger: *Emberiség. Mégis jobbak lennénk, mint hittük?* HVG Könyvek, Budapest, 2020.
- Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.
- Detsch, Jack: *NATO Doesn't Have Enough Troops*. Foreign Policy, 2024. 04. 10. <https://foreignpolicy.com/2024/04/10/nato-troop-numbers-russia-ukraine-war/> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 15.)
- Fukuyama, Francis: *A történelem vége és az utolsó ember*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- Gasset, José Ortega Y: *A tömegek lázadása*. Helikon Zsebkönyvek, Budapest, 2019.
- Gőcze István: *A 21. századi hadi tudományok elmélete*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2024.
- Harari, Yuval Noah: *Nexus. Az információs hálózatok rövid története a kőkorszaktól az MI-ig*. Animus Kiadó, Budapest, 2024.
- Kaldor, Mary: *New and Old wars: organized violence in Global Era*. Polity, Cambridge, 2001.
- Kaplan, Robert D.: *Marco Polo világa visszatér*. Pallas Athéné Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018.
- Krasztev, Ivan: *Európa után*. MCC Press, Budapest, 2022.
- Mearsheimer, John J. – Rosato, Sebastian: *A külpolitika logikája*. Századvég Kiadó, Budapest, 2023.
- Singer, Peter W. – Emerson, T. Brooking: *Likewar, the weaponization of social media*. Eamon Dolan Book, Mariner Books, Houghton Mifflin Harcourt, New York, 2018.
- Szabó Márton: *Társadalomfilozófiai gondolkodók a 20. században*. L'Harmattan kiadó, Budapest, 2020.
- Varga Norbert: *A magyar állampolgársági jog a 19. században*. Mersz online okoskönyvtár, s 2019. https://mersz.hu/dokumentum/m549maj__7/ (Letöltés időpontja: 2024. 10. 03.)
- *Závecz-felmérés a háborúról: csak minden második magyar harcolna az országért*. HVG.hu, 2022. 05. 27. https://hvg.hu/itthon/20220527_Zaveczfelmeres_a_haborurol_csak_minden_masodik_magyar_harcolna_az_orzagert (Letöltés időpontja: 2024. 10. 05.)

⁵² Clausewitz 2013: i. m. 341.

Porkoláb Imre dandártábornok – Fodor Márk Joszipoics:

AZ IZRAELI VÉDELMI INNOVÁCIÓ EREDMÉNYEI AZ AUTONÓM FEGYVERRENDSZEREK TERÜLETÉN, TAPASZTALATOK A HAZAI FEJLESZTÉSI IRÁNYOKHOZ¹

DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.3

ÖSSZEFOGLALÓ: Az izraeli védelmi innováció – különösen az autonóm fegyverrendszerek terén –, jelentős példát mutat a hazai fejlesztési stratégiák számára. Az elmúlt évtizedben a globális és regionális biztonsági dinamikák változásai hangsúlyozták a technológiailag fejlett, önfenntartó védelmi képességek szükségességét. Izrael tapasztalatai rávilágítanak a folyamatos hadviselés, társadalmi beágyazottság és a high-tech kettős hasznosítású fejlesztések kritikus szerepére a rugalmas védelmi ökoszisztéma kialakításában. Az autonóm rendszerek és felforgató technológiák integrációja, amely hatékonyan alkalmazható konfliktusövezetekben, értékes tanulságokkal szolgál a nemzeti védelmi innováció fejlesztéséhez, összhangban Magyarország 2030-ra kitűzött céljával, hogy a régió meghatározó katonai erejévé váljon.

KULCSSZAVAK: védelmi innováció, Izrael, drónok, mesterséges intelligencia, hadviselés

A SZERZŐKRŐL:

- ▶ Dr. Porkoláb Imre dandártábornok (PhD), nemzetbiztonsági irodavezető, a NATO DIANA innovációs hálózat igazgatótanácsának elnökhelyettese (ORCID: 0000-0003-1407-0678; MTMT: 10047876)
- ▶ Fodor Márk Joszipoics, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza (ORCID: 0009-0004-5086-2861; MTMT: 10079884)

BEVEZETÉS

Hazánkban a kormány által 2016-ban elindított² haderőreformot megelőző évtizedekben a megfelelő potenciállal rendelkező társaságok a védelmi szektor meghatározó területeinek zsugorodása, illetve a védelmi kiadások folyamatos csökkenése révén egyre kevesebb megrendelést kaptak, csökkent a bevételük.³ Az elmúlt időszakban azonban alapvetően megváltozott a globális, valamint a hazánkat érintő regionális biztonság is,⁴ a meghatározó jellemző a bizonytalanság és a kiszámíthatatlanság lett. A fő mozgatórugóvá a geostratégiai

¹ A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3-I-NKE-121 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² 1298/2017. (VI. 2.) Korm. határozat.

³ Budavári 2020.

⁴ Benkó 2023.

fókuszeltolódás és a technológiai fejlődés egyre növekvő üteme vált, ezáltal a hadviselés természete és logikája is gyökeresen átalakult.⁵

Magyarország deklarált célja, hogy 2030-ra a régió meghatározó katonai erejével, és ehhez kapcsolódóan regionális szinten a legjelentősebb védelmi ipari bázissal rendelkezzen.⁶ Mindez a hazai innovációs rendszer számára is új távlatokat ad, hiszen a védelmi ipar fejlesztése merőben új innovációs környezet kialakítását teszi lehetővé.⁷

A kialakult helyzetben a kutatás-fejlesztéssel és innovációval kapcsolatos stratégiai feladatok a fejlesztési irányok meghatározása, illetve a technológizálás előkészítése kiemelt prioritást kaptak azzal a céllal, hogy a magyar haderő a lehető legnagyobb mértékben hazai gyártású és fejlesztésű eszközökkel legyen felszerelve az ellátásbiztonság fenntartása érdekében⁸ olyan módon, hogy a hadiipar a legalapvetőbb hadfelszerelések tekintetében önfenntartó módon kiszolgálja a haderő igényeit.⁹

Mindemellett figyelmet kell szentelni a felforgató technológiák és high-tech, kettős hasznosítású fejlesztések hazai kutatásának, alkalmazásának *támogatására*. A felforgató technológiák ötvözése a jelenleg egyik legdinamikusabban fejlődő fegyverzeti kategóriával, a pilóta nélküli eszközökkel¹⁰ a katonai fejlesztések és a jövő hadviselésének várhatóan egyik döntő eleme lesz. Mindezt alátámasztja a 2022-ben nyílt háborúvá eszkalálódott orosz–ukrán konfliktus is, ahol a háború későbbi szakaszaiban a mesterséges intelligencia, a gépi tanulás és a különböző „okos” megoldások számottevő szerephez jutottak az ukrán és orosz fél közötti aszimmetria kiegyensúlyozásában.¹¹

Ezen tapasztalatok feldolgozásához és újabb „okos megoldások” kidolgozásához szükség van a különböző védelmi innovációs környezetek komplex vizsgálatára, mégpedig olyan példákon keresztül, amelyek a gyakorlatban bizonyítottak, és komplex innovációs rendszert működtetve rendkívül gyorsan és adaptív módon képesek fejleszteni, tesztelni, alkalmazásba venni, rendszeresíteni és éles körülmények között is alkalmazni az autonóm és félautonóm¹² fegyverrendszereket. Erre megfelelő példát jelentenek Izrael védelmi innovációs eredményei.

⁵ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat.

⁶ Uo.

⁷ Porkoláb et al. 2021.

⁸ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat.

⁹ A hadiipar alapvető fontosságú... 2022.

¹⁰ Nem csupán légi járművekről van szó, hiszen a szárazföldi eszközök fejlesztése és doktrinális integrálása is hasonló ütemben zajlik, továbbá a nyíltan elérhető információk alapján a vízfelszínen és az alatt alkalmazható eszközök esetében is folyamatos fejlődést tapasztalhatunk.

¹¹ A legnagyobb visszhangot az amerikai Palantir cég generálta a szakmai közvéleményben. Noha a műveleteik és az ukrán állammal való együttműködésük részletei minősítettek, a médiában megjelent információk is jól érzékeltetik a mesterséges intelligencia alkalmazott használatával járó katonai képességnövekedést. Lásd Aoyama 2022 és Bozzay 2023.

¹² A két kategóriának jelenleg nincs nemzetközileg konszenzussal elfogadott elválasztása. A Pentagon 2012-ben adta ki a 3000.09 számú irányelvét – amely 2023-ban frissítésre került –, amelyben az emberi tényező (az operátor) szerepétől tették függővé a besorolást. Az irányelv alapján a célmeghatározás jelenti a választóvonalat az autonóm és félautonóm eszközök között: egy „man in/on the loop” eszköz is autonómnak tekinthető, ha a céljelölést a mesterséges intelligencia végzi, de egy operátor felügyelete alatt, aki közbe tud avatkozni és megszakítani a műveletet. Defense Primer... 2023. A szakirodalom teljes autonóm működésre (de man in/on the loop felügyelettel ellátott) képes (ismert) eszköznek tekinti az amerikai X-47B, a brit Taranis és az izraeli Harpy drónokat. Ilachinski 2017.

AZ ISRAELI VÉDELMI INNOVÁCIÓ ÉS ANNAK MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐI

Izrael Állam döntő katonai fölényrel rendelkezik a közel-keleti regionális biztonsági komplexumban. Az erősen vélelmezhető nukleáris eszközök birtoklása¹³ mellett a konvencionális képességek széles spektrumával, valamint egyes meghatározott kivételektől eltekintve, a nőkre is kiterjedő sorkötelezettséggel és jelentős harctéri tapasztalattal bíró hivatásos hadsereggel rendelkezik. Az állomány és a hagyományos képességek mennyiségi tényezője azonban másodlagosnak tekinthető a minőségi faktorial szemben.

A zsidó állam létrejötte óta a földrajzi adottságokból fakadóan a minőségi szempontok domináltak a fegyveres erejének tekintetében, hiszen az ország kiterjedése és lakosság száma messze elmaradt a környező ellenséges államok erőforrásaitól. Ezen strukturális adottság, valamint az embargók miatti nehézkes fegyverbeszerzések következtében technológiailag fejlett, a védelmi innovációra alapjaiban építő nemzeti védelmi ipart építettek fel az évtizedek során, amely napjainkra nemzetközi szinten is meghatározóvá és versenyképesé vált.

Az izraeli védelmi innovációs ökoszisztéma tekintetében kiemelendő a sorkatonai szolgálat társadalmi implikációi és azok pozitív hatása a technológiai szférára. A kiképzés során megszerzett és az innovációs szemléletmódot erősítő úgynevezett „katonai tőke” három részből áll: az új képességek elsajátításából (humán tőke), az új viselkedési normákból¹⁴ (kulturális tőke) és a közös szolgálatból eredő kapcsolati tőkéből.

A katonai tőkének az innovációs ökoszisztémában betöltött jelentőségét az Izraeli Központi Statisztikai Hivatal 2007-es és az Ethosia emberi erőforrással foglalkozó vállalat 2013-as felmérései alapján érdemes bemutatni. A két felmérés eredményeinek összevetése alapján az izraeli technológiai szektorban az alábbi társadalmi csoportok jelenléte a meghatározó: zsidók (95,4%-ban), férfiak (65%-ban), fiatalok (75%-uk 40 év alatti), végzettséggel rendelkező (49%-ban) és veterán (90%-ban). A veteránok számaránya a szektorban a sorkötelezettség ellenére is kiemelkedőnek tekintendő az országban. A szektor munkavállalóinak katonai háttérben továbbá 60%-ban harcoló vagy technológiai alegység található; a munkavállalók döntően a startup szektorban vagy a nemzetközi vállalatok kutatás-fejlesztési részlegein helyezkednek el. Azok a társadalmi csoportok, amelyek nem teljesítenek sorkatonai szolgálatot, nagyon alacsony számarányban találhatók meg a szektorban: 3%-ban vesznek részt az izraeli arabok, de az ő arányuknál is alacsonyabb, 2,4% az ultraortodox háredi zsidóság jelenléte. Kiemelendő a nők jelenléte az izraeli technológiai szektorban (35%-os), mely tíz százalékponttal magasabb, mint az Egyesült Államokban.¹⁵ A katonai tőke dominanciája

¹³ Azt, hogy Izrael nukleáris képességekkel rendelkezne, sosem erősítették meg hivatalosan a zsidó állam részéről, igaz, nem is cáfolták soha. Ezt nevezik „nukleáris kétértelműségnek”, amelynek előnye, hogy egyrésztől biztosítja az elrettentést az ellenséges államok irányában, másrésztől viszont az államnak nem szükséges alávetnie magát a fegyverek birtoklásából fakadó korlátozásoknak. Fact Sheet... 2020.

¹⁴ Ezt „chutzpah”-nak (magyar fordításban pimaszság, vakmerőség) nevezik, amely abból fakad, hogy az IDF alegységei nagyfokú autonómiát élveznek a katonai műveletek végrehajtása során, az egyes katonák a parancsok végrehajtása során az egyéni kreativitásukra építve alkalmazkodnak a műveleti környezethez. Emellett az izraeli haderőben az előljáró-beosztott viszonyrendszer is informálisabb, kölcsönösen nyitottabb jellegű, az előljáró-beosztott szint közötti távolság rövidebb („flat hierarchy”), mint más professzionális fegyveres erőknél.

¹⁵ Swed–Butler 2015, 125.

a technológiai szektorban különösen a nemzeti Big Tech vállalatok vezetőségében érzékelhető, de általános trend is az országban.¹⁶

A közös gyakorlatok mindemellett olyan társadalmi fórumot jelentenek, ahol a vállalati szféra szereplői találkozhatnak nem csupán egymással, de a jelenleg sorkatonai szolgálatukat töltő fiatalokkal, ezzel nem csupán horizontálisan, de vertikálisan is mélyítve a kapcsolati hálót. Ezáltal a tartalékos rendszer egy nem hivatalos összekötőként szolgál a privát szektor és a haderő között. A kapcsolatok fenntartását maguk a veteránok is elősegítik különböző hivatalos és civil szervezetek fenntartásával.¹⁷

Mindazonáltal a meghatározó társadalmi szempontok mellett talán a védelmi innovációt leginkább támogató tényezőnek a folytatólagos hadviselés tekinthető, amely nem csupán az új ötletek kidolgozására, de azok valós körülmények között való kipróbálására is lehetőséget nyújt. 2020-ban az Izraeli Védelmi Erők létrehozott egy „multidimenziós” összhaderőnemi egységet, amely műveleti körülmények között teszteli a legújabb fejlesztéseket – 2024-ben pedig nyilvánosságra hozták, hogy az egységet a gázai háborúban is alkalmazták, eredményesen.¹⁸

AZ IZRAELI VÉDELMI INNOVÁCIÓ EREDMÉNYEI AZ AUTONÓM FEGYVERRENDSZEREK TERÜLETÉN

Az izraeli védelmi innováció egyik fő eredménye a mesterséges intelligencián alapuló, alapvetően félautonóm módon működő, de autonóm képességgel is rendelkező haditechnikai eszközök, amelyekkel elsősorban a globális hatalmak rendelkeznek¹⁹ és a nemzetközi fegyverzetkorlátozási rezsimek legújabb kihívását jelentik.²⁰

A sajtóban dokumentált nyílt információk alapján Izrael volt a második állam,²¹ amely éles harcéri körülmények között alkalmazott autonóm fegyverrendszereket 2021 májusában, amikor a jeruzsálemi zavargásokból eszkalálódott gázai összecsapásokban úgynevezett drónfalkát (drone swarm) vetettek be harcászati felderítés és légicsapás végrehajtására.²² Figyelembe véve, hogy a fenti információ a katonai cenzúra jóváhagyása mellett megjelenhetett az izraeli sajtóban, megalapozottan vélelmezhető, hogy a drónfalkák használata napjainkra bevett, és azokat a 2023. október 7-én eszkalálódott háborúban is alkalmazták. (Kiemelendő továbbá, hogy a Hamász is használt drónokat a támadása során az izraeli előrejelző rendszerek semlegesítésére.)²³ Egy drónfalkát akár több száz, eltérő tulajdonságokkal és képességekkel rendelkező eszköz alkothat, amelyek rendszerbe integráltnak, mesterséges intelligenciát

¹⁶ Az ICBS statisztikái alapján az izraeli nagyvállalatok menedzsmentjében 87,4%-os a veteránok számaránya. Uo. 133–134.

¹⁷ Uo. 132.

¹⁸ Frantzman 2024.

¹⁹ A Pentagon értékelésében kulcsfontossággal bírnak a mesterséges intelligencia és gépi tanulás alapú autonóm és félautonóm eszközök a Kínával való fegyverkezési vetélkedésben. Bajak 2023.

²⁰ Klare 2024.

²¹ Autonóm fegyverrendszerek éles harcéri alkalmazására az S/2021/229 számú ENSZ-jelentés szerint először 2020 tavaszán került sor Líbiában, egy török gyártmányú Kargu–2 típusú drón által. Törökország tagadja, hogy a Kargu–2 alkalmazásra került volna, de elismerte, hogy az eszköz képes a jelentésben foglaltak végrehajtására. Kallenborn 2021.

²² Uo.

²³ How Israel is... 2023.

alkalmazva²⁴ együttesen dolgozzák fel a felderítő drónok által gyűjtött információkat, határozzák meg a csapásmérés pontját, és hajtják végre azt, akár emberi beavatkozás nélkül.²⁵

A mesterséges intelligencia széles körű használata mellett a miniatürizálás is az egyik kulcsfontosságú fejlesztési iránya az izraeli védelmi innovációnak. Egy olyan komplex és bonyolult műveleti környezetben, mint a Gázai övezet, az élőerő és a haditechnikai eszközök megóvásának céljából kiemelt jelentőséggel bírnak azok a különböző miniatürizált pilóta nélküli eszközök – legyen szó szárazföldi, légi vagy vízi eszközökről –, amelyek harcászati felderítést, adott esetben pedig komplikáltabb feladatellátást is végeznek.²⁶ Az offenzív védelmi alkalmazás mellett kiemelendők továbbá a defenzív alkalmazási lehetőségek, különösen a határvédelem terén²⁷ – noha a Hamász sikeres 2023. október 7-i támadása bebizonyította ezen rendszerek korlátait is az emberi tényezők tekintetében.

A kifejtett képességek tekintetében döntő többségében önálló nemzeti fejlesztésekről van szó. A védelmi ipari kapacitások ilyen fokú fejlettsége bármely ország esetében kiemelkedő teljesítmény lenne, Izrael viszonylatában azonban számos gátló tényező (korlátozott erőforrások, a fegyverembargók, az évtizedes államszocialista modell és az ebből fakadó gazdasági nehézségek) is nehezítő körülményként vannak jelen. Mindezek ellenére az izraeli innovációs és kutatás-fejlesztés szektor a világ élvonalában helyezkedik el. A nemzeti védelmi ipari és fejlesztési kapacitások szűkös erőforrások mentén való, ilyen léptékű felépítése nagyon fontos példaként áll Magyarországnak előtt.

ÖSSZEZÉS, TAPASZTALATOK

A hazai innovációs rendszer stratégiai céljait és prioritásait egy 2021-ben megalkotott kutatás-fejlesztési és innovációs stratégia rögzíti.²⁸ Ennek a stratégiai iránymutatásnak az eredményei és hatásai az innovációs rendszerre csak hosszabb időtávon lesznek érzékelhetőek, és az előrehaladás átfogó értékelésére is először csak 2025-ben, félidőben kerül sor.²⁹

A stratégia támogatása érdekében egy kifejezetten a haderőfejlesztés következő közép- és hosszú távú képességigényeit és a védelmi ipar prioritásait figyelembe vevő védelmi innovációs stratégia kidolgozása szükséges, amely képes a civil innovációs törekvések támogatására és az eredményességi mutatók javítására.

A jelenlegi helyzetben a hazai innovációs környezetbe illeszkedő, azt támogató, de elsősorban a kettős hasznosítású eszközök haderőben történő tesztelését és alkalmazásba vételét megcélzó védelmi innovációs rendszer kialakítása érdekében fontos a nemzetközi példák és bevett gyakorlatok vizsgálata annak ellenére is, hogy egy az egyben nem lehet ezeket a rendszereket lemásolni a különböző országok eltérő strukturális adottságai okán.

Hazánkban az innovációs rendszer stratégiai céljait és prioritásait tekintve a teljes rendszer tekintetében a teljesítmény, az irányítási rendszer és a megfelelő hatás elérésének képessége terén jelzett kihívásokat kell egy védelmi innovációs rendszer kialakításával javítani, és ezeket alapul véve érdemes a védelmi innovációs feladatokat is meghatározni. A védelmi innovációs feladatok meghatározásakor a már korábban lefektetett szabályzókra építve egy

²⁴ Abraham 2024.

²⁵ Jackson 2023.

²⁶ Lieber 2023.

²⁷ Israeli firm unveils... 2023.

²⁸ 1456/2021. (VII. 13.) Korm. határozat

²⁹ Uo. 66.

olyan rendszert kell létrehozni, amely épít a jelenlegi nemzeti innovációs keretre, de specifikus jellegéből adódóan fejleszti annak lehetőségeit és tudásbázisát.

Az izraeli rendszer elemei közül a társadalmi beágyazottságot, a kulturális szemléletmódformálást, a haderő problémáinak széles körű megismerését és egy adaptív, kockázatvállaló fejlesztési rendszer létrehozását érdemes kiemelni – a legfőbb tényezőt jelentő folytatatólagos hadviselés mellett. Ezek a stratégiai elemek hozzásegítik az izraeli védelmi ipart és az innovációs ökoszisztémát ahhoz, hogy a világon egyedülálló módon az ország méretéhez képest komoly regionális hatalomként tudjanak fellépni.

A fegyverrendszerek fejlesztése terén az autonóm rendszerek előnyben részesítése rendkívül előremutató, hiszen a jövő hadszínterein egyre nagyobb mértékben fogunk találkozni félautonóm vagy teljes autonómiával rendelkező felderítő és csapásmérő rendszerekkel. Ezek a rendszerek a katonai döntéshozatalt segítve kiszélesítik a stratégiai döntéshozók tárházát, illetve támogatják a haderő harcászati érdekérvényesítő képességeit. A hazai fejlesztési irányok meghatározásakor éppen ezért kiemelt figyelmet kell fordítani ezen fegyverrendszerek hazai körülmények között történő fejlesztésére és a Magyar Honvédségben történő rendszeresítésére.

A Hamász 2023. október 7-i támadása ugyanakkor rámutatott: a technológiai fölény sem képes helyettesíteni a megfelelő elemző-értékelő eljárásokat, sem pedig felülírni a megfelelő politikai döntéshozatalt, továbbá hamis biztonságérzettel is járhat, miközben a kifejlesztett technológiai eszközök és eljárások – még ha alacsonyabb minőségben is – a proliferációjuk által az aszimmetrikus ellenfelek számára is elérhetővé válnak. Így a mesterséges intelligencia által működő robotok háborúja végső soron továbbra is a potens politikai és katonai vezetésen, valamint a felkészült és adaptív végrehajtó állományon fog múlni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.
- 1298/2017. (VI. 2.) Korm. határozat a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program megvalósításáról.
- 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról.
- 1456/2021. (VII. 13.) Korm. határozat Magyarország kutatási, fejlesztési és innovációs stratégiájának (2021–2030) elfogadásáról.
- Abraham, Yuval: *'Lavender': The AI machine directing Israel's bombing spree in Gaza.* +972 Magazine, 2024. 04. 03. <https://www.972mag.com/lavender-ai-israeli-army-gaza/> (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)
- A hadiipar alapvető fontosságú. Magyarország Kormánya, 2022. 11. 30. <https://kormany.hu/hirek/a-hadiipar-alapveto-fontossagu> (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)
- Aoyama, Naoatsu: *Meet Palantir, the big data firm analyzing the Ukraine conflict.* The Asahi Shimbun, 2022. 04. 20. <https://www.asahi.com/ajw/articles/14579974> (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)
- Bajak, Frank: *Pentagon pushes A.I. research toward lethal autonomous weapons.* CBS News, 2023. 11. 25. <https://www.cbsnews.com/sanfrancisco/news/pentagon-pushes-ai-research-toward-lethal-autonomous-weapons/> (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)
- Benkő Tibor: *A sikeres haderőfejlesztés záloga (1.)* Honvédségi Szemle, 2023/1. http://real.mtak.hu/157493/1/HSZ2023-1__1__3-15_benko.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)

- Bozzay Balázs: *A mesterséges intelligencia már nemcsak a célpontot mutatja meg, hanem a hadműveletet is megtervezi*. Telex, 2023. 05. 15. <https://telex.hu/tech/2023/05/15/mesterseges-intelligencia-haboru-orosz-ukran-palantir-most-kezdjuk-csak-latni-mire-is-kepes-a-mesterseges-intelligencia-egy-haboruban> (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)
- Budavári Krisztina: *A magyar védelmi ipar helyzete és fejlődési lehetőségei*. Magyar Hadtudományi Társaság, 2020.
- Defense Primer: U.S. Policy on Lethal Autonomous Weapon Systems. Congressional Research Service (CRS), 2023. 05. 15. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11150> (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)
- Fact Sheet: Israel's Nuclear Inventory. Center for Arms Control and Non-Proliferation, 2020. 03. 31. <https://armscontrolcenter.org/fact-sheet-israels-nuclear-arsenal/> (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)
- Seth J. Frantzman: *Gaza conflict is proving ground for Israel's new high-tech Multidimensional Unit*. Breaking Defense, 2024. 01. 24. <https://breakingdefense.com/2024/01/gaza-conflict-is-proving-ground-for-israels-new-high-tech-multidimensional-unit/> (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)
- How Israel is using drones in Gaza. The Economist, 2023. 12. 04. <https://www.economist.com/the-economist-explains/2023/12/04/how-israel-is-using-drones-in-gaza> (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)
- Ilchinski, Andrew: *AI, Robots, and Swarms – Issues, Questions, and Recommended Studies*. Center for Naval Analyses, 2017. https://www.cna.org/archive/CNA_Files/pdf/drm-2017-u-014796-final.pdf?trk=article-ssr-frontend-pulse_little-text-block (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)
- Israeli firm unveils autonomous armed robot to patrol battle zones, borders. Times of Israel, 2023. 09. 13. <https://www.timesofisrael.com/israeli-firm-unveils-autonomous-armed-robot-to-patrol-battle-zones-borders/> (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)
- Jackson, Tyler: *Drone Swarms Herald an Age of Excitement and Angst*. Center for European Policy Analysis, 2023. 04. 28. <https://cepa.org/article/drone-swarms-herald-an-age-of-excitement-and-angst/> (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)
- Kallenborn, Zachary: *Applying arms-control frameworks to autonomous weapons*. Brookings, 2021. 10. 05. <https://www.brookings.edu/techstream/applying-arms-control-frameworks-to-autonomous-weapons/> (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)
- Klare, Michael T.: *Imagine killer AI robots in Gaza, in the Donbas*. Responsible Statecraft, 2024. 02. 27. https://responsiblestatecraft.org/ai-technology-war/?trk=article-ssr-frontend-pulse_little-text-block (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)
- Lieber, Dov: *Small Drones Are Helping Israel Navigate the Urban Battlefield in Gaza*. The Wall Street Journal, 2023. 12. 29. <https://www.wsj.com/world/middle-east/small-drones-are-helping-israel-navigate-the-urban-battlefield-in-gaza-293b1de4> (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)
- Porkoláb Imre et al.: *Modernizáció és Innováció (1.): A megnövekedett sebességű haditechnikai kutatás-fejlesztés erősödő szerepe a modern katonai stratégiában egy amerikai példa alapján*. Honvédségi Szemle, 2021/2. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/436/418> (Letöltés időpontja: 2024. 06. 30.)
- Swed, Ori – Butler, John Sibley: *Military Capital in the Israeli Hi-tech Industry*. Armed Forces & Society, No. 1., 2015.

Petrócz Jordán:

TÖRÖKORSZÁG KAPCSOLATA AFRIKAI ORSZÁGOKKAL ÉS HADERŐKKEL

DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.4

ÖSSZEFOGLALÓ: Törökország általánosságban nagy hangsúlyt fektet Afrikára, és folyamatosan erősíti kapcsolatait a kontinens országaival. A Törökország és Afrika közötti kapcsolatok vizsgálatakor többnyire a gazdasági, diplomáciai és kulturális partnerség kerül előtérbe, míg a tanulmány szerzője elsősorban a biztonsági, katonai és hadiipari kapcsolatokat elemzi tanulmányában. A török hadsereg és hadiipar változatos formákban van jelen Afrikában: Törökország támogatja a nemzetközi békefenntartó missziókat a kontinensen, valamint számos afrikai országgal kötött védelmi, katonai megállapodást, a török hadsereg kiképzési programokat is szervez afrikai katonák számára. A török hadsereg két országban fizikálisan is jelen van: Líbiában, ahol török csapatok támogatják a kormányt a polgárháború során, valamint Szomáliában, ahol katonai kiképzőtáborokat tartanak fenn. A szerző ezeken a tevékenységeken keresztül mutatja be és elemzi Törökországnak az afrikai országokhoz fűződő kapcsolatait.

KULCSSZAVAK: török–afrikai kapcsolatok, török hadsereg, török hadiipar, török védelmi és hadiipari export

A SZERZŐRŐL:

Petrócz Jordán (PhD-hallgató, Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola) (ORCID: 0000-0001-5471-4939, MTMT: 10076072)

BEVEZETŐ

Új dimenzióként jelentkezik Törökország Afrika-politikájában a hadsereg és a hadiipar. Törökország aktívan dolgozik az afrikai országokkal való katonai kapcsolatain, amit részleteiben fogok tárgyalni tanulmányomban. A témával kapcsolatos főbb kérdéseim: Hogyan tudta Törökország megerősíteni katonai és hadiipari jelenlétét Afrikában? Milyen területeken van jelen Afrikában a török hadsereg és hadiipar?

Kutatásaim szerint Törökország a következő tevékenységekkel tudta megerősíteni katonai és hadiipari kapcsolatait Afrikával, amelyek a török hadsereg és hadiipar afrikai megjelenési területeiként és típusaiként is értelmezhetők. Először érdemes átnézni felsorolászerűen ezeket a területeket:

- Az ENSZ, a NATO és az Európai Unió katonai békefenntartó tevékenységei afrikai országokban, amelyekben Törökország is részt vesz.
- Török védelmi termékek értékesítése afrikai országokban.
- Védelmi megállapodások Törökország és afrikai országok között.
- Afrikai csapatok kiképzése és ellátásuk török termékekkel, a kezelésükhöz szükséges ismeretek átadása.

- Török csapatok állomásozása Afrikában, katonai bázisok kiépítése afrikai térségekben, mint például Szomáliában.

AZ ENSZ, A NATO ÉS AZ EU KATONAI BÉKEFENNTARTÓINAK TÁMOGATÁSA AFRIKÁBAN

Vannak térségek az afrikai kontinensen, ahol az ENSZ békefenntartó feladatokat végez, és Törökország hozzájárul ezekhez a műveletekhez. Tizenkét olyan békefenntartó művelete volt az ENSZ-nek Afrikában, amelyhez Törökország is hozzájárult 1993–2018 között, a legtöbb ezek közül az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP¹) vezetése alatt történt.² 1993–95 között Törökország adta a haderőparancsnokot (Çevik Bir altábornagy) az ENSZ UNOSOM II néven zajló műveletéhez Szomáliában, „de csak 2005-ig vett részt aktívan az ENSZ afrikai békefenntartó műveleteinek többségében”, ám miután az AKP hatalomra került, Törökország – korlátozott hozzájárulással ugyan, de – ismét intenzíven bekapcsolódott az ENSZ afrikai békefenntartó műveleteibe.³

Az AKP vezetése óta Törökország az ENSZ tíz békefenntartó műveletében vett részt a következő afrikai országokban: Libéria, Elefántcsontpart, Burundi, Szudán, Közép-afrikai Köztársaság, Csád, Kongói Demokratikus Köztársaság és Mali.⁴ Míg Törökország 1989 és 2018 között az ENSZ 24 békefenntartó műveletéből csak nyolcban vett részt, 2018-ban a hét afrikai műveletből már négyhez járult hozzá.⁵ 2022-ben török katonák nyolc ENSZ-műveletben vettek részt, és ezek közül hat Afrikában folyt,⁶ így elmondhatjuk, hogy Ankara részéről központi figyelmet kapott az afrikai nemzetközi missziókhoz való hozzájárulás.

2022-ben hat olyan afrikai ország volt, ahol török delegáltak támogatták az ENSZ-missziókat: Közép-afrikai Köztársaság, Mali, Kongói Demokratikus Köztársaság, Szudán, Dél-Szudán és Szomália. 2022 őszéig hét ENSZ-misszió működött Afrikában, és közülük hatban vállalt szerepet Törökország: MINUSCA, MINUSMA, MONUSCO, UNITAMS, UNMISS, UNSOM.⁷ 2024 novemberében öt ENSZ-misszió folyt Afrikában, amelyekből négyhez Törökország is hozzájárul: MONUSCO, MINUSCA, UNISFA, UNMISS.⁸ Ankara tehát az ENSZ összes afrikai missziójának 80–85%-ában részt vesz.

Törökország részt vett a NATO afrikai műveleteiben is, például az *Ocean Shield* műveletben, amelyet a Szövetség 2009. augusztus 17-én kezdeményezett, hogy hozzájáruljon az Afrika szarvánál zajló kalózkodás elleni küzdelem nemzetközi erőfeszítéseéhez, továbbá részt vett/vesz a műveletet támogató *Combined Task Force* 151 tevékenységében is. A török külügyminisztérium közlése szerint Törökország tagja volt a NATO *Operations Unified Protector* akciójának is 2011. március 23. és október 31. között, amelyet a Kadhafi-kormány válsága után indítottak el a líbiai civilek és a polgári lakott területek védelmében.⁹

¹ Adalet ve Kalkınma Partisi.

² Sıradağ 2018, 1–18.

³ Uo. 9.

⁴ Where we operate...

⁵ Sıradağ 2018: i. m.

⁶ Troop and police contributors...

⁷ Contribution of Uniformed Personnel... 2022.

⁸ Where we operate...

⁹ IV. Türkiye's International Security...

Törökország az EU katonai misszióhoz is hozzájárult Afrikában. Ankara támogatta az Európai Unió Közép-afrikai Köztársasági Haderejét (EUFOR RCA¹⁰), amelyet 2014 áprilisa és 2015 márciusa között működtettek, valamint támogatta az Európai Unió 2013 februárja és 2018 májusa között lebonyolított kiképzési misszióját Maliban (EUTM¹¹ Mali).¹²

TÖRÖK HADIIPARI TERMÉKEK ÉRTÉKESÍTÉSE AFRIKAI ORSZÁGOKNAK

Egyre több afrikai ország érdeklődik az iránt, hogy mit tud nyújtani Törökország a biztonságuk és haderejük érdekében, és a kontinens számos állama rendelt már török hadiipari termékeket. Az elmúlt évek adatai szerint a következő afrikai országok importáltak török katonai termékeket 2022 előtt.

2019-ig ismereteink szerint az alábbi afrikai országok voltak a török katonai termékek fő vásárlói: Burkina Faso, Kamerun, Csád, Egyiptom, Ghána, Kenya, Líbia, Nigéria, Szenegál, Dél-Afrika, Kongói Demokratikus Köztársaság, Tunézia.¹³ A 2019 utáni időszakból vannak információink további afrikai országokról, amelyek török katonai termékeket vásároltak: Tanzánia 2019-ben,¹⁴ Marokkó 2021-ben.¹⁵ Togo 2021-ben,¹⁶ Angola pedig 2021 végén importált török hadiipari termékeket.¹⁷

A 2021-es évtől több afrikai országról tudunk, amelyek török katonai termékeket vásároltak, ezek közül csak azokat említjük, amelyek újdonságnak számítanak: 17. Algéria, 18. Mali, 19. Mauritánia, 20. Níger, 21. Ruanda, 22. Szomália, 23. Uganda.¹⁸ Arról is van információ, hogy Etiópia (24.) „fegyvereket és lőszeret, alkatrészeket és tartozékokat” importált Törökországból 2021-ben.¹⁹

Amint a listából látható, az afrikai országok közel fele vásárolt már török katonai termékeket az elmúlt években. Afrika hatalmas piacot jelent katonai termékek számára, amelyet a legjelentősebb exportőrök, Oroszország, az Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Németország és Kína uralnak, ők exportálják a katonai termékek 76%-át a kontinensre.²⁰ Törökország azonban ennek ellenére képes volt növelni exportját Afrikába 2022 után. 2017-ben 63,8 millió, 2020-ban már 82,9 millió dollár bevételt ért el hadiipari termékeinek afrikai kontinensre irányuló exportjából, ami éves átlagban tíz százalékos növekedést jelent. Ami még látványosabb, hogy 2021-ben Törökország 460,6 millió dollár bevételre tett szert védelmi és repülőgépipari termékek Afrikába irányuló exportjából, ami mintegy 450%-os növekedés 2020-hoz képest.²¹

A SIPRI 2021 adatai szerint Törökország még mindig csak 0,5%-os részesedéssel rendelkezik az afrikai kontinensre irányuló globális védelmi, katonai és fegyverexportból,

¹⁰ European Union Military Operation in the Central African Republic

¹¹ EU Training Mission.

¹² Sıradağ 2018: i. m.

¹³ Sünnetçi 2019.

¹⁴ Bakeer 2019.

¹⁵ Turkey–Africa summit... 2021.

¹⁶ Lionel 2022.

¹⁷ Turkey–Africa summit... 2021: i. m.

¹⁸ Bayram 2022.

¹⁹ Ethiopia imports from Turkey...

²⁰ The Sanctions against Russia... 2022.

²¹ Kenez 2022a.

amivel messze elmarad Oroszországtól, amely 44%-os részesedést tudhat magáénak, és az Amerikai Egyesült Államoktól (17%), emellett elmarad Kínától (10%) és Franciaországtól is (6,1%).²² Ezek az országok több milliárd dollár értékű fegyvert exportálnak a kontinensre. Figyelembe véve azonban Törökország lehetőségeit és a védelmi, katonai és repülőgépipari termékek afrikai országoknak történő értékesítésére tett erőfeszítéseit, az eredmény mégis kiemelkedő, hiszen a bevételei 2020 és 2021 között ugrásszerűen nőttek. Az Afrikába irányuló török védelmi és repülőgépxport hatalmas növekedése azt is jelzi, hogy a kontinens országai egyre nagyobb érdeklődést mutatnak a török termékek iránt.²³ 2021-ben Törökország fegyvereladásai általánosságban is rekordszintet értek el, de a legnagyobb növekedés az afrikai országokba irányuló exportban tapasztalható, ami azt mutatja, hogy Törökország még mindig nagy potenciállal rendelkezik ezen a piacon.²⁴ A török export növekedésének okát a szakértők eltérően értelmezik: vannak, akik a török kormány stratégiájának sikeres eredményét látják benne, amivel Afrikát új fegyverpiacukká igyekeznek tenni, mások viszont úgy vélik, hogy Törökország agresszív marketinget folytat, amely az Erdoğan elnökhöz közel álló üzletemberekhez tartozó cégeket részesíti előnyben.²⁵

Érdeemes megvizsgálni, milyen előnyei vannak a török haditermékeknek az afrikai ország számára a máshonnan beszerezhető védelmi és katonai termékekkel szemben:

- Napjainkban a török hadiipari termékek a legkorszerűbb szintet érik el, és megfelelnek a NATO-szabványoknak is, ugyanakkor olcsóbbak, mint a nyugati országokban gyártott hasonló termékek.
- Ezenkívül tapasztalatok szerint a török katonai termékeket időben szállítják, és jó ügyfélszolgálati szolgáltatással rendelkeznek az értékesítést követően.²⁶
- Egyes szakértők kiemelik, hogy a kiváló minőség és az alacsony ár mellett a török katonai termékek vásárlása kevesebb feltételhez kötött,²⁷ sőt néhányuk szerint semmilyen feltételhez sincs kötve.²⁸ Ez azt jelzi, hogy egyes afrikai országok úgy érzik, hogy a más országokból származó termékek vásárlása lekötelezi őket az eladó felé, míg a török katonai termékek vásárlása egyes szakértők szerint több teret hagy az afrikai országoknak vásárlóként, vagyis Törökország nem köti őket olyan szorosan magához. Ugyanakkor néhány szakértő azt állítja, hogy a Törökországból Afrikába irányuló fegyverexport hozzásegíti Törökországot az afrikai országokkal való szorosabb kapcsolatok kiépítéséhez.²⁹

Mindebből már látható, hogy hadiipari termékek értékesítését meghatározó főbb feltételek: a minőség, az ár, a megrendelés beérkezési ideje, az értékesítés utáni ügyfélszolgálat és a kötelezettség mértéke.

- Egy érzelmi tényező is elősegíti, hogy Törökország meg tudja erősíteni a pozícióját Afrika bizonyos régióiban, különösen a Száhel-övezetben: a politikai elégedetlenség és a franciaellenes érzelmek közepette Törökország új és megbízható partnereként pozícionálhatja magát, mert nem egy korábbi gyarmati hatalmat képvisel.³⁰

²² Wezeman et al. 2021.

²³ Yaşar 2022.

²⁴ Kenez 2022a: i. m.

²⁵ Uo.

²⁶ Sünnetci 2019: i. m.

²⁷ Turkey–Africa summit... 2021: i. m.

²⁸ Yaşar 2022: i. m.

²⁹ Uo.

³⁰ Seleshie 2022.

A listából látható, hogy a Száhel-övezet legtöbb országa vásárolt már török katonai termékeket. Tanulmányozva, hogy Törökország milyen védelmi és katonai termékeket ad el az afrikai országoknak, azt látjuk, hogy elektronikai és műszaki berendezések, páncélozott szállítójárművek és hajók is gyakran megjelennek.³¹ Más jelentések szerint az olcsóbb felszerelések, különösen a gépkarabélyok, egyéb kézfegyverek és a páncélozott járművek is népszerűek, de célmegjelölő konténerek és harci légi járművek is előfordultak egyes megrendelésekben.³² „Az afrikai országok leginkább a páncélozott járművek, a harci és mesterlövész puszkák, valamint a drónok iránt érdeklődnek.”³³ A híressé vált Bayraktar TB2 drón egyes szakértők szerint Törökország „fegyverkezési nagykövete” Afrikában, ami megnyitja az utat a török vállalatok előtt.³⁴ Az Afrikában is sokszor alkalmazott fegyver egyébként olyannyira népszerű, hogy a kontinensen kívül több konfliktusban is bevetették, és a műszaki fejlesztése rendkívül gyorsan halad előre.³⁵

Az Afrikába irányuló katonai export növekedéséről tárgyalva Nail Olpak, a *Turkey's Foreign Economic Relations Board*³⁶ vezetője hangsúlyozta, „hibát követünk el, ha a védelmi szektort csak fegyvereknek, rakétáknak, puszkáknak, tankoknak és gépfegyvereknek tekintjük”, és rámutatott arra, hogy a török hadi export ennél sokkal nagyobb léptékű. Példa erre azok a védelmi ipari terméknek minősülő török aknamentesítő járművek, amelyeket Togónak eladtak már a kontinensen.³⁷

TÖRÖKORSZÁGGAL KÖTÖTT VÉDELMI MEGÁLLAPODÁSOK

A lairtakból is látható, hogy a török hadiipari termékek afrikai értékesítése milyen mértékben növekedett az utóbbi időszakban, és ahogy a török hadászati eszközök afrikai irányú exportja növekedett, úgy fokozódtak Ankara törekvései arra, hogy afrikai országokkal különböző jellegű biztonsági együttműködésről szóló megállapodásokat, egyezményeket kössön. Az elmúlt években számos új egyezmény született Törökország és afrikai országok között, többek közt fegyveres, biztonsági szakemberek képzéséről és biztonsági együttműködésről. A tisztek kiképzésére vonatkozó megállapodások értelmében Törökország jogosultságot kapott arra, hogy kiképzéshez szükséges létesítményeket nyisson meg. A katonai keretmegállapodások és a biztonsági együttműködésről szóló egyezmények tárgyai közé tartozik a kiképzés, a technikai és a tudományos együttműködés.³⁸

Törökország összesen 30 afrikai országgal kötött különböző jellegű biztonsági egyezményeket, közülük sokan szeretnének tanulni Törökország tapasztalatából a felkelés elleni védekezés, valamint a biztonsági szektor modernizálása és a védelmi ipar fejlesztése terén.³⁹ A 2021-ben Ugandával, Beninnel, Szudánnal, Tanzániával és Elefántcsontparttal kötött megállapodások céljai védelmi eszközök ipari mértékű gyártása, értékesítése és karbantartása, valamint technikai, logisztikai jellegű támogatás és információcsere.⁴⁰

³¹ Besenyő 2021.

³² Martín 2021.

³³ Seleshie 2022: i. m.

³⁴ Uo.

³⁵ Málnássy 2022, 69.

³⁶ Civil szervezet, amely 2021 decemberében otthont adott a Törökország–Afrika partnerségi csúcstalálkozóknak.

³⁷ Turkey–Africa summit... 2021: i. m.

³⁸ Yaşar 2022: i. m.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Martín 2021: i. m.

A Ghána és Törökország közötti egyezmény (Framework Agreement Ghana 2011) tökéletes példaként szolgál az afrikai országokkal kötött egyezmények tartalmának megismerésére, mivel részletesen leírja a hadipari együttműködés területeit, például: „*Katonai kiképzési és oktatási együttműködés; [...] Védelmi ipari együttműködés; [...] Együttműködés a kommunikációs, elektronikai és informatikai rendszerek területén; [...] Szociális, kulturális és sporttevékenységek*”.⁴¹ Kitűnik a megállapodásból, hogy általában Törökország és az afrikai országok közötti védelmi és katonai megállapodások mindkét oldalnak kedveznek. Lehetővé teszik például, hogy Ankara a török hadipari termékek számára új piacokat építsen ki, de lehetőségeket teremt az afrikai országnak – ez esetben Ghánának –, hogy a török segítségnek köszönhetően például modernizálja a hadseregét a kiképzés, a felszerelés és az oktatás területein.

Egy másik egyezmény, amelyet érdemes kiemelni, a 2017-ben Tunéziával kötött katonai egyezmény, amely tartalmazza a tunéziai katonai személyzet képzését, főként török területen, valamint egy megállapodást a török katonai felszerelések importjához szükséges befektetésekről. A megállapodás kiemelendő abból a szempontból, hogy megtört egy 50 éve fennálló hozzáférési előnyt a francia és az amerikai hadipar számára fenntartott piacon, és új piaci lehetőséget nyitott török katonai termékek számára, ami létfontosságú volt Ankara szempontjából.⁴² A megállapodás arra is rámutat, hogy habár Törökország ma kisebb résztvevőnek számít, és kevesebb tapasztalattal rendelkezik az Afrikába irányuló katonai export terén, mégis hatalmas lehetőségek állnak előtte. 2021-ben Tunézia például 150 millió dollár értékű kamatmentes kölcsönt vett fel török katonai felszerelések vásárlására.⁴³

Ahogy láthatjuk, a hadiipari, a katonai egyezmények fontos eszközök Törökország számára, hogy megerősítse a jelenlétét az afrikai kontinensen, de ezek általában más területekhez is köthetők:

- Török védelmi termékek értékesítése afrikai országokban.
- Afrikai csapatok kiképzése, felszerelése és tudás biztosítása.
- Török csapatok küldése Afrikába.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a katonai egyezmények általában eszközként szolgálnak Törökország számára, ami utat készít olyan más intézkedéseknek, amivel megerősítheti Afrikával való kapcsolatait.

TÖRÖK KIKÉPZÉS AFRIKAI FEGYVERES ERŐK SZÁMÁRA

Számos afrikai országnak szükséges modernizálnia a katonaságát és a biztonsági intézményeit, nemcsak a megfelelő felszerelés beszerzésével, hanem a struktúra, a kiképzés és az oktatás területén is, ezeken a területeken Törökország képes segítséget nyújtani, és úgy tűnik, hajlandó is arra. Törökország kiképzési programokat szervez Gambia, Szenegál, Algéria, Líbia, Niger, Szudán, Etiópia, Uganda, Kenya, Szomália és Tanzánia számára. A kiképzési együttműködés történhet az érintett országban vagy török területen is. Legtöbb esetben az adott afrikai ország hadseregének vezetői és főbb személyzete Törökországban részesülnek kiképzésben, míg a tiszteket és az altisztiket saját hazájukban képzik ki a török szakemberek, mint például a Szomáliával folytatott képzési program esetében. Vannak azonban

⁴¹ Kitio 2020.

⁴² Kharief 2022.

⁴³ Uo.

olyan programok is, amelyeknek keretében az afrikai tisztek és altisztek is Törökországban kapják meg kiképzésüket.⁴⁴

Alexe Fridolin Kenfack Kitio kutatása szerint 2014 végéig 2200 afrikai katona kapott Törökországban kiképzést, és 2020-ig több ezer katonai tisztviselő részesülhetett oktatásban török katonai iskolákban. 2017-ben 176 afrikai katona kapott kiképzést Törökországban, és 2017–2018-ban további 290 afrikai jutott hasonló lehetőséghez.⁴⁵

2013–2014-ben összesen 3000 líbiai katona vett részt 500 fős csoportokra bontva 14 hónapos kiképzésen a törökországi Ispartában belső biztonság témájában.⁴⁶ Habár az ENSZ elismerte a Fájez esz-Szarrádzs által vezetett líbiai kormányt, a Halifa Haftár által vezetett lázadó támadások 2019 óta veszélyeztették a kormány helyzetét. Törökország beavatkozott: katonákat és Bayraktar drónokat küldött a líbiai kormánynak, hogy visszaszoríthassák a lázadókat, és szakszerű kiképzést biztosítottak a Nemzeti Egységkormány (Government of National Unity – GNA) katonai egységei számára.⁴⁷

Néhány török intézményt érdemes kiemelni: a Török Nemzetvédelmi Egyetem létrehozása óta 104 afrikai tisztviselő kapott kiképzést olyan országokból, mint Algéria, Gambia, Szenegál és Szomália.⁴⁸ A Terrorizmus Elleni Kiválósági Központ (Centre of Excellence Defence Against Terrorism – COE-DAT) egy ankarai intézmény, amely nyolc NATO-országgal együttműködésben tevékenykedik. A NATO megállapította, hogy az intézmény összhangban áll a NATO minőségi szabványaival, és feltétel nélküli akkreditációval látta el.⁴⁹ Mivel a központ a terrorizmus elleni harcra specializálódott, számos afrikai ország, amelynek problémája adódik terrorszervezetekkel (Boko Haram, al-Shabaab, al-Kaida) dönt úgy, hogy egységeit Törökországba, a COE-DAT intézményébe küldi képzésre.⁵⁰

Az 1990-es évektől 2019-ig 7500 gambiai katona kapott kiképzést Törökországtól,⁵¹ ez 250 gambiai katonát jelent évente. Ezt megerősíti, hogy 2022 januárjában is 250 gambiai katona érkezett Törökországba az ispartai kiképzőbázisra, hogy terrorelhárítási képzésben részesüljön.⁵² Tekintve, hogy a gambiai hadsereg száma 8000 fő, a Törökországban évről évre képzett gambiai katonák száma továbbra is jelentős.

TÖRÖK CSAPATOK AFRIKÁBAN

Törökország úgy is erősíti a kapcsolatát egy afrikai országgal, hogy csapatokat küld az adott afrikai országba. Itt természetesen csak arról van szó, hogy kétoldalú megállapodás alapján küldenek csapatokat az országba, nem pedig azért, mert Törökország háborúban vagy konfliktusban áll a szóban forgó afrikai országgal.

Eddig mindössze két olyan ország van, ahol hivatalosan is jelen vannak török csapatok: Líbiában és Szomáliában. A két eset különbözik egymástól.

Líbiában az ENSZ által elismert Fájez esz-Szarrádzs vezette kormány nemzetközi segítséget kért az ország korábbi partnereitől, amikor 2019-ben a kormányellenes katonai erők

⁴⁴ Besenyő 2021: i. m.

⁴⁵ Kitio 2020: i. m.

⁴⁶ Szak–Nazli 2016.

⁴⁷ Zoubir 2020, 11–29.

⁴⁸ Kitio 2020: i. m.

⁴⁹ Quality Assurance Accreditation Certificate...

⁵⁰ Kitio 2020: i. m.

⁵¹ Alam 2019.

⁵² Kenez 2022c.

Halifa Haftár vezetésével megtámadták a kormányt. Törökországot is megszólították, ahol úgy döntöttek, hogy beavatkoznak a konfliktusba. Miután a török parlament engedélyt adott, csapatokat küldtek Líbiába. Azóta a török katonák támogatják a GNA-et a lázadó Líbiai Nemzeti Hadsereg (Libyan National Army – LNA) csapataival szemben. Törökország több száz katonát vetett be a GNA támogatására, olyan csúcstechnológiás katonai termékeket szállított az országba, mint például a Bayraktar TB2 drónok. Emellett páncélozott szállító harcjárműveket (Kirpi) és különféle rakétákat is szállított Líbiába a GNA megsegítésére.⁵³

Az amerikai Védelmi Minisztérium azt állítja, hogy Ankara több ezer szíriai harcost fizetett és hívott Líbiába, de a török kormány tagadja az ilyen visszaélésekre vonatkozó állításokat.⁵⁴ Ami biztos, hogy török csapatok jelen vannak Líbiában, és a tripoli székhelyű kormány hadseregének vezérkara szerint a GNA-hoz kötődő katonai erők kiképzését is biztosítják.⁵⁵ Bár az ENSZ fegyverembargót rendelt el Líbiával szemben, és kihívta az összes külföldi katonát Líbiából, a törökök még mindig ott vannak. Ankara azzal érvel, hogy Törökország líbiai jelenléte jogos, mert az ENSZ által elismert kormány hívta Törökországot segítségül, másodsorban a GNA-nak van önvédelmi joga, de nincs hozzá ereje, ezért Törökország támogatja ebben.

Törökország bírálta azt a helyzetet, hogy Oroszország, Franciaország, az Egyesült Arab Emírségek és Egyiptom hivatalosan elismerik a GNA-t, ugyanakkor támogatják Haftár kormányellenes hadseregét, és felszólítják Törökországot, hogy hagyja abba a GNA támogatását.⁵⁶ A török elnöki szóvivő, İbrahim Kalın szerint a Líbiában állomásozó török csapatok mindaddig ott maradnak, amíg érvényben van a kétoldalú katonai megállapodás Ankara és Tripoli közötti, és a líbiai kormány ezt igényli.⁵⁷

Szomália a másik afrikai ország, ahol – Mogadishu közelében – török csapatok tartózkodnak. A törökök ottani jelenlétének oka és háttere más, mint Líbiában. Törökország a 2011-es nagy éhínség óta kezdte megerősíteni a kapcsolatát Szomáliával. Az elmúlt több mint egy évtizedben Törökország különböző humanitárius projektekben és beruházásokban vett részt, amelyek segítettek Szomália fejlődését, emellett számos előnyös gazdasági lehetőséget nyújtott török vállalkozások számára.

Törökország óriási szerepet vállalt a szomáliai hadsereg és titkosszolgálat szervezeti korszerűsítésében, és számos szomáliai katona, rendőr és titkosszolgálati tiszt számára nyújtott szakmai képzést.⁵⁸ 2010-től katonai kiképzési együttműködési megállapodás van érvényben Szomália és Törökország között, 2017 óta pedig a törökök szomáliai katonákat és rendőröket képeznek ki Szomáliában. A harccsoport elnevezése Afrika Kartal (Afrikai Sasok), a parancsnoksága (Somali Türk Görev Kuvveti Komutanlığı – STGK) – melyet TURKSOM néven is emlegetnek –, a fővárosban van.⁵⁹ Egyesek katonai bázisnak nevezték, de Törökország korábbi szomáliai nagykövete kifejtette, hogy ez nem az a fajta katonai bázis, mint amilyen Törökországnak Katarban van, hanem egy „katonai kiképzőtábor”.⁶⁰ Bár egy külföldi katonai bázis nem lenne egyedülálló Szomáliában, tekintve, hogy az Egyesült

⁵³ Málnássy 2022, 114.

⁵⁴ Jones 2021.

⁵⁵ Turkey continues training for... 2022.

⁵⁶ Turkey Wades into Libya's... 2020.

⁵⁷ Turkey adamant about keeping... 2021.

⁵⁸ Kenez 2022b; Besenyő 2023, 601–611.

⁵⁹ Kasapoglu 2020.

⁶⁰ Rossiter–Cannon 2018.

Királyságnak, az Amerikai Egyesült Államoknak és az Egyesült Arab Emírségeknek is van már katonai bázisa az országban.⁶¹

Az STGK komplexumát elejétől fogva Törökország építette, mintegy 50 millió dollárért, 2015 márciusában kezdtek hozzá, és 2017 elején fejezték be. 400 hektáros, három katonai iskolának, kollégiumnak, raktárnak és előcsarnoknak ad otthont. A TURKSOM a mintegy 300 katonából és tisztből álló török kontingens bázisa.⁶²

A TURKSOM küldetése a török tisztviselők szerint az, hogy megvédje Szomáliát az al-Shabaab szörnyűségétől, valamint érdemi biztonsági segítségnyújtás és képzés.⁶³ A cél a szomáliai hadsereg tízezer tagjának a kiképzése. Megnyitásától 2022 nyaráig összesen 5000 katona és tiszte végzett itt, ami már a haderő egyharmada.⁶⁴ A török katonák közül százan oktatók a komplexumban, a másik kétszáz pedig a létesítményt védi. Ezért mondják egyes szakértők, hogy funkcionális értelemben a TURKSOM nem egy tengerentúli bázis.⁶⁵

KONKLÚZIÓ

Tanulmányom elején feltettem a kérdést, hogy hogyan tudta Törökország megerősíteni katonai és hadiipari jelenlétét Afrikában? Megvizsgáltam, hogy milyen lépések, szintek vannak, amelyeket Törökország képes volt meglépni ennek a célnak az érdekében. A második kérdésem arra irányult, hogy milyen területeken van jelen Afrikában a török hadsereg és hadiipar. Öt területet soroltam fel, amelyekről beigazolódott, hogy relevánsak a kérdésben, mivel példákkal alátámaszthatók:

1. Nemzetközi békefenntartó tevékenységek támogatása Afrikában.
2. Török védelmi termékek értékesítése afrikai országokban.
3. Védelmi megállapodások Törökország és afrikai országok között.
4. Afrikai csapatok kiképzése és ellátásuk török termékekkel, a kezelésükhöz szükséges ismeretek átadása.
5. Török csapatok állomásozása Afrikában.

A felsorolt öt terület közti kapcsolat bemutatására érdemes megvizsgálni Szomáliát, ahol mind az öt tevékenység megfigyelhető. Törökország és Szomália kapcsolatának történetéből következtetni lehet arra, hogy hogyan viszonyul egymáshoz ez az öt terület:

- Törökország részt vett az ENSZ szomáliai UNOSOM missziójában 1993–95 között.⁶⁶
- 2009-ben Törökország csatlakozott a nemzetközi kalózellenes erőkhöz Szomália partjainál.⁶⁷
- 2010-ben a török kormány úgy döntött, hogy humanitárius és katonai segítséget nyújt Szomáliának, hogy helyreállítsák az ország integritását, és segítsék a szomáliai hadsereg és rendőrség megalapítását és kiképzését.

⁶¹ Seleshie 2022: i. m.

⁶² Rossiter–Cannon 2018: i. m.

⁶³ Ahmed 2021.

⁶⁴ Kenez 2022b: i. m.

⁶⁵ Rossiter–Cannon 2018: i. m.

⁶⁶ Siradag 2018: i. m.

⁶⁷ Melvin 2019.

- 2010-ben létrejött Törökország és Szomália között egy együttműködés a katonai kiképzés területén,⁶⁸ egy egyezmény aláírására is sor került, amit tudományos, műszaki, rendőri képzés, hadiipari területen kötött egyezmények is követtek.⁶⁹
- Törökország saját gyártmányú fegyverekkel képezte ki Szomália hadseregének katonáit, és több török gyártmányú katonai járművet is ajándékozott számukra, egyes szakértők szerint ezzel a saját hadiiparának próbált piacot teremteni.⁷⁰
- 2017-ben Törökország kiképzőtáborot épített Mogadishuban, Szomália fővárosában, ahová több száz török katonát is kiküldött.

A török–szomáliai hadügyi kapcsolatok azt bizonyítják, hogy a felsorolt öt pont kapcsolódik egymáshoz, hiszen mind az öt egymásra épül a Szomáliával való kapcsolatában. Ha nem is állíthatjuk százszázalékos biztonsággal, hogy ezek a pontok minden esetben követik egymást, és egymásból következnek, látható, hogy minél többet sikerül megvalósítania, annál mélyebb és erősebb Törökország kapcsolata az adott afrikai országgal. A *Turkey in Africa: A New Emerging Power?* című könyvben a két szerző kifejti, hogy amikor török tisztek képeznek ki afrikai katonákat, az annak a következménye, hogy Törökország szisztematikusan támogatott számos afrikai nemzetközi békemissziót.⁷¹ Ez megerősíti az felvetésünket, miszerint az öt pont nem csupán öt független terület, ahol Törökország erősíteni tudja kapcsolatát egy afrikai országgal hadügyi kérdésekben, hanem egymásból következő szintek, amelyek megmutatják, milyen erősségű a két ország közötti kapcsolat. Egyszerűen fogalmazva: amikor Törökország beszáll egy afrikai ENSZ-misszióba, az a kezdetét jelenti egy kapcsolatnak az adott afrikai országgal. Ez egy alacsonyabb szint annál, mint amikor katonai, hadiipari egyezmények születnek a két ország között. Ennek a folyamatnak erősítését jelenti, amikor török szakemberek kezdik el képezni az afrikai fegyveres erőket, és Törökország elkezd fegyvereket, katonai eszközöket, járműveket exportálni az adott országba. A legszorosabb kapcsolat, amikor már török katonák is állomásoznak az adott országban.

Másik beszédes példa Gambia esete. Az említett könyv szerzői kifejtik, hogy Gambia volt az első ország, amelynek Törökország kiképzési programot is biztosított, így 1991 óta ez az ország lett az első alanya „ennek a kísérletnek”, ami a kapcsolat erősítésének szintjeire vonatkozott. Törökország az évtizedek során szoros személyes kapcsolatokat alakított ki a gambiai hadseregen belül, amely pedig elkezdett török hadiipari termékeket használni.⁷² A szerzők hangsúlyozzák, hogy a gambiai siker után Törökországnak sikerült más afrikai országokkal is kiképzési együttműködésekkel és egyéb egyezményeket kötnie, továbbá török hadiipari exporttal erősíteni a kapcsolatot.

A kiképzési együttműködések révén Törökországnak sikerült magas rangú katonai vezetőkkel jó viszonyt kialakítani Afrikában. Gambiában az egykor török kiképzési programon részt vett Yankuba Drammeh 2020-ban lett a haderő főparancsnoka, aki sokak szerint nagy támogatója a török hadi jelenlétnek is Nyugat-Afrikában.⁷³ Odawaa Yusuf Rageh szintén török kiképzési programon vett részt, majd a török hadügyi egyetemen szerzett diplomát, és ő volt 2020–2023 között, majd 2024 novemberétől ismét a szomáliai hadsereg főparancsnoka.

⁶⁸ Kasapoglu 2020: i. m.

⁶⁹ Kitio 2020: i. m.

⁷⁰ Ahmed 2021: i. m.

⁷¹ Tepeciklioğlu–Tepeciklioğlu 2021.

⁷² Uo.

⁷³ Uo.

Ez a két magas rangú afrikai katona illusztrálja az afrikai török kiképzési programok sikerét, amelyek nagyszerű befektetésnek bizonyultak Törökország számára.

Ha ugyanis jó kapcsolatuk van egy adott ország hadseregének főparancsnokával, az elősegít más hadügyi együttműködések is, valamint megkönnyíti a török hadiipari termékek értékesítését az adott országban. Ha kölcsönös támogatottsága van a török és az afrikai felek közt a hadügyi egyezményeknek, katonai kiképzőprogramoknak, hadiipari exportnak, az hozzásegíti a török kormányt ahhoz, hogy hosszú távú kapcsolatokat alakíthasson ki az adott országban.⁷⁴

Végül kijelenthető, ha egy afrikai országban török csapatok állomásoznak, az a leg-erősebb, legmélyebb együttműködést jelzi a két fél között. Hangsúlyozni kell azonban, hogy Törökországnak nem célja minél több afrikai országban jelen lenni a hadseregével. Egyértelmű, hogy a hadsereg alkalmazása egy távoli térségben rendkívül költséges Törökország számára, ráadásul rombolná is a két ország közötti kapcsolatot, amennyiben az adott afrikai ország nem igényelte egyértelműen a török hadsereg jelenlétét. Kölcsönös megegyezés esetén viszont a török csapatok jelenléte az adott afrikai országban azt jelzi, hogy Törökország befolyása a legmagasabb szintre lépett az adott helyen, és a lehető leg-szorosabb kapcsolat alakult ki a két fél között.

A fenti öt területet részletesen megvizsgálva tehát arra jutottam, hogy nemcsak egymástól függetlenek a területek, hanem a katonai, hadiipari jelenlét különböző szintjeinek is tekinthetők, amelyek egymásra épülnek, és megmutatják, milyen mély a kapcsolat Törökország és az adott afrikai ország között katonai, hadiipari együttműködés terén. Emiatt egyfajta láncolatként és egyre erősödő szinteknek is lehet tekinteni ezeket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *IV. Türkiye's International Security Initiatives and Contributions to NATO and EU Operations.* Ministry of Foreign Affairs of Republic of Türkiye. https://www.mfa.gov.tr/iv_-european-security-and-defence-identity_policy_esdi_p_en.mfa (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Ahmed, Guled: *Far from a benefactor, the Turkish government is exploiting Somalia's fragility.* Middle East Institute, 2021. 10. 21. <https://www.mei.edu/publications/far-benefactor-turkish-government-exploiting-somalias-fragility> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Alam, Sorwar: *Turkey plays key role in Gambia military training.* Anadolu Agency, 2019. 04. 09. <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkey-plays-key-role-in-gambia-military-training/1446678> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Baker, Ali: *Challenges threaten the rise of Turkey's defense industry.* Middle East Institute, 2019. 05. 14. <https://www.mei.edu/publications/challenges-threaten-rise-turkeys-defense-industry> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Bayram, Mürsel: *Analysis – Türkiye: Rising Power in defense of Africa.* Anadolu Agency, 2022. 05. 22. <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-turkiye-rising-power-in-defense-of-africa/2596975> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Besenyő János: *Somalia: A battlefield of Intelligence Services.* In: Ryan Shaffer (szerk.): *The Handbook of African Intelligence Cultures.* Rowman & Littlefield, London, 2023, 601–611.

⁷⁴ Yasar 2022: i. m.

- Besenyő János: *Turkey's growing interest on the African continent*. JCEEAS – Journal of Central and Eastern European African Studies, I. évf. 2021/1–2.
- *Contribution of Uniformed Personnel to UN by Mission, Country, and Personnel Type*. United Nations, 2022. 08. 31. https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/04_mission_and_country_53_august_2022.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- *Ethiopia imports from Turkey*. Trading Economics. <https://tradingeconomics.com/ethiopia/imports/turkey> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Jones, Dorian: *Turkey Under Pressure Over Military Presence in Libya*. Voa News, 2021. 06. 22. https://www.voanews.com/a/europe_turkey-under-pressure-over-military-presence-libya/6207328.html (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Kasapoglu, Can: *Turkey's 'African Eagle' Trains Turkish-Speaking Troops in Somalia: Where Next?* Terrorism Monitor, XVIII. évf. 2020/21. <https://jamestown.org/program/turkeys-african-eagle-trains-turkish-speaking-troops-in-somalia-where-next/> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Kenez, Levent: *Turkey accelerates ratification of bilateral defense agreements to increase arms exports to Africa*. Nordic Monitor, 2022a. 03. 18. <https://nordicmonitor.com/2022/03/turkey-accelerates-ratification-of-bilateral-defense-agreements-to-increase-arms-exports-to-africa/> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Kenez, Levent: *Turkey cements military ties with Somalia, has already trained one-third of its army*. Nordic Monitor, 2022b. 08. 30. <https://nordicmonitor.com/2022/08/turkey-cements-military-ties-with-somalia-already-trained-one-third-of-the-army/> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Kenez, Levent: *Turkey provides counterterrorism training to Gambian army, increasing military influence in West Africa*. Nordic Monitor, 08. 01. 2022c. 01. 08. <https://nordicmonitor.com/2022/01/turkey-provides-anti-terrorism-training-to-the-gambian-army-strengthening-military-influence-in-west-africa/> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Kitio, Alexe Fridolin Kenfack: *The rising security cooperation of turkey in Africa: an assessment from the military perspective*. Journal of Rising Powers and Global Governance, I. évf. 2020/2., 43–59. <https://journal.kureselcalismalar.com/wp-content/uploads/2021/02/vol1.2-2-kitio.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Lionel, Ekene: *Togo and Burkina Faso receives Turkish ASFAT MEMATT counter-mine system*. Military Africa, 2022. 07. 21. <https://www.military.africa/2022/07/togo-and-burkina-faso-receives-turkish-asfat-mematt-counter-mine-system/> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Málnássy András: *Turkey's Military Role in Libya and Its Wider Strategic Environment (interest in the Eastern Mediterranean Basin)*. JCEEAS, II. évf. 2022/2.
- Málnássy András: *Turkish Military Technology Developments and Military Industry Capabilities of Force Projection in the Light of Geopolitical Goals*. Strategic Impact, LXXXIII. évf. 2022/2.
- Martín, José María: *Turkey exponentially increased arms exports to Africa in 2021*. Atalayar, 2021. 12. 10. <https://atalayar.com/en/content/turkey-exponentially-increased-arms-exports-africa-2021> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Melvin, Neil: *The Foreign Military Presence in The Horn of Africa Region*. Stockholm International Peace Research Institute, 2019. 04. https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-05/sipribp1904_1.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- *Quality Assurance Accreditation Certificate*. Centre of Excellence Defence Against Terrorism. https://www.tmmm.tsk.tr/QA_Certificate.html (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Rossiter, Ash – Cannon, Brendon J.: *Re-examining the "Base": The Political and Security Dimensions of Turkey's Military Presence in Somalia*. Insight Turkey, XXI. évf. 2018/1. DOI: 10.25253/99.2019211.09

- <https://www.insightturkey.com/articles/re-examining-the-base-the-political-and-security-dimensions-of-turkeys-military-presence-in-somalia> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 08.)
- Sazak, Onur – Nazli, Selin Ozkan: *Turkey's Contributions to Security Sector Reform (SSR) in Conflict-Affected Countries*, Istanbul Policy Center, Sabanci University, 2016.
- Seleshie, Loza: *What's driving Turkey's commercial & military relations with Africa?* The Africa Report, 2022. 01. 11. <https://www.theafricareport.com/165012/whats-driving-turkeys-commercial-military-relations-with-africa/> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Sıradağ, Abdurrahim: *Turkey-Africa alliance: Evolving patterns in security relations*. African Security Review, Vol. 27, 2018/3–4., 1–18. <https://doi.org/10.1080/10246029.2018.1550429> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 08.)
- Sünnetci, İbrahim: *Turkey: A Proven NATO-Standard Compliant Defence Industry Partner for MENA Region Countries*. Defence Turkey, Issue 90, 2019. 01. <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkey-a-proven-nato-standard-compliant-defenceindustry-partner-for-mena-region-countries-3378> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Tepeciklioğlu, Elem Eyric – Tepeciklioğlu, Ali Onur: *Turkey in Africa: A New Emerging Power?* Routledge, New York, 2021.
- *The Sanctions against Russia will affect arms sales to Africa: the risks and opportunities*. The Conversation, 2022. 03. 27. <https://theconversation.com/sanctions-against-russia-will-affect-arms-sales-to-africa-the-risks-and-opportunities-180038> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- *Troop and police contributors*. United Nations. <https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributors> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- *Turkey adamant about keeping military presence in Libya*. The Arab Weekly, 2021. 02. 10. <https://theArabweekly.com/turkey-adamant-about-keeping-military-presence-libya> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- *Turkey–Africa summit comes amid Ankara's rising defence exports to continent*. France 24, 2021. 12. 17. <https://www.france24.com/en/middle-east/20211217-turkey-africa-summit-comes-amid-ankara-s-rising-defence-exports-to-continent> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- *Turkey continues training for military forces of western Libya*. The Libya Update, 2022. 07. 30. <https://libyaupdate.com/turkey-continues-training-for-military-forces-of-western-libya/> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- *Turkey Wades into Libya's Troubled Waters*. International Crisis Group, 2020. 04. 30. <https://icg-prod.s3.amazonaws.com/257-turkey-libya-troubled-waters.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Wezeman, Peter D. et al.: *Trends in International Arms Transfer*. Stockholm International Peace Research Institute, 2021. 03. https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-03/fs_2203_at_2021.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- *Where we operate*. United Nations. <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Yaşar, Nebahat Tanriverdi: *Unpacking Turkey's Security Footprint in Africa*. Stiftung Wissenschaft und Politik, 2022. 06. 30. <https://www.swp-berlin.org/en/publication/unpacking-turkeys-security-footprint-in-africa> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Zoubir, Yahia H.: *Protracted Civil War in Libya: The Role of outside powers*. Insight Turkey – The Future of The Libya Crisis, 4. évf. 2020, 11–29.

Sallai János r. ezredes:

AZ ÁLLAMHATÁR FOGALMÁNAK ÉS AZ ÁLLAMHATÁROK KIJELÖLÉSE TÖRTÉNETÉNEK NEMZETKÖZI ÁTTEKINTÉSE

DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.5

ÖSSZEFOGLALÓ: A határ fogalma korszakonként különböző értelmet kapott, és folyamatosan egyszerűsödött. A magyar és az európai viszonylatban felfedezhető párhuzamosság, ugyanakkor Magyarország sajátos geopolitikai környezete és tradíciói miatt az államhatár mindig a figyelem és az érdeklődés középpontjában állt. Ennek következménye, hogy hazánk a határok ki- és megjelölésében többször úttörő és folyamatosan meghatározó szereppel bírt a térségben és időnként Európában. Mára igen furcsa helyzet alakult ki Európában. Míg a technikai fejlődés következtében a határvédelem funkciói leértékelődtek (hisz a korszerű rakéta- és szárazföldi haditechnikai eszközök, drónok ellen nem képes fizikai védelmet nyújtani), ugyanakkor a határ politikai szerepe a Kárpát-medencei térségben nap mint nap az érdeklődés, a média figyelmének középpontjában áll. A szerző az államhatárral kapcsolatos elméleteket és történelmi folyamatokat tekinti át tanulmányában.

KULCSSZAVAK: államhatár, etnikai határ, politikai határ, nemzetiségek, nemzetállam

A SZERZŐRŐL:

Dr. Sallai János r. ezredes, egyetemi tanár (NKE RTK Rendészetelméleti és -történeti Tanszék), a Rendészetudományi Doktori Iskola vezetőhelyettese (ORCID: 0000-0001-6674-1942)

BEVEZETÉS

A mai európai államhatárok tekintetében meghatározó jelentőségű a trianoni békeszerződés,¹ melynek következtében új „nemzetállamok” születtek. A békediktátum után négy, a második világháború után öt, míg ma hét szomszédos állammal voltunk/vagyunk határosak. Magyarország állam- és etnikai határai nem esnek egybe, aminek következtében hazánkat részben egy határon túli, magyarok lakta sáv veszi körül, amely európai uniós tagságunk mellett ma és a jövőben is meghatározó politikai jelentőséggel bír.

A 2020-ban Európát is elérő koronavírus-járvány kezelése során hozott intézkedések a külső és a belső határokat is érintették; az Európai Unió tagállamai a belső határokon visszaállították, illetve megszigorították a határellenőrzést, a külső és a belső határokon történő átjutást. A biztonsági kihívásra lokális válaszokat, megoldásokat próbáltak keresni, de a világjárvány terjedését természetesen nem tudták megakadályozni. Ennek oka, hogy a globalizáció miatt a világ minden állama valamilyen szinten függ a másik államtól, így az adott térség lakossága ellátásához szükséges nemzetközi fuvarozás leállítása humán katasztrófához vezetett volna, de a személyforgalom teljes korlátozása is komoly következményekkel járt volna.

¹ 1921. évi XXXIII. törvény

Korábban a 2015-ös tömeges migráció is jelentős kihívás elé állította az EU-tagállamokat, amelyek érintettségüktől függően igyekeztek válaszokat adni a migrációs jelenségre. Így újra megjelentek a kerítések egyes államhatárok mentén, és mára a schengeni egyezmény alapító tagjai közé tartozó Németország is esetenként, egyes helyeken alkalmazza az ország határai mentén a határforgalom-ellenőrzést.²

Mindezekből is jól látható, hogy az államhatárok jelenlétével (elválasztó és összekötő szerepükkel) a globalizáció hatásai ellenére (melynek egyik legfőbb jellemzője, hogy erodálja a határokat a határon átnyúló kereskedelmi, munka- és egyéb kapcsolatok dominanciája miatt) továbbra is számolni kell.

AZ ÁLLAMHATÁROK KIALAKULÁSA

A rendelkezésre álló források alapján egyértelműen igazolható, hogy az államhatárok kitűzésének már az ókorban kiemelt jelentősége volt. Egyiptomban a határok kijelölése a térképészek elődeinek, a földmérőknek a feladatai közé tartozott. III. Uzertezen fáraó (i. e. 19. század) Szemna és Kumme Nílus-parti városoknál erődöket építtetett, melyek közelében volt az Egyiptom határát jelző határkö, rajta a következő felirat: „*Ez a déli határ. Egy néger se merjen ezen a határon se gyalog, se hajón északnak átjönni, sőt még a barma sem. Ha kereskedni akarnak, menjenek Akenth-be, ott tehetnek, amit akarnak, nem lesz bántódásuk; de Heh-en túl fölfelé soha még hirmondójuk se merjen jönni.*”³ II. Ramszesz (i. e. 1298–1232) korából egy fennmaradt falfestmény megőrizte a földmérés gyakorlatát. Amenhotep fáraóról (i. e. 1200) feljegyezték, hogy „*helyreállította a határokat és felállította a határköveket*”. A rómaiak a határaikat eleinte élőfával, később számozott és betűkkel ellátott cövekekkel jelölték. Traianus idejében határköveket alkalmaztak, amelyeket egy szertartást követően felirattal, betűjelzéssel és évszámmal ellátva helyeztek a földre.

A határral kapcsolatos elméleti és történelmi irányú érdeklődés a 19. század végén jelentkezett, amikor is Friedrich Ratzel *Politikai földrajz*⁴ című művében a határok általános tulajdonságairól, fajtáiról, fejlődési állomásairól szóló nézeteit részletesen kifejtette, és ezzel hosszú ideig hatást gyakorolt a kérdéskörrel foglalkozó politikaföldrajz tudomány művelőire.

Magyarországon a gypűvel (Tagányi Károly, Karácsonyi János), nyelvi (Marjalaki Kiss Lajos) és nemzetiségi határokkal kapcsolatos kutatások a honfoglalás ezeréves ünnepségei időszakában kaptak lendületet, majd az első világháború előtti és alatti években felerősödtek.

A HATÁROKKAL FOGLALKOZÓ MAGYAR KUTATÓK

A trianoni határok kitűzését követően a revízió jegyében az etnikai-földrajzi kutatások tovább folytatódtak, immár az új magyar határokon belül és szomszédaink területén is. A magyar földrajzkiadvány-készítők ez időben a határokat ideiglenesnek tekintették, ezért könyvekben a szerzők (Prinz Gyula, Fodor Ferenc, Cholnoky Jenő) a Kárpát-medence egységes földrajzát tárgyalták. „*A földrajzban a területében is változásokat szenvedő államterület mögött ott van a változatlan országterület. Ezért Magyarország földrajza nem a mai államterületnek, hanem az egész országénak rajza, s csak azon belül a királyság birtokterületének.*”⁵

² Szerző 2024-es személyes tapasztalata a cseh–német határátlépések során.

³ Konder 1938, 60.

⁴ Ratzel 1897.

⁵ Prinz 1942, 6.

Prinz Gyula a földrajzkiadvényében az államföldrajz keretén belül vizsgálta a határokat, illetve külön fejezetként taglalta az országhatárokat és az államhatárokat. A revízióra törekvő Magyarországon az Államtudományi Intézetben készültek el a korszak leghitelesebbnek tekinthető – a hazai és a szomszédos államok hivatalos statisztikai adataira épülő –, szakszerű etnikai térképei, melyek később a tárgyalásokon nagyon hasznosnak bizonyultak, és többek között nagyban hozzájárultak az első bécsi döntés során a szlovák–magyar nemzetiségi határ kijelöléséhez.

Rónai András 1934-ben készítette el a *Keletközép-Európa államhatárának életrajza* című munkáját, melyben kifejtette, hogy a politikai határ fejlődése az állam fejlődésének szerves része. Ugyanez a munka világított rá, hogy az 1930-as évekig a határtörténettel érdemben nem foglalkoztak magyar földrajztudósok, ezért kívánatos elkészíteni minden időszak államhatárának ábrázolását. Valószínűleg ez a gondolat vezérelte, amikor a későbbi *Közép-Európa Atlaszban* az európai államhatárok tartósságát ábrázolta. Rónai András szerint az államhatárnak (politikai földrajzi szempontból nézve) három alapeleme van: *terület, népesség* és az ebből adódó *főhatalom*. Ebbe a gondolatsorba illik bele az a megállapítása is, hogy az állam területének földrajzi sajátossága meghatározó a népességre. A határok témaköre a második világháború és a '89-es rendszerváltás közötti időszakban tabunak minősült, ezért Magyarországon nem foglalkoztak vele.

A politikai rendszerváltás időszakában (1989-től) mind a trianoni kérdés, mind a határon túli magyarság léte és megmaradása előtérbe került. Néhány év kutatás után sorra születtek a trianoni határkitűzéssel kapcsolatos tanulmányok, könyvek. Ezek közül is kiemelem Ferenczi István gyepűrendszerről készített térképét és elméleti írásait, Pálffy Géza török korszakból írt határvédelmi témájú publikációit, Zsiga Tibor könyveit, melyek a magyar–osztrák határmegállapítás történetével kapcsolatosak, továbbá Bacsa Gábor munkáit,⁶ aki a trianoni jugoszláv–magyar határkitűzéssel foglalkozik ma is, valamint Suba János kutató írásait, aki a trianoni határkitűzést minden viszonylatban feldolgozta.⁷ Az elmúlt időszakban *Őrzők, vigyázzatok a határra!* címmel 2017-ben jelent meg a Pósn László, Veszprémi László, Boda József, Isaszegi János által szerkesztett, a határok és a határőrizet történetét átfogóan feldolgozó mű, amelyben már az elmúlt harminc év kutatásainak eredménye is megjelenítésre került.

Az állam, a nemzet, a nemzetiségek fogalmával és történetével napjaink egyik legismeretesebb történésze, Romsics Ignác is kiemelten foglalkozik. Több munkájában részletesen bemutatja Erdély elvesztését, a trianoni békeszerződést és az Európában kialakult nemzetiségi helyzetet. Romsics Ignác a nemzet fogalmán a következőket érti: „*a nemzet valamely történelmileg kialakult tartós emberi közösséget jelent, amelyet különböző sajátosságok kötnek össze és különböztetnek meg egymástól.*”⁸ A sajátosságok alatt a következőket értette: közös származás, nyelv, vallás, kultúra, történelmi emlékezet és mítoszrendszer, továbbá közös államterület, gazdaság, állam- és jogrendszer.⁹

⁶ Bacsa 1998.

⁷ Suba 2021, 217–231.

⁸ Romsics Ignác (2020): *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Helikon Kiadó, Budapest, 9.

⁹ Uo.

Az állam- és az etnikai határok vonala az egész világon nagyon ritkán esik egybe, és jelölésük is alapvetően eltér. Az etnikai¹⁰ határok változását és a vegyes etnicitás problémakörét kutatta fel Keményfi Róbert egy történelmi vármegye (Gömör és Kis-Hont) területére összpontosítva. A szerző az elkészült tanulmánykötetéhez a történelmi források mellett a legújabb statisztikai forrásokat is felhasználta. Választ kapott arra, hogy miként alakultak ki a vizsgált vármegye területén lévő településeken az etnikai térszerkezetek. A mellékelt térképeken az állam-, az etnikai és a nyelvhatárok kapcsolatát is szemléltette, és ezzel az etnikai földrajz és a néprajz területén új távlatokat nyitott.

A politikai határ fogalmával és a vele összefüggő változásokkal a '90-es évek második felében Süli-Zakar István foglalkozott.¹¹ A téma aktualitása és fontossága inspirált arra, hogy a magyar történelmi határok kutatása során a határ fogalmának fejlődésével külön foglalkozzam. Történelmi határok alatt a történelmi Magyarország államhatárait értem, amely az államalapítás (1000) és a trianoni békeszerződés (1920) közötti, a Kárpát-medencében lévő Magyarországot foglalta magában. Ide tartozott Horvát-Szlavónország mint társország is.

A HATÁR FOGALMÁNAK TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE

Ezekre a forrásokra támaszkodva dolgoztam fel a határ fogalmának történeti fejlődését, melynek fő állomásai a következők.

A magyar határok története a Kárpát-medencében a honfoglalásig nyúlik vissza, első írásos, térképtörténeti forrásai a 12. századból váltak ismertté. Abu Abdalláh al-Idriszi 1154-ben napvilágot látott földrajzi művében olvasható: „*Délről a velenceiek országa, keletről n.k.r.y.h., északról B.wamyh országa határosak vele.*” A mű mellé több térképet is csatolt, melyeken először ábrázolt jelentős számban magyar városokat.¹²

A határ történetének áttekintése során – a források ismeretében – fontosnak tartom megemlíteni, hogy a határ fogalma sem Európa más országaiban, sem Magyarországon nem ugyanazt jelenti ma, mint a honfoglalás idején vagy a 14–17. században. A népmesékben, legendákban és az emberek köznapi beszédeiben sokszor találkozhatunk a „*senki földje*” kifejezéssel, melyet az országokat elválasztó határral összefüggésben szoktak megemlíteni. Valószínűleg e megnevezés alapjául szolgáltak a magyarok által már a sztyeppei vándorlásnál megismert *gyepük*. A gyeplő kifejezés alatt olyan lakatlan, lakhatatlan, nehezen járható területsávot értünk, mely a szomszédos népeket, országokat egymástól elválasztotta.

A 10–13. század időszakában funkcionáló gyeplőrendszer idején a határ nem vonal, hanem zónajellegű volt. A gyeplő sávjának csökkenését elősegítette a feudális viszonyokból származó földadományozás. Mivel az uralkodónak adományozható birtokai az ország központi területén már nem álltak rendelkezésére, ezért a gyeplővezetben osztogatta tovább az arra méltónak tartottak számára a földeket. A 11–16. században az államhatárok és a birtokhatárok között szoros összefüggés figyelhető meg, melyet a korszakból származó birtoklevelek is igazolnak: például az 1299-es Pominóc, az 1244-es határleírásban Szucsá települések határainál morva határjelek is megtalálhatók. Eszerint az adott uralkodó hatalma addig terjed ki, ameddig a hozzá hű birtokosok fennhatósága alá tartozó birtokok határai húzódnak. Így a birtokhatárok és az államhatárok többnyire egybeestek. „*A középkorban a politikai határ-*

¹⁰ Statisztikai adatokhoz kötött, azon települések határain fut végig, amelyekben az egyes nemzetiségeket vagy nyelvet anyanyelvként vallók száma az ötven százalékot meghaladja.

¹¹ Süli-Zakar 1996.

¹² Stegena 1991.

rokat jelentős mértékben befolyásolta a feudális hierarchia, az öröklési elv, illetve ezeknek földrajzi konzekvenciái.”¹³

A 15. századtól a magyar jogalkotásban megfigyelhető az államhatár irányába tanúsított kiemelt figyelem. Ugyanakkor a kialakult történelmi helyzet, a visszatérő tatár betörések, valamint az Oszmán Birodalom hazánk irányában jelentkező expanziós tevékenysége egy időre konzerválta a határzóna jellegét, továbbá nem tette lehetővé az ország egységes fel térképezését. A zónajelleget igazolja a kiépített végvárrendszer, valamint az a tény, hogy 1526-ig a szultán és a magyar király által megkötött, Magyarországot érintő békeszerződésekben a felek nem határvonalat, hanem végvárakat, várakat és a hozzájuk tartozó területeket rögzítettek. Ugyanakkor esetenként a határnyiladékok vágása, valamint a béketárgyalások idején kijelölt határvonal arról tanúskodik, hogy ekkor is elismerték a vonal mentén haladó határt. Ugyanebben az időszakban a kettős adóztatás miatt a határ menti sávok hovatarozását sokszor nehéz volt megállapítani. Éppen ezért a határ fogalma ekkor speciális zónajellegű volt, amelyet Szántó Imre történész a következők szerint jellemez:

„A török–magyar határt nem szabad egy mai rögzített államhatár módjára elképzelnünk. A politikai határok nem estek egybe a befolyási övezetek határaival. A Habsburgok és a szultán között kötött békék nem vontak meg sohasem pontos határokat, csupán az egyes várak hovatarozását szabták meg. Hogy egy-egy várból meddig terjedt a hatalom, az mindig a tényleges erőviszonyoktól függött. A köztük és körülöttük lévő határvidék, amely néhány kilométerestől akár néhány tíz kilométeres ingadozásokat is megengedett, mindenkié volt.”¹⁴

A korszak szakértő történésze, úgy gondolom, kitűnően ábrázolta a határ fogalmát és a hozzá kapcsolódó fontos megállapításokat.

A 16–17. században az európai térképészműhelyekben sorra készültek az Európát vagy egyes országokat ábrázoló térképszelvények, melyeken a határt újszerűen ábrázolták. Ennek lényege, hogy a korábbiaktól eltérően az országokat elválasztó határvonalakat szaggatott vonallal rögzítették, és az így megjelenített államhatárokat alászínezték. Az alászínezett államhatárok vonala azt jelzi, hogy ekkor Nyugat-Európában a határok szerepe megnőtt. A térképmetsző műhelyekben két-három évszázadon át külön mesterség volt az alászínezés. Az államhatárok alászínezése a későbbi évszázadokban is megmaradt, kiemelve ezzel az államhatárok fontosságát a térképeken. Hazánkra vonatkozólag meg kell említeni, hogy az ekkor keletkezett nyugat-európai térképalkotásokon általában a török terjeszkedés határát nem ábrázolták, csak az egyes török fennhatóság alá tartozó várakat, városokat jelölték.

A török–magyar határ utólagos meghatározása, rekonstruálása a folyamatos hadjáratok, valamint a térképek, leírások hiánya, továbbá a békekötések időlegessége miatt igen nehéz. Ezért is tartom fontosnak a jogforrásokból történő merítést, mivel az adott hatalom fennhatósága kiterjedésének határát igazolja az a tény is, hogy jogait meddig tudja gyakorolni. A jogforrások közül is kiemelem az 1622. évi XXXVI. törvénycikket,¹⁵ amely az ország véghelyeihez kapcsolódó vármegyék részéről felmerülő ingyen munkavégzés teljesítését írja elő településekre, várakra vonatkoztatva, így azok megrajzolásával az akkori határállapotot jól lehet szemléltetni.

A török kiszorításának döntő állomása, a karlócai békeszerződés (1699) alapvető változást hozott a határ kijelölésében. Ennek érdekében ugyanis a déli határokat meghatározott vonalon kitéűzték, és ezt térképeken is rögzítették. Az így kitéűzött országhatár már egyértelműen

¹³ Süli-Zakar 1996: i. m.

¹⁴ Szántó 1980, 19.

¹⁵ 1622. évi XXXVI. törvénycikk

vonallal jellegűvé vált. A helyzet sajátosságát tükrözi, hogy az ezt követő időszakban az Oszmán Birodalom és a Habsburg Birodalom határai mentén megszervezett katonai határőrvidékek továbbra is zónajellegű ütközőterületet jelentettek. A katonai határőrvidékek leírását, az ott zajló határőrszolgálati életet mutatja be Fényes Elek. E szerint: „*A' végvidéki katonaság legfontosabb rendeltetése a' cordonőrzés. Azon 200 mértföldnyi határvonal, mely a' magyar birodalmat, a török birodalomtól elválasztja, éjjel nappal legalább is 4179 fegyveres által őriztetik. A' cordon célja: megakadályoztatni, hogy a török háborgók, vagy rablócsoportok határainkra be ne üssenek, a tiltott portékák be ne hozatassanak, a szökevények a' török tartományokba át ne mehessenek, legfőbb célja pedig a' veszteglő intézetek fegyveres erővel segíteni, hogy a' döghalál (pestis) be ne hurczultassék. Erre nézve a' cordon szolgálat, a' veszedelem fokaihoz képest 3 szakaszra osztatik. Az első szakaszban, midőn t.i. veszedelem nincs, 4179 fegyveres viselő szükséges a' cordon éjjel-nappal őrzésére: a második szakaszban, t.i. veszedelem növekedtével 6798, a harmadik szakaszban pedig 10.016 fő kívántatik meg. Az egész végvonalon, e' cél elérésére galambház forma őrházak, vagy a' mint itt nevezik csárdák vannak kiépítve, s' ezek egymástól csak olly távolságra tétettek, hogy jellövések által egyik a' másikat a' történekről könnyen értesítheti. Elosztatnak pedig fő és közbei állomásokra, s' a' fő állomásokon jeltadó rúdak (Allarmstangen) vannak, szükség esetén a' fegyveresek tüsténti összegyűjthetésére, e' fölött egyik állomástól a' másikig őrcsapatok szüntelen járnak fel s' alá, hogy az örök élénk figyelemben tartassanak, a' cordon legfontosabb állomásán pedig az ezeredek egyik főtisztikari tisztje mindég jelen van.*”¹⁶

A határok vonallá zsugorodásának¹⁷ egyértelmű rögzítését, pontosabb, kőből és/vagy fából készült határjelekkel történő kitűzését és térképi megjelenítését a 18. században végrehajtott első katonai felvételezés eredményezte. A technika fejlődésével egyre pontosabb térképek születtek, melyeken a határ ábrázolásával a mai formában (szaggatott vonal közé beszúrt pont) találkozhatunk. A felvételezés során a határvonalak felmérésére a térképészek, geodéták minden törésben, erdőségben, a hegyek csúcsán, völgyekben és síkságokon határdombokat állítottak fel három öl¹⁸ magasságban. Ahol a határvonal hosszan, egyenes vonalban haladt, ott egymástól 200 ölnyire határdombokat emeltek, ahol pedig kanyargó patakok miatt a határvonal húzódása is hasonló volt, a határdombok közti távolságot rövidebbre vették. Erdős-bozótos területeken áthaladó határvonal mentén három öl szélességben a fákat is kivágták.¹⁹

A határ terepen történő kitűzése is fejlődött, és a második katonai felmérés óta (Magyarország esetében 1806–1869) *számozott határkövek jelölik az államhatárt*. Ezek segítségével pontosan beazonosítható az adott határszakasz.

Európára kitekintve megállapítható, hogy „*az egységes nemzet, így a nemzetállamok kialakulásával – a Francia Forradalomtól kezdődően – különleges jelentőséget kaptak az államot a többi államtól elválasztó határok, melyek a központi hatalom szuverenitásának alapvető pilléreivé váltak, valamint a nemzethez való tartozás egyik szimbólumává, térbeli megjelenésévé fejlődtek, s alakultak a mai értelemben vett államhatárokká.*”²⁰ Ezt példázza a görög és a dán határok kijelölése is. Az 1828–29-es orosz–török háború után az Oszmán Birodalom a drinápolyi békében (1829. szeptember) elismerte a Görög Királyság szuverenitását. A függetlenség elismerését az 1832. április 30-án kelt londoni szerződés megerős-

¹⁶ Fényes 1836.

¹⁷ Sallai 2021, 71–93.

¹⁸ 1 öl = 1,9 m.

¹⁹ Sallai 2004a, 4.

²⁰ Hardi 2001, 5.

sítette. Ezt követte az 1832. július 21-i isztambuli határszerződés, melyben megegyeztek a görög–török határ vonaláról. A szerződés 1. §-a szerint a közös határ a következő tereptárgyak mentén halad: „a keleti oldalon a két állam szélső választópontja a Gradica mellett elfolyó kis folyó torkolata lesz, a határvonal e folyó mellett felfelé halad a forrásig, onnan eléri az Othryx hegyláncot, Görögországnak hagyván Kolomo hágót és megjegyezvén, hogy a /hegy/ lánc gerincét át nem hágja, innen nyugati irányban ugyanazon /hegy/ lánc gerincét követi és Variboro csúcson át a Veluchi nevű magaslathoz ér, mely az ország három nagy hegyláncának központját alkotja. Innen a vonal az ország természeti viszonyaihoz mérten az Aspropotanos völgyén keresztül az Arta-öböl felé halad, hol Coprina és Menidi közt ér véget akként, hogy a Tartarina hídja és Makrinoros tornya Görögország határain belül esik, a Korakos hídja és a coprinai sósforrás az Ottomán Portának marad. Így a határvonaltól észak és nyugat felé az Artai-öböl egész partját az Ottomán Birodalom tartja meg, dél és nyugat felé a vonaltól az öböl a görög államé lesz, kivéve Punta erődöt, mely továbbra is a Portához tartozik, egy félóra járásnál nem kisebb és egy órainál nem nagyobb területnyi radiussal ...”²¹ A szerződés még egy jelentősebb összegről is szólt, mely kompenzációt jelentett területekért. A szerződést a nagyhatalmak és a későbbi keltezésű török–oroszlövetség garántálta.

A 19. század második felében a Dánia, Osztrák Birodalom és Poroszország közötti fegyveres konfliktus 1864. július 18-án fegyverszünethez, majd október 30-án (Bécsben) békekötéshez vezetett. A szerződésben Dánia lemondott Schleswig, Holstein és Lauenburg hercegségekről „Ausztria Császára és Poroszország Királya” javára. A határmegállapítás egyszerűsítése érdekében Dánia átengedte a ribei kerület déli határvonalától délre fekvő jütlandi birtokot (Mögeltondern, Anrom-sziget, Foehr, Sylt és Roemoe-szigetek jütlandi részeit). Ezt kompenzálva az osztrákok és a poroszok hozzájárultak, hogy „Schleswig megfelelő része, mely Aeroe-szigeten kívül oly területeket is magában foglal, melyek a fennemlített ribei kerület és Jütland többi részének folytonosságát alkotják és Jütland és Schleswig határvonalát Kolbing felé megjavítják, a schleswigi hercegségből lekapcsolják és dán királyságba bekebelezik.”²²

A bécsi szerződés 5. §-a az alábbiak szerint rögzítette a határt: „Az új dán királyság és a schleswigi hercegség között a hejlsmindeni öböl a kis Beltbe való hajlásának közepétől fog megindulni és ez öblön áthatolva a hejlsi, vejstrupi és tapsi járások jelenlegi déli határát követi, ez utóbbit a Gejlbergtől és Brauoretól délre eső vízfolyásig, azután ezt követi a Fovs Aaba ömlésétől kiindulva az ödisi és vandrupi Königs-Aug /Konge Aa/ Holte északi részén. E ponttól a Königs-Au /Konge Aa/ folyó völgye képezi a határt a hjortlundi járás keleti végpontjáig. Innen kezdve a határ e vonalat és annak meghosszabbítását követi az Obekjar falu északi részében kiugró szögletig és azután a falu keleti határát a Gjels Aaig. Innen kezdve a seemi járás keleti határa és a seemi, ribei és vester-vedstedti járások déli határai képezik az új határt, mely az Északi-tengerben Manoe és Roemoe szigetek között (azoktól) egyforma távolságban fut tovább.”²³ A határszerződést megerősítés után határki-tűzés követte, melyet a dánok a kialakult erőviszonyok miatt tudomásul vettek. (Az első világháború után a dánok kezdeményezésére megtartott népszavazás eredményeként Észak-Schleswig visszatért Dániához.)

Kitekintve a világba, más kontinensen is hasonló időszakban került sor határkijelölésre. Az Amerikai Egyesült Államok jelenlegi mexikói határainak jelentős részét a 19. szá-

²¹ Sallai 2002, 10.

²² Uo. 11.

²³ Uo.

zad közepén zajlott háborút követően jelölték ki. Az 1846–48-as mexikói–észak-amerikai háború Mexikó vereségével végződött. A háborút lezáró Guadalope Hidalgo-i békeszerződés V. §-a a következőket rögzítette: „*A két köztársaság közötti határvonal a Mexikói Öbölben a Rio Grande, más részi Rio Bravo del Norte folyó torkolatával szemben levő földtől 3 mérföldnyire, vagy ha egynél több ág ömlik a tengerbe, akkor a legmélyebb ág torkolatával szemben fekvő (földtől 3 mérföldnyire) indul meg és a folyó közepén, a legmélyebb csatornát követve ott, hol egynél több ág van, azon pontig halad, hol New Mexico déli határát érinti; onnan nyugat felé New Mexico déli határvonala mentén halad annak nyugati végéig, onnan észak felé New Mexico határa mellett, míg a Gila folyó felső ágát el nem éri, onnan a nevezett folyó nevezett ága mellett felfelé, míg az a Rio Coloradóba nem ömlik, onnan a Rio Coloradón át Felső- és Alsó-California (elválasztó) határvonalát követve a Csendes Óceánhoz.*”²⁴ Az 1848. február 2-án aláírt szerződést később (1853-ban) még követte egy adásvételi szerződés, melyben Mexikó kisebb földterületet adott el az észak-amerikaiaknak.

TRIANONTÓL SCHENGENIG

A határmegjelölés történetében fontos állomás az 1888-as magyar–román²⁵ és az ezt követő 1897-es magyar–bukovinai határszerződés. Friedrich Ratzel a *Politikai földrajz* című munkájában kiemelt szerepet tulajdonít a magyar–román határszerződésnek. Véleménye szerint „*A tudományosan megállapított határ természete az 1888. április 16-án Ausztria-Magyarország és Románia között ratifikált szerződésben fejeződik ki.*”²⁶ Ezt követően megvalósult a határjelek büntetőjogi védelme, amely a következőket rögzítette:

„*1. § A ki az ország határának megjelölésére szolgáló szobrot, kő- vagy faoszlopot, árkot, kő- vagy földhalmot, vagy más jelzőt szándékosan és jogtalanul megrongál, vagy a határszobornak vagy oszlopnak feliratát vagy egyéb megjelölését részben, vagy egészben, olvashatatlaná vagy felismerhetetlenné teszi: vétséget követ el, és hat hóig terjedhető fogházzal büntetendő.*

„*2. § Három évig terjedhető fogházzal és hivatalvesztéssel büntetetik az, ki az előző §-ban felsorolt határjeleket szándékosan és jogtalanul, ha nem is a birtokviszonyok megzavarása céljából megsemmisíti, kidönti, szétrombolja, felismerhetetlenné teszi, vagy áthelyezi. A kísérlet büntetendő.*”²⁷

Ezen túl a magyar–román határkitűzés következtében megszervezték és felállították a Határszéli Csendőrséget, kiadták az első határőrizeti utasítást, és bevezették a kishatárforgalom intézményrendszerét, amely majd Trianon után a magyar–magyar kapcsolattartás megvalósításához fog alapokat nyújtani.

Magyarország történetében a 20. század egyik legnagyobb tragédiája, a trianoni békeszerződés (1920. június 4.) döntően megváltoztatta az ország határait. Ennek következtében elvesztette területének kétharmad részét, és az új határok kijelölését követően a szomszédos országokban jelentős számú magyarság rekedt. A határkijelölést rögzítő határszerződésekben a határjelek leírása mellett a határ jellege is szerepel. Eszerint a szárazföldi határt „*fix*” határként, a vízi határt „*mozgó*” határként definiálták. A mozgó határ vonalát a folyók

²⁴ Uo.

²⁵ 1888. évi XIV. törvénycikk)

²⁶ Ratzel 1897: i. m. 89.

²⁷ 1891. évi XLI. törvénycikk

esetében a hajózhatóság döntötte el, amely alapján a hajózhatók esetében a sodorvonal, a nem hajózható folyók esetében a folyó közepe jelentette (és jelenti azóta is) az államhatárt. A mozgó határ hatásaként az ország határszakaszai a folyók sodrásirányától (továbbá építő és romboló hatásától) függően változnak, azaz nem állandóak, ebből következően hazánk területe is kismértékben ugyan, de folyamatosan változik.

A trianoni határok kitűzése után Magyarországot Ausztria kivételével ellenséges hatalmak vették körbe, ez a határok katonai szerepét felértékelte. Ezt bizonyítja Somogyi Endre katonaföldrajzi munkájában is, ahol a határ fogalmát, jellemzőit általánosságban és az adott hadszíntéren konkrétan is végigköveti. Eszerint „*a határ alatt azon természetes vagy mesterséges vonalat értjük, amely egyik államot a másiktól elválasztja*”.²⁸ Somogyi a határ értelmezését a következő elemek figyelembevételével hajtotta végre: vízszintes tagoltság, függőleges tagoltság, közlekedési viszonyok, segélyforrások, éghajlati és egészségügyi viszonyok, valamint a népesség. Továbbá véleménye szerint a határ jellege lehet kihajló, behajló vagy egyenes.

A kortörténeti fejlődés a határ fogalmának pontosabb meghatározására is hatást gyakorolt. A 20. század első felében csak tág értelemben bizonyulhatott valósnak az a meghatározás, hogy a „*határ az a képzelt v. jelzett vonal, mely valamely területet körül fog, vagy az a terület sáv, amely két állam közigazgatási területét elválasztja egymástól*”;²⁹ hisz Magyarország tekintetében ez időben minden szomszédos országgal már pontosan kitűzött határ létezett.

A későbbi időszakban a határőrizeti szolgálati utasításokban egyértelműen rögzítették az államhatár fogalmát és a megjelölés formáit. „*Államhatárnak nevezzük azt a vonalat, amely az államok között a földön, vízen, valamint függőleges irányban a légtérben és a föld mélyében haladva meghatározza az állam területét.*”³⁰ A meghatározásból jól kitűnik, hogy az államhatár már nemcsak a Föld felszínén határkövekkel kitűzött vonal, hanem az időközben fontossá vált légtérben³¹ és a Föld mélyében is pontosan behatárolt.

Az államhatár fogalmát az 1997-ben elfogadott határőrizetről és a határőrségről szóló törvény így rögzíti: „*A Magyar Köztársaság államhatára: A nemzetközi szerződésekben meghatározott azon képzeletbeli, függőleges síkok összefüggő sorozata, amelyek Magyarország területét a légtérben, a föld (víz) felszínén, valamint a föld (víz) mélyében a szomszédos államok területétől elválasztják.*”³² Az államhatár új felmérésével, felújításával és karbantartásával kapcsolatos földmérési feladatokat, a Belügyminisztérium koordinációja mellett, a Földmérési és Távérzékelési Intézet Államhatárügyi Osztálya végzi. A munkák eredményét a szomszédos országok műszaki szakértőivel egyeztetett és megfelelő szinten jóváhagyott határokmányokban foglalja össze.

2004-ben hazánk tagja lett az Európai Uniónak, 2007 végén a schengeni³³ övezet teljes jogú tagjává vált, és ennek kapcsán folyamatosan zajlik a jogharmonizáció. Ennek részeként az államhatár korábbi törvényben rögzített fogalma mellett a Schengeni Végrehajtási

²⁸ Somogyi 1928, 10.

²⁹ Révai nagy lexikona 1993, 578.

³⁰ Határőrizeti utasítás 1954, 7.

³¹ A Kármán-vonal a világűr határa, amely 100 km-es magasságban húzódik. Ez az a magasság, ahol egy légi jármű már nem tud a felhajtóerő segítségével repülni, és el kell érnie az első kozmikus sebességet (7,9 km/s) a fennmaradáshoz. Kármán Tódor számolta ki ezt a határt, amely az ő nevét viseli. A 100 km egy kerekített érték, amely csak kevéssé tér el az eredetileg számítottól. A mezopauza, a földi légkör határa a számítást igazolva a Kármán-vonal alatt helyezkedik el, nyáron kb. 85 km magasan, télen 100 km körül.

³² 1997. évi XXXII. törvény

³³ Sallai 2005.

Egyezmény követelményeinek megfelelően a külső és a belső határok fogalmát ma már a hazai jog is rögzíti. A külső és a belső határok alatt a Schengeni Végrehajtási Egyezmény alapfogalmaival összhangban a következőt kell érteni:

„Belső határ: a Magyar Köztársaság és a Schengeni Végrehajtási Egyezmény részes államának közös szárazföldi és vízi határszakasza, valamint a nemzetközi légi forgalom számára megnyitott repülőtér és kikötő belső járatok fogadására vagy indítására kijelölt területe;

Külső határ: a Magyar Köztársaság szárazföldi és vízi határszakasza, repülőterei és kikötői, ha azok nem minősülnek belső határnak.”³⁴

ÖSSZEFOGLALÁS

A határ fogalmának történeti áttekintése során megállapítottam, hogy a határ fogalma *korszakonként különböző értelmet kapott, és folyamatosan egyszerűsödött*, és ennek eredményeként a *zónajelleg vonallá zsugorodott*. A magyar és az európai viszonylatban *felfedezhető párhuzamosság*, ugyanakkor Magyarország sajátos geopolitikai környezete és tradíciói miatt az államhatár mindig a figyelem és az érdeklődés középpontjában állt. Ennek következménye, hogy *hazánk a határok ki- és megjelölésében többször úttörő és folyamatosan meghatározó szereppel bírt a térségben és időnként Európában*.

Hazánk határainak jellege a 2004-es EU-s és a 2007-es schengeni csatlakozást követően megváltozott, és a szomszédos országok (EU-Schengen) függvényében viszonylatonként a következő jellegűvé vált:

- az osztrák–magyar, a szlovén–magyar és a szlovák–magyar EU-Schengen belső határrá;
- a horvát–magyar és a román–magyar határ EU belső és Schengen külső határrá;
- míg az ukrán–magyar EU-Schengen külső határ maradt.

Emellett fontos tudni, hogy a terepen az államhatárok megjelölése nem tűnt el, csak a belső határokon a határforgalom-ellenőrzés szűnt meg. Így Magyarország határainak elválasztó-szűrő-összekötő szerepe viszonylatonként erősödött, illetve csökkent. Ennek voltunk a 2020-ban kezdődött koronavírus-járvány során tanúi, amikor az EU (Schengen) külső-belső határok jellege egyik napról a másikra megváltozott, mert egyes szomszédos államok (és hazánk is) korlátozásokat vezettek be a határforgalomban.

Az államhatár elválasztó szerepének súlyát a szomszédos országokkal fenntartott politikai kapcsolat minősége határozza meg. Jelentősen eltérő társadalmi berendezkedés, illetve feszültségekkel terhelt politikai kapcsolat esetén az elválasztó jelleg domináns szereppel bír. A magyar határtörténet is bővelkedik olyan példákban, hogy eltérő korszakokban, eltérő berendezkedésű szomszédjainkkal miként hidegült el a kapcsolat, vagy hogyan vált a közös határ szabadabban átjárhatóvá. Így például Jugoszláviával a 20. század második felében többször élesen változott meg a határkapcsolat, hasonlóan Ausztriával, amikor a vasfüggöny leereszkedésével és felszedésével folyamatosan módosult a határforgalom.

Minden állam a saját biztonsága érdekében szem előtt tartja, hogy kit enged be az ország területére, illetve állampolgárai milyen feltétellel hagyhatják el az országot. Az előzőekben leírtak gyakorlati megvalósításának egyik helyszíne a határ kijelölt helyen történő átlépése, ami szűrőként is szolgál. A szűrő szerepet erősítheti a vízumkötelezettség, vagy könnyít-heti pl. Schengen kapcsán a belső határ jellege. Esetenként az adott államnak az államhatár

³⁴ Sallai 2004b, 47.

sérthetlenségét fenyegető veszély elhárítására (tömeges méretű illegális migráció, háború, járványhelyzet stb.) intézkednie kell.

Mindezeknek nem mond ellent, hogy az államhatár egyben össze is köti az eltérő kulturális, társadalmi berendezkedésű szomszédos országok népeit. Mára az EU-n belül a belső határok terén szinte természetessé vált, hogy az államhatár bárhol és bármikor átléphető az egyik állam területén jogosan tartózkodó személy részéről, ha a másik államban is rendelkezik az ottani tartózkodáshoz megfelelő engedélyekkel. Az EU (Schengen) egyik országára kiállított nemzeti vízum nem jogosítja fel annak tulajdonosát, hogy a másik schengeni államba átlépjen. Az összekötő szerep egyik megnyilvánulása, hogy a turizmus és a kereskedelem eredményeként milliós nagyságrendben lépik át gépjárművekkel emberek a határátkelőhelyeket.

Új jelenség az adatátviteli forradalom révén az EU-n belül kialakult infokommunikációs helyzet, amely azt eredményezte, hogy a mobiltelefonok által az államhatárral párhuzamos területsávon a lefedettség függvényében két szomszédos állam területén élő emberek közvetlenül tudnak érintkezni egymással. Különösen így van ez hazánk külső határos szomszédai esetében, mivel az EU-ban a roaming díjat eltörölték.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1622. évi XXXVI. törvénycikk az ország véghelyeihez, a vármegyék részéről teljesítendő ingyen munkák szabályozásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=62200036.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D18> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- 1888. évi XIV. törvénycikk az osztrák-magyar Monarchiának Romániával, a Monarchia két állama és Románia közt fenforgott határvillongások kiegyenlítése végett, a határvonal újabb megállapítása és azzal kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában kötött, s Bukarestben 1887. évi december 7-én november 25-én aláírt nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88800014.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D32> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- 1891. évi XLI. törvénycikk a határ- és földmérési jelek büntetőjogi védelméről. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89100041.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D33> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- 1921. évi XXXIII. törvény az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=92100033.tv> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- 1997. évi XXXII. törvény a határőrizetről és a Határőrségről. Jogtár. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700032.TV> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Bacsa Gábor: *A magyar–jugoszláv (S.H.S.) határ megállapítása és kitűzése*. Püski Kiadó, Budapest, 1998.
- Fényes Elek: *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt Tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben*. VII. kötet, Végvidékek, 1836. https://adt.arcanum.com/hu/view/Books_13_Helytortenet_0694_Magyar_orszagnak_allapotja_statistikai_es_geographiai_tekintetben_1_1293/ (Letöltés időpontja: 2024. 09. 28.)
- Hardi Tamás: *Az egységes határrégiók kialakulásának feltételei – lehetséges határrégiók a Kárpát-medencében*. Doktori értekezés. Győr–Pécs, MTA RKK NYUTI, 2001. <https://pea.lib.pte>

- hu/bitstream/handle/pea/14823/hardi-tamas-phd-2002.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltés időpontja: 2024. 12. 04.)
- Határőrizeti utasítás 1954. ÁVH Határőrség, Budapest.
 - Konder István: *Térképek és rokontudományok az ókorban*. Térképészeti Közlöny, 5. évf. 1–2. Budapest, 1938.
 - Prinz Gyula: *Magyarország földrajza*. Renaissance Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1942.
 - Ratzel, Friedrich: *Politische Geographie*. R. Oldenbourg, München und Leipzig, 1897.
 - Révai nagy lexikona, IX. kötet. Babits Kiadó (reprint kiadás), Szekszárd, 1993.
 - Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Helikon Kiadó, Budapest, 2020.
 - Sallai János: *A bel- és igazságügyi együttműködés általános jogi tudnivalói*. Hanns Seidel Alapítvány, Budapest, 2004b.
 - Sallai János: *A schengeni integráció folyamata és jövője*. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, IV. kötet, 2005. <http://www.pecshor.hu/periodika/2005/sallai.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 06. 10.)
 - Sallai János: *Az államhatárok*. Press Publica Kiadó, Budapest, 2004b.
 - Sallai János: *Magyarország államhatárainak és a magyar etnikai határok történetének kapcsolata*. PhD-disszertáció. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2002.
 - Sallai János: *Magyarország határai a trianoni döntés előtt és után*. Határrendészeti tanulmányok, 18. évf., 2021/1., 71–93. https://epa.oszk.hu/04200/04220/00001/pdf/EPA04220_hatarrendeszeti_2021_01_071-093.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 12. 04.)
 - Somogyi Endre: *Magyarország és környék államainak katonai földrajza*. Jakab Nyomda, Budapest, 1928.
 - Stegena Lajos: *Magyarország térképei a mohácsi vész előtt*. Tankönyv Kiadó, Budapest, 1991.
 - Suba János: *Magyarország trianoni határainak kitűzése 1921–1925*. Magyar Rendészet, XXI. évf., 2021/1., 217–231. <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/magyrend/issue/view/53/93> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
 - Süli-Zakar István: *Magyarország határainak változásai az államalapítás korától 1920-ig*. In: Frisnyák Sándor (szerk.): *A Kárpát-medence történeti földrajza*. MTA, Nyíregyháza, 1996, 97–106.
 - Szántó Imre: *A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon (1541–1593)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. https://real-eod.mtak.hu/12089/1/AkademiaiKiado_002408.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 12. 04.)

Bodó Szabolcs alezredes:

AZ ÖNKÉNTES TARTALÉKOS KIKÉPZÉSI RENDSZER FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI

DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.6

ÖSSZEFOGLALÓ: Az önkéntes tartalékos kiképzési rendszer folyamatos fejlesztése – igazodva a biztonsági környezet változásához, valamint a kiképzések során eddig keletkezett tapasztalatokhoz – elengedhetetlen a területvédelmi erők számára. Az eddigi egyszintű, kizárólag alapkiképzésre korlátozódott kiképzési rendszert az alapkiképzés hatékonyabbá tételével, az egyéni, továbbá alapvetően gyalogos lövész szakfelkészítéssel, valamint kötelékfelkészítéssel háromszintűvé kell átalakítani. Az átalakítás során nem szabad figyelmen kívül hagyni az orosz–ukrán háború tapasztalatait (azok adaptálását a területvédelmi erők alkalmazására), a magyarországi sajátosságokat, valamint a meglévő és a tervezett kiképzési infrastruktúrák adta lehetőségeket. Igazodva a 21. század nyújtotta informatikai előnyökhöz, a felkészítés során teret kell adni a távoktatás nyújtotta lehetőségeknek, amellyel hasznos kiképzési időt lehet kigazdálkodni a gyakorlati kiképzés számára. A tanulmány bemutatja a jelenlegi tartalékos kiképzési rendszert, valamint a tervezett fejlesztési lehetőségeket.

KULCSSZAVAK: önkéntes tartalékos, kiképzési rendszer, moduláris alapkiképzés, szakkiképzés, kötelékkiképzés.

A SZERZŐRŐL:

Bodó Szabolcs alezredes, főnökhelyettes (Magyar Honvédség Területvédelmi Erők Parancsnokság Kiképzési Főnökség), a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola PhD-hallgatója (ORCID: 0000-0002-3172-8139; MTMT: 10086460)

BEVEZETŐ

A 2010 után létrehozott egyszintű önkéntes tartalékos kiképzési rendszer¹ az elmúlt években teljesítette a vele szemben támasztott elvárásokat, hiszen több ezer tartalékos katona² sajátította el a moduláris alapkiképzéseken a katonai szolgálathoz szükséges alapismereteket. Az elmúlt években azonban felszínre kerültek olyan tapasztalatok és körülmények, amelyeket a rendszer fejlesztése szempontjából nem szabad figyelmen kívül hagyni, azokat folyamatosan be kell építeni a kiképzés rendszerébe annak érdekében, hogy az minden esetben az adott

¹ 2010 után folyamatosan alakították ki az önkéntes tartalékos szolgálati formákat, így az önkéntes védelmi tartalékos (ÖVT), az önkéntes műveleti tartalékos (ÖMT), majd az önkéntes területvédelmi tartalékos (ÖTT) szolgálati formát. A három különböző szolgálati forma személyi összetételében, tevékenységében, szervezésében, alkalmazásában és felkészítési rendszerében is eltért egymástól. A 2024. július 24-én hatályba léptetett, az önkéntes tartalékos jogállásról szóló 13/2024. (VII. 23.) HM rendelet megszüntette a különböző tartalékos szolgálati formákat, és helyette egységes jogállási szabályozást alakítottak ki önkéntes tartalékos néven.

² 2024. november 14-én az önkéntes tartalékosok aktuális létszáma 13 605 fő, amely nem foglalja magában az időközben kiváltak vagy jogviszonyt váltók létszámát.

kor kihívásainak tudjon megfelelni. A 2022 óta zajló orosz–ukrán háború egyik legfontosabb kiképzési tapasztalata szerint a kiképzésre fordított idővel úgy kell gazdálkodni, hogy annak minél nagyobb hányadában a gyakorlati fogásokra és eljárásokra kell koncentrálni.³ Ez jól harmonizál azzal a ténnyel, hogy napjaink fiatal generációjának tagjai⁴ egy felgyorsult világban szocializálódtak, akik számára már nem lehet hatékony felkészítést végrehajtani 20. századi módszerekkel, a kiképzés során mindinkább meg kell jelennie a digitalizációnak és az információs technológiáknak.⁵

A mai kornak megfelelő korszerű kiképzés fejlesztésekor tehát két fő kritériumot kell emeltemen figyelembe venni: az idő hatékony kihasználását és a gyakorlatorientáltságot. Ennek biztosítását a területvédelmi kiképzési szakemberek a távoktatás (e-learning) szerepének felértékelődésében és rendszerbe építésében látják, amelynek segítségével minimálisra lehet csökkenteni az elméleti kontakt foglalkozások⁶ számát; a felszabadult idővel a gyakorlati kiképzési komponenst lehet erősíteni. Ennek segítségével a jelenlegi 25 napos, elméleti és gyakorlati elemekből álló moduláris alapkiképzési rendszer⁷ átalakíthatóvá válna egy – egy elméleti távoktatási és egy gyakorlatorientált valós kiképzési elemből álló – szintén moduláris alapfelkészítési rendszerré.

A 2023 őszén végrehajtott Adaptive Hussars 2023 (ADHU 23) országos gyakorlaton a Magyar Honvédség (MH) tartalékos erői is szerepet kaptak. A gyakorlaton számos olyan tapasztalat született, amit az önkéntes tartalékos kiképzési rendszer fejlesztésénél fel kell és fel is lehet használni.⁸ Sok más mellett az egyik ilyen tapasztalat, hogy a jelenlegi egyszintű, moduláris alapkiképzésből álló rendszert többszintűvé kell tenni annak érdekében, hogy a tartalékos katonák és alegységek meg tudjanak felelni a velük szemben támasztott alkalmazói (hadműveleti) követelményeknek.⁹ A többszintű rendszer kialakításával az önkéntes tartalékos katonák és alegységek nemcsak a katonai alapképességeket lesznek képesek alkalmazni műveleti feladataik ellátása során, hanem az erre épülő, magasabb szintű gyalogos lövész szakfeladatokat is. Az alapvetően gyalogos lövész feladatokra alkalmazott tartalékosok szak- és kötelékfelkészítésére a tartalékos alakulatok és parancsnokok részéről már korábban is megfogalmazódott az igény,¹⁰ azonban 2023-ig csak a katonai alapképességek elsajátítását biztosító alapkiképzést hajtották végre kötelező jelleggel és rendszerbe foglalva, míg az alkalmazni kívánt feladatokhoz szükséges további ismereteket alkalmi célfelkészítéseken sajátították el. A célfelkészítéseken azokat a lövész szakfeladatokat gyakorolták be a tartalékos katonák, amelyeket az adott művelet megkövetelt tőlük, így az ADHU 23 gyakorlaton is külön tanulták meg azokat a fogásokat, amelyeket a gyakorlaton alkalmaztak. A felkészítések hatékonyabb kihasználására való tekintettel, a tapasztalatok feldolgozása során a területvédelmi kiképzési szakemberek megállapították, hogy a kötelező lövész szakfelkészítések kiképzési rendszerbe integrálásával jelentős időt lehet megtakarítani egy

³ Üveges 2023.

⁴ Bodó 2022, 54.

⁵ Information technology (IT)

⁶ Kontakt foglalkozás alatt azt értem, amelyhez tényleges kiképzői és kiképzendői jelenlét szükséges, a foglalkozást a „klasszikus” formában, térben és időben együtt, a kiképző vezeti a kiképzendők számára.

⁷ A jelenlegi rendszerben hozzávetőleg 30–70% az elmélet és a gyakorlat közötti arányt, az általam javasolt átalakítással, 10–90%-ra lehet módosítani.

⁸ Bodó 2024, 26–31.

⁹ Azon hadműveleti előírások, amelyek meghatározzák azokat a feladatokat, amelyeket a területvédelmi tartalékos katonáknak és alegységeknek békében és békétől eltérő jogrendben végre kell tudni hajtani.

¹⁰ Dr. Horváth 2019, 58–59.

adott műveletre való felkészülés során. A tartalékos rendszert irányító Magyar Honvédség Területvédelmi és Hadkiegészítő Parancsnokság (MH THP)¹¹ által kidolgozott és jelenleg tesztelés alatt álló tartalékos lövész egyéni szakkiképzési rendszer alkothatja a jövőben a háromszintű önkéntes tartalékos kiképzési rendszer második szintjét.

A jelenlegi tartalékos felkészítési rendszerből – szervezett formában – hiányzik a 3. szintet jelentő kötelékkiképzési komponens is. A 2017-től létrehozott területvédelmi tartalékos századok területi (járási és kerületi) elven voltak szervezve, amelyek a vármegyei területvédelmi zászlóalj kötelékébe tartoztak. 2024-től a járási századok a területvédelmi zászlóaljak szervezetén belül átalakításra kerültek tartalékos lövész századokká, amelyek már nem követik a közigazgatási adminisztrációs szervezés elvét.¹² A tartalékosok alkalmazása országos lefedettségűvé vált, jelenleg már nem korlátozódik le kizárólag a lakóhely szerinti közvetlen környezetre. A behívásukat követő szolgálati tevékenységüket jelenleg nem a szervezetszerű alegységkötelékükben hajtják végre, hanem minden esetben, az önkéntesség elve alapján, egyéni behívás alapján, ideiglenes alkalmi kötelékekbe szervezve alkalmazzák őket.

Az orosz–ukrán háború tapasztalatai is megmutatták, hogy a nagyobb kötelékek (századok, zászlóaljak) helyett a kisebb, kompaktabb alegységek (rajok, szakaszok) alkalmazásával hatékonyabban lehet célt elérni a harcmezőn. Ez a hasznos tapasztalat egybevág az MH THP szakembereinek szakmai állásfoglalásával, hogy a tartalékos katonákat legfeljebb szakaszszinten lehet hatékonyan alkalmazni, mivel a területi elvek miatt a 30–35 főnél nagyobb kötelékek felkészítésének békében nincs realitása. Ennek megfelelően az önkéntes tartalékos kiképzési rendszer harmadik, legmagasabb szintjére olyan éleslövészetekkel egybekötött kisalegység-összekovácsolásokat (tűzpár, tűzcsoport, raj és szakasz) kell szervezni, amelyekre békétől eltérő jogrendben vagy nagyobb kötelékeket igénylő békeidőszaki feladatok vonatkozásában további felkészítéseket lehet ráépíteni.

Az általam javasolt háromszintű tartalékos kiképzési modellben a tartalékos katonákat térben és időben a fokozatosság elvének a figyelembevételével kell felkészíteni. A modell alsó szintjén lévő alapkiképzési fázisban az önkéntes tartalékos katona a lakóhelyéhez legközelebb lévő kiképzési objektumban (általában a saját vármegyéjében¹³) sajátíthatja el a katonai alapismereteket, így lehetősége van két kiképzési nap között az otthonába távozni, és a pihenőidejét családi környezetben letölteni. A második szintet jelentő egyéni szakfelkészítés kétnapos moduljai a legtöbb esetben lakóhelytől távolabb elhelyezkedő, központi kiképzési bázisokon kerülnek végrehajtásra, így a tartalékos katonáknak a kétnapos egybefüggő kiképzés során már nincs lehetőségük a napi hazajárásra, a pihenőt a társaikkal közösen kell tölteni, ami katonai szocializációs szempontból sem elhanyagolható tényező. A közösségi léthez történő fokozatos hozzászoktatás a tartalékos kiképzési modell harmadik szintjét jelentő kötelékfelkészítésen érheti el a csúcspontját, mivel itt a 14–15 napos kiképzési időt akár több kisebb blokkban vagy akár egybefüggően is végre lehet hajtani. A közösségi

¹¹ A tartalékos rendszer alakulásával az azt irányító katonai szervezet is folyamatosan változott, mind nevében, mind struktúrájában, mind feladatrendszerében. 2016–2020: MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokság (MH HFKP); 2020–2023: MH Tartalékképző és Támogató Parancsnokság (MH TTP); 2023–2024: MH Területvédelmi Erők Parancsnoksága (MH TVEP); 2024. november 1-től MH Területvédelmi és Hadkiegészítő Parancsnokság (MH THP).

¹² A területvédelmi koncepció, valamint a HVK Hadművelési Csoportfőnökség által kiadott hadművelési követelmények meghatározták, hogy milyen képességeket kell kialakítani az önkéntes tartalékos alegységeknek, amely képességalapú szervezést követel.

¹³ A vármegyei kiképzési objektumok infrastrukturális lehetőségei a tartalékos alapkiképzéseket ki tudják szolgálni, azonban a közép- és hosszú távú tervekben ezen objektumok fejlesztése is napirenden van.

életformához kevésbé szokott fiatalokat kezdetben általában megrázkódtatásként éri a megszokott családi környezetből történő kiszakadás ténye, amelyet tovább nehezítenek a hagyományos normáktól eltérő katonai környezeti hatások (az ismeretlen emberekkel való együttműködés, a vezényszavak, a feszes napirend, az egyenruhából fakadó kezdeti feszélyezettség, a követelménytámasztás, a folyamatos parancsnoki kontroll stb.). A kiképzőktől a megtartás szempontjából fontos elvárás a kiképzendő állomány katonai környezethez történő fokozatos hozzászoktatása, amely azonban nem mehet a katonai érintkezés betartásának a rovására (nem elfogadható az a módszer, hogy túlzott „atyáskodó” vagy „anyáskodó” viselkedés miatt nem a valósághoz közeli vagy annak megfelelő viszonyokra készítse fel a kiképző a kiképzendőt). A fokozatosság elvének betartásával az önkéntes tartalékos katonák folyamatosan növelve sajátítja el a katonai közeg sokszor merevnek tűnő, szigorú szabályrendszerét, amely jelentősen csökkentheti annak a kockázatát, hogy a közösséghez kevésbé szokott fiatal idő előtt kiváljon a katonai szolgálatból.

A JELENLEGI ÖNKÉNTES TARTALÉKOS MODULÁRIS ALAPKIKÉPZÉS ÉS JAVASOLT VÁLTOZTATÁSAI

A jelenlegi önkéntes tartalékos alapkiképzés a mindenkor hatályos egységes alapkiképzési programhoz¹⁴ igazodik, azonban annak végrehajtása moduláris rendszerben történik. A moduláris alapkiképzés jobban igazodik a tartalékos katonák polgári életviteléhez, mint a hivatásos és szerződéses katonák számára szervezett egybefüggő, intenzív alapkiképzési modell. Nem vitatható, hogy a tartalékos katonák moduláris alapkiképzése az időbeli széttagoltság miatt katonai szocializációs szempontból nem lehet olyan hatékony, mint a hivatásos és szerződéses állomány egybefüggő alapkiképzése, azonban nem is ez az elsődleges célja. Az év nagy részében polgári életet élő és a katonai közeghez kevésbé szokott területvédelmi tartalékos katonák felkészítését priorizálni szükséges annak szem előtt tartásával, hogy az egyes katonai képességösszetevők közül melyiket tartjuk fontosabbnak a másikkal. A moduláris alapkiképzés tervezésénél a tartalékos kiképzési szakemberek előrébb sorolták az ismeretek hatékony elsajátítását és elmélyítését, valamint a fokozatos katonai élethez szoktatást, mint a katonai szocializációs elemet, amely a felkészítésük későbbi fázisaiban alakulhat ki a tartalékos katonáknál és alegységeknél.

A moduláris kiképzés során a tartalékos katonák a katonai alapképességeket alapvetően hétvégén végrehajtandó, kétnapos, nem egybefüggő felkészítéseken sajátíthatják el. A tartalékosok polgári életviteléhez való igazodás jegyében a rendszer rugalmas, így a hétvégekre tervezett moduláris alapkiképzés összevont formában is végrehajtható. Az öt hét alatt egybefüggően szervezett összevont formát általában a felsőoktatásban tanulók veszik igénybe, akik a vizsgaidőszakot követően, a nyári időszakban hajtják végre kiképzésük 25 napját (az összevont formában végrehajtott moduláris alapkiképzésben a modulok tartamában nincs különbség, csak az egyes modulokat hétköznap hajtják végre). A lehetőség szerint a lakóhelyhez legközelebbi kiképzési objektumban végrehajtandó felkészítések (a hétvégi és az összevont forma is) naponta legalább hát-nyolc kiképzési órával számolnak, amelyek végrehajtását követően a kiképzendők az otthonukba távozhatnak a másnapi kiképzés folytatásáig.

¹⁴ Jelenleg a HVKF 287/2024. intézkedésével 2024. július 26-án hatályba léptetett kiképzési program szerint kerül végrehajtásra a hivatásos és szerződéses katonák alapkiképzése.

A 12 tematikusan szervezett modul során az önkéntes tartalékos katona, időben bár széttagoltabban, tartalmában viszont ugyanazt az elvárást teljesíti, mint a hivatásos vagy szerződéses társaik. Tekintettel arra, hogy a tartalékos katonák – lakóhely szerinti közeli bázison végrehajtott – moduláris alapkiképzésének tartalmában igazodnia kell a hivatásos és szerződéses katonák egybefüggő, intenzív alapkiképzéséhez, ezért az olyan speciális kiképzési objektum- és bázisigényű foglalkozások, mint a tűzzel való gyújtás (műszaki kiképzés, robbantás), a tűzakadálypálya és a gázátorgyakorlat (atom-, biológiai és vegyi [ABV] ismeret)¹⁵ szervezése kihívást jelent a tartalékos alegységeknek. E speciális kiképzési bázisok nem találhatóak meg minden vármegyében, így a központi bázisokra történő át- és visszacsoportosításokkal mind az egyébként is korlátozott kiképzési idő, mind a fokozatoság – már kifejtett – elve is sérülhet.

A moduláris alapkiképzés felépítését szemlélteti az alábbi ábra:

Modul	Feladat	Időtartam
0.	Adminisztrációs nap	1 nap
1.	Alapozó modul (jogi ism., szolg. szab., alaki kik., kat. testn.)	2×1 nap
2.	Alapozó modul (log. ism., nb. ism., hír. kik., alaki kik., kat. testn.)	2×1 nap
3.	Alapozó modul (mű. ism., kat. tereptan, alaki kik., kat. testn., ABV)	2×1 nap
4.	Alapozó modul (eü. ism., alaki kik., kat. testn., tereptan elm.)	2×1 nap
5.	Katonai tereptan modul	2×1 nap
6.	Atom, biológiai, vegyi (ABV) modul	2×1 nap
7.	Műszaki modul	2×1 nap
8.	Harcászat 1. modul	2×1 nap
9.	Lőkiképzés 1. modul	2×1 nap
10.	Harcászat 2. modul	2×1 nap
11.	Harcászat 3. modul és vizsga	2×1 nap
12.	Katonai esküre való felkészülés és katonai eskü	2×1 nap
	Összesen	25 nap (203 ó)

1. ábra A hatályos önkéntes tartalékos moduláris alapkiképzés felépítése¹⁶ (Szerkesztette a szerző)

Az 1. ábrán látható, hogy a jelenlegi rendszerben a katonai alapképességekhez szükséges elméleti ismereteket az önkéntes tartalékosok jelenléti kontaktórákon (alapozó modulok)¹⁷ sajátítják el, hasonlóan a gyakorlati ismeretekhez. Ez viszonylag sok időt vesz igénybe az egyébként is korlátozott tartalékos kiképzési időből,¹⁸ amelynek távoktatási rendszerbe történő áttervezésével jelentős kiképzési időt lehet kigazdálkodni a gyakorlati felkészítés számára. A távoktatáshoz az MH már meglévő távoktatási rendszere (ILIAS) jó alapot szolgálhat,

¹⁵ Öze 2021, 131.

¹⁶ Az MH TVEP PK 129/2024. sz. intézkedésével 2024. augusztus 6-án lett hatályba léptetve.

¹⁷ Az alapozó modulokban a katonai szolgálathoz és a gyakorlati kiképzésekhez szükséges elméleti ismereteket dolgozzák fel, általában tantermi kontaktórákon. Az alapozó modul emellett tartalmaz minimális tantermen kívüli foglalkozásokat (alaki kiképzés, katonai testnevelés), azonban az első négy modul elméleti jellegű.

¹⁸ A területvédelmi tartalékos katonák számára a szolgálati idejük első évében 25, a további években évi 15 nap kiképzési időkeret áll rendelkezésre.

azonban a távoktatási rendszer általános fejlesztésével még hatékonyabbá lehetne tenni az elméleti felkészítést. Az általam javasolt rendszerben az ún. távoktatási rész vagy önképzés nem képezi részét a tartalékos katonák korlátozott idejű kiképzési idejének, így azzal a modulok gyakorlati óraszámait lehetne megnövelni.

A távoktatás nem új elem a tartalékos felkészítések rendszerében, mivel az önkéntes tiszt- és altisztképzés elméleti fázisában már eredményesen alkalmazzák, ahol a zömmel felsőoktatásban tanuló kiképzendő állomány tanulmányaihoz igazodva, az egyetemi szorgalmi időszakban önállóan kerül feldolgozásra az elméleti tananyag az ILIAS távoktatási rendszeren keresztül. A rendszer a feldolgozás teljes menetét nyomon tudja követni a belépéstől a számonkérést biztosító részvizsgák végrehajtásáig, így az ellenőrzés is végrehajtható.¹⁹ A távoktatás során a kiképzendő a távoktatási rendszerhez egy felhasználónevet és egy jelszót kap, amelyek segítségével a saját otthonában, a saját számítástechnikai eszközén (személyi számítógép, laptop, tablet, okostelefon stb.) keresztül tudja feldolgozni a katonai alapképességekhez szükséges elméleti tananyagot. Az egyes elméleti tárgykörökhöz a rendszer konzultációs lehetőséget biztosít (egy kiképző kontaktszemély elérhetőségi adatai) a távoktatásban résztvevőknek, akik részére a kérdéses elméleti tananyagban tudnak segítséget nyújtani. A távoktatási tananyagot úgy építik fel, hogy az egyes részismereti részek közötti részvizsgák sikeres kitöltésével lehet csak a további fejezetekre továbblépni, ezáltal a felületes elsajátítás elméletileg kizárható. Sikertelen részvizsga esetén a rendszer rákényszeríti a kiképzendőt a nem megfelelően elsajátított ismeretrész ismételt átnézésére, értelmezésére, majd ismételt vizsga végrehajtására. A tiszt- és altisztképzés gyakorlati részére ezt követően csak azon tartalékos katona hívható be, aki az online vizsgát sikeresen zárta.

Az általam javasolt, részben új típusú területvédelmi tartalékos alapkiképzés felépítését a 2. ábrán szemléltetem:

Modul	Feladat	Időtartam
0.	Adminisztrációs nap	1 nap
1.	Alaki felkészítő 1. modul	2×1 nap
2.	Alaki felkészítő 2. + egészségügyi modul	2×1 nap
3.	Katonai tereptan 1. modul	2×1 nap
4.	Katonai tereptan 2. modul	2×1 nap
5.	Műszaki modul	2×1 nap
6.	Atom, biológiai, vegyi (ABV) modul	2×1 nap
7.	Harcászat 1. modul	2×1 nap
8.	Harcászat 2. modul	2×1 nap
9.	Lőkiképzés 1. modul	2×1 nap
10.	Lőkiképzés 2. modul	2×1 nap
11.	Harcászat + lökiképzés speciális modul + vizsga	2×1 nap
12.	Katonai esküre történő felkészülés + katonai eskü	2×1 nap
	+Távoktatás	Önállóan

2. ábra A javasolt önkéntes tartalékos moduláris alapkiképzés felépítése (Szerkesztette a szerző)

¹⁹ Természetesen, mint minden rendszer, ez is „átverhető,” azonban a jóhiszeműség jegyében ezt nem veszem figyelembe a tanulmány során.

Az általam javasolt önkéntes tartalékos moduláris alapkiképzés szervezésében és időbeosztásában eltér a hivatásos és szerződéses katonák alapkiképzésétől, mivel az elméleti ismeretek, valamint a fizikai felkészítés jelentős része a távoktatási elemhez kerül átcsoportosításra. Ezen túlmenően a gyakorlati részből a speciális kiképzési objektumokat igénylő foglalkozások (robbantás és a tűz akadálypálya, gázsátorgyakorlatok) is áttervezésre kerülnek az egyéni lövész szakfelkészítés időszakára (a tartalékos katona második szolgálati éve, amikor már távolabbi kiképzési helyszíneken is végrehajthatnak foglalkozást).

A javaslat szerint az állomány fizikai felkészítésének jelentős része is „önképzés” keretében kerül végrehajtásra. A korlátozott kiképzési idővel rendelkező tartalékos állomány kontakt idejű fizikai felkészítésére luxus hasznos kiképzési időt fordítani, a felkészítést egy irányított „edzéstervvel” a tartalékos állomány otthonában és saját szabadidejében önállóan is végrehajthatja. Ez a kötelességtudat kialakítása és a kiképzési idővel való gazdálkodás mellett azzal is magyarázható, hogy országosan általában jobb infrastruktúrát (futópályák, futókörök elterjedése) használhat a kiképzendő állomány a lakókörnyezetében, mint amit az MH a saját kiképzési objektumaiban biztosítani tud a számukra. Az önképzés keretében végrehajtott fizikai felkészítés a már meglévő sportalkalmazások segítségével ellenőrizhető és nyomon követhető, így annak elmulasztása is szankcionálható.

A javasolt önkéntes tartalékos alapkiképzési rendszer megértéséhez szemléletmódváltás szükséges, amely arra alapoz, hogy az önkéntesség elvén vállalt katonai szolgálat esetén nem csak a kötelezően teljesítendő feladatokat kell ellátni. A hivatásos és szerződéses katonákhoz hasonlóan a tartalékos katonáknak is a saját szabadidejükből kell és szükséges időt biztosítani ahhoz, hogy a velük szemben támasztott fizikai követelményeknek meg tudjanak felelni. Ez még annak az árán is elvárható, ha lesznek olyanok, akikkel szemben a követelmények nem teljesítése miatt bizonyos szankciókat kell foganatosítani.

AZ ÖNKÉNTES TARTALÉKOS LÖVÉSZ SZAKALAPOZÓ KIKÉPZÉS

Az ADHU 23 gyakorlat során keletkezett tapasztalatok feldolgozásakor megállapításra került, hogy a hatályos, egyszintű (alapkiképzés) tartalékos kiképzési rendszerrel nem lehet megfelelni azoknak az alkalmazói követelményeknek, amelyeket az MH vezetése és a területvédelmi erőkkel együttműködő fegyvernemi és szakcsapatok²⁰ az önkéntes tartalékos katonákkal és alegységekkel szemben támasztanak.²¹ Az ennek való megfelelés alapfeltétele egy olyan, a katonai alapképességek elsajátítását biztosító alapkiképzésre épülő egyéni lövész szakfelkészítés, amely a gyalogos lövész katonák egyéni szakképességeinek elsajátítását hivatott szolgálni. A már említett ADHU 23 gyakorlat tapasztalatainak kiértékelését követően az MH THP kidolgozott egy olyan szakfelkészítési rendszert, amely a tartalékos állomány polgári életviteléhez – az alapkiképzéshez hasonlóan – igazodni tud, és ezen túlmenően egy élményszerű, „üresjáratoktól” mentes kiképzést biztosít. Ennek tudatában került kidolgozásra egy hét tematikus modulból álló szakfelkészítési rendszer, amely a lövész részképességek és speciálisan ezen fegyvernemi tudás elsajátítására hivatott.²² Ezt a rendszert szemlélteti a 3. ábra.

²⁰ Azokra az aktív alakulatokra gondolok, akikkel a tartalékos alakulatok együttműködnek a felkészítés, a gyakorlatok vagy műveleti feladatok ellátása során.

²¹ Csóka 2020, 65.

²² A HVKF 212/2024. intézkedésével 2024. június 12-én lépett hatályba.

Feladat	Időtartam
Lövészeti modul	3×2 nap (évente 2 nap 3 éven keresztül, modulonként min. 20 óra kiképzés)
Műszaki modul	3×2 nap (évente 2 nap 3 éven keresztül, modulonként min. 20 óra kiképzés)
ABV-modul	3×2 nap (évente 2 nap 3 éven keresztül, modulonként min. 20 óra kiképzés)
Harcászat 1. modul	3×2 nap (évente 2 nap 3 éven keresztül, modulonként min. 20 óra kiképzés)
Harcászat 2. modul	3×2 nap (évente 2 nap 3 éven keresztül, modulonként min. 20 óra kiképzés)
Őrzésvédelmi modul	3×2 nap (évente 2 nap 3 éven keresztül, modulonként min. 20 óra kiképzés)
Katonai rendészeti modul	3×2 nap (évente 2 nap 3 éven keresztül, modulonként min. 20 óra kiképzés)
Összesen	42 nap (évente 14 nap 3 éven keresztül, min. 420 óra tiszta kiképzés)
+Távoktatás	Szabadidőben önálló feldolgozás, konzultációs lehetőséggel

3. ábra *Az önkéntes tartalékos egyéni lövész moduláris szakfelkészítés elvi váza (Szerkesztette a szerző)*

Az ábrán látható tematikus modulok során a gyalogos lövészkatonák egyéni ismeretanyagát sajátíthatják el a tartalékos katonák. Tekintettel a már említett korlátozott kiképzési időre (a 2. szolgálati évtől kezdődően évi 15 kiképzési nap)²³ az egyéni lövész részkapességi ismeretszintet három év alatt (a 2. évben alapszinten, a 3. évben középszinten, a 4. évben emelt szinten) sajátítják el, és alakítják ki a képességeket.

A felkészítés rendszerében a toborzó és megtartó erő szempontjából elengedhetetlenül fontos az élményszerű kiképzés megléte. Ezen élményszerűséget többek között az MH többi haderőneme tudja biztosítani a tartalékos rendszer számára, amelynek a motiváció fenntartásában van hatalmas szerepe. Ennek hiányában a tartalékos állományban gyorsan kialakulhat a motivációvesztés érzése, amely akár legvégső esetben szerződésbontással is járhat. A lövész szakfelkészítés élményszerűséget növelő tényezője lehet például az új beszerzésű fegyverzeti és haditechnikai eszközök kiképzésen történő használata, a légi szállítással történő át- és visszacsoportosítás, de akár a komplettírozott élelmezési csomagok (Meal, Ready-to Eat – MRE) biztosítása is.

A TARTALÉKOS ALEGYSÉGEK KÖTELÉKKIKÉPZÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

Mint már írtam, a magyar területvédelmi szakállomány az orosz–ukrán háború ez irányú tapasztalatai alapján egyöntetűen arra a következtetésre jutott, hogy a területvédelmi tartalékosokat békeidőszakban legfeljebb szakasz szintig (hozzávetőleg 30-35 fő) kell összekovácsolni és felkészíteni. Ezt a következtetést igazolja, hogy a magyar területvédelmi tartalékosok békében történő, akár műveleti (pl. katasztrófavédelmi és határvédelmi feladatok, társszervek megerősítése stb.), akár kiképzési (pl. műveleti alakulatok²⁴ gyakorlatain történő részvétel, megerősítés stb.) alkalmazása nem igényli ennél nagyobb erő biztosítását. A kis alegység szintű felkészítés elgondolását tovább erősíti az a tény is, hogy az önkéntes tartalékos

²³ A tanulmány során a tartalékos katonák 2. szolgálati évtől rendelkezésre álló évi legfeljebb 15 kiképzési nappól minden esetben 14 nap kiképzéssel terveztem a végrehajtás során, a 15. nappal mint tartalék nappal számoltam.

²⁴ Műveleti alakulatok alatt a nem tartalékos katonai szervezeteket értem.

lékosok polgári életvitele, valamint koordinált alkalmazása²⁵ miatt a legkritikább esetben ad lehetőséget arra, hogy a korábban összekovácsolt, ezáltal felkészített alegységek összeszokva és együtt kerüljenek alkalmazásra. A tartalékos katonák kis alegységekbe (tűzpárok, tűzcsoportok, rajok, szakaszok) történő összekovácsolása részben eltér a műveleti alakulatok hivatásos és szerződéses katonái hasonló kiképzéseitől. Utóbbiak esetén az összekovácsolás az adott alegység együttes gyakoroltatását, „összecsiszolódását” és a csapatkohézió növelését szolgálja. Ebben az esetben az összekovácsoló foglalkozásokon, a szakmai elemeken kívül a katona megismeri a társai és parancsnokai személyes attitűdjeit, verbális és nonverbális magatartásformáit is, amely a jövőbeli együttes alkalmazásuk során még hatékonyabb együttműködést tesz lehetővé (megismeri a parancsnokának a hangját, mozdulatait, gesztusait és testbeszédét, amely alapján a jövőben „félszavakból is megértheti” annak szándékát, de megismeri társai mozdulatait, képességeit, fizikai teljesítményét stb. is). Ezzel ellentétben a területvédelmi tartalékosok kötelékfelkészítése során a hangsúly a kisalegységkötelékben történő együttes tevékenység begyakorlásán van. Tekintettel arra, hogy a szervezetszerű önkéntes tartalékos kötelék együtt történő békeidőszaki alkalmazására – a már említett koordinált alkalmazás miatt – minimális az esély, ezért a tartalékos katonáknak annyit kell megtanulni, hogy az egyéni szakfelkészítésen a beosztására vonatkozó ismereteket hogyan tudja alkalmazni társaival közösen, alegységkötelékben. Az összekovácsolás személyes kapcsolati elemeit, amelyet a műveleti alakulatok összekovácsoló felkészítésénél tárgyaltam (verbális és nonverbális jelek stb.), továbbra is a konkrét békeidőszaki vagy békétől eltérő jogrendi alkalmazásra történő ismétlő és célfelkészítéseken kell elsajátítaniuk.

Az önkéntes tartalékos felkészítési rendszer harmadik szintjén lévő kötelékfelkészítés már egy egybefüggő kiképzési rendezvény, ahol a tartalékos katona hosszabb-rövidebb ideig (akár 14-15 nap, egybefüggően vagy több kisebb négy-öt napos szakaszokra osztva) kiszakad a megszokott környezetéből, és kizárólag csak a katonai feladataira tud koncentrálni. Tekintettel arra, hogy az MH-nak igazodni kell a tartalékos katonák polgári életviteléhez, így ezeket a kötelékkiképzési ciklusokat úgy kell szervezni, hogy az a legkevésbé legyen megterhelő a kiképzendő állomány magán- és munkahelyi életére. Ennek figyelembevételével ezeket a tartalékos kötelékfelkészítéseket a nyári időszakra célszerű tervezni, mivel így a tartalékos állomány többségét jelentő felsőoktatásban tanulók is össze tudják hangolni tanulmányaikkal a katonai szolgálat idejét. A nyári időszaki felkészítéssel jelentősen csökkenthető az időjárás okozta befolyásoló tényezők sora is (kevésbé valószínűek a hosszú ideig történő csapadékos időszak okozta korlátok, sokáig vannak jó látási viszonyok, könnyebben hozzászokik a tartalékos az időjárási változásokhoz [hőségből hirtelen eső, majd a magas páratartalomban történő feladatvégrehajtás] stb.) Az önkéntes tartalékos alegységek kötelékkiképzésének felépítését a 4. ábra szemlélteti.

²⁵ A koordinált alkalmazás alatt azt értem, hogy az önkéntes alapon katonai szolgálatot vállaló területvédelmi tartalékos behívását és alkalmazását megelőzően az MH egyeztet az érintettel a szolgálat megvalósulásával kapcsolatban, és amennyiben a tervezett feladat időpontját nem tudja a polgári életvitelével összehangolni, akkor lehetősége van a behívás elhalasztását kérni.

Feladat	Időtartam
Egyéni ismétlő harcászati drillek	1 nap
Egyéni ellenőrző lögyakorlatok	1 nap
Tűzpár-összekovácslás	2 nap
Tűzpár éles lögyakorlatok	1 nap
Tűzcsoport-összekovácslás	2 nap
Tűzcsoport éles lögyakorlatok	1 nap
Raj-összekovácslás	2 nap
Raj éles lögyakorlatok	1 nap
Szakasz-összekovácslás	2 nap
Szakasz éles lögyakorlatok	1 nap
Összesen	14 nap, tábori kihelyezés keretében

4. ábra Az önkéntes tartalékos alegységek kötelékkiképzésének felépítése (Szerkesztette a szerző)

A TÁVOKTATÁS SZEREPÉNEK JELENTŐSÉGE AZ ÖNKÉNTES TARTALÉKOS KIKÉPZÉSI RENDSZERBEN

A távoktatás kiképzési rendszerbe történő integrálását, szerepének hangsúlyozását külön fejezetben vizsgálom, ezzel az új szemléletmódot követelő kiképzési módszer fontosságát kívánom kiemelni. A távoktatás kiképzési rendszerbe emelésének esetünkben legalább kettős követelménye van, amelyeket érintőlegesen már említettem az eddigi fejezetekben. Az orosz–ukrán háborús tapasztalatok szerint a kiképzendő állomány gyakorlati felkészítésére szánt idő jelentősége felértékelődött a gyorsan változó események hatására. Bár hazánkban az ukrán hadszíntér gyorsan változó eseményeihez még csak hasonló helyzet sem áll fenn, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az ilyen irányú tapasztalatokat egy közép- és hosszú távú tervezési folyamatnál. A kiképzési idővel az önkéntes tartalékosok esetében is „jól kell gazdálkodni”, mivel a jogszabály adta időbeli korlátozások miatt azt úgy kell kihasználni, hogy minél több gyakorlati foglalkozásra kerülhessen sor ezen idő alatt.

A távoktatás előtérbe helyezése mellett a másik nagyon fontos szempont abból fakad, hogy a 2020-as évekre a katonakorú fiatalok többsége az ún. Z generációból²⁶ kerül ki. A generációk közötti különböző szokásrendszerekkel, így a Z generációval is számos tanulmány foglalkozik, amelyekből megismerhetővé válnak a tanulási, olvasási, ismerkedési, kapcsolattartási szokásai. Ezen tanulmányokban általában jellemzően azonos a ténymegállapítás, hogy az ún. Z generáció tagjainak napi életében az okoseszközök aktív szerepet játszanak, tankönyvek és könyvek helyett okoseszközökön szereznek információkat, és az információkat nagyon rövid idő alatt akarják megszerezni,²⁷ amihez az internet adta lehetőségek jó alapot szolgáltatnak.²⁸ Ezeket a jellemzőket a korszerű kiképzési rendszer kialakításánál sem szabad figyelmen kívül hagyni.

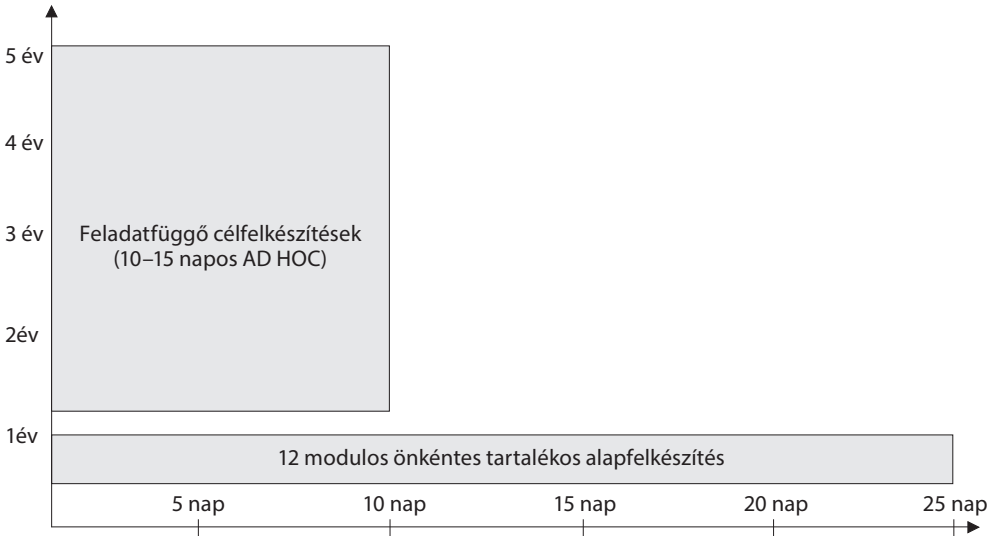
²⁶ Az 1995 és a 2009 között született generáció.

²⁷ Ruzsa 2018.

²⁸ Az egyéni ütemben, a saját tempóban történő információszerzésre gondolok, amely jobban igazodik a Z generációra jellemző tanulási szokásokhoz, mint a kontaktfoglalkozások.

ÖSSZEGRZÉS

Az önkéntes tartalékos rendszer (ÖTR) indulása óta több ezer tartalékos katona szerezte meg a katonai szolgálat alapjául szolgáló katonai alapképességeket. A kezdetekben létrehozott egyszintű, kizárólag alapkiképzésből álló kiképzési rendszer napjainkra megérett a továbbfejlesztésre annak érdekében, hogy az alapkiképzésen átessett katonák további szervezett felkészítése végrehajtható legyen. Az egyszintű kiképzési rendszert a hazai és nemzetközi tapasztalatok figyelembevételével a szükséges mértékben át kell alakítani, majd további szintekkel kell kiegészíteni. A jelenlegi kiképzési modellt az 5. ábra szemlélteti.

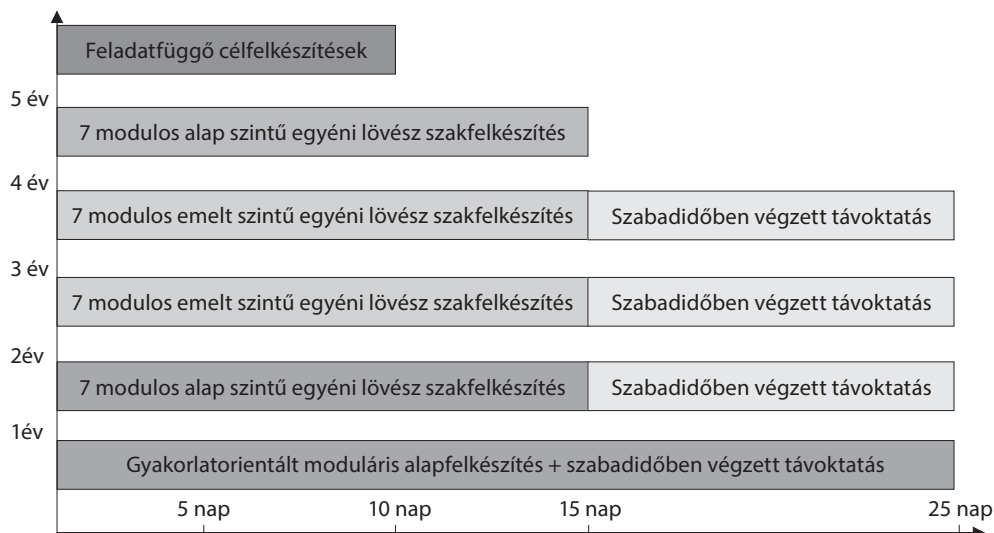

5. ábra A jelenlegi önkéntes tartalékos kiképzési modell (Szerkesztette a szerző)

Az általam javasolt önkéntes tartalékos kiképzési modell az átalakított alapkiképzésre épülő második, egyéni lövész szakkiképzési szinttel, továbbá a harmadik, a speciálisan területvédelmi tartalékos alegységekre kidolgozott kötelékkiképzési szinttel válhat teljessé, amelyet a 6. ábra szemléltet.

A kiképzési idővel való gazdálkodás és a gyakorlatorientált, élményszerűséget nyújtó kiképzések érdekében e modellben a távoktatás szerepe jelentősen felértékelődik. Az elméleti ismereteket, valamint a fizikai felkészítés jelentős részét a tartalékos katonáknak a saját szabadidejükben kell feldolgozniuk és elvégezniük, kontrollált formában. A távoktatással felszabadult kontakt kiképzési időt a gyakorlati felkészítésre kell biztosítani annak érdekében, hogy a tartalékos katonák korlátozott kiképzési ideje a lehető legteljesebb mértékben kihasználhatóvá váljon. Az elméleti ismeretek és a fizikai felkészítés önálló feldolgozásából és elvégzéséből felszabadult kiképzési idő növelheti a kiképzés áteresztőképességét azzal, hogy a kiképzőalegységeknek a gyakorlati foglalkozásokra kell elsősorban koncentrálniuk.

Az általam javasolt többszintű tartalékos kiképzési modellt a fokozatosság elvének figyelembevételével kell kialakítani annak érdekében, hogy a tartalékos szolgálatra jelentkező, a katonai közegehez nem szokott fiatalok fokozatosan tudjanak hozzászokni a szolgálatból adódó nehézségekhez. Ennek érdekében az alapkiképzés időszakában lehetőségük van a napi

6. ábra A javasolt önkéntes tartalékos kiképzési modell (Szerkesztette a szerző)

kiképzéseket követően az otthonukba távozni, ezért az első évben nagyon fontos szervezési kritérium, hogy minden megyében elérhető legyen az alapkiképzés lehetősége. A következő években előírt szakkiképzéseket már központi bázisokon, alkalmanként kétnapos összevonásokon kell végrehajtani, míg az ötödik szolgálati évben végrehajtandó kötelékfelkészítések esetén már egybefüggő, kéthetes gyakorlatokkal, tábori kihelyezésekkel számolhatunk. A fokozatosságnak a kiképzendő állomány terhelésénél is meg kell jelenni, így az alapkiképzés fázisában a napi kiképzési idő hozzávetőleg nem haladja meg egy átlagos középiskolai nap időkeretét, a szakfelkészítés fázisában már éjszakába nyúló vagy éjszakai foglalkozásokat is tudniuk kell végrehajtani, míg a kötelékfelkészítésen már egybefüggő, terepen történő nyugvás, nyugásbiztosítás végrehajtása az elvárt ambíciószint.

A békeidőszakban működtetett önkéntes tartalékos kiképzési modell alkalmas lehet a békétől eltérő jogrendben hadkötelezett állomány honvédelmi előképzésére is, amellyel a társadalmi ellenállóképességet (reziliencia)²⁹ lehet növelni. E kérdés politikailag és társadalmilag is szenzitív, nem is céloim ennek a mélyebb vizsgálata, megállapításommal kizárólag az önkéntes tartalékos kiképzési modell szélesebb körű alkalmazhatóságára hívom fel a figyelmet.

A tanulmány a jelenlegi önkéntes tartalékos kiképzési rendszert foglalja össze nagy vonalakban, és egy összetettebb, többszintű kiképzésimodell-javaslat részleteit mutatja be. A jelenlegi rendszer átalakítását a közép-európai térség biztonsági környezetének a megváltozása, a műveleti alakulatok növekvő tartalékos igényei, valamint az elmúlt években keletkezett kiképzési tapasztalatok indokolják. Az orosz–ukrán háború a klasszikus katonai feladatokban, a migrációs helyzet és a koronavírus elleni védekezés elsősorban a társszervek támogatásában generáltak olyan hasznos tapasztalatokat, amelyek kiképzési rendszerbe történő beépítése elengedhetetlen a rendszer továbbfejlesztése érdekében. A tartalékos

²⁹ Etl 2020, 19.

állomány létszámának növekedése is arra készíti a témával foglalkozókat, hogy alternatívákat dolgozzanak ki a tartalékos katonák és alegységek további felkészítésére. Tanulmányomban e lehetséges alternatívák közül mutattam be egy változatot.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 13/2024. (VII. 23.) HM rendelet az önkéntes tartalékos jogállásról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2400013.hm> (Letöltés időpontja: 2024. 11. 14.)
- A Honvéd Vezérkar főnökének 212/2024 HVKF intézkedése a pilot jelleggel végrehajtásra kerülő Területvédelmi Tartalékos szakfelkészítések előkészítéséről és végrehajtásáról.
- A Honvéd Vezérkar főnökének 287/2024 HVKF intézkedése a Magyar Honvédség Katonai Alapfelkészítés Programja kiadásáról.
- A Magyar Honvédség Területvédelmi Erők Parancsnoksága parancsnokának 129/2024 MH TVEP PK intézkedése a Magyar Honvédség Katonai Alapfelkészítés Programja szerinti, modulrendszerű tartalékos alapképzések végrehajtására.
- Bodó Szabolcs: *Egy új szolgálati forma: az önkéntes katonai szolgálat*. Honvédségi Szemle, 150. évf. 2022/6., 46–59. DOI: 10.35926/HSZ.2022.6.4 <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/891/842> (Letöltés időpontja: 2024. 07. 21.)
- Bodó Szabolcs: *Területvédelmi erők alkalmazása az Adaptive Hussars 2023 gyakorlaton*. Honvédségi Szemle, 152. évf. 2024/3., 20–32. DOI: 10.35926/HSZ.2024.3.2 <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/1197/1167> (Letöltés időpontja: 2024. 07. 21.)
- Csóka Attila: *Az önkéntes területvédelmi tartalékos alegységek ABV-védelmi feladatai*. Honvédségi Szemle, 148. évf. 2020/6., 58–66. DOI: 10.35926/HSZ.2020.6.5 <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/166/158> (Letöltés időpontja: 2024. 09. 22.)
- Etl Alex: *A társadalmi ellenálló képesség szerepe a biztonság szavatolásában*. A Honvédség és Társadalom Baráti Kör Székesfehérvári Szervezete kiadványa. https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/reziliencia_e-book.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 09. 21.)
- Dr. Horváth Zoltán: *Hátországvédelem, területvédelem – Területvédelmi ezredek, zászlóaljok a hatékonyan működő területvédelmi rendszer érdekében*. Katonai Logisztika, 27. évf. 2019/3., 24–62. DOI: 10.30583/2019/3/024 https://epa.oszk.hu/02700/02735/00089/pdf/EPA02735_katonai_logisztika_2019-03.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 09. 23.)
- Öze Zoltán: *Az Önkéntes Területvédelmi Tartalékosok ABV-mentesítőképeségének kialakítása*. Hadmérnök, 16. évf. 2021/2., 127–139. DOI: 10.32567/hm.2021.2.9 <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/hadmernok/article/view/4827/4563> (Letöltés időpontja: 2024. 09. 22.)
- Ruzsa Csaba Roland: *Z generáció fő jellemzői és a várható munkaerő-piaci kihívások*. Közép-európai Közlemények, 11. évf. 2018/3., 149–157. https://acta.bibl.u-szeged.hu/56859/1/kek_42_149-157.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 07. 29.)
- Üveges Huba: *Kiképzés és kiképzési rendszer – az orosz–ukrán háború egyik alapkérdése*. Rádióinterjú a Hit Rádióban, 2023. 11. 02. https://youtu.be/HLvP1XXzi_4?si=ivF-TPnOxDLdScqi (Letöltés időpontja: 2024. 09. 23.)

Szabóné Szabó Andrea alezredes:

A KÜLDETÉSALAPÚ VEZETÉS A BIZTONSÁGI KÖRNYEZET VÁLTOZÁSAI TÜKRÉBEN: KOMPETENCIÁK, VÁLTOZÁS, ALKALMAZKODÁS

*„Az élet nem arról szól, hogy várunk, míg a vihar elvonul, hanem arról, hogy megtanulunk táncolni az esőben.”
(Ismeretlen szerző)*

DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.7

ÖSSZEFOGLALÓ: A biztonság komplex, átfogó értelmezése kapcsán megnövekedett kockázatokra és kihívásokra adandó válaszok tekintetében kulcsszerepet játszik az alkalmazkodás, az adaptáció képessége, a változó helyzetekre történő azonnali reagálás. Mindez önállóságot, kreativitást, proaktivitást, rugalmasságot, kezdeményezést, új módszerekre, megoldásokra nyitott, decentralizált döntési folyamatot feltételez. A gyorsan változó biztonsági és műveleti környezet jellemzőit figyelembe véve a küldetésalapú vezetés sikerének sarkalatos pontja a parancsnok személye és vezetői kompetenciája.

KULCSSZAVAK: küldetésalapú vezetés, biztonsági környezet, komplex kihívások, kompetenciák

A SZERZŐRŐL:

Szabóné Szabó Andrea alezredes, a Honvédelmi Minisztérium Katonai Örökség Főosztály vezető szakreferense (főosztályvezető-helyettes), az NKE Hadtudományi Doktori Iskola IV. éves hallgatója (ORCID: 0000-0001-7787-3238; MTMT: 10080176)

A BIZTONSÁGI KÖRNYEZET VÁLTOZÁSAI

A biztonság fogalmának meghatározásakor célszerű Barry Buzan és kollégáinak azon meghatározását figyelembe venni, mely a folyamatosan átalakuló környezet és az ennek következtében újonnan megjelenő kihívások tükrében szélesíti ki a fogalom határait és különíti el – a valóság mélyebb elemzéséhez szükséges, elméleti módon – a gyakorlatban egymással összefüggő katonai, politikai, gazdasági, társadalmi és környezeti változásokat.¹

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájának biztonságértelmezése is átfogóan és a maga komplexitásában vizsgálja a biztonság dimenzióit: a dokumentum Magyarország és a magyar állampolgárok minden oldalú – politikai, gazdasági, pénzügyi, társadalmi, technológiai, környezeti, egészségügyi, katonai, rendészeti, információs és kibertérbeli – biztonsága szempontjából rögzíti a megjelenő kihívásokat, fenyegetéseket, illetve az ezek elleni védekezés lehetőségeit.² A biztonsági környezet változásai – a Stratégia megállapítása szerint – gyorsak, mélyrehatóak és alapvetőek. A nagy léptékű gazdasági, társadalmi,

¹ Gazdag–Remek 2018, 20.

² 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat, 8. pont.

demográfiai és környezeti változások jelentős feszültségek forrásai: összeadódva komplex kihívásokat generálnak.³ A nemzetközi rendszer stabilitására számos globális trend gyakorol negatív hatást: éghajlatváltozás, demográfiai jellemzők, migrációs folyamatok, régi és újonnan keletkező válságócok, aktív és befagyott konfliktusok, egészségügyi válsághelyzetek. A változások a hadviselés változását is maguk után vonják: egyre nagyobb teret nyer – háborús küszöb alatti, szürkezónás átmeneti állapotokat kialakítva – az aszimmetrikus és a hibrid hadviselés.⁴

A biztonsági környezet kapcsán hazánk Nemzeti Katonai Stratégiája⁵ is megállapítja, hogy az változékony és nehezen kiszámítható: előrejelzés nélkül alakulhatnak ki válságok közvetlenül az ország határain, közvetett térségében vagy stratégiai távolságokban. Ugyanakkor – a globalizációból fakadóan – a távolabbi válságok is begyűrűzhetnek a régió és az ország területére.

VÁLSÁG, VÁLTOZÁS ÉS VÁLTOZÁSVEZETÉS – A VEZETŐ SZEREPE

Egy adott szervezet működésében előfordulhat krízisállapot. A krízis⁶ mai szóhasználatban válságot, válságos állapotot jelöl, annak kiváltó okára való tekintet nélkül. A válság definíciója kapcsán számos meghatározás ismert a szakirodalomban. Noszkay Erzsébet szerint „tág értelemben a válság olyan – a társadalmakkal, gazdasági rendszerekkel, szervezetekkel és emberekkel kapcsolatos – folyamat, amelynek lezajlása során az érintett emberek, szervezetek, rendszerek, társadalmak működése – súlyosabb esetekben fennmaradása is – közvetlen veszélybe kerülhet”.⁷ Más megközelítésben a válság „nehéz, veszélyes helyzetet és olyan időszakot fejez ki, amelyben viszonylag gyorsan, határozottan és fordulatot elérő szándékkal dönteni kell”.⁸ A válsághelyzetet értelmezhetjük olyan állapotként is, amelyben a szervezet működőképessége hosszabb távon – egészen vagy részben – ellehetetlenül, esetlegesen képtelenné válik meghatározott alapvető funkciói betöltésére. A válságot a társadalom egészében vagy különböző szegmenseiben fellépő, jelentős zavarokat okozó nagymértékű egyensúly hiányként is értékelhetjük. „A válság: az államok, vagy államcsoportok között kieleződő feszült viszony a fegyveres konfliktus szintje alatt. Főleg politikai, gazdasági, társadalmi és katonai előnyök megszerzéséért folyik. Az érdekellentétek fokozása céljából a válság tudatosan is előidézhető.”⁹

A válság fogalmához azonban nem szabad csak és kizárólag negatív konnotációt társítanunk. Noha a válságot kiváltó események jellemzője a váratlanság, bizonytalanság, feszültség mind a szervezet, mind az egyén szintjén, azonban magában hordozza a pozitív és negatív végkifejletet, a fejlődés, a gondolkodásmód transzformációjának lehetőségét. „A válság az egyén, egy csoport vagy a társadalom életében megnyilvánuló súlyos zavar, nehéz helyzet, amelynek kimenetele jó is, rossz is lehet.” Kriskó Edina szerint „vezetői szempontból igenis lehet termékeny és jótékony a válság annyiból, hogy felszínre hoz bizonyos működési

³ Uo. 45. pont.

⁴ Uo. 46. pont.

⁵ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat, 1. melléklet. Bevezető.

⁶ Krízis (κρίσις, görög): válság, fordulat, döntés.

⁷ Noszkay 2005, 23.

⁸ Fekete–Sándor 1997, 25.

⁹ Siposné et al. 1996, 14.

gyakorlatokat (legtöbbször hibákat, hiányosságokat), amiket javítani, továbbfejleszteni vagy alapvetően megváltoztatni, olykor másokkal felcserélni kell”.¹⁰

Változáson köznapi, általános értelemben azt értjük, mikor egy személy, helyzet, csoport, szervezet vagy ennek analógiájára bármi és bárki megváltozik, más lesz a korábbi állapothoz képest. Ez a folyamat vagy annak végeredménye – többek között – lehet negatív vagy pozitív irányú, történhet fokozatosan vagy dinamikusán, lehet lassú ütemű vagy radikálisan gyors. A változásvezetés és a változásmenedzsment fogalmi meghatározása előtt célszerű különbséget tenni a „változás” és a „változtatás” kifejezések között. Csath Magdolna szerint¹¹ a változás azokat eseményeket foglalja magában, amelyek egy adott cég, egy adott szervezet környezetében, annak részvétele, ráhatása nélkül játszódhatnak le, ugyanakkor arra különböző erősségű hatással vannak. A változtatás ezzel szemben az adott szervezet által megtett tudatos lépések összessége, mely lépések hatására akár a szervezeten belül, akár annak környezetében változások indulnak be és valósulnak meg. Szervezeti változásnak tekinthető minden olyan változás, ami egy adott szervezet legfontosabb jellemzőinek valamelyikére (pl. struktúra, hierarchikus viszonyok, hatalmi viszonyok, szervezeti kultúra, működési folyamatok) hat, azokat átalakítja. A változásvezetés pedig „a vezetők tudatos tevékenysége, melynek során a szervezetet a jelenlegiből egy kívánt állapotba kívánják »átvezetni«”.¹² Belényesi Emese¹³ a változást objektív, meghatározott és értelmezhető iránnyal rendelkező, de az akarattól függetlenül létrejövő, létező folyamatként definiálja. A változtatás meghatározása kapcsán a tudatosságra és a jövőbe mutató irányra helyezi a hangsúlyt, mely folyamat és beavatkozás célja a kiinduló állapothoz képest fejlettebb, kiegyensúlyozottabb, stabilabb állapot elérése. A változásmenedzsment proaktív tevékenység, amely „nemcsak a változásokra reagál, hanem a vezetés jövőbeli vízióját váltja valóra, és ezáltal generál változást”.¹⁴ Változásvezetésnek a szervezeti változások tudatos, az elérni kívánt célok felé történő irányítását tekintjük. A változások kezelése a vezetők feladata.¹⁵

ÚJ KIHÍVÁSOK ÉS A KÜLDETÉSALAPÚ VEZETÉSI SZEMLELET

A biztonság átfogó értelmezéséből fakadó új kihívások és az azokra adandó gyors válaszok – a katonai dimenzió szempontjából külön kiemelve: a hadviselés változása, az információs és űrtechnológia rohamos fejlődése, a forradalmi, diszruptív technológiák terjedése, a digitalizáció, az ötödik generációs vezeték nélküli hálózat, a kibertérből érkező fenyegetések – sajátos vezetési szemléletet és harcvezetési módot követelnek meg, ahogyan a felderítő eszközök hatékonysága következtében üvegasztallá vált terep is. Ebből adódóan, illetve Magyarország NATO-tagságból fakadó multinacionális együttműködésen alapuló feladatainak teljesítése szempontjából is szükség szerű egy új vezetési szemlélet kialakítása. A hatékonyság fokozásának és a siker maximalizálásának, a képességek és készségek teljes spektruma kihasználásának kiváló eszköze lehet a küldetésalapú vezetésszemlélet. A napjainkra fontossá vált időtényező, a felgyorsult ütemű változásokhoz történő azonnali alkalmazkodás megköveteli a megszokott módszerek, vezetési sablonok transzformációját,

¹⁰ Kriskó 2014, 29.

¹¹ Csath 1999, 4.

¹² Csath 2005, 18.

¹³ Belényesi 2014, 9.

¹⁴ Nagy 2012, 7.

¹⁵ Bakacsi 1996, 284.

hiszen a korunkra jellemző, bizonytalan és kiszámíthatatlan, változó VUCA¹⁶-viszonyok által determinált környezetben az alkalmazkodni képes, együttműködésre épülő decentralizált vezetési mód sokkal inkább képes támogatni az előjáró szándékának hatékony realizálását, mint a formalitásokon alapuló, az egyéni kezdeményezést háttérbe szorító, a gyors változásokra nehézkesen választ adó centralizált vezetésszemlélet.

Erre a szükségszerűségre hívja fel a figyelmet a Nemzeti Katonai Stratégia is: „Kialakításra kerül a béke, válság és védelem különböző időszakain átnyúló, küldetésorientált vezetés-irányítás struktúrája és eljárásrendje. A parancsnoki munkát minden vezetési szinten továbbra is az önállóság, a kezdeményezőkézség, a felelősségvállalás és a megfontolt kockázatvállalás fogja jellemezni.”¹⁷

A megnövekedett sebesség, a kölcsönös függőség, a technológiai fejlődés minden eddiginél nagyobb intenzitású változása által generált kihívások folyamatos alkalmazkodó készséget követelnek meg minden szervezettől, aminek a vezetésszemlélet transzformációját is kell jelentenie. A digitális, decentralizált kommunikációs hálózatok korában az együttműködésnek és problémamegoldásnak valós időben kell létrejönnie a lehető legnagyobb hatékonysággal. A műveletek felgyorsult tempója, a felmerülő helyzetek összetettsége, a szürkezónás hibrid konfliktusok, a mesterséges intelligencia térhódítása által jellemzett környezetben a katonai vezetőkkel kapcsolatos elvárás a megváltozott körülményekhez történő azonnali alkalmazkodás képessége.

Ujházy László szerint: „Minden szervezet – így a haderő – arkhimédészi pontja az emberi erőforrás, azon belül a vezetés.”¹⁸ A katonai terminológia szerint „a vezetés a fegyveres erők irányítása, vezetése, koordinálása és felügyelete céljából egy személyre ráruházott felelőség”.¹⁹ Csengeri János a katonai vezetés fogalmi meghatározása során a feladat végrehajtása kapcsán kifejtett befolyásolás tényét és a változó körülmények meglétét is kiemeli: „A katonai vezetés (military leadership) olyan egyedi vonásokkal bíró társadalmi tevékenység, amely során a katonai szervezet vezetője, a parancsnok alárendeltjeit befolyásolja az előjáró által meghatározott szervezeti feladatok végrehajtására, egy cél elérésére érdekében, a megfelelő feltételek mellett, de esetlegesen azok hiányában is, akár bonyolult (veszélyes) körülmények között.”²⁰

A küldetésalapú vezetési szemlélet elemzése során fontos azon alapfeltételek megvalósulására helyezni a fókuszot, melyek együttes megléte esetén sikeres és hatékony lehet ez a fajta gondolkodásmód. Ezek a kritériumok a következők:

- egységes elvek és szabályzók alapján, kiválóan felkészült parancsnoki állomány valamennyi vezetési szinten;
- önmagukban bízó, önállóan gondolkodni, dönteni, cselekedni is képes és tudó alárendeltek;
- parancsnok és beosztott között fennálló, egymás tiszteletén és tényleges teljesítményen alapuló kölcsönös bizalom;
- jól működő belső kommunikáció, nyílt és őszinte emberi viszonyok parancsnokok és beosztottak között;
- egyértelmű és világos parancsnoki szándék.”²¹

¹⁶ VUCA: volatile (változókéony); uncertain (bizonytalan), complex (összetett), ambiguous (többféleképpen értelmezhető, ellentmondásos)

¹⁷ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat, 1. melléklet 5.1.1. pont

¹⁸ Ujházy 2019, 107.

¹⁹ M. Szabó et al. (szerk.) 2015, 699.

²⁰ Csengeri 2014, 84.

²¹ Lippai 2009, 35.

A küldetésalapú vezetés – megítélésem szerint – egyfajta vezetési filozófiaként értelmezhető. „Az adott vezető gondolkodásmódjának és vezetői kompetenciáinak egységére épülő komplexitás, mely egyben a vezető és az alárendeltek között folyamatosan fennálló, közös látásmódon nyugvó kölcsönhatásként és a dinamikus – az egyén és a szervezet szintjét is befolyásoló – szakmai fejlődést generáló szemléletként és egyben harcvezetési eljárásként funkcionál.”²²

A vezetési szemlélet paradigmaváltása szükségszerű. Egyetlen haderő átalakítása sem korlátozódhat pusztán az új haditechnikai eszközök beszerzésére és gyártására: a gondolkodásmód transzformációján túlmenően, az innovatív metódusok és technológiák integrálását, a humán erőforrás mindenre kiterjedő fejlesztését is kell jelentenie. Az új vezetési modellek bevezetése tehát egyszerre a szervezeti kultúra – és ezzel együtt a gondolkodásmód – megváltoztatását is jelenti a vezetési szintek között, egyfajta kölcsönhatásban történő, folyamatosan megvalósuló megközelítésben. A hatékonyság egyik legfontosabb eszköze és a siker egyik alternatívája a vezetési szemlélet – küldetésalapú vezetésszemlélet alappillérein nyugvó – átalakítása lehet. Ez a változás nem csak kiemelten fontos, de egyben egyfajta szükségszerűséget is jelent.

KÜLDETÉSALAPÚ VEZETÉS ÉS KOMPETENCIÁK

A kompetencia latin eredetű szó: alkalmasságot és ügyességet jelent. David McClelland,²³ akinek nevéhez a kompetenciaelméletek megalapozása köthető, azon túlmenően, hogy meghatározta a sikerességgel összefüggésben álló jellemzőket, fel is mérte a sikeres teljesítményhez köthető, azzal mintegy ok-okozati viszonyban lévő gondolkodás- és viselkedésmódokat.²⁴ Kompetencián „azokat az alapvető, meghatározó személyes tulajdonságokat és jellemzőket értjük, melyek az adott munkakör vonatkozásában ok-okozati kapcsolatban állnak az előre meghatározott kritériumszint alapján kiválónak vagy legalábbis átlag feletlinek minősített teljesítménnyel”.²⁵ Egy másik meghatározás szerint: „A kompetencia az egyén azon képessége és hajlandósága, hogy tudását, ismereteket, képességeket, attitűdbeli jellemzőket sikeres problémamegoldó cselekvéssé alakítsa.”²⁶ Fontos a kompetenciák érthető és világos megfogalmazása, hiszen csak az egyértelmű kommunikációval lehet elérni a kívánatos viselkedésminta megvalósulását.

Benkő Tibor – Maurice B. Line 1993. március 24–26-i szemináriumán elhangzott előadása alapján – a következőkben foglalja össze az ideális vezetői képességek egy alternatíváját.²⁷

Az ideális katonai vezető sajátja a proaktív viselkedés, mely magában foglalja a jövőalkotás képességét, a folyamatos előretökintést és előrelátást, a stratégiaalkotást, a lehetőségek és a veszélyek meglátását, valamint az ismeretek alkalmazására és az alkotásra való képességet. Rendelkezik ugyanakkor az összetett dolgok átlátásának és kezelésének képességével, mely képesség összetevői a harmóniaépítés a kockázatviselő munkatársakkal, vezetési szintek és szervezetek, valamint a feladatok és feltételrendszerek közötti összefüggések

²² Szabóné 2021, 70.

²³ David Clarence McClelland (1917–1998) amerikai pszichológus, motivációs elmélete az emberi szükségletek egyik legismertebb pszichológiai modellje, különösen az üzleti életben és a szervezetek vonatkozásában.

²⁴ Bolgár 2014, 128.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo. 129.

²⁷ Benkő 2008, 100.

keresése, elemzői és menedzselési képesség. Az ideális katonai vezető sajátja az etikus magatartás: intelligencia, társadalmi és környezeti felelősség, az alárendeltek vagy beosztottak mint kockázatviselők kezelése, viselkedéskultúra (elkötelezettség, becsületesség, lojalitás a szervezethez, a munkatársakhoz, szerénység: képesség a hallgatásra). Fontos az emberekkel való bánásmód képessége, melynek összetevői: a személyi biztonság nyújtásának képessége, a munkaerő mint legfontosabb erőforrás kezelése, a jövőkép elfogadtatásának képessége, a csoportépítés képessége, a delegálás képessége, a munkatársak támogatásának képessége, a stressz- és konfliktuskezelési képesség, megközelíthetőség és hozzáférhetőség, humorérzék, kommunikációs érzék, egyidejűleg lelkesedés és tárgyilagosság, egyszerre nyíltság és diplomáciai érzék. Gyorsan változó világunkban elengedhetetlenül fontos képesség a változtatás irányításának képessége: a változtatás szükségességének korai felismerése, rugalmas szervezetépítés, a kreativitás és a folyamatos tanulás ösztönzése, döntési képesség. A tanulmány további képességként nevesíti a problémamegoldó és kontingenciaképességet, az energikusságot, szívósságot, az érzékenységet és figyelmet, a törődést a munkatársakkal, alárendeltekkel és beosztottakkal.

Amennyiben a biztonsági környezet változásai és az azokra adandó rugalmas, hatékony válaszok szemszögéből közelítjük meg a vezetői kompetenciákat, mindenképpen fontos a változtatás szükségességének felismerését és a változás, változtatás irányításának képességét hangsúlyozni. A változások változási kényszerek hatására jönnek létre. Napjainkban – megítélésem szerint – idesorolható a korábban nem tapasztalt intenzitással változó, egyre bizonytalanabb és instabilabb környezet, a globalizáció hatása, a döntési mechanizmusok jellegének változása, a szükséges környezeti adaptációs kényszer, a digitalizáció és a forradalmi technológiák hatása. A szervezeti változások hatékonyságának fontos kritériuma a tudatosság és a befolyásolás irányítottsága.

A korunkra jellemző saját, illetve a szemben álló fél részéről – harcászati vezetési szinten is – kialakított hálózati környezet megnöveli a parancsnokok felelősségét: mind a döntéshozatali eljárásban, mind pedig a műveletvezetésben kiemelkedő szerepet játszik a decentralizáció. A műveleti környezet tendenciózusan válik egyre összetettebbé. A kialakuló harcászati helyzetek jelentősége intenzíven növekszik, egyre nagyobb hatást gyakorolva a siker kivívására. A mai komplex – megváltozott és kibővült – műveleti környezetben szükséges a korábban meghatározott vezetői feladatok és kompetenciák újraértelmezése, tekintettel arra, hogy az új kihívások során a műveletek sikere sok esetben a kis alegységek szerepének felértékelésével jár együtt. Az elérni kívánt eredmény nagymértékben a kisalegység-parancsnokok reagálásán, megfelelő időben meghozott helyes döntésein múlik.²⁸

Az USA szárazföldi erők vezetési doktrínája²⁹ szerint a vezetőnek a következő legfontosabb, ún. kulcskompetenciákkal kell bírnia: rendelkezzen jövőképpel, motivációval, és legyenek céljai, legyen képes kiterjeszteni a befolyását a parancsnoki láncon keresztül, és tudjon példát mutatni; a fejlődés iránti igény jegyében legyen képes kialakítani, fenntartani és bővíteni a pozitív környezetet; képes legyen arra összpontosítani, amire kell: expedíciós gondolkodásmóddal bírjon és képes legyen alkalmazkodni a váratlan, változó és bizonytalan helyzetekben is.

²⁸ A Strategic Corporal (stratégiai tizedes) elvének értelmezését és vezetési képességeit Charles C. Krulak tábornok fogalmazta meg először. Krulak 1999, 23–27.

²⁹ ADP 6-22 Army Leadership and the Profession

Stanley McChrystal tábornok és szerzőtársai a hatékony szervezeti együttműködés kérdéseit elemző könyvükben³⁰ hangsúlyozzák, hogy maga az egyre gyorsabb ütemben történő változás gyakorlatilag a mindennapi élet része. Ez a – döntéshozatali mechanizmust is jelentősen befolyásoló – felgyorsult tempó az adott szervezettől is folyamatos változást és a dinamikus alkalmazkodást követel: a már bevált eljárások, cselekvési metódusok transformációját vagy teljes elvetését, az esetleges kudarcok tanulási folyamatként történő kezelését. Porkoláb Imre ezzel kapcsolatban megállapítja: „A küldetés ma már maga a változás szükségességének a felismerése és a cselekvés. A működőképesség elengedhetetlen feltétele az átláthatóság növelése is, ez biztosítja ugyanis a közös tudatosságot.”³¹ A közös tudatosság elmélyítése pedig együtt jár a kölcsönös bizalommal, az együttműködés hatékonyságával, valamint egyéni szinten is támogatja a viselkedési modellek és módok fejlődését, tudatos fejlesztését. Ezen együtthatókat erősíti a tapasztalatok, összefüggések és következtetések – hatékony és őszinte kommunikáció eszközeivel, retorziómentesen történő – megosztása, közös feldolgozása és elemzése, ily módon támogatva az adott szervezet, alegység decentralizációját, az egyének – az előjárói szándéknak megfelelő – önálló döntését és cselekvését. A döntés alsóbb vezetési szintre történő delegálása gyorsítja a reakcióidőt, valamint a döntés és cselekvés közötti intervallumot. Annál is inkább, mert például egy földrajzilag szétszórtan elhelyezkedő szervezet képességeinek maximalizálása érdekében az információmegosztást új metodikai szintre szükséges emelni.

A McChrystal tábornok könyvében elemzett rugalmas, kis csoportok hálózatszerű szervezeti formában történő megjelenése, az egyes csoportok és azok tagjai között létező, kölcsönös bizalmon és közös céltudaton alapuló kapcsolati háló, a hatékonyságot támogató megosztott döntéshozatal, valamint a magas fokú autonómia mint a szervezetfejlesztési metódus az üzleti életben holakrácia³² elnevezéssel ismert. Jellemzője, hogy a szervezet a legnagyobb hatásfokkal használja a rendelkezésére álló erőforrásokat, rugalmasan alkalmazkodik a változásokhoz, és a nem várt helyzetekben is – a tagok önállóságának, döntési szabadságának, kreativitásának és kezdeményezőkézségének köszönhetően – stabil marad. Az alacsonyabb vezetési szinteken lévő egyének a felmerülő problémákat saját szintjükön, a vezető beavatkozása nélkül kezelik, alkalmazkodva az adott viszonyokhoz, körülményekhez. Ez nem zárja ki a vezető utasításait és megfelelő mértékű ellenőrzését. A szervezet e módszer szerinti működése csak akkor valósulhat meg hatékonyan, amennyiben a tagok motiváltak, elkötelezettek az önálló cselekvés és döntéshozatal kapcsán, tisztában vannak a felelősségükkel. A parancsnok és az alárendeltek között fennálló bizalom kapcsán – mindezekből adódóan – felmerül egyfajta kettősség: a vezető nemcsak abban bíz, hogy a munkatársa betartja az írott vagy íratlan szabályokat, hanem abban is, hogy tudja, mikor szegi meg azokat a körülmények változása és az azokra történő azonnali reagálás érdekében. Ez nem csak a vezető és alárendeltek közötti viszonyrendszer sajátosságaiból vagy egymás ismeretének kizárólagosságából ered: abból a felismerésből és hosszú távú befektetésből is fakad, mely szerint a szervezet folyamatos szakmai felkészítést és önfelkészítési lehetőséget nyújt az egyének részére. Ez a fejlődési folyamat viszont alkalmassá teszi az alárendeltek arra, hogy – megfelelő önbizalommal és tapasztalattal rendelkezve – képesek legyenek a vezetői szándék keretein belül önálló döntéseket hozni a hatékonyság és a szervezet érdekében, akár szabályt is szegve.

³⁰ McChrystal et al. 2016.

³¹ Porkoláb 2017, 152.

³² Kránitz [é. n.].

ÖSSZEGRÉS

A biztonság komplex, átfogó értelmezése kapcsán megnövekedett kockázatokra és kihívásokra adandó válaszok tekintetében kulcsszerepet játszik az alkalmazkodás, az adaptáció képessége, a változó helyzetekre történő azonnali reagálás, ami önállóságot, kreativitást, proaktivitást, rugalmasságot, kezdeményezést és az új módszerekre, megoldásokra nyitott, decentralizált döntési folyamaton nyugvó szemléletet feltételez minden vezetői szinten. Megítélésem szerint – mind általánosságban, mind pedig a gyorsan változó biztonsági és műveleti környezet specifikumait figyelembe véve – a küldetésalapú vezetés sikerének sarkalatos pontja a parancsnok személye: vezetői kompetenciái, szakmai ismeretei és felkészültsége.

A szakmai ismeretek elméleti és gyakorlati síkon való alkalmazásán túlmenően fontosnak ítélem a műveletek teljes spektrumában való nyitott és innovatív gondolkodásmódot, a sablonok és sztereotípiák kerülésének, valamint – a hatékonyság növelése érdekében – a lehetőségek kihasználásának képességét és szándékát. Elengedhetetlenül fontos a vezető változó környezethez és helyzetekhez történő gyors, rugalmas alkalmazkodása, a változások lekötése mind a saját, egyéni szintjén, mind pedig a szervezeti szinten való alkalmazkodást elősegítve és megteremtve. Fontos, hogy a vezető gyorsan megértse a műveleti helyzet összefüggéseit és az azokat befolyásoló tényezőket: kezdeményezőkézségének köszönhetően úgy tevékenykedik, hogy folyamatos ráhatása van az eseményekre, állandóan alkalmazkodva a körülmények változásához és az ellenség tevékenységéhez. Mindemellett szükséges, hogy a vezető képes legyen csapatot építeni és csapatkohéziót teremteni, folyamatosan ösztönözni és motiválni az alárendeltjeit.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A20H1163.KOR&txtreferer=00000001.txt> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 08.)
- 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. <https://njt.hu/jogszabaly/2021-1393-30-22> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 08.)
- ADP 6-22 Army Leadership and the Profession. https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/ARN20039-ADP_6-22-001-WEB-0.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 04. 18.)
- Bakacsi Gyula: *Szervezeti magatartás és vezetés*. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1996.
- Belényesi Emese: *Változásmenedzsment a közigazgatásban*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014.
- Benkő Tibor: *Gondolatok az ideális parancsnokról*. Hadtudomány, XVIII. évf. 2008/3–4., 91–103. https://www.mhht.eu/hadtudomany/2008/3_4/091-103.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 04. 18.)
- Bolgár Judit: *Bevezetés, a katonai vezetői-parancsnoki (harcászati vezetői) kompetenciák meghatározása: a kognitív, szociális és személyes kompetenciák*. In: Krajnc Zoltán (szerk.): *A katonai vezetői-parancsnoki (harcászati vezetői) kompetenciák fejlesztésének lehetséges stratégiája*. Tanulmánykötet. NKE HHK, Budapest, 2014, 117–145.
- Csath Magdolna: *Sikeres változásmenedzsment. 1. rész*. Marketing & Menedzsment, 1999/2. <https://journals.lib.pte.hu/index.php/mm/article/view/1963/1792> (Letöltés időpontja: 2024. 07. 21.)
- Csath Magdolna: *Stratégiai változtatósmenedzsment*. Aula Kiadó, Budapest, 2005.

- Csengeri János: *A légiőr specifikus vezetői kompetenciái, kialakításuk lehetséges metodikái, fejlesztésének javasolt módszerei a vezetői képzésben*. In: Krajnc Zoltán (szerk.): *A katonai vezetői-parancsnoki (harcászati vezetői) kompetenciák fejlesztésének lehetséges stratégiája*. Tanulmánykötet. NKE HHK, Budapest, 2014, 83–94.
- Fekete Ferenc – Sándor Imre: *Válságkezelés és krízis-kommunikáció*. Budapesti Közgazdasági Egyetem, Budapest, 1997.
- Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialog Campus Kiadó, 2018. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12604/web_PDF_EKM_Biztonsagi_tanulmanyok_alapjai.pdf?sequence=1 (Letöltés időpontja: 2024. 03. 08.)
- Kránitz Éva: *Holakrácia*. <https://vezetofejlesztas.hu/holakracia> (Letöltés időpontja: 2022. 04. 18.)
- Kriskó Edina: *Szervezeti kommunikáció. Online vezetői tréning (8 órás képzési anyag önálló tanuláshoz)*. Nemzeti Közszerződési Egyetem, Vezető- és Továbbképzési Intézet, Budapest, 2014.
- Krulak, Charles C.: *The Strategic Corporal: Leadership in the Three Block War*. Marine Magazine, 1999. 01., 23–27.
- <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a399413.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 04. 18.)
- Lippai Péter: *A küldetésorientált vezetés lehetőségei és korlátai*. Seregszemle, 2009/2., 30–44.
- M. Szabó et al. (szerk.): *Katonai terminológiai értelmező szótár*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015.
- McChrystal, Stanley et al.: *Csapatok csapata – Szervezeti együttműködés és elköteleződés felsőfokon*. HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2016.
- Nagy Péter: *Változásmenedzsment. Tréning háttéranyag*. Közigazgatási Vezetői Akadémia, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Budapest, 2012. <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/100169/442.pdf?sequence=2> (Letöltés időpontja: 2024. 04. 07.)
- Noszkay Erzsébet: *A válságmenedzsment és hazai gyakorlata*. Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Vezető- és Továbbképző Intézet, Budapest, 2000.
- Porkoláb Imre: *Szervezetfejlesztés komplex műveleti környezetben*. Honvédségi Szemle, 145. évf. 2017/2., 145–154.
- Siposné dr. Kecskeméthy Klára et al.: *A válságok kialakulása, lehetséges formái és a válságkezelés elméleti alapjai*. ZMNE, Budapest, 1996.
- Szabóné Szabó Andrea: *Küldetésorientált vezetés: A szemléletváltás mint a hatékonyság záloga*. Honvédségi Szemle, 149. évf. 2021/3., 67–79. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2021.3.6> (Letöltés időpontja: 2024. 04. 07.)
- Ujházy László: *Tisztjelöltek kiválasztása a Brit Szárazföldi Erőknél*. Honvédségi Szemle, 147. évf. 2019/2., 100–108. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/271/263> (Letöltés időpontja: 2024. 04. 07.)

Sári Gábor alezredes:

AZ UKRÁN HADERŐ SZÁRAZFÖLDI HADERŐNEMÉNEK TECHNIKAI KISZOLGÁLÁSI RENDSZERE, A RENDSZER MŰKÖDTETÉSÉNEK TAPASZTALATAI ÉS A MAGYAR HONVÉDSÉG RÉSZÉRE MEGFOGALMAZOTT JAVASLATOK

DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.8

ÖSSZEFOGLALÓ: A technikai kiszolgálás ugyan csak egy része az élettartam-menedzsmentnek és azon belül az üzemben tartásnak, mégis kijelenthető: a hazai és nemzetközi műveletek harcokszolgáló támogatásának alapvető feltétele az ellátási és technikai biztosítási rendszerek összehangolt, tervszerű tevékenysége. A műveleti eljárásrendek változása, az új haditechnikai eszközök beszerzése, rendszeresítése a haditechnikai eszközök biztosítása területén is egy-egy, hatékony és költséghatékony rendszert igényel. Ugyanakkor Ukrajnában, egy olyan, védelmi műveleteket folytató országban, ahol ugyan a harctevékenység irányítása/vezetése a NATO-ban alkalmazott küldetésorientált jellegnek felel meg, a technikai arzenál kiszolgálásában nehéz feladat az egységességet követni, hiszen az ország haderejében – hasonlóan a Magyar Honvédséghez – egyszerre van jelen a keleti és nyugati kiszolgálási kultúrát megkívánó haditechnikai eszközök/fegyverrendszerek használatából fakadó képesség.

KULCSSZAVAK: orosz–ukrán háború, technikai kiszolgálási rendszer, tapasztalat-feldolgozás, üzemben tartás

A SZERZŐRŐL:

Dr. Sári Gábor alezredes (PhD), kiemelt főtiszt (HVK Logisztikai Csoportfőnökség, Logisztikai Tervező Főnökség) (ORCID: 0009-0005-6745-428X)

NÉHÁNY ALAPFOGALOM, A NATO ÉS A BUNDESWEHR TECHNIKAI KISZOLGÁLÁSI RENDSZERE

Ahhoz, hogy megértsük az Ukrán Védelmi Erők (a továbbiakban: UVE) technikai kiszolgálási stratégiáját, szükséges néhány alapfogalom bevezetése, illetve a Magyar Honvédség, a Bundeswehr és a NATO technikai kiszolgálási rendjének bemutatása.

Az élettartam-menedzsment a hadfelszerelési rendszerek, eszközök, szolgáltatások, készletek és anyagok olyan menedzsmentje, amely az igény megfogalmazásától, kialakításától kezdve felöleli a kutatás-fejlesztést, a minőségbiztosítást, a szabványosítást, a gyártást, a teszteléseket, a beszerzést, a fenntartást, az üzemeltetést, a korszerűsítést, egészen a hadfelszerelési rendszerek rendszerből történő kivonásáig, annak érdekében, hogy azok hatékonyan és gazdaságosan működjenek életciklusuk során.

Ezek alapján az élettartam-menedzsment biztosítja a stratégiai koncepciók megvalósításához szükséges katonai erők logisztikai támogatásának feltételeit azzal, hogy meghosszabbítja a

hadfelszerelések élettartamát, minimalizálja a meghibásodásokat, csökkenti a karbantartási költséget, és növeli az eszközök hatékonyságát.

Az *üzemben tartás* a haditechnikai eszközökre irányuló üzemfenntartási tevékenységek együttese, aminek célja a katonai szervezetek előírt technikai hadrafoghatóságának fenntartása. Magában foglalja az üzemeltetés körülményeinek és igénybevételi mutatóinak elemzésével, a technikai kiszolgálással és javítással, a harci alkalmazást célzó felkészítéssel, az eszközvesztések, illetve a harcanyag-felhasználás prognosztizálásával, a megsérült és meghibásodott haditechnikai eszközök helyreállításával kapcsolatos feladatokat.

A *technikai kiszolgálás* (a továbbiakban: TK) „mindazon tervszerű megelőző jellegű tevékenységek összessége, amely biztosítja az eszközök üzemképességének, technikai állapotának, készletteljességének fenntartását, hadrafoghatóságát, műveleti alkalmazhatóságát. Ennek megfelelően a TK jelen van az eszközök technikai biztosításának minden elemében.”¹

Az üzemfenntartási rendszer működéséhez elengedhetetlen a vezetési szinteknek megfelelő technológiák kidolgozása, a szükséges infrastruktúra fenntartása, a végrehajtó javító szervezetek egymásra épülő tevékenységi rendjének és felelősségének meghatározása, az alkalmazó és szakjavító állomány felkészítése, a feladatok terjesztése, nyilvántartása és minőségbiztosítási ellenőrzése, valamint a szükséges anyagok és eszközök folyamatos biztosítása.

A NATO-tagországok mindegyike saját, működő fenntartási rendszerrel rendelkezik, amelyek közös elv alapján, de az országok sajátosságainak figyelembevételével épülnek fel.

Magyarország NATO-tagságából és a nemzetközi szerepvállalásaiból adódóan szükséges, hogy az MH a Szövetség által elfogadott négy szintű karbantartási tagozódást – Maintenance Level (a továbbiakban: ML) – alakítson ki, amely végső soron megfeleltethető a szárazföldi haditechnikai eszközök esetében korábban alkalmazott hatszintű tervszerű fenntartási rendszernek. Az egyes szinteken elvégzendő vagy elvégezhető technológiákat, szakfeladatokat minden esetben az adott haditechnikai eszközhöz kiadott dokumentációnak kell részletesen tartalmaznia.

Az egyes karbantartási rendszerek viszonyát az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat *A karbantartási tagozódások összefoglalása*²

Karbantartási tagozódások összefoglalása									
NATO-rendszer	ML1			ML2			ML3		ML4
MH-rendszer	1. TK	2. TK		3. TK	4. TK		5. TK		6. TK
Bundeswehr-rendszer	Alapkarbantartás		F1	F2	F3	F4	F5	F6	
Végrehajtó szervezet	Zászlóalj		Dandár logisztikai zászlóalj				Javítózászlóalj / Hadiipari szereplő		Gyártó / Hadiipari szereplő
Javítás jellege	Kisjavítás						Középjavítás		Nagyjavítás

¹ Ált/217 2015, 4–11; 4–15.

² A Magyar Honvédség Logisztikai Támogató Parancsnokság, Szárazföldi Hadfelszerelési Rendszerek Főnökség által összeállított összehasonlító táblázat. A Bundeswehr technikai kiszolgálási rendszerét a német védelmi iparból származó, a Magyar Honvédségben rendszeresített haditechnikai eszközök miatt tüntettük fel.

A NATO-ban alkalmazott fenntartási rendszer szintjeihez kapcsolódó feladatok és követelmények:

ML1 (alegységszintű karbantartás és javítás)

Alegységszintű fenntartási szakfeladatok, amelyek az alábbi két csoportba sorolhatók:

- A kezelőszemélyzet által, igénybevétele előtt és után (feladat függvényében igénybevétele közben), a napi üzemben tartással összefüggő olyan ellenőrzések és karbantartások összessége, amelyek az adott haditechnikai eszközhöz kiadott TASZT segítségével elvégezhetők.
- Az alegység saját szakjavító képességének bevonásával végrehajtott, normához kötött megelőző tervszerű karbantartási szakfeladatok, valamint olyan részegységek cseréje, amely a haditechnikai eszközhöz kiadott TASZT alkalmazásával, speciális szerszámigény és műhely-infrastruktúra nélkül elvégezhető. Előfeltétel, hogy a karbantartáshoz és javításhoz szükséges szakanyagok az alegységnél rendelkezésre álljanak.

ML2 (egységszintű karbantartás és javítás)

Az ML1 szinten végrehajtható valamennyi szakfeladatot is integráló, de attól független fenntartási képesség, amelyet a katonai szervezet önálló szakjavító/javító alegysége képes végrehajtani. Magában foglalja a fődarabok, részegységek cseréjét, valamint a beépített alkatrészek technológiai leírás szerinti beüzemelési ellenőrzését is, amelyek speciális szerszámokat és javítóműhelyt igényelnek.

ML3 (központi karbantartás, javítás és felújítás)

Az ML1 és ML2 szinten végrehajtható valamennyi szakfeladatot is magában foglaló, de attól független fenntartási képesség, amelyet az MH központi szakjavító/javító szervezete, illetve ilyen típusú javítási szolgáltatásra szerződött civil gazdasági szereplő képes végrehajtani. Tartalmazza az eszközökből kisserelt hibás fődarabok, részegységek további vizsgálatát, valamint lehetőség szerinti javítását, felújítását, ezzel biztosítva a szakanyagok ellátási rendszerbe történő visszaforgatását. Az ML3 során elvégezhető a haditechnikai eszközök modifikációja, modernizációja is, amennyiben a gyártó erre lehetőséget biztosít.

A szakfeladatok elvégzésének előfeltételei megegyeznek az ML2 szintnél leírtakkal, azonban az alábbiakkal egészülhetnek ki:

- ipari festőműhely;
- lakatosműhely;
- fődarabok és részegységek (erőátviteli rendszerek, optikai rendszerek, infokommunikációs rendszerek stb.) bevizsgálásához és javításához szükséges speciális szerszámok, gépek, berendezések és alkatrészek.

ML4 (ipari nagyjavítás, helyreállítás, felújítás és modernizáció)

A gyártói felújításokat, ipari szintű karbantartási és helyreállítási feladatokat a haditechnikai eszközök gyártója vagy az általa megjelölt gazdasági szereplő jogosult végrehajtani. Magában foglalja a sérült eszközök fő szerkezeti elemeinek és fődarabjainak javítását és felújítását, a páncéltest megbontását, hegesztését, valamint speciális festési technológiák

alkalmazását. A haditechnikai eszközök modernizációja, korszerűsítése („retorfit” feladatok végrehajtása) is elsődlegesen ML4 szinten valósul meg.³

A TECHNIKAI KISZOLGÁLÁSI RENDSZERREL SZEMBEN TÁMASZTOTT KÖVETELMÉNYEK UKRAJNÁBAN

Az ukrainai orosz invázió kezdete óta ötven partnerország több száz különböző típusú fegyvert és katonai felszerelést, valamint a hozzájuk tartozó eszközt és alkatrészeket adományozott az UVE-nak a jelenleg folyamatban lévő katonai-technikai segítségnyújtási kezdeményezések részeként. Az adományozott haditechnikai eszközök többek között a következőket foglalják magukban: légvédelmi rendszerek, páncéltörő rendszerek, tűzérzési rendszerek, többszörös rakétaindító rendszerek, páncélozott járművek és személyszállító járművek. A külföldi donációból érkező haditechnikai eszközök, fegyverek és haditechnikai eszközök lehetővé tették az UVE számára, hogy pótolja veszteségeit, javítsa általános hadrafoghatósági mutatóit, növelje és kiterjessze csapásmérő képességét.

A hozzájárulások azonban számos kihívást jelentenek Ukrajna technikai kiszolgálási rendszere számára. „Kiemelten fontos körülmény, hogy a nyugati technikát modern infrastruktúrával és magas szintű felkészültséggel szükséges kiszolgálni, amit nem lehet rövid idő alatt (egy-két hónap) elsajátítani. A zajló háború miatt Ukrajna eltekinthet a béke infrastruktúra kialakításától (tárolóhelyek és rendszerek, kiképzőközpontok), *azonban a telepített és a tábori javítóbázisok kiépítése elengedhetetlen.*”⁴ („A kiváló minőségű nyugati haditechnikai eszközök üzemben tartásánál az egyik fontos feltétel a jelentős és ugyancsak minőségi karbantartásigény. Tervezésük szempontjait korábban nyugat-európai körülményekhez, megfelelő, *a harctérhez közeli* műszaki-ipari háttérhez igazították. A nyugati típusokat szervizelő egységek azonban gyakran ezeröttszáz-kétezer kilométerre található az önvédelmi, terület-visszaszerzési harcokat vívó ukrán harcoló csapatoktól”⁵ – ami a nyugati típusú eszközök tábori javítóbázisainak kialakítását, illetve a mobil [tábori] műhelyek alkalmazásának szükségességét még hangsúlyosabbá teszi.)

„A tábori mobil állomás lehet egy konténer, műhelykocsi, ami harchelyzetben követi a haditechnikai eszközöket, és sátor, amit az arcvonal mögöttes területére telepítenek”;⁶ ezek képesek az adott alakulatra háruló harcászati szintű javítási tevékenységet végrehajtani. „A gyári javítókapacitással rendelkező bázist alapvetően a haditechnikai eszközt gyártó üzem szolgáltatja a nagyjavítás/ipari javítás szintjén, akár kitelepüléssel, amennyiben a technikai és technológiai feltételek adottak.”⁷ Jó példa a külön erre a célra épített harcokocsi javítóbázis Lengyelországban (Gliwice), vagy a Rheinmetall-Ukroboronprom konszern Lvivben (Kijev, Ny 470 km) létesített harcjárműgyár. „Mindkét javítási modul esetében fel kell készülni és el kell sajátítani a kis és a nagy csereanyag módszertanát (Small Repair Unit – SRU, Large Repair Unit – LRU), amely a javítások volumenét, egyben rendszerét jelenti. Mindezekre azért van elengedhetlenül szükség, mert a nyugati haditechnikai eszközöket tervező és

³ A Magyar Honvédség Logisztikai Támogató Parancsnokság Szárazföldi Hadfelszerelési Rendszerek Főnökség által a „Maintenance Support for Land Operations (NATO STANAG-2633)” alapján kidolgozott, az MH terminológiai rendszerébe illesztett szintenkénti összeállítása.

⁴ Páncél 2023.

⁵ Dunai 2023.

⁶ Páncél 2023: i. m

⁷ Uo.

gyártó cégek a NATO rendszerébe tervezték az eszközöket, amely – a háború elhúzódásával egyre kevésbé, mégis – fundamentumában eltér a folyamatosan változó ukrán üzemeltetéstől. *Mindezek mellett az adott cserék és javítások alkalmával dönteni szükséges arról, hogy azt műveleti területen, avagy az ipari kapacitással rendelkező javítóbázison tudják elvégezni úgy, hogy – lehetőség szerint – a korábban számvetett technikai harcértéken alapuló és megtervezett műveleteket ne befolyásolja negatívan, így azok végrehajthatóak maradjanak, megőrizve a harctevékenység ütemét.* Ezek megszervezése újabb logisztikai feladatokat ró az alkalmazóra, ami a harcképesség megőrzése végett elengedhetetlen. A veszteségek osztályozása szintén fontos feladat, hiszen a haditechnikai eszközök különböző szinteken történő javítása elemző/értékelő, majd szervezési feladatokat ró az üzemeltetőre, annak tükrében, hogy kis-, közép-, avagy nagyjavítással javítható-e a haditechnikai eszköz; elvégezhető-e az műveleti területen; ahhoz LRU vagy SRU szükséges; az alkatrész rendelkezésre áll-e, hogyan juttatható el az a sérült harceszközig;⁸ avagy hogyan vontatható/szállítható a javítás helyszínére.

UKRÁN MEGFIGYELÉSEK

Ennek eredményeképpen az Ukrán Védelmi Erők technikai kiszolgálási rendszerének rendkívül alkalmazkodó-képesnek kell lennie ahhoz, hogy fenntartsa a haditechnikai eszközök üzemképességének megfelelő arányát, és ellensúlyozni tudja a napi harci műveletek során elszenvedett károkat. A rendelkezésre álló eszközök által és a hozzájáruló nemzetek támogatásával az UVE-nek sikerül fenntartania a megfelelő szintű hadrafoghatóságot, ugyanakkor sokkal magasabb szintet lehetne elérni, ha a hozzájáruló nemzetek az átadandó haditechnikai eszközök esetében az átadás előtt a következőket hajtanák végre, illetve biztosítanák:

- A haditechnikai eszköz Ukrajnába történő szállítása előtt a kiszolgálási rend szerinti, regisztrált műszaki karbantartási és javítási szolgáltatások teljes ciklusú végrehajtását.
- Szabványos pótalkatrész-, szerszám- és tartozékkészletet, valamint a vonatkozó műszaki dokumentáció mellékelését.
- A karbantartási készletek, diagnosztikai és javítóeszközök, valamint a haditechnikai eszköz műszaki dokumentációjának átadását.

„Ukrán megfigyelések alapján az Ukrajnának adományozott haditechnikai eszközök akár 80 százaléka nem tartalmazza a műszaki kézikönyveket, a tartalék alkatrészeket, a szerszámokat vagy a karbantartási előzményeket.”⁹

AZ UKRÁN TECHNIKAI KISZOLGÁLÁSI RENDSZER SZINTJEI

Az UVE Logisztikai Erők Parancsnoksága irányítja a haditechnikai eszközök javítását és karbantartását a személyzet képzése, a műszaki dokumentációs adatbázis létrehozása, valamint a javítási szolgáltatások és a pótalkatrészek megrendelése révén. Az orosz erők elleni harc hatására a parancsnokság öt különböző szinten hozta létre az adományozott haditechnikai eszközök üzemeltetési képességeit, melyek a következők: harcászati, hadműveleti, stratégiai, nagyjavítás és ipari javítás (javítási szolgáltatási központok) szintjei.

⁸ Uo.

⁹ Transferable Logistics Insights From The Russian War Of Aggression Against Ukraine – 2024. május 3-4. között tartott Logistics Committee-n, az ukrán delegáció által tartott előadás alapján.

- „1. szint: *harcászati* – zászlóalj/dandár szintű egységek javító alegységei (1–25 km mélységű védelmi terület). Ezen a szinten rutinszerű karbantartási tevékenységet végeznek, amik a haditechnikai eszköz élettartamát befolyásoló egységek, például motorok és sebességváltók cseréjét tartalmazzák, azok javítása nélkül, illetve a napi technikai kiszolgálást, akár kezelői szinten, és a haditechnikai eszközök karbantartási tevékenységének harmincöt százalékát teszik ki.
2. szint: *hadműveleti szintű* katonai szervezetek javító egységei (25–50 km mélységű védelmi terület). Ezen a szinten bonyolult rutinjavításokat és néhány közepesen bonyolult haditechnikai eszköz karbantartását végzik, ami a haditechnikai eszközöknek legfeljebb húsz százalékát érinti.
3. szint: *stratégiai* – az UVE Logisztikai Erők Parancsnokságának javító egységei (50 km mélységű vagy annál nagyobb védelmi terület) olyan, közepes vagy nagy bonyolultságú javításokat végeznek, amelyeket még központi javító bázisok nélkül el lehet végezni, és amelyek a haditechnikai eszközök legfeljebb tizenöt százalékát érintik.
4. szint: *nagyjavítás* – a haditechnikai eszközegek (fődarabok) cseréjéhez szükséges nagyjavítási szolgáltatások, amiket az ukrán szolgáltatók el tudnak végezni. A nagyjavítás a haditechnikai eszközök akár húsz százalékánál is szükségessé válik.
5. szint: *ipari javítás* (műveleti területen kívüli is lehet), javító-szolgáltatási központok – az UVE Logisztikai Erők Parancsnokságának hatáskörén kívül eső javítási szolgáltatások céljából létrehozott központok által végrehajtott tevékenységek rendszere. A haditechnikai eszközök legfeljebb tíz százalékát javítják ezen a szinten.”¹⁰

Annak ellenére, hogy az UVE átfogó javítási szolgáltatási rendszerrel rendelkezik, és együttműködik a védelmi ipari partnerekkel, a javítási folyamat gyakran lelassul a javítási kézikönyvek kidolgozásának és a javítási tevékenységek a technikai kiszolgálási rendszerbe történő illesztése miatt. Ezenkívül az ukrán hadseregnek fel kell mérnie a beérkező haditechnikai eszközök műszaki állapotát, illetve gyakran „kannibalizálni” szükséges a meglévő haditechnikai eszközplatformokat a pótalkatrészek biztosítása érdekében.

A műszaki dokumentáció létrehozása kiemelt fontosságú, ezért az UVE Logisztikai Erők Parancsnoksága a szövetségesekkel és a németországi Wiesbadenben működő Nemzetközi Adományozói Koordinációs Központtal (IDCC) együttműködve egy elektronikus könyvtárat fejlesztett ki a műszaki dokumentáció számára. Ez az adattár tartalmazza a haditechnikai eszközök típusaival kapcsolatos információkat, például a pótalkatrész-katalógusokat, műszaki leírásokat és használati utasításokat, javítási kézikönyveket és képzési videókat, valamint ezek fordítását, felhőalapú tárolással biztosítva. A mérnökök és a műszaki személyzet minden műveleti szinten szabadon betekintheznek a könyvtárban található mintegy 1200 kiadványba.

ELLÁTÁSI LÁNC

Ukrajna a külföldön gyártott haditechnikai eszközök alkalmazása során leszűrt tapasztalatai alapján a pótalkatrészek tekintetében kétféle kategóriát különböztet meg:

1. Kritikus szükséglet – harci sérülés miatt hirtelen működésképtelenné váló haditechnikai eszközök szükséglete.

¹⁰ Uo.

2. Rendszeres szükséglet – a haditechnikai eszköz 30 napon keresztül történő fenntartásához szükséges készletek igénye. Az ilyen pótalkatrész-készletek rendelkezésre állása Ukrajnában lehetővé tenné a haditechnikai eszközök fenntartását 30 napon keresztül, ami a szokásos pótalkatrész-szállítási időköznek felel meg.

A megfelelő pótalkatrész-készletek lehetővé tennék a meghibásodott haditechnikai eszközök akár hetven százalékának 10-15 napon belüli javítását. „Ukrajna azonban úgy értékeli, hogy a partnerországok csak a pótalkatrész-igények legfeljebb 25-30 százalékát tudják kielégíteni. Ezenkívül az esetek közel felében a pótalkatrészeket megfelelő kísérő dokumentáció (pl. katalógusszámok, ármutatók stb.) nélkül szállítják, ami időigényesebbé teszi azonosításukat és leltározásukat.”¹¹ (A hozzájáruló országoknak átlagosan legalább 30-40 napot vesz igénybe a pótalkatrészek Ukrajnába történő szállítása.)

A hozzájáruló nemzetek egy dél-lengyelországi központba szállítják a pótalkatrészeket, amiket a későbbiekben a Logisztikai Erők Parancsnokságának bázisaira és raktáraiba osztanak szét. A raktárakban leltárt készítenek, majd a szükségleteket továbbszállítják a logisztikai támogatás 1. (taktikai) és 2. (hadműveleti) szintjén elhelyezkedő katonai javító alegységekhez/-egységekhez.

A felhasznált pótalkatrészek visszatérítése (javítása) esetében a javítható pótalkatrészeket a Logisztikai Erők Parancsnoksága alá tartozó nagyjavító egységekhez, a különböző ukrán védelmi ipari vállalatokhoz vagy az adományozó nemzetekhez szállítják, az IDCC-vel egyeztetve.

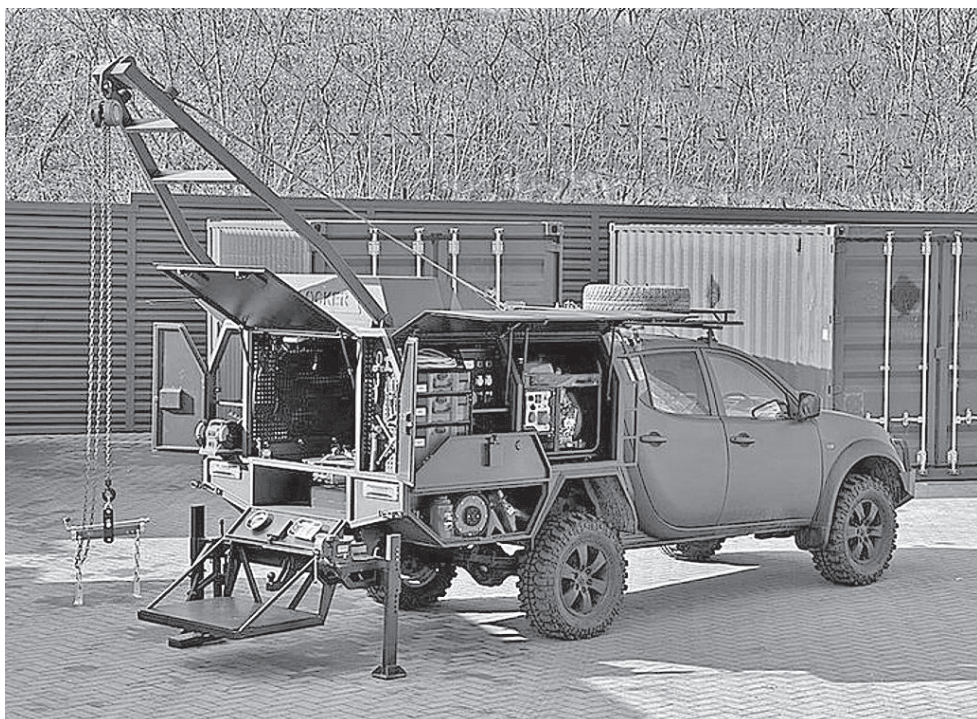
TÚLÉLŐKÉPESSÉG

A konfliktus korai szakaszában az UVE-nak nem volt megfelelő képzési képessége a haditechnikai eszközök karbantartására, ami indokolatlan meghibásodásokat és késedelmet okozott az eszközök harctérré történő visszatérésében. Az értékes idő és erőforrások megtakarítása érdekében az UVE kénytelen volt unortodox javítási módszereket alkalmazni: a hibák felkutatása közben gyakran teljesen szétszerelték a motorokat, ahelyett, hogy a teljes motort kicserélték volna. Ez a megközelítés néha váratlan előnyökkel járt, például azt eredményezte, hogy olyan problémákat is azonosítottak, melyek a gyártó számára is ismeretlenek voltak.

Az UVE jelenlegi harcászati és hadműveleti szintű javítási képessége megelőzi a magasabb szintű javítási képességeket, mivel az 1. és 2. szinteken a szövetségeseknek már sikerült kiépíteni a megfelelő képzési rendszert, ugyanakkor még mindig hiány van a magasabb szintű javításokra felkészítő képzések területén.

Az UVE készen áll a magasabb szintű oktatás és képzési rendszer kiépítésére és a megfelelő számú szakember képzésére. A haditechnikai eszközeik és készleteik megőrzése érdekében Ukrajna utánpótlási teherautókat rendszeresített annak érdekében, hogy felszerelést, üzemanyagot és lőszer mozgathasson a harctéren, ami nagyban hozzájárult a túlélőképesség növeléséhez, mivel ezzel sikerült megnehezíteniük a mobil utánpótlás elleni csapásokat. Emellett kifejlesztették azokat a mobil (tábori) műhelyeket, melyek alkalmasak a harcászati szintű javításokra, mind a szovjet, mind a nyugati típusú eszközök esetében.

¹¹ Uo.

1. ábra Mobil műhely, amely képes a nyugati és a volt szovjet technika karbantartására is. A feltonás daru motorcseréhez is elég, pl. MRAP¹²-ek esetében¹³

Ukrajna olyan megoldásokat is keres, amelyekkel logisztikai csomópontokat létesíthet a NATO területén, mivel az ország határain belül létrehozott bázisok azonnal célkeresztbe kerülnek. Ezek a csomópontok ideális esetben Ukrajna határai közelében helyezkednének el, csökkentve a szállítási kihívásokat.

UKRAJNA AJÁNLÁSAI

A szövetségesek együttműködése révén a haditechnikai eszközök karbantarthatóságának javítása érdekében számos, a haditechnikai eszközök támogatási rendszerének megerősítését célzó intézkedést lehetne foganatosítani, amelyek célja:

- az Ukrán Védelmi Erő általános hatékonyságának növelése a harctéren,
- a szállítási idők csökkentése és az azonnal rendelkezésre álló pótalkatrész-javító készletek létrehozása Ukrajna területén.

¹² Mine-Resistant Ambush Protected.

¹³ Sári 2024.

Ezek az intézkedések a következők:

- „1. Ukrajnának olyan – meghatározott állapotú és mennyiségű – haditechnikai eszközöket kell biztosítani, amelyek akár a „kannibalizáláshoz” szükséges pótalkatrészek forrásául szolgálhatnak.
2. A nemzeti szövetséges szakértőkkel együttműködve a lehető leggyorsabban végre kell hajtani a logisztikai folyamatok teljes automatizálását (digitalizációját), kiemelten a haditechnikai eszközök alkatrészeinek szoftveralapú automatizált leltározását.
3. Az Egyesült Királysággal és Németországgal való sikeres együttműködési modell felhasználásával a szövetségeseknek meg kell fontolniuk nemzeti logisztikai összekötő tisztek vezénylését az UVE Logisztikai Erőinek Parancsnokságára a pótalkatrészek szállításával kapcsolatos logisztikai folyamatok észszerűsítése, a javítási szolgáltatások megszerzése, a szükséges műszaki dokumentáció átvétele és a személyzet képzése érdekében.
4. Javítási-szolgáltatási központok létrehozása Közép- és Nyugat-Ukrajnában (különös tekintettel az amerikai, brit, francia és olasz gyártmányú haditechnikai eszközökre).
5. Ukrajna saját gyártókapacitásának beindítása a pótalkatrészekkel való önellátás biztosítása érdekében, elsősorban a tüzérségi rendszerek, páncélozott személyszállító járművek és az önjáró légvédelmi lövegek tekintetében.
6. A szövetséges vállalatok által szervezett szakmai tanfolyamok levezetése a katonai javítószolgálatok és az ukrán védelmi ipar szakemberei számára a szövetségesek által gyártott haditechnikai eszközök közepes bonyolultságú javítási és nagyjavítási technikáinak oktatása céljából.”¹⁴
7. A legújabb elérhető számítógépes diagnosztikai eszközök, szoftverek és eszközök biztosítása a haditechnikai eszközök harctéri evakuálásához és javításához.

KÖVETKEZTETÉSEK

Oroszország Ukrajnába történő behatolása során a szövetségesek által biztosított felszerelések és lőszeres fontos tényezőit jelentették az ukrán haderő fenntartásának. E fegyverrendszerek karbantartási, szervizelési és javítási arányai jól mutatják, hogy mire számíthatunk reálisan egy kollektív védelmi forgatókönyvben. Emiatt az UVE-től származó észrevételeket javasolt megfontolni, különösen a NATO-készletképzés, a hadszíntér-előkészítés és a DOS¹⁵-értékelések területén, valamint a doktrínák kidolgozásával kapcsolatos munka során.

Ukrajna a konfliktus időszaka alatt nagy mennyiségű intézményi tudást fejlesztett ki a harctéren lévő felszerelések karbantartásának/javításának, kivonásának terén. Az ukrán erők alkalmazkodóképessége és találékonyasága, valamint a szövetségesek által biztosított, technikailag fejlett, modern fegyverrendszerek nagymértékben hozzájárultak Ukrajna védelméhez. Az UVE jelentős erőfeszítéseket tesz az adományozott fegyverek és felszerelések széles skálájának fenntartása érdekében. Ugyanakkor az e rendszerek karbantartására, evakuálására és javítására szolgáló ideiglenes megoldások kidolgozására fordított idő-, energia- és erőforrásráfordítások olyan fenntarthatósági hiányosságot mutatnak, amit a szövetségeseknek a jövőben tudniuk kell kezelni. Az ajánlások rávilágítanak néhány olyan konkrét területre, amelyeket a nemzeteknek figyelembe kell venniük az Ukrajnának nyújtott további támogatásuk során.

¹⁴ Transferable Logistics Insights 2024: i. m.

¹⁵ DOS: Day of Supply: napi ellátási norma a felhasználó egységre (személyre, eszközre) számvetett közepes intenzitású műveleti nap ellátási igénye.

AZ UKRÁN TAPASZTALATOKBÓL LEVONHATÓ, A MAGYAR HONVÉDSÉGRE VONATKOZÓ JAVASLATOK

- A védelmi ipar fejlesztése, védelmi ipari logisztikai csomópontok létesítése hazánkhoz közeli országokban.
- A hadszíntér-előkészítés tervezésének szempontjainál a nyugati típusú eszközök javítási jellegének figyelembevétele.
- A hadművelleti és stratégiai szintű javító képességek kialakítása, a stratégiai/ipari javítási képesség kapcsolatrendszerének szerződéssel történő biztosítása, illetve megteremtése.
- Tábori javítóbázis képesség megteremtése (legalább harcászati szinten).
- A haditechnikai eszközök beszerzési csomagjában szerepelnie kell a szabványos pótalkatrész-, szerszám- és tartozékkészletnek, diagnosztikai eszközöknek, a vonatkozó műszaki dokumentációnak és a meghatározott szintű képzésre vonatkozó szerződésnek.
- A megfelelő képzési spektrum kialakítása, főleg a mérnöki és a technikus szinteken (mérnökképzés az MH érdekében, altisztképzés, gyártói tanfolyamok, a tisztképzés oktatóinak bekapcsolása az MH felkészítési rendszerébe).

A javaslatok megvizsgálása, megvalósíthatóságuk elemzése különösen fontos a Magyar Honvédség technikai kiszolgálási képességének területén, hiszen az ukrán haderőben tapasztalható „kevert” haditechnikai állomány analógiát jelent magyar vonatkozásban is, ráadásul olyan körülmények között, melyekre a felkészülés a haderő elsődleges feladata.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ált/217 – *Magyar Honvédség Összhaderőnemi Logisztikai Támogatás Doktrína*. Magyar Honvédség, Budapest, 2015.
- Dunai Péter: Összekaptak a németek és a lengyelek a Leopardok szervizelésén. *vg.hu*, 2023. 07. 14. <https://www.vg.hu/nemzetkozi-gazdasag/2023/07/osszekaptak-a-nemetek-es-a-lengyelek-a-leopardok-szervizelesen> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 10.)
- MH Logisztikai Támogató Parancsnokság, Szárazföldi Hadfelszerelési Rendszerek Főnökség által összeállított összehasonlító táblázat.
- MH Logisztikai Támogató Parancsnokság, Szárazföldi Hadfelszerelési Rendszerek Főnökség által a „Maintenance Support for Land Operations (NATO STANAG-2633)” alapján kidolgozott, az MH terminológiai rendszerébe illesztett szintenkénti összeállítás.
- Pánczél Máttyás: *Ukrajna – a dogmák harca*. *pancelosok.hu*, 2023. 08. 18. <https://www.pancelosok.hu/ukrajna-a-dogmak-harca/> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 10.)
- Dr. Sári Gábor [@Gábor Sári]: Mobil műhely. Facebook, 2024. 06. 31. <https://www.facebook.com/groups/1631751087335438/search/?q=MRAP> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 10.)
- Transferable Logistics Insights From The Russian War Of Agression Against Ukraine – 2024. május 03–04. között tartott Logistics Committee-n az ukrán delegáció által előadott előadás.

Kulcsár Viktor:

BUDAPEST 1914. ÉVI ERŐDÍTÉSE

DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.9

ÖSSZEFOGLALÓ: 1914 őszén, a szarajevói merényletet követően, a háborús helyzet eszkalációjával párhuzamosan, az osztrák–magyar katonai vezetés előkészületeket tett a Monarchia fővárosainak esetleges védelmére. A keleti front eseményei, az orosz haderő előretörése a Kárpátok irányába komoly veszélyt jelentett a hátszagra, hiszen a hegyvidéki terepen túljutva a Duna vonaláig nem található komolyabb természetes akadály. Ebből kifolyólag a Duna mentén Kremstől Budapestig egy védelmi vonal került kialakításra. Jelen írás az erődítésrendszer kiépítését ismerteti, valamint a napjainkig fennmaradt világháborús objektumok hadtörténeli régészeti kutatását mutatja be.

KULCSSZAVAK: Budapest, védelmi vonal, erődítés, hadtörténeli régészet

A SZERZŐRŐL:

Kulcsár Viktor főelőadó, HM Hadtörténeli Intézet és Múzeum, Hadirégészeti Osztály (ORCID: 0009-0004-0594-047X; MTMT: 10085635)

BEVEZETŐ

1914 őszén a hadi események kedvezőtlenül alakultak az Osztrák–Magyar Monarchia számára. Galíciában az augusztus 22-én – még a csapatok felvonulása vége előtt – megindított északi irányú támadó művelet kezdetben még kisebb-nagyobb sikereket hozott. Augusztus 23-án az osztrák–magyar 1. hadsereg a krašniki csatában két nap alatt visszavetette az orosz 4. hadsereget Lublin irányába, majd augusztus 26. és szeptember 1. között az osztrák–magyar 4. hadsereg Komarównál megverte és majdnem be is kerítette az orosz 5. hadsereget. A front másik szárnyán azonban az orosz túlerő egyre növekvő nyomást gyakorolt a Kelet-Galíciát védő osztrák–magyar erőkre. Augusztus 30-án Lemberg térségében az orosz csapatok áttörték az osztrák–magyar védelmet, és elfoglalták a várost is. Szeptember elején a 2. leMBERGI csatában az orosz támadás már a térségben harcoló mindhárom osztrák–magyar hadsereg bekerítésére irányult, amelynek elhárítására nem volt elegendő erő, így szeptember 11-én a Monarchia hadvezetése az általános visszavonulás mellett döntött, Galícia nagy része orosz megszállás alá került.¹ 1914. szeptember végén a harcok már a Kárpátok vonalán folytak, majd a cári orosz haderő betört a Magyar Királyság területére is.² Ezzel realizálódni látszott a már korábban érzékelt veszély, miszerint, ha az oroszok áttörnek a Kárpátok hágóin keresztül, és kijutnak a Magyar Alföldre, akkor azok a Monarchia fővárosait közvetlenül is fenyegetnék. A Kárpátoktól délre és nyugatra elterülő térségben a Duna vonaláig nem található olyan természetes akadály, amely megfelelő alapot nyújtott volna a hátszág védelmére alkalmas védvonal kiépítésére.

¹ Hajdú–Polmann 2014, 95–98.

² Suslik 2017.

Mérlegelve a kockázatot a hadvezetés már 1914 augusztusában elkezdte a felkészülést Budapest lehetséges ostromára és a Duna vonalának védelmére. 1914. augusztus 5-én Alexander von Krobotin császári és királyi hadügyminiszter³ elrendelte egy hídfőparancsnokság felállítását Budapesten, hogy az előkészíthesse azon intézkedéseket, amelyek alapján szükség esetén a város védelmét gyors ütemben fel lehet készíteni az ellenség támadására.⁴ A szarajevói merényletet követően kibontakozott politikai és katonai krízis, a bizonytalan kimenetelű kétfrontos háború szükségessé tette egy helyi parancsnokság létrehozását, aminek felállítását és a várost kettészelő folyó megerősítését egyébként már a háborút megelőzően is tervezték. Ezzel párhuzamosan a Duna vonalán több város térségében is tettek hasonló előkészületeket a védelem megszervezésére. Hídfőparancsnokságok működtek Kremsben, Tullnban, Bécsben, Komáromban és Pozsonyban is.⁵

Ebben az időszakban a Dnyeszter és a Kárpátok vonala között előrenyomuló orosz csapatokról kevés információ állt rendelkezésre, meglehetősen bizonytalan volt a front helyzete. A galíciai frontvonalhoz közel eső települések lakosságára ez meglehetősen rémitően hatott, a Monarchia belső területei felé megindultak az első menekültek, tovább fokozva a hátorzági negatív hangulatot.⁶ A lakoságnál jóval több információval rendelkező kormányzati szereplők körében is nagy volt a bizonytalanság. Leopold von Berchtold császári és királyi külügyminiszter⁷ szeptember 22-én átiratot intézett a haderő főparancsnokához:⁸ „*mely időpontban kell az oroszoknak Budapestre vagy Wien-be való előnyomulásával számolni, mert e városok kiürítéséhez kb. 14 nap szükséges*” – a vezérkar főnöke erre válaszul azzal nyugtatta, hogy ha a helyzet megköveteli az ilyen előkészületek megkezdését, akkor idejében értesíteni fogja.⁹

AZ ERŐDÍTÉSI RENDSZER KIÉPÍTÉSE

A budapesti hídfőparancsnokság feladata a főváros védelmének teljes körű megszervezése, az erődítési tervek részletes kidolgozása és a munkálatokhoz szükséges anyagi és emberi erőforrások előteremtése volt. A K.u.k. Brückenkopfkommando in Budapest felállításának, illetve a tényleges erődítési munkálatok megkezdésének idején katonai építőzászlóalj nem álltak rendelkezésre a fővárosban, a munkaerőt a parancsnokságnak kellett előteremtenie. A hídfőparancsnokság felhívása nyomán – hazafias elkötelezettségből – tizenkilenc építőmester, négy ácsmester és három betonvállalkozó jelentkezett önkéntesen, akik segítségével megkezdődhetett a várost körbevevő védvonal terveinek megvalósítása.¹⁰ A védelmi tervek szerint előírányzott számú löveganyag a parancsnokság felállításának időpontjában szintén nem állt még rendelkezésre a fővárosban, de ezt a feladatot a hadügyminisztérium magára

³ Alexander Freiherr von Krobotin (1849–1933) báró, 1912 és 1917 között az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadügyminisztere. Részletes életrajzát lásd Balla 2010, 203–205.

⁴ HM HLT II. 466. K.u.k. Brückenkopfkommando in Budapest.

⁵ Dubánek 2016, 66.

⁶ Hajdú–Polmann 2014: i. m. 114.

⁷ Leopold von Berchtold (1863–1942) gróf, 1912 és 1915 között az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztere.

⁸ Habsburg-Teschener Frigyes főherceg, császári és királyi tábornagy, 1914 és 1916 között az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének főparancsnoka, 1916–1917-ben az uralkodó, mint a hadsereg főparancsnokának helyettese. Részletes életrajzát lásd Balla 2010: i. m. 128–130.

⁹ Aggházy–Stefán 1934, 50.; Goldinger 1990, 149.

¹⁰ Építő Ipar – Építő Művészet, 1915.

vállalta. Ezenkívül Krobotin elrendelte a dunai hidak és átkelők katonai ellenőrzésének és biztosításának azonnali megkezdését.¹¹ 1914. augusztus végétől megkezdődött a védelmi öv tényleges megvalósítása a város körül, amely a Kremstől Budapestig a Duna mentén húzódó „Donaulinie” erődrendszer részét képezte.

A fővárost nyolc védelmi szakaszra osztották, melyeket Békásmegyertől indulva az óramutató járásával ellentétesen római számokkal jelöltek. A szakaszok rendelkeztek külön csoportparancsnoksággal, illetve a Veres Pálné utca 1. szám alatt található császári és királyi térparancsnokság épületében kapott helyet a hídfőparancsnokság. Egybefüggő műszaki zárat húztak a város köré, valamint körvédőképes, megerősített támpontokkal védték az ellenség támadásának feltételezetten kitett fontosabb helyeket, bekötőutakat és közlekedési csomópontokat. Átlagosan egy megerősített támpont négy löveggel és két szórólöveggel rendelkezett. A megerősített támpontok drótkadályokból, gyalogsági harc- és összekötőárkokból, tüzérségi és parancsnoki megfigyelő állásokból, fedezékekből, valamint tüzérségi, illetve gyalogsági tüzelőállásokból álltak nagyjából. Elsősorban tábori jellegű, fa-föld erődítéseket létesítettek a védelmi rendszerben.¹² Egyes tüzérségi állásokat részben föld alá süllyesztettek, egyfelől a kezelőszemélyzet és a tüzérségi eszközök védelme, másfelől pedig álcázás céljával. A lövegeket a földbe süllyesztett fedezékben tárolták, ahonnan egy rámpán keresztül lehetett azokat a tüzelőállásba mozgatni. Érdeemes megjegyeznünk, hogy a megfigyelő és parancsnoki állások, kisméretű óvóhelyek, valamint feltehetőleg lőszertároló objektumok betonból is készültek ekkor. Az egyes támpontok kommunikációs összeköttetésének érdekében saját telefonhálózat került kialakításra, illetve kiterjedt föld alatti járatrendszert is létesítettek a védelmi rendszerben.¹³

Az erődítési munkálatok mértékéből és a felhasznált emberi és anyagi erőforrásokból is látszik, hogy a hadvezetőség 1914 szeptemberétől már komolyan számolt a magyar főváros ostromával. A szükséges munkaerőt az ország több pontjáról utaztatták a fővárosba, 1914 októberének végén Hódmezővásárhelyről például százhusz munkás érkezett Budapestre, akik az erődítési munkálatokon dolgoztak.¹⁴ A Budapestet védő erődrendszer kialakításához szükséges faanyag előteremtésének céljából tett katonai megrendelésről informált a Magyar Fakereskedő 1914. szeptemberi 10-i száma: „*A hadvezetőség faszükségletének fedezése céljából utóbbi időben nagyobb megrendeléseket tett, amennyiben több vidéki városban, barakkok, sáncok stb. építéséhez jelentékeny mennyiségű fát vásárolt. Budapesten is jelentékeny mennyiségű fűrészárut és gömbfát kötöttek le a helybeli erődítések építésének céljaira.*”¹⁵

A védelem szervezése közben a katonai vezetés igyekezett a legkisebb terhet róni a lakosságra, hogy gördülékenyebb legyen az egyébként is zaklatott budapesti közösség és a hadsereg együttműködése. Ezt jól példázza, hogy már a földmunkálatok megkezdése előtt számoltak a felmerülő mezőgazdasági kárral, ezért az egyik első rendelkezés ennek felbecsléséről és a gazdák kártalanításáról gondoskodó bizottság felállításáról határozott.¹⁶ Voltak példák súrlódásokra, a rákosfalvai vasútállomásról érkezett egy panasz a hídfőparancsnokság részére, hogy katonák szerették volna igénybe venni az állomás várótermét, hogy ott

¹¹ HM HLT II. 466.

¹² A korabeli tábori erődítések témaköréhez lásd: Utasítás a tábori erődítésre... 1915.; Tábori erődítés... 1916.

¹³ HM HLT II. 466.

¹⁴ Hódmezővásárhely 1914, 3.

¹⁵ Magyar Fakereskedő 1914, 2.

¹⁶ HM HLT II. 466.

távíróközpontot létesítsenek. Az önkényes foglalás érthető okból a vasúttársaságot rosszul érintette volna, ezért a Budapesti Helyi Érdekű Vasutak Rt. igazgatósága a Magyar Királyi Vasúti és Hajózási Főfelügyelőséghez fordult. Sérelmezték a párbeszéd hiányát a felek között, mivel adott esetben megoldható lenne a katonaság kiszolgálása és a forgalom zavartalan fenntartása is. Budapest szempontjából a vasút zavartalan működésének biztosítása létkérdés volt, ugyanis a város élelmezésében jelentős szerepet kapott a vasúti szállítmányozás.¹⁷

Az erődítési munkálatok időszakában erősen tartottak az ellenséges kémtevékenységtől, ezért a budapesti rendőrfőkapitány felkérést kapott, hogy intézkedjen a gyanús elemek megfigyeléséről, adott esetben a városból való eltávolításukról. Tekintetbe véve, hogy Budapestre ekkor már nagy számban érkeztek Galíciából menekültek, a fokozott figyelem indokolt volt, hiszen a zűrzavarban az ellenséges hírszerzők könnyedén elvegyülhettek a tömegben.¹⁸ A város körül meghúzott vonalon belül elrendelték a vadászati tilalmat, valamint a tűzijátékok és más pirotechnikai eszközök használatát is megtiltották. Ezen rendelkezések mellett több, a közrend fenntartására hivatott rendelet is napvilágot látott.¹⁹

A budapesti védelmi vonal megszállására a hadvezetőség alacsonyabb harcértékű népfelkelő alakulatokkal tudott csak számolni, illetve a fegyverzet tekintetében is némileg ekkor már elavultnak számító, első vonalbeli használatra kevésbé alkalmas eszközöket szánt. A védelemben alkalmazott fő lövegtípus az osztrák–magyar 1875/96 mintájú 9 cm-es tabori ágyú volt. Ezen felül minden egyéb, különböző űrméretű rendelkezésre álló löveget, valamint tarackokat, mozsarakat is számításba vettek. A szórólövegek²⁰ alkalmazását a védelemben szintén a korszerű géppuskák hiánya indokolta. A védelmi övet megszálló viszonylag képzetlen alakulatokat a hadvezetés kénytelen volt részletes segédletekkel, leírásokkal ellátni. Ezek többnyire a löveganyag és a kommunikációs hálózat kezelésére vonatkozó oktatási célzatú anyagok, az egyes támpontokhoz szánt megvalósítási segédletek, az erődítések kivitelezéséhez szánt helyszínrajzok, térképvázlatok és tüzérségi löelemtáblázatok voltak. A védelmet ellátó alakulatok részére kidolgozásra kerültek olyan utasítások is, melyeket különleges parancshoz kötöttek, tehát csak egy tényleges ostrom esetén kellett volna végrehajtani azokat. Ezen utasítások alapján többek között olyan feladatokat kellett volna elvégezni, mint meghatározott helyeken facsoportok kivágása és lakóépületek rombolása, hogy azok egyfelől ne nyújthassanak védelmet a támadó ellenséges gyalogság számára, másfelől pedig ne korlátozzák a saját tüzérség működését.²¹

A várost körülvevő védelmi rendszerről egy laikus utazó ekképpen írt összefoglalóan: *„December 12-én, szombaton reggel az újvidéki gyorsvonattal utazott el Budapestről vállalkozó szellemű kompániánk s a kényelmes ringású étkezőkocsi ablakain érdeklődéssel szemléltük a háborús képet, mely már itt a főváros határában köszönti az utast, a gyakorlótereken mindenütt masírozó újoncok oszlopa s messzeföldön a különböző erődítési munkálatok, sáncok, lövészárkok, ágyúfedezékek, drótsövények. Adja Isten, hogy e világfelforgató háborúban se legyen szükség ezekre a gondos előrelátással elkészített védelmi berendezésekre, sok titkos*

¹⁷ HM HLT II. 466.

¹⁸ Hajdú–Pollmann 2014: i. m. 114.; Goldinger 1990: i. m. 150.

¹⁹ HM HLT II. 466.

²⁰ Ezen eszközöket a források nem adatolják bővebben, azonban feltehetőleg az osztrák–magyar haderőben a XIX. század második felében rendszeresített Montigny-féle szórólöveg került a védelemben alkalmazásra. A szórólövegek fejlődéséről és a Magyar Királyi Honvédségnél hadrendbe állított szórólövegekről bővebben lásd: Balla 1992, 65–96.

²¹ HM HLT II. 466.

*földalatti aknáikkal egyetemben!*²² Az idézett újságcikk jól datálja az eseményeket, 1914 decemberére már teljesen kiépült a vonal, illetve említést tesz a föld alatti járatrendszeréről is.

1. ábra A védelmi rendszer támpontjai

Az elkövetkező két háborús év, 1915 és 1916 folyamán a magyar főváros közvetlen fenyegettsége fokozatosan csökkent. A cári orosz haderő 1914 és 1915 fordulóján még rendelkezett olyan mértékű tartalékokkal és erőfölénnyel, hogy akár Bécset is elérhette volna,²³ azonban a limanovai csata fordulatot hozott, ahogy azt Conrad vezérkarfőnök megfogalmazta: „Limanovánál földbe szúrták azt a kardot, amely megvédte a hazát az orosz inváziótól.”²⁴

²² Vigyázó 1914–1915, 199.

²³ Az idézett tanulmány Edmund Glaise-Horstenau osztrák–magyar vezérkari tisztre hivatkozik, aki 1914-ben a hadügyminisztériumi beosztásában az erődítési vonal referense volt.

²⁴ Goldinger 1990: i. m. 152–153.

A későbbiek során, 1917-ben, a komolyabb orosz fenyegetés megszűnte után az erődítések nagy részét felszámolták. A felhasznált hatalmas mennyiségű faanyag, fűrészáru és egyéb arra alkalmas építőanyag a leszerelés után újrahasonosításra került.²⁵ Az erődített támpontok betonból készült objektumai azonban nem kerültek rombolásra.

Az erődítések részletes tervei és a védvonal betonelemei továbbra is fennmaradtak, melyek aztán az 1944–1945-ben zajló ostrom során meglehetősen hasznosnak bizonyultak. A részletesen kidolgozott tervek segítséget nyújtottak a tervezésben, a betonobjektumok pedig betagolásra kerültek a védelembe.

Az 1944 őszen kiépült Attila-vonal a pesti hídfő védelmére épült ki a főváros keleti előterében, azonban részben más célzattal, mint az 1914-ben kialakított budapesti védvonal. Az Attila-vonal elsődleges célja a nyugati irányba előretörő szovjet csapatok megakasztása volt, majd ezt követően egy, csak elméleti szinten létező nagyszabású német ellentámadás kiindulópontja lett volna. Ebből kifolyólag 1944-ben a védelmi rendszer csupán a város keleti részére terjedt ki, a budai oldalon történt erődítések kivitelezésére már csak a hadműveletek közben került sor, azonban a védelmet mélységben is tagolták. Ezzel szemben az első világháborús erődítések kialakítására egy egészen más hadműveleti helyzetben került sor, valamint a két korszak hadseregeinek mozgékonyasága, menetteljesítményeik össze sem hasonlíthatóak. Az erődítések kiterjedtek a budai oldalra is, azonban az Attila-vonal mélységben tagolt három védő gyűrűjével szemben csupán egy védelmi vonalat alakítottak ki, azt is jóval közelebb a város konkrét határához. Az 1914-es vonalra nagyjából az 1944-ben kiépült Attila-vonal III. védőöve illeszkedik, azonban harminc év alatt a város, illetve az agglomeráció fejlődése miatt a vonal vezetését helyenként némileg keletebbre tolták.

AZ ERŐDÍTÉSI VONAL HADTÖRTÉNETI RÉGÉSZETI KUTATÁSA

A főváros első világháborús erődítési objektumai szórványosan napjainkra is fennmaradtak. A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadirégészeti Osztálya a 2020. és 2021. év folyamán két helyszínen folytatott terepbejárást, majd a következő években több másik helyszínen is sikerült az első világháborús erődítések nyomait azonosítani. Az egyik kutatott helyszín a kőbányai Határ-erdő területén található, ahol egy megerődített támpont maradványai voltak azonosíthatók, a másik helyszínen, a Szilas-patak és Rákos-patak közötti területen pedig két jó állapotban fennmaradt – feltehetőleg lőszertároló vagy óvóhely funkcióval rendelkező – betonobjektum került felmérésre. 2022 és 2023 folyamán a védvonal további fennmaradt objektumai közül is sikerült néhányat azonosítani. A város budai oldalán a III. kerületi Csillaghegyen, az egykori Róka-hegyi kőfejtő területén, a szikla csúcsán, illetve a II-III. kerületi Kecse-hegyen, a pesti oldalon pedig a soroksári tangazdaság térségében a Szilas-patak menti „lőszerkamrával” megegyező objektumok kerültek felmérésre.

A Határ-erdő kőbányai szakaszán, amely a város körüli V. tüzér védőszakaszhoz tartozott, egy megerődített támpontot építettek ki „Hármas” jelzéssel ellátva, amely megnevezés a Kőbánya–Pestszentlőrinc–Rákoskeresztúr határpontból következik.²⁶ Rendeltetés szerinti feladata az ellenséges csapatok támadásának akadályozása az Új köztemető térségében, illetve a város belsőbb kerületei irányába történő előretörésének megakasztása volt. Fegyverzete

²⁵ Ellenzék 1917, 2.

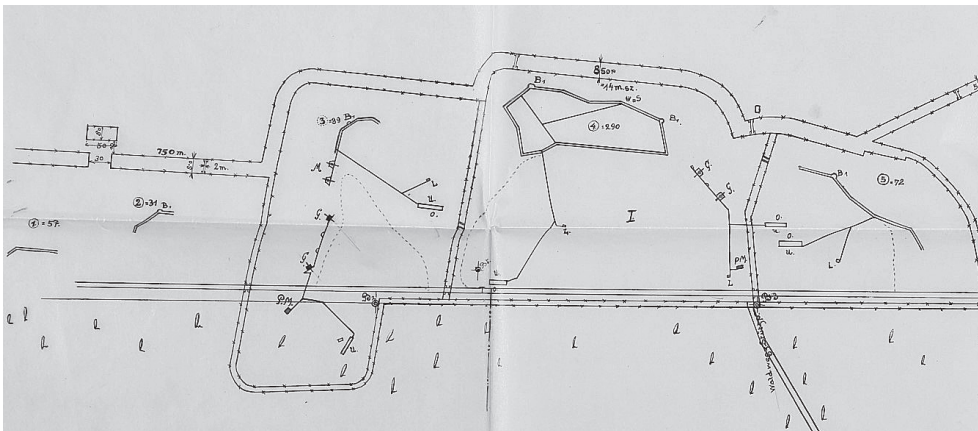
²⁶ Pápai–Heilauf 2016.

2. ábra A kecske-hegyi objektum

négy db löveg és két db szórólöveg volt, ezek számára épült itt ki tüzelőállás, valamint gyalogsági árkok és megfigyelő állások is kialakításra kerültek ezen támpont területén.

1914. október 10-én keletkezett egy parancs a támpont felfegyverzéséről a hozzátartozó négy db osztrák–magyar 1875/96 mintájú 9 cm-es tábori ágyúval, két db szórólöveggel,

3. ábra A „Hármas” támpont helyszínrajza

valamint a fegyverzethez tartozó munícióval.²⁷ Napjainkban feltehetőleg a csoportparancsnok betonból készült megfigyelő állásának romjai figyelhetők meg a Régivám utca keleti oldalán levő erdős területen. A megfigyelőállás vélelmezhetően épségben megmaradt a védelmi vonal felszámolását követően, elpusztulása valószínűleg Budapest 1944–1945-ös ostromához köthető. Az objektum mai állapotából, illetve a rombolás mértékéből arra lehet következtetni, hogy valószínűsíthetően szovjet műszaki csapatok berobbantották.

4. ábra A „Hármas” támpont csoportparancsnoki megfigyelőállásának maradványa

A Szilas-patak Szilas-tótól délkeletre lévő hídjától mintegy 600 m-re északnyugatra található két beton löszerkamra, amelyek a védelmi rendszer VII. szakaszához tartoztak. Az objektumok mérete megközelítőleg 400×200 cm, tájolásuk nyugat–keleti irányú. Mindkét objektum belső terében a födémnél jól látható a betonszerkezet hullámbádog erősítésének maradványa.

A keletebbre eső objektum²⁸ bejárati nyílásának – a modern kori talajszinttől mért – legnagyobb magassága 110 cm, szélessége 100 cm. A bejáratnál mérhető falvastagság 50 cm, a betonfödém legnagyobb vastagsága 70 cm. A betonlétesítménytől 230 m-re északnyugatra található a másik,²⁹ a felmért objektummal azonos méretű és funkciójú, attól kisebb mértékben eltérő állapotban fennmaradt, délnyugat–északkeleti irányítású betonfedezék. Bejárata a délkeleti oldalon található. A két objektumot feltehetőleg részben földdel fedték és álcázták, valamint árokrendszerrel kötötték össze az egyéb védelmi létesítményekkel.

²⁷ HM HLT II. 466. az V. tüzér védőszakasz iratanyaga.

²⁸ Lokáció: 47.556757, 19.147068.

²⁹ Lokáció: 47.558275, 19.144857.

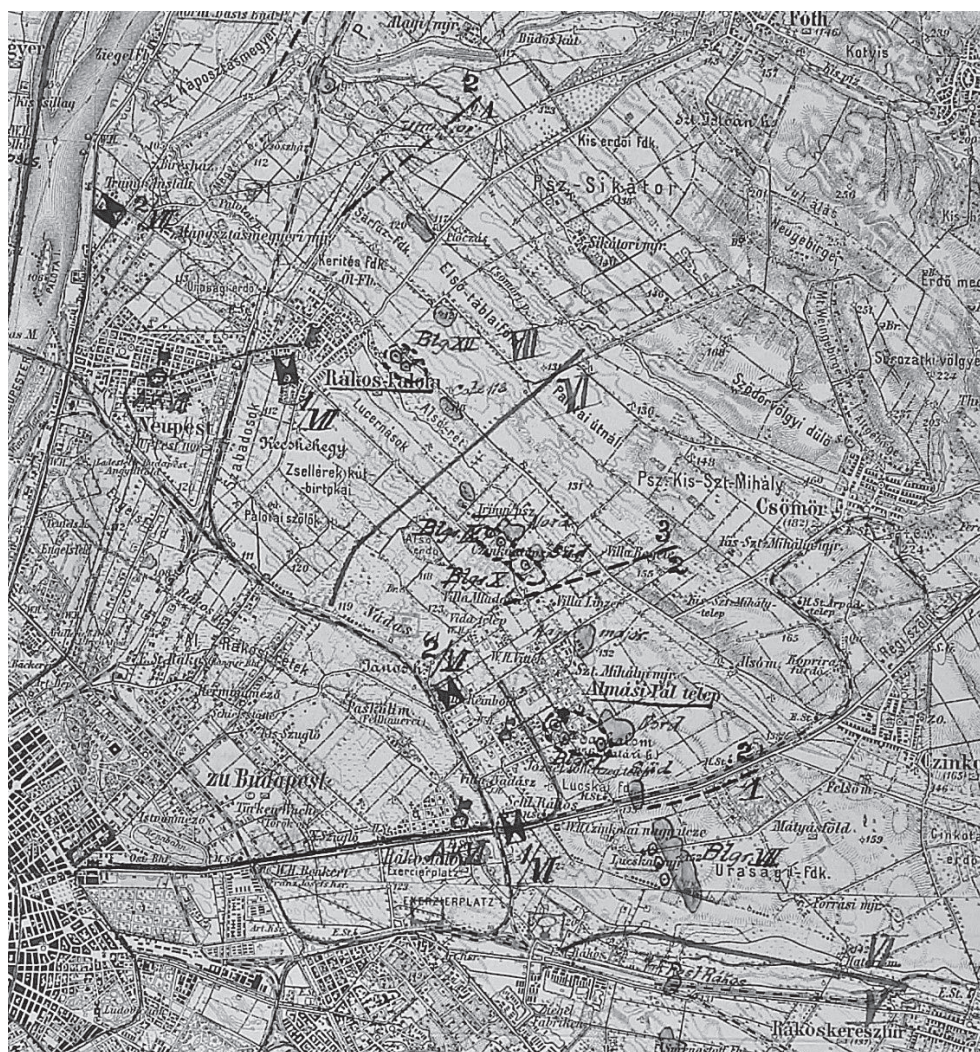
5. ábra Lőszerkamra a Szilas-pataknál

A felmért objektumok valószínűleg egy-egy üteghez kapcsolódtak, a lövegek lőszerjavadalmazását tárolhatták. Az objektumokon mindössze egy nyílás található, amely a lehetséges támadási iránnyal ellentétes oldalon került elhelyezésre, ebből is lehet következtetni a betonfedezék funkciójára. A vizsgált objektumok mindegyike jól beazonosítható egy, az akkor már elkészült budapesti védelmi létesítményeket bemutató, 1914 októberében készített térképművön, amelyen már feltüntetésre kerültek.³⁰

ÖSSZEGZÉS

1914 folyamán a kezdeti kisebb sikereket követően az osztrák–magyar haderő egyre válságosabb helyzetbe került a keleti fronton. Az orosz gőzhenger már-már megállíthatatlannak tűnt, a cári csapatok betörték a Magyar Királyság területére is, így a hátszág inváziója reális kimenetelnek tűnt abban az időszakban. Ennek elhárítására egy védelmi vonal került kialakításra, amelyben fenntartották a védelmet egészen 1917-ig, az orosz fenyegetettség megszűntéig. Az első világháború időszakában harccselekmények végül nem érintették az erődrendszert, azonban Budapest második világháborús ostroma során hasznosnak bizonyultak a harminc évvel korábban kidolgozott tervek és kiépített vasbeton objektumok.

³⁰ HM HLT II. 466.

6. ábra Térképészlet 1914 októberéből a két betonobjektum jelölésével

1944 őszén a Budapest keleti előterében kiépült Attila-vonal kialakítása során betagolták a védelembe az első világháborús objektumokat is, így számos esetben a második világháború időszakára datálják az erődítési elemeket. A hadtörténeti régészeti kutatás során a levéltári forrásokkal párhuzamosan, georeferált térképművekkel sikerült azonosítani a főváros több pontján is az 1914-es erődítési objektumokat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Aggházy Kamil – Stefán Valér: *A világháború 1914–1918, 6. kötet*. Országos Közművelődési Tanács Könyvostálya, Budapest, 1934.

- Balla Tibor: *A magyar királyi honvédség szórólöveg-alakulatainak története*. Hadtörténelmi Közlemények, 105. évf. 1992/2., 65–96.
- Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornagyok*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2010.
- Dubánek, Martin: *Předmostí Prešpurk 1809–1919*. ATM + Informační příloha MO ČR a AČR, 14. évf. 2016/10., 6–69.
- *Ellenzék*, XXXVIII. évf. 1917/202.
- Építő Ipar – Építő Művészet, 39. évf. 1915/31., 185–186.
- Goldinger, Walter: *Die Befestigung der Donaulinie im Jahre 1914. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*. Bécs, 1990.
- Hajdú Tibor – Polmann Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja, 1914–1918*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014.
- HM Hadtörténelmi Levéltár II. 466. K.u.k. Brückenkopfkommando in Budapest.
- *Hódmezővásárhely*, 44. évf. 1914. 10. 24.
- *Magyar Fakereskedő*, XXI. évf. 1914./37.
- Pápai Tamás László – Heilauf Zsuzsanna: *Sorsfordulók. Pestszentlőrinc és Soroksárpéteri az első világháborúban*. Tomory Lajos Múzeum, Budapest, 2016.
- Suslik Ádám: *Bereg és Ung vármegye az orosz betörés időszakában (1914–1916)*. Hadtörténelmi Közlemények, 130. évf. 2017/2., 405–432.
- *Tábori erődítés. Tansegédlet a honvéd kerületi csapatutástanfolyamok számára és a csapatnak műszaki kiképzéséhez*. Pozsony, 1916.
- *Utasítás a tábori erődítésre a m. kir. honvéd csapatok számára*. Budapest, 1915.
- Dr. Vigyázó János: *Nándorfehérvárott*. Turistaság és Alpinizmus, 5. évf. 1914–1915/7., 199–208.

Kiss W. Dávid:

AKIK VISSZAVÁGTAK – A BRIT HADSEREG 10. (SZÖVETSÉGGKÖZI) KOMMANDÓJÁNAK MAGYAR SZÁRMAZÁSÚ KATONÁI

DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.10

ÖSSZEFOGLALÓ: A második világháború során Nagy-Britanniába menekülő zsidó, illetve zsidó származású német, magyar, csehszlovák, vagy épp osztrák állampolgárok jog szerint ellenséges idegennek számítottak. Mégis, az ő speciális nyelvi és kulturális ismereteikre építve jött létre a 10. (szövetséggközi) kommandó „X osztaga”, melynek soraiban több magyar származású kivándorló is szolgált, biztonsági okokból álnéven, hamis személyazonossági adatokkal. Jelen írás az identitásuk átalakulását, valamint háború előtti, alatti és utáni életútjukat igyekszik feltárni.

KULCSSZAVAK: második világháború, zsidóság, emigráció, holokauszt, brit hadsereg, kommandó, D-nap, Churchill

A SZERZŐRŐL:

Kiss W. Dávid különleges művelési kutató, a Magyar Hadtudományi Társaság, valamint az ELTE BTK Hadtörténelmi Műhely tagja (ORCID: 0000-0002-8680-4178)

BEVEZETÉS

Victor Ford, Ian Harris, Andrew G. Kershaw, George Lane, Peter Masters, Gordon J. Sayers, Tommy G. Swinton. Tipikus angol nevek, melyekre egy-egy angolszász katonai alakulat névsorának böngészése során talán fel sem figyelnénk.¹ Alaposabban utánajárva kiderül, hogy a listán szereplő összes név hamis, ahogy a hozzájuk tartozó háttértörténetek, hivatalos iratok is.² Az álnevek mögött egy-egy magyar származású katona állt, akik önként jelentkeztek a brit hadsereg új különleges alakulatába, a kommandósok közé. A kalandvágyon kívül egy dolog volt közös bennük: zsidó származásuk folytán különös veszélynek tették ki magukat azzal, hogy fegyvert fogtak a tengelyhatalmak erői ellen.³ Ezeket az embereket tömörítette a brit hadsereg 10. (szövetséggközi) kommandójának 3. számú osztaga, az „X osztag”, azaz az „X Troop” néven is ismert katonai egység.

KOMMANDÓ SZÜLETIK

Az 1939. és 1940. évi német hadisikerek alapjaiban formálták át a brit katonai vezetés gondolkodásmódját a különleges alakulatok és az ejtőernyős képesség létjogosultsága tekin-

¹ Sugarman 2024.

² Uo.

³ Masters 1997, 2.

teében. 1940. május 10-én⁴ egy mindössze zászlóalj erejű német ejtőernyős különítmény foglalta el a belga Eben-Emael erődítményt és a környező hidakat, melyet a világ addigi egyik legerősebb erődrendszereként tartottak számon. A bevetésben hat német ejtőernyős esett el, és több mint 1000 belga katona kerül hadifogságba.⁵ Ugyanezen a napon alakította meg a brit nemzeti egységkormányt Sir Winston S. Churchill, aki elkötelezett híve volt a nem szokványos hadszervezési megoldásoknak.⁶

Churchill a dunkerque-i evakuációt követően, 1940. június 6-án adott utasítást a vezérkari főnökök egyesített parancsnokságának, mely szerint:

„Elő kell készíteni olyan vállalkozásokat, melyek során különlegesen képzett vadászegységek kerülnek bevetésre, amelyek képesek rettegésben tartani (az európai) partokat, a büntető hadjáratok szellemében.”⁷

A rövid ideig „Leopárdoknak” nevezett különleges egységeket mobil rohamcsapatokként kezelték, melyek védelemben a támadó ellenséges erők első hullámaival szálltak volna szembe, támadó hadműveletekben pedig nagy fontosságú célpontokat romboltak volna, az első világháború német rohamcsapatainak mintájára.⁸ Ahogy Churchill egy 1940. szeptember 25-én kelt levelében fogalmazott:

„Határozottan úgy gondolom, hogy a németeknek igazuk volt az előző háborúban és most is, amikor bevetették a rohamosztagokat. 1918-ban a számunkra legveszélyesebb beszivárgó műveleteket rohamcsapataik hatjották végre [...] A jövőben számtalan alkalom kínálkozik majd apróbb bevetésekre, melyek mind villámgyors, meglepetésszerűen végrehajtott akciók lesznek, amiket könnyen felszerelt, mozgékony osztagok hajtanak végre, amelyeknek tagjai jobban megszokták, hogy véredek falkájaként harcoljanak, mint hogy betagozódjanak egy nagyobb méretű és megfontoltan mozgó reguláris alakulatba. [...] Minden okunk megvan tehát arra, hogy kidolgozzuk a rohamcsapatok vagy kommandók elgondolását.”⁹

A „kommandó” elnevezést 1941. október 10-én vezették be a brit hadseregben, a második búr háború (1899–1902) holland telepeseiből álló lovas alakulataira utalva, melyek hatékonyan keserítették meg a brit csapatok életét a terep beható ismerete és gerillataktikájuk okán. Ez a harcmodor több szempontból is illett a brit kommandó alakulatok tagjaira.¹⁰

A második világháború alatt összesen 19 brit kommandó alakulatot hoztak létre, melyek mind önálló jellegzetességekkel bírtak, a rájuk bízott feladatok vagy a hadszíntér jellegzetességei alapján. Ezek az egységek nagyfokú önállósággal tevékenykedtek földön, vízen, levegőben.

„ELLENSÉGES IDEGENEK” BRIT FÖLDÖN

1939 szeptemberéig Nagy-Britannia az elnyomó rendszerek elől menekülők egyik menedékének tűnt. Egyedül a hitleri Németországból hozzávetőleg 70 ezer olyan osztrák vagy német állampolgár, köztük több magyar származású személy menekült brit földre, akiket

⁴ Davidson–Manning 2004, 39.

⁵ Turcsányi–Hegedűs 2007, 26–27.

⁶ Churchill 1989, 209.

⁷ Churchill 1949, 217.

⁸ Uo. 145.

⁹ Uo. 415.

¹⁰ Clark 1948, 799.

a nemzetiszocialista vezetés „nemkívánatosnak” tartott.¹¹ Legtöbbjük 1937 és 1939 között hagyta el a terjeszkedő Harmadik Birodalmat. Így 1939. szeptember 3-án, amikor beállt a hadiállapot az Egyesült Királyság és Németország között, Nagy-Britanniában is felmerült a kellemetlen dilemma, amit ezek a menekültek jelentettek. Erre a kérdésre hasonló válaszok születtek a háború folyamán mindenütt: titkosszolgálati vagy rendőri megfigyelés, a menekültek kriminalizálása, kihallgatások sorozata, végül a fogadó országra nézve megállapított veszélyesség foka szerinti internálás. Nagy-Britannia esetében körülbelül 2000 német vagy osztrák állampolgár döntött úgy, hogy a brit hatóságok sürgetésére visszatér szülőföldjére.¹²

A brit parlament által 1939. augusztus 25-én elfogadott Vészhelyzeti (Védelmi) Törvény (Emergency Powers [Defence] Act) alapján biztosított jogi háttérre¹³ támaszkodva rendeletek sora jelent meg, melyek alapján az „ellenséges idegenek” minősített 16 és 60 év közti férfiak (később nők, gyerekek és 60 évnél idősebbek is) kötelesek voltak beszolgáltatni kerékpárjaikat, fényképezőgépeiket, lőfegyvereiket, valamint térképeiket.¹⁴ A rendeletek a fenti csoportba tartozó embereket arra kötelezték, hogy rendszeresen jelentkezzenek a helyi rendőrőrsön, valamint ha öt mérföldnél messzebbre indultak otthonról, kötelesek voltak lakhelyelhagyási engedélyt kérni. Az intézkedéseket éjszakai kijárási tilalom tétette. A legveszélyesebbnek ítélt „ellenséges idegenekre” a huszonkét, sietve felállított internálótábor egyike várt, ahol a körülmények az életveszélyestől a luxuskivitelig változatos képet mutattak.

A Nagy-Britanniában élő magyarok helyzete kissé másképpen alakult, hiszen a Magyar Királyság és az Egyesült Királyság között az 1941. december 12-i magyar hadüzenetig nem állt fenn hadiállapot. Ennek ellenére 136 olyan magyar származású emberről tudunk, akiket 1941 és 1942 között internált a brit Belügyminisztérium.¹⁵

Így kevés „ellenséges idegen” szolgálhatott új hazája fegyveres erőiben, hiszen ez a helyzet a nemzethűség problémája mellett katonai titoktartási és jogi kételyeket is felvetett. A kérdés először 1940. november 5-én került a brit Parlament elé, ahol a szociális érzékenységről ismert Eleanor F. Rathbone képviselőasszony felszólalásában az alábbi kérdéssel fordult a Hadügyminisztérium parlamenti titkára felé:

*„Tudatában van Ön annak, hogy jelentős bizonytalanság lengi körül annak lehetőségét, hogy külföldiek számára, tartozzanak akár szövetséges nemzetekhez, semleges országokhoz vagy ellenséges nemzetekhez, miként elérhető a belépés a hadseregünkbe, vagy annak kiegészítő alakulataiba? Fel tudná sorolni azokat a feltételeket, melyek mellett ezek a külföldiek jelentkezhetnek a sorozóirodáknban, beléphetnek-e a hadseregbe akár úgy is, ha a három fent említett csoport között különbséget teszünk?”*¹⁶

Sir Grigg válaszában kifejtette, hogy az „ellenséges országok barátságos polgárai” számára, mint amilyenek a magyar menekültek is voltak, egyetlen lehetőséget tud elképzelni: az 1939. október 17-én felállított Kiegészítő Katonai Műszaki Hadtestet (Auxiliary Military Pioneer Corps – AMPC), mely 1940 végétől egyszerűen csak Utász Hadtest (Pioneer Corps) néven működött tovább.¹⁷

¹¹ Atkins 2005, 61.

¹² Uo.

¹³ Le May 1955, 80.

¹⁴ Atkins 2005: i. m. 61.

¹⁵ A brit Nemzeti Levéltárban fellelhető magyar vonatkozású internálási adatok.

¹⁶ Felszólalás a brit parlament alsóházában 1940. november 5-én...

¹⁷ Uo.

Ez az alakulat a Brit Birodalom területén katonai szolgálatra jelentkező „ellenséges idegen” jogállású egyéneket tömörítette, akiket különleges figyelemmel kellett kísérni, és akiknek katonai szolgálata aggályos politikai és jogi kérdéseket vetett fel. A hadtest tagjai fegyver nélkül szolgáltak, fizikai munkát végeztek, raktárakban dolgoztak, utakat, hidakat, vasútvonalakat javítottak, vagy védelmi állásokat építettek ki. Részt vettek a Londont érő német légitámadások romjainak eltakarításában is.¹⁸

„A Király leghűségesebb ellenségei” néven emlegetett katonák közül sokan jelentkeztek az új kommandóalakulatokba, mivel úgy érezték, itt jobban szolgálhatják a háborús erőfeszítéseket. Ez a lelkesedés nem kerülte el a politikai vezetés figyelmét sem. 1941. július 1-én George Russell Strauss munkáspárti képviselő David Margesson hadügyminisztert vonta kérdőre a „baráti ellenséges idegenek” kapcsán:

„Tudatában van Ön annak, Hadügyminiszter Úr, hogy az Utász Hadtest soraiban számos barátságos idegen szolgál, magasfokú műszaki képzettséggel, akik idejüket egyszerű fizikai munkával töltik? Vajon tehetők arra vonatkozóan lépések, hogy ezek az emberek, amennyiben készek szolgálni a szövetségesek ügyét, jobban felhasználhassuk a képességeiket?”¹⁹

Margesson hadügyminiszter válaszában kiemelte:

„Igen uram, az előkészületek most folynak abban a tekintetben, hogy az Utász Hadtest soraiban szolgáló, megfelelő képességekkel rendelkező katonákat olyan feladatok során alkalmazzuk, ahol ezek a különleges képességek a lehető legtöbb hasznot hozzák a hadsereg számára. [...] A tervek szerint az első átvezénylésekre a közeljövőben sor kerül.”²⁰

Így jött létre 1942. július 2-án a 10. (szövetségeközi) kommandó. A zászlóaljméretű különleges alakulat minden alegysége (a törzsön kívül) külföldiekből állt. Ezek a körülbelül század erejű alegységek az emigráns hadseregek részeként működtek. Az 1. és 8. számú osztag „szabad francia”,²¹ a 2. számú holland, a 4. számú belga, az 5. norvég, a 6. lengyel, míg a 7. jugoszláv osztag volt. A lista legérdekesebb elemét a 10. (szövetség-közi) kommandó 3. számú osztag alkotta, melyet gyakran csak „X osztag” (X Troop) néven emlegettek.²²

A „SZÖVETSÉGKÖZI” KOMMANDÓSOK

10. (szövetségeközi) kommandó létrejöttének célja az volt, hogy a brit állományú kommandók mellett megszülethessen egy, a német megszállás alatt álló nemzetek katonáiból álló különleges művelleti egység. Ebben a kavalkádban is kitűnt az „X osztag” (X Troop), azaz a 10. (szövetségeközi) kommandó 3. csapata. Őket, biztonságuk érdekében, hamis személyazonossággal különféle egyéb alakulatokhoz sorolták be, az osztag tagjainak valódi személyazonosságát csupán kevesen ismerték. A különleges óvintézkedések nem voltak alap-talanok, ugyanis az osztag tagjai nem baráti vagy megszállt nemzetek fiai, hanem a náci Németországgal szövetséges országok állampolgárai voltak, osztrák, csehszlovák, német és magyar menekültek, zömmel antifasiszták, vagy zsidó származású katonák. Az osztag több becenevet is kapott, egymás közt a „zsidó kommandó”, míg parancsnokaik az álca fenntartása érdekében „az angol csapat” néven hivatkoztak rájuk. Az egység „keresztapja” Winston Churchill volt, aki így indokolta az „X osztag” szokatlan elnevezését:

¹⁸ Garrett 2021, 40.

¹⁹ Felszólalás a brit parlament alsóházában 1941. július 1-én.

²⁰ Uo.

²¹ Ide kerültek a kommandó luxemburgi tagjai is.

²² Garrett 2021: i. m. 49.

„Mivel névtelen, ismeretlen harcosok lesznek, olyan titulust kell adnunk nekik, ami ezt az ismeretlen értéket jelöli. Így, mivel az algebrában az ismeretlen jele az X , legyen a nevük X osztag.”²³

A 10. (szövetségközi) kommandó teljes létszámában 1943-ra közel 1000 fős erőt jelentett, melyből az „ X osztag” 87 főt számlált, akik közül 82 katona volt zsidó származású.²⁴ Stephen E. Ambrose így összegezte az osztag tagjainak képességeit:

„A 10-esek 3. szakaszát nem kellett lelkesíteni. Fiatal európai zsidók voltak, akiknek valahogy sikerült eljutniuk Angliába. Megérkezésük pillanatától kezdve könyörögtek, hogy harcolhassanak. [...] Az elgondolás az volt, miután végigcsinálják a szokásos kommandós kiképzést, járőröző és hírszerző specialistákat faragnak belőlük. [...] Ha netán megállítják őket, jó németséggel tudnak válaszolni, és azonnal ki tudják hallgatni a hadifoglyokat. Megtanították őket mindenre, amit a Wehrmachtról tudni lehetett: a szervezetére, a dokumentumaira, a fegyvereire, a módszereire.”²⁵

KIKÉPZÉS

Az „ X osztag” reménybeli tagjai alkalmassági vizsgálat céljából először a londoni Great Central Hotelben jelentkeztek. Itt egyesével jelentek meg az alakulat walesi parancsnoka és magyar helyettese, a George Lane álnéven szolgáló Lányi György előtt, akik kérdésekkel bombázták őket németül, angolul, és ha kellett, magyarul is, így tesztelve intelligenciájukat, személyiségjegyeiket. A Tony Firth álnevet választó német zsidó menekült, Hans Fürth így emlékezett vissza a felvételi elbeszélgetésre:

„Bevittek minket egy irodába, ahol egy nagyon fiatal és vékony tiszttel találkoztunk, aki Bryan Hilton-Jones századosként mutatkozott be. Mellette állt legénységi egyenruhában egy 183 centi magas, hihetetlenül sármos katona, akit a százados a magyar származású George Lane őrmesterként mutatott be. Ezek ketten aztán órákon keresztül kínoztak mindenféle kérdésekkel németül, angolul, arról, hogy hol születtem, hogy miért akarok kommandós lenni, és hogy hány fekvőtámaszt tudok megcsinálni.”²⁶

A kiképzés legelső aktusaként a leendő kommandósok álnevet választottak maguknak, olyat, amit könnyen meg tudtak jegyezni, gyakran a születési nevüket használva kiindulási alapnak, és megsemmisítettek minden olyan személyes tárgyat, amin az eredeti nevük vagy akár monogramjuk szerepelt.²⁷ Ezt Arany Péter, az „ X osztag” egyik tagja így indokolta:

„Az identitásunk feladásának két oka volt: egyrészt így a németek nem tudhatták meg, hogy létezik egy különleges ejtőernyős rohamosztag, melynek tagjai anyanyelvi szinten beszélnek németül, igen közelről ismerik a német hadsereget, annak fegyverzetét, egyenruháit és minden mást. Másodsorban így védtek meg minket abban az esetben, ha fogságba esnénk.”²⁸

Akik megfeleltek az orvosi vizsgálaton és a nemzetbiztonsági átvilágításon is, egy műszaki kiképzőtáborban kóstoltak bele a kommandós kiképzésbe. Kihívást jelentett a soknemzeti alakulat nyelvtudásának azonos szintre emelése, így a közelharc, robbantás, városi harc, térképoltás mellett a 10. kommandó tagjai haladó angol nyelvi képzésben is részesültek. 1942

²³ Uo. 50.

²⁴ Sugarman 2024: i. m.

²⁵ Ambrose 2013, 148.

²⁶ Garrett 2021: i. m. 55.

²⁷ Uo. 83.

²⁸ Oral history interview with Peter Masters... 1996.

őszétől walesi és skóciai kommandós kiképző bázisokon fejleszthették tovább állóképességüket és tudásukat. Itt ismerték meg a vízi, hegyvidéki és téli hadviselés fogásait is.

A rohamkiképzés mellett a kommandósok olyan „úriemberhez méltatlan” tudományokat is elsajátítottak, mint a zártörés, az autópólás, az örkutyák elnémítása, vagy a hadifoglyok kihallgatása során hasznos pszichológiai trükkök tárháza. Az alakulat tagjai, akiket nyelvtudásuk miatt első sorban tolmácsként, kihallgatótisztként szándékoztak bevetni, a német fegyveres erők egyenruháit, egyéni fegyverzetét, rendfokozatait és szabályzatait is tanulmányozták olyan pontossággal, hogy képesek voltak egy német katonai alegység bőrébe bújni, hiszen ismerték a parancsszavakat, egyenruhákat, még a katonai szlenget is.²⁹

A 10. kommandó tagjai 1943-ban ejtőernyős kiképzést is kaptak. Az alapos földi felkészítést követően minden katona összesen kilenc ugrást hajtott végre hőlégballonból és repülőgépből. Nem minden ejtőernyős ugrás ment simán, a német származású, Freddy Gray álnéven szolgáló Manfred Gans így emlékezett vissza az egyik alkalomra:

„A harmadik ugrásom után, miközben épp az ejtőernyőmet göngyöltem össze a földön, láttam, hogy a Hármas Csapat egyik csoportja éppen lefelé tart. Azt is észrevettem, hogy Sayers (Szauer), aki nagyjából tíz évvel idősebb volt mindannyiunknál, igen közel ereszkedik le hozzám. Felkiáltottam neki: »Sayers! Ha hozzáérsz a szép tiszta ejtőernyőmhöz, drágán megfizetsz érte!« Morogva és nyögdecseelve ért földet, majd miután összeszedte magát, felém fordult, és jellegzetes magyaros angolságával így szólt: Freddie, márpedig én most is azt mondom neked, hogy nem ez a természetes módja annak, hogy kiszállj egy repülőből...”³⁰

A kiképzés után Walesbe települő kommandósokról filmhíradók kemény, durva, sőt vérszomjas emberek képét alakították ki, akik nem riadnak vissza egy kis kocsmai verekedéstől sem. Így Aberdovery lakosai bizalmatlanul szemlélték, ahogy zöldsapkás kommandósok szállták meg a csendes települést. Ám meglepetésükre az „X osztag” tagjai zömmel olyan fiatalemberek voltak, akik a könyvek, a zene, a tudományok világában érezték inkább otthon magukat a fegyverek, robbanószerkezetek, rohampályák közege helyett. A helyi családokhoz beszállásolt katonákról egyik szállásadójuk így írt:

„Nálam két kommandóست szállásoltak el, kilenc hónapon át éltünk együtt. Rettenetesen udvarias fiúk voltak. Nem ittak, nem is dohányoztak. Csodálatosak voltak. Annyira jólneveltek.”³¹

BEVETÉSEK

Az osztagot, szemben a 10. (szövetségeközi) kommandó többi alegységével, soha nem vetették be koherens katonai egységként, tagjait két-három fős csoportokban más kommandóegységekhez vezényelték. Így az alakulat magyar származású tagjai a 41. 45. és 46. királyi tengerészgyalogos kommandók, valamint a hadsereg 4. és 6. számú kommandóinak soraiban teljesítettek szolgálatot. Látható, hogy az átvezénylések kapcsán nem játszott szerepet a katonák magyar származása, elsődlegesen német nyelvi tudásukra és különleges hírszerző kiképzésükre támaszkodtak. A 10. (szövetségeközi) kommandó „X osztagának” magyar származású tagjai ott voltak a normandiai partraszállást előkészítő, felderítő és hírszerző céllal indított Tarbrush-műveletben, valamint az 1944. június 6-án végrehajtott Overlord hadművelet első hullámában is, majd az ezt követő normandiai és hollandiai harcokban egyaránt. Az egység a háborút a Rajnán túl fejezte be, a Widgeon-hadművelet keretében, Németország 1939 előtti

²⁹ Garrett 2021: i. m. 88–89.

³⁰ Gans 2009, 112.

³¹ Garrett 2021: i. m. 98.

határain belül.³² A hadműveletek előrehaladtával a kihallgatási specialistákat egyre többször alkalmazták harctéri felderítő feladatokra is. Ahogy Arany Péter, az alakulat egyik Bécsben született magyar tagja emlékezett:

„[...] *mindazok tetejébe, amit eddig is csináltunk, még a mélységi felderítés specialistái is lettünk. [...] a feladatunk az volt, hogy figyeljük a németeket. Bizonyos helyekről tökéletesen láthattuk őket, azt, hogy mit csinálnak, és jelenthettük, mikor készülnek támadásra. Mint egy előrejelző riasztórendszer.*”³³

MAGYAROK AZ „X OSZTAGBAN”

A 10. (szövetségközi) kommandó 3. osztagának hét magyar származású katonája közül ketten születtek Bécsben, magyar szülők gyermekeként,³⁴ egy fő adatai jelenleg nem ismertek, míg a többi négy fő Magyarországon látta meg a napvilágot. Az egység tagjainak átlagéletkora 1944-ben, az első bevetés évében 25 év volt, ami magasabb az ekkor élőerő-krizist átélő brit hadseregben szolgáló katonák átlagéletkoránál.³⁵ Az osztagban szolgáló katonák előzetes harci tapasztalatai közül kiemelhető Lányi György, aki 1940 nyarán már a Special Operations Executive, a brit haderő különleges szolgálatának soraiban szolgált,³⁶ és a spanyol polgárháború veteránja, Schwitzer Tamás György, valamint Szauer Gyula, aki a második világháború kirobbanásakor a Francia Idegenlégió soraiban szolgált, Jules Szauer³⁷ álnéven.³⁸ Hajós Ludwig János a Brit Expedíciós Erők (British Expeditionary Forces – BEF) keretében mint az Utász Hadtest katonája részt vett a szövetségesek visszavonulásában Dunkerque kikötőjébe.³⁹

Az osztag tagjai közül egy fő, Faragó Viktor a kiképzés befejezése előtt tért vissza az Utász Hadtesthez, miután egy különösen kimerítő walesi menetgyakorlaton összeesett. További egy fő, Lányi György hadifogságba került, amikor felderítő feladatot végzett a normandiai partraszállás előkészítése során, 1944. május 17–18-án éjszaka.⁴⁰ Kihallgatását Erwin Rommel tábornagy, az Atlanti Fal megerősítésével megbízott legendás katona vezette.⁴¹ Az osztag három további magyar származású katonája kisebb-nagyobb sebesülésekkel élte túl a háborút. Szauer Gyula Jenő 1944. június 14-én, Franciaországban sebesült meg a karján és a mellkasán olyan súlyosan, hogy leszerelték.⁴² Schwitzer Tamás Györgyöt, a spanyol polgárháború veteránját PTSD-jellegű⁴³ tünetek miatt 1944. június 8-án, két nappal a frontra érkezése után vonták ki az első vonalból. Hajós Ludwig János harmadik sebesülé-

³² Garrett 2021: i. m. 228.

³³ Oral history interview with Peter Masters... 1996: i. m.

³⁴ Arany Péter apja szegedi huszártiszt volt, Hajós Ludwig János apja pedig bécsi emigráns magyar.

³⁵ Peaty 2000, 6.

³⁶ Kiss 2024, 94.

³⁷ Bene 2017, 517.

³⁸ Sugarman 2024: i. m.

³⁹ Ian Walter Harris interjú 1993.

⁴⁰ Kiss 2024: i. m. 97.

⁴¹ Uo. 99.

⁴² Masters 1997: i. m. 198–199.

⁴³ A poszttraumás stressz szindróma a traumatikus esemény miatt pszichológiai nyomás alá kerülő személyeknél jelentkező pszichés állapot, mely olyan hosszú távú mentális és/vagy fiziológias elváltozásokat okoz, amik miatt a katona nem vagy csak korlátozottan marad alkalmas további szolgálatra. Schwitzer szédülésre és folyamatos fejfájásra panaszkodott.

se alkalmával a fél szeme világát veszítette el, amikor 1945. április 6-án egy géppuskájáról lepattanó lövedéktől megsebesült a német Leese település bevétele során.⁴⁴

Az alakulat tagjai közül egy fő kapta meg két alkalommal a Francia Hadikeresztet (Croix de Guerre), egy fő pedig a korszak második legmagasabb brit katonai kitüntetését, a Hadikeresztet (Military Cross).⁴⁵

A háborút követően az egység magyar származású tagjai, hasonlóan sok német, osztrák, csehszlovák bajtársukhoz, megtartották felvett brit identitásukat. Magyarországra csak egy fő, Faragó Viktor tért vissza, aki kommunista pártfunkcionáriusként az 1945 után kiépülő rendszer támasza lett.⁴⁶ Az egykori különleges katonák a háborút követően is színes karriert futottak be. Hajós Ludwig János, miután 1947-ben leszerelték, könyvelői állást szerzett.⁴⁷ Kirschner Gábor Endre, akit zsidó származású szülei születésekor katolikusnak kereszteltek,⁴⁸ egy nemzetközi reklámügynökség vezérigazgatójaként ment nyugdíjba.⁴⁹ Lányi György a brit hadsereg ezredeseiként szerelt le a hadseregből, majd tőzsdei brókerként helyezkedett el New Yorkban.⁵⁰ Arany Péter leszerelését követően képzőművész-diplomát szerzett, majd az Egyesült Államokba vándorolt ki, ahol grafikusként televíziós műsorok és az állami szociális segélyprogramok logóit tervezte, valamint a középületek egységesített jelzőtábla-rendszerén is dolgozott.⁵¹ 1997-ben jelent meg „Striking Back – A Jewish Commando’s Fight Against the Nazis” című könyve, mely a 10. (szövetségségi) kommandó, benne az „X osztag” egyik első, hitelesnek tekinthető krónikája, valamint a legelső visszaemlékezés, melyet az egység egyik egykori katonája írt.⁵² Szauer Gyula Jenő a háborút követően Ausztráliában telepedett le, ahol divattervezőként dolgozott tovább.⁵³ Schwitzer Tamás György sebesülését követően nem tért vissza a kommandóhoz, további sorsa ismeretlen.

Az 10. (szövetségségi) kommandó 3. osztagában összesen hét magyar származású katona szolgált, személyi adataikat az alábbi táblázat összesíti:

1. táblázat A 10. (szövetségségi) kommandó 3. osztagában szolgáló magyar származású katonák adatai⁵⁴

Név	Álnév	Születés helye, ideje	Rendfokozat ⁵⁵
Kirschner Gábor Endre	Andrew G. Kershaw	Budapest, 1921. 10. 31.	százados
Arany Péter	Peter Masters	Bécs, 1922. 02. 05.	hadnagy
Lányi György	George Lane	Felvidék, 1915. 01. 18.	hadnagy

⁴⁴ Garrett 2021: i. m. 291.

⁴⁵ Uo. 291–296.

⁴⁶ Dear 1987, 93.

⁴⁷ Garrett 2021: i. m. 291.

⁴⁸ Kershaw 2003.

⁴⁹ Andrew G. Kershaw Chairman Of the... 1978, 7.

⁵⁰ Kiss 2024: i. m. 101.

⁵¹ Garrett 2021: i. m. 293–294.

⁵² Uo. 294.

⁵³ Masters 1997: i. m. 325.

⁵⁴ Garrett 2021, 286–298.

⁵⁵ A háború végéig elért legmagasabb katonai rendfokozat kerül megjelölésre.

Név	Álnév	Születés helye, ideje	Rendfokozat ⁵⁵
Hajós Ludwig János	Ian Harris	Bécs, 1920. 01. 01.	őrmester
Szauer Gyula Jenő	Gordon Julian Sayers	Salgótarján, 1915. 05. 09.	őrvezető
Faragó Viktor	Victor Ford	Magyarország (születés ideje ismeretlen)	közlegény
Schwitzer Tamás György	Tommy G. Swinton	Magyarország, 1920. március 8.	közlegény

HARC A BRIT ÁLLAMPOLGÁRSÁGÉRT

Bár a 10. (szövetségközi) kommandó 3. osztagának tagjai mind önként vállalták a szolgálatot a brit fegyveres erők soraiban, ez a gesztus nem tette őket brit alattvalóvá, hiszen mind rendelkeztek egy másik, ekkor ellenséges ország állampolgárságával. Ezt a problémát csak tetézte, hogy mindegyik „X katoná” hamis személyazonosságot és ehhez tartozó iratokat kapott a brit kormánytól, így helyzetük rendezése 1945 után valóságos adminisztratív rémálmot jelentett.⁵⁶

Elsőként az osztag parancsnoka, Bryan Hilton-Jones őrnagy szállt harcba katonái jogaiért, mialatt emberei náci háborús bűnösöket, német szabotőregységeket és elrabolt javakat kutattak fel a britek által ellenőrzött területeken. Az őrnagy, akit katonái szeretettel csak „Skipper”, azaz „kapitány” becenévvvel illettek, minden követ megmozgatott, hogy a „baráti ellenséges idegenek” állampolgárságának kérdését rendezze. Így került sor 1945. december 7-én a külföldi kommandósok honosításának kérdésében egy titkos megbeszélésre, ahol eldőlt, a katonáknak egyesével kell megjeleníteniük egy honosítási bizottság előtt, ahol parancsnokaik ajánlását mellékelve kellett kijelenteniük, hogy a király alattvalóiként szeretnének élni. Problémát okozott azonban, hogy az 1945. szeptember 4-én felosztatott 10. (szövetségközi) kommandó álnéven szolgáló katonáit szétszórták a különböző katonai szervezetek között, melyeknek parancsnokai alig ismerték az új jövevényeket, így nem is írtak ajánlóleveleket.⁵⁷

A helyzet megoldására 1946 júliusáig kellett várni, amikor a Hadügyminisztérium az év februárjában a parlamentben felvetett kérdésre válaszul⁵⁸ memorandumban szögezte le, hogy egyes baráti ellenséges idegenek nagyobb kockázatot vállaltak szolgálatuk során, csatasorba állítva nyelvtudásukat, intelligenciájukat, önként jelentkeztek számos veszélyes bevetésre, így igazságtalan velük szemben a honosítási eljárást túlságosan elhúzni. A memorandum, valamint az „X osztagban” és más különleges egységekben szolgáló baráti ellenséges idegenek felé mutatott jóindulat végül elérte, hogy 1946 szeptemberétől felgyorsult az egykori kommandósok honosítása. Különösen érvényes volt ennek a jóindulatnak a megnyilvánulása azon zsidó származású katonák irányába, akik elvesztették családtagjaikat a holokauszt során.⁵⁹

A brit hadseregben szolgáló, de brit állampolgársággal nem rendelkező önkéntesek jogi helyzete így is csupán 1947 második felére rendeződött, amikor kérvényeik elbírálása után az egyes tagjai megkapták a brit alattvalói státuszt.⁶⁰

⁵⁶ Uo. 262.

⁵⁷ Uo. 263.

⁵⁸ Felszólalás a brit parlament alsóházában 1946. február 28-án...

⁵⁹ Garrett 2021: i. m. 264.

⁶⁰ List of aliens to whom Certificates of Naturalization... 1947, 1848.

ÖSSZEGRZÉS

A 10. (szövetségközi) kommandó 3. osztaga, az „X osztag” magyar származású katonái az Európában növekvő antiszemitizmus, a mozgásterüket egyre inkább behatároló rendeletek és törvények elöl menekültek Nagy-Britanniába. A második világháború kitörésekor személyes tapasztalataik alapján, tettvágytól fűtve, önként jelentkeztek a brit hadseregbe, majd újra önkéntesként jelentkeztek a kommandós kiképzésre. Arany Péter így írta le motivációit:

„A legfőbb célommá az vált, hogy részt vehessek ebben az új háborúban, ami mindent összevetve igazán a mi háborúnk volt. [...] A nácik uralma alatt éltünk, láttuk, mire képesek, mire készülnek, jóval azelőtt, hogy Anglia népe megtapasztalta volna ezeket.”⁶¹

A brit katonai vezetés a hét magyar származású katonát nem vetette be magyarországi célpontok ellen, elsődlegesen német nyelvi készségeikre, valamint magas fokú fizikai és szellemi felkészültségükre alapozva a nyugat-európai hadszíntéren alkalmazták őket. A katonák beváltották a hozzájuk fűzött reményeket, hiszen számos sikeres hírszerző, felderítő járőrt vezettek, de a pszichológiai hadviselés ekkor még gyerekcipőben járó területén is megállták helyüket. Jó példa erre Hajós Ludwig János esete, aki 1945 áprilisának elején az Osnabrück körüli harcokban egy alakulattól leszakadt magyar katonát kihallgatva megtudta, hogy a közelben egy német egység főhadiszállása található. A kommandós meggyőzte a magyar katonát, hogy vezesse oda, így talált rá egy Waffen-SS-zászlóalj parancsnokságára, ahol magát angol őrnagynak kiadva, egy szerény ebéd és egy rendhagyó céllövő verseny után meggyőzte az ellenséges alakulat tisztikarát, adják meg magukat, és vonuljanak nyugati hadifogságba.⁶²

A kommandósok mértékével mérve is különlegesen kiképzett „X katonák” alapfeladata, az elfogott német hadifoglyok helyszíni kihallgatása is gyors helyzetfelismerő képességet és magas érzelmi intelligenciát igényelt, aminek része volt bizonyos fokú pszichológiai tudás is. Arany Péter így emlékezett a hadifoglyok kihallgatásának módszertanára:

„Fogságba esni a legtöbbször igen veszélyes foglalatosság volt, hiszen az ellenséges oldalról akár le is léhették azt, akit megláttak felemelt kézzel felénk jönni. [...] hogy sikerül-e átjutni az ellenséges vonalakig, csak ezután jön, hiszen sokszor elég volt meglátni a szürke német egyenruhát, hogy a katonáink tüzelni kezdenek. [...] Olyan embereket hallgattam ki, az anyanyelvükön szólva hozzájuk, akik épp csak most estek át egy ilyen sokkoló élményen. Gyakran az első kérdésük az volt, hogy hogyan lehetséges, hogy én ilyen jól beszélek németül? A bevett feleletem erre mindig az volt, hogy itt én kérdezek, és ők adják a válaszokat. Néha az is elég volt a sikerhez, ha kaptak egy cigarettát, és hagytuk őket felmelegedni, máskor keményebben léptünk fel velük szemben. Bár soha nem tettünk olyat, amit a helyzettel való visszaélésnek tekinthetnénk. Itt szeretném ugyanakkor leszögezni, hogy a hadifoglyokkal való bánásmódot szabályozó genfi egyezmény igen keveset számít abban az esetben, ha az egyik félnél fegyver van, a másiknál pedig nincs.”⁶³

Az „X osztag” kommandósait megtépzta a világháború alatt tapasztalt szörnyűségek sorozata, mégis sokan maradtak a hadseregben kiképzőként, vagy épp a Németország „nácimentesítését” felügyelő katonai közigazgatási szervezetek tagjaiként. Hajós Ludwig János például egészen leszereléséig német tolmácsokat készített fel, és részt vett a nácik által összegyűjtött vagyon leltározásában is, miközben Hermann Göringnek, a német légierő parancsnokának világoskék Mercedesét vezette Németországon keresztül.⁶⁴

⁶¹ Oral history interview with Peter Masters... 1996: i. m.

⁶² Garrett 2021: i. m. 224–225.

⁶³ Oral history interview with Peter Masters... 1996: i. m.

⁶⁴ Ian Walter Harris-interjú 1993.

A háborút követően az „X osztag” tagjai, köztük a magyar származásúak is, kitartottak felvett személyazonosságuk mellett, sőt, a legtöbben brit állampolgárságért folyamodtak. Nagyon kevesen tértek vissza szülőhazájukba, a legtöbb egykori „X katona” külföldön keresett és talált megélhetést. Történetük egészen 1997-ig a háborús kémregények íróinak valósága volt, amikor Peter Masters, azaz Arany Péter megírta visszaemlékezését. Ezt követően számos másik egykori kommandós is tollat ragadott, és rögzítette emlékeit, amit nagyban segített a brit hadtörténelmi múzeum⁶⁵ és más, a második világháborúval foglalkozó intézmények kutatóinak munkája, akik fáradhatatlanul készítették interjúk sorozatát a nem mindennapi alakulat tagjaival.

Az identitás kérdése végighalad az „X osztag” történetén, hiszen tagjai egy részről európai zsidó fiatalok voltak, másik oldalról pedig felvett személyazonosságuk szerint brit katonák, az anglikán egyház tagjai.⁶⁶ Ez a kettősség mindenkinél más és más formában nyilvánult meg. Arany Péter például úgy döntött, felveszi új identitását:

„Teljesen elégedett voltam az új személyazonosságommal és azzal, hogy a háború alatt a legtöbben így ismertek engem. Így azt gondoltam, semmi okom visszatérni a másik identitásomhoz, visszavenni az előző nevemet. [...] egyszerűen azzá az emberré váltam, akinek a nevét felvettem.”⁶⁷

Lányi György, akinek London mellett található sírján ma is a koronás magyar államcímér látható, így nyilatkozott 1985-ben, érezhető akcentussal, de magyarul arról, hogyan viszonyul felvett személyazonosságához:

„Hát őszinte leszek magával, én vagyok George Lane. Tulajdonképpen Lányi Gyuri. Én Budapesten éltem mint gyerek, és az Eötvös József reáliskolába jártam és az MTK-nak a vízipólócsapatának a csatára voltam. Én nem voltam egy kivándorolt. Én oda mentem, hogy angolul tanuljak, és aztán a sorsnak más gondolatai voltak. Ebbe belejöttem és ez történt, és szerencsém volt.”⁶⁸

A 10. (szövetségeközi) kommandó 3. osztagának magyar származású tagjai így tagozódtak be új, választott hazájukba, ahol évtizedeken keresztül hallgattak háborús tapasztalataikról, traumáikról, eredményeikről. A brit levéltári források titkosításának fokozatos feloldása által került napvilágra az a forráscsoport, melynek feldolgozásában Leah Garrett professzor, a New York-i Hunter College hebraisztika és zsidó tanulmányok tanszékének vezetője által 2021-ben kiadott „X Troop – The secret Jewish commandos who helped defeat the nazis” című monográfiája vált megkerülhetetlenné.⁶⁹ További kutatási irányt jelent a 10. (szövetség-közi) kommandó többi osztagában szolgáló magyar származású katonák életútjának feldolgozása, illetve az eddig ismeretlen „X-katonák”, mint például Faragó Viktor történetének feltárása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *A brit Nemzeti Levéltárban fellelhető magyar vonatkozású internálási adatok.* https://discovery.nationalarchives.gov.uk/results/r?_ps=60&_ser=HO+396&id=C9260&_q=Hungary (Letöltés időpontja: 2024. 08. 19.)

⁶⁵ Imperial War Museum – IWM

⁶⁶ Garrett 2021: i. m. 62.

⁶⁷ Oral history interview with Peter Masters... 1996: i. m.

⁶⁸ Kiss 2024: i. m. 101.

⁶⁹ Garrett 2021: i. m. 266–280.

- Ambrose, Stephen A.: *D-nap – 1944. június 6. A partraszállás története*. Gabo Könyvkiadó, Budapest, 2013.
- Andrew G. Kershaw *Chairman Of the Ogilvy & Mather Agency*. The New York Times, 1978. 10. 10.
- Atkins, Elizabeth A.: „You must all be Interned”: *Identity Among Internees in Great Britain during World War II*. The Gettysburg Historical Journal, Vol. 4., 2005.
- Bene Krisztián: *A francia ellenállás magyar tagjai*. Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények, 2017/1., 499–522.
- Churchill, Winston S.: *A második világháború I.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989.
- Churchill, Winston: *The Second World War – Their Finest Hour*. Houghton Mifflin Company Boston, The Riverside Press, Cambridge, 1949.
- Clark, Dudley: *The Birth of the Commandos*. The Listener, 1948. 11. 25.
- Davidson, Edward – Manning, Dale: *A II. világháború krónikája*. Szukits Kiadó, Budapest, 2004.
- Dear, Ian: *Ten Commando 1943–1945*. Pen & Sword Military, Barnsley, 1987.
- *Fel szólalás a brit parlament alsóházában 1940. november 5-én, az internált baráti idegenek katonai szolgálatáról*. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1940/nov/05/aliens-enlistment> (Letöltés időpontja: 2023. 06. 19.)
- *Fel szólalás a brit parlament alsóházában 1941. július 1-én, az Utász Hadtestben szolgáló képesített munkaerő átvezényléséről*. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1941/jul/01/pioneer-corps-skilled-aliens-transference> (Letöltés időpontja: 2023. 06. 19.)
- *Fel szólalás a brit parlament alsóházában 1946. február 28-án, a külföldi állampolgárok honosítása kapcsán*. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1946/feb/28/naturalisation-schemes> (Letöltés időpontja: 2024. 07. 19.)
- Gans, Manfred: *Life gave me a chance*. Lulu.com, 2009.
- Garrett, Leah: *X Troop – The Secret Jewish Commandos who helped defeat the nazis*. Chatto & Winduss, London, 2021.
- *Ian Walter Harris interjú, 1993. 09. 23.* Imperial War Museum, London, No. 13389, reel 2.
- Kershaw, Juliet: *Meeting Through Time and Space: The Kirschner Letters, 1925–1973*. http://www.yorku.ca/soi/_Vol_4_2/_HTML/kershaw_virag.html (Letöltés időpontja: 2024. 04. 14.)
- Kiss Dávid: *Lányi György két élete – A brit kommandó magyar tisztje a második világháborúban*. Felderítő Szemle, XXIII. évf. 2024/1., 89–104.
- Le May, Godfrey Hugh Lancelot (szerk.): *British Government (1914–1953) – Select Documents*. Methuen & Co. Ltd, London, 1955.
- List of aliens to whom Certificates of Naturalization have been granted by the Secretary of State, and whose Oaths of Allegiance have been registered in the Home Office during the month of March, 1947. The London Gazette, 1947. 04. 25.
- Peter Masters: *Striking Back: A Jewish Commando's War Against the Nazis*. Random House Publishing Group, 1997.
- *Oral history interview with Peter Masters. 1996. 04. 19–23*. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn507516> (Letöltés időpontja: 2024. 04. 17.)
- Peaty, John Robert: *British Army Manpower Crisis*. King's College, London, 2000.
- Sugarman, Martin: *World War II: No. 3 (Jewish) Troop of the No. 10 Commando*. Jewish Virtual Library, 2024. 06. 26. https://www.jewishvirtuallibrary.org/no-3-jewish-troop-of-the-no-10-commando?utm_content=cmp-true (Letöltés időpontja: 2024. 06. 29.)
- Turcsányi Károly – Hegedűs Ernő: *A légideszant I. – Elméletek, eljárások és a légi gépesítés a kezdetektől 1945-ig*. Püldo Kiadó, Debrecen, 2007.

Papp Kristóf százados:

AZ UKRÁN NEMZETTUDAT MEGERŐSÖDÉSE AZ 1990-ES ÉVEKTŐL NAPJAINKIG

DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.11

ÖSSZEFOGLALÓ: Az ukrán nacionalizmussal¹ foglalkozó állami tanulmányok a területi államra és annak intézményeire összpontosítanak, a szerző azonban fontosnak tartja bemutatni a köznyelvi és a népnyelvi ismeretekkel rendelkező hétköznapi emberek tapasztalatait is. A tanulmány vizsgálja az ukrán nemzettudat 1990-es évektől napjainkig terjedő fokozatos erősödését, ami az ukrán nép tagjai számára menekvést nyújthat az orosz agresszió ellen. A szerző a dokumentumban lényegesnek tartja Ukrajna függetlenedésének bemutatását, abból a célból, hogy az olvasó értelmezni tudja a Szovjetunió felbomlását követő rendkívül zavaros ukrán és nemzetközi helyzetet. A tanulmány keresi a választ arra vonatkozólag is, hogy Ukrajna miképpen sodródott a Nyugat felé, illetve miért tartja fontosnak a nyugati integrációt. A cikknek nem célja az, hogy bemutassa a két ország között zajló háború cselekményeit, hanem inkább arra keresi a választ, hogy Oroszország valójában miért támadhatta meg Ukrajnát.

KULCSSZAVAK: orosz–ukrán háború, Oroszország, Ukrajna, ukrán nemzeti identitás, Vlagyimir Putyin

A SZERZŐRŐL:

Papp Kristóf százados, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója (ORCID: 0009-0004-5606-3956; MTMT: 10094447)

UKRAJNA FÜGGETLENEDÉSE

Az 1980-as évek végén Mihail Gorbacsov szovjet pártfőtitkár és elnök *glasznoszty* (nyitottság) politikája lehetőséget adott a Szovjetunió felbomlását szorgalmazó nacionalista mozgalmak, köztük az ukrán Népi Mozgalom (Ruh) megerősödésére.² A Ruh azért alakult, hogy támogassa a szovjet főtitkár által kezdeményezett peresztrojka és glasznoszty politikáját, továbbá célul tűzte ki a politikai, vallási és emberi jogok teljes körű megvalósítását. A Ruh a kommunizmus elleni tömeges tiltakozások egész Európára kiterjedő hullámának részeként jött létre. A mozgalmat a szovjet vezetés által az 1980-as években bebörtönzött ukrán értelmiségiek indították el.³

¹ „A nemzetté válás korát élő népek életében a kialakuló burzsoáziának saját nemzeti állam megteremtésére irányuló törekvése, s ezzel szorosan összefonódva – részint az idegen elnyomatás visszahatásaként s az általános emberi szabadságjogok nevében, részint azonban más népek, ill. a nemzetiségek rovására – a nemzeti érzületnek és öntudatnak a gazdasági, politikai és szellemi életet erősen átható fokozott formája.” Nacionalizmus fogalma... [é. n.]

² Shvangiradze 2023.

³ Internet Encyclopedia of Ukraine... [é. n.]

Kezdetben a Ruh civil-politikai mozgalomként működött, mivel abban az időben a Kommunista Párton kívül más politikai szervezetet nem engedélyeztek. A Szovjetunió vezetése mindig is különös figyelmet fordított az ukrán civil és társadalmi mozgalmakra, mivel Ukrajna a második legnagyobb szovjet köztársaság volt, valamint köztudott volt, hogy az ország a szovjet történelem során hajlamos volt a politikai instabilitásra és ingadozásra.⁴

A mozgalom és a nemzetközi helyzet 1991-ben végül Ukrajna gazdasági és politikai szuverenitásához vezetett.⁵ A glasznoszty politikája a nagyobb nyilvánosságot és a demokratizálódást célozta meg, hogy politikailag támogassa a szétesőben lévő Szovjetuniót. Ezek a politikai mozgalmak azonban arra ösztönözték a Szovjetunióban élő embereket, hogy nagyobb függetlenségre törekedjenek és harcoljanak a jogaikért.⁶

Az Ukrán Kommunista Párt vezetője 1989 őszéig Volodimir Scserbickij volt, aki keményvonalas politikájáról volt ismert, és akit még Leonyid Brezsnyev egykori főtitkár nevezett ki, illetve Scserbickij volt az utolsó, aki hatalmon maradt a többi szovjet vezető közül. Scserbickij híres volt az ukrán nacionalizmus elleni fellépéséről, ami odáig vezetett, hogy az 1970-es években Kijev utcáin gyanakodva néztek azokra, akik ukránul szólaltak meg. Habár Scserbickij kitűnően beszélt ukránul, mégis mindig oroszul szólalt meg a hivatalos rendezvényeken. Az ő nevéhez az oroszosítás politikája köthető, ami abban is kifejeződött, hogy az ukrán pártállami vezetők csak oroszul kommunikálhattak munkájuk során. Volodimir Scserbickij 1972–1989 között vezette az Ukrán Kommunista Pártot, lojális hozzáállása miatt maradhatott ilyen hosszú ideig a tagköztársaság élén. A Szovjetunió Kommunista Pártja élére 1985-ben kinevezett új vezető, Mihail Gorbacsov sem váltotta le.

A Gorbacsov által a Szovjetunióban teremtett instabil politikai környezetet kihasználva Kelet-Ukrajnában, különösen a Donyec-medencében (vagyis a Donbasz régióban) 1988–1990 folyamán tömegmegmozdulásokra került sor, és a független munkásmozgalmaknak sikerült teljesen eltávolítaniuk a kommunistákat a bányákból és a gyárakból. Ennek eredményeként polgári és felszabadító szervezetek alakultak, amely csoportosulások, antikommunista politikai szerveződések 1990 tavaszára átvették a hatalmat.⁷

Ukrajna 1991-es függetlenségét követően óriási lépéseket tett a közös polgári identitás megszilárdítása terén, többek között az oroszul beszélők jelentős részének integrálása révén Kelet- és Dél-Ukrajnában. Az „ukránná válás” e projektjének viszonylagos sikere felgyorsította Ukrajna Oroszországtól történő elszakadását, ami aggodalmat keltett Moszkvában.

Oroszországot mély kulturális, gazdasági és politikai kötelékek fűzik Ukrajnához, ami sok szempontból központi szerepet játszik Oroszország identitásában és a világról alkotott elképzelésében. Ukrajna a Szovjetunió egyik sarokköve volt, Oroszország mögött a második legnépesebb és legerősebb a tizenöt szovjet köztársaság közül, valamint itt volt a Szovjetunió mezőgazdasági termelésének, védelmi iparának és hadseregének jelentős része, beleértve a Fekete-tengeri Flottát és a nukleáris arzenál egy részét. Az ország nyugati részein élő nacionalistább, ukránul beszélő lakosság viszont az Európával való szorosabb integrációt támogatta, míg a keleten élő, többnyire oroszul beszélő közösség az Oroszországgal való szorosabb kapcsolatokat szorgalmazta.⁸

⁴ Uo.

⁵ Parliamentary democracy. Britannica.

⁶ Shvangiradze 2022.

⁷ Abibok–Hrytsak 2021.

⁸ Masters 2023.

Borisz Jelcin orosz elnök támogatta az ukrán szuverenitást, tanácsadói viszont ragaszkodtak ahhoz a meggyőződésükhöz, hogy a szabad Ukrajnának továbbra is szorosan kell kötődnie Oroszországhoz.⁹ Az orosz vezetők többsége számára elképzelhetetlen volt, hogy Ukrajna függetlensége visszavonhatatlan tény legyen.¹⁰

Az orosz politikai és értelmiségi elit nagy része továbbra is kételkedett az ukrán állam legitimitásában vagy életképességében, aminek a korszak egyik legbefolyásosabb személyisége, Alekszandr Szolzsenyicin Nobel-díjas író és filozófus így adott hangot: „*Az a beszéd, hogy az ukrán nép külön nép, amely körülbelül a IX. század óta létezik, [...] egy nemrég kitalált hazugság.*”¹¹ Szolzsenyicin egy interjúban ezt mondta: „*Nagyon tisztellem az ukrán népet, szimpátiát érzek iránta. Én magam is részben ukrán vagyok. Ha el akarnak különülni, csak rajta, kérem. De az igazi Ukrajna határain belül. A történelmi Ukrajnában, ahol az ukránok valóban élnek.*”¹² Számára Nyugat-Ukrajna volt az „igazi” Ukrajna. Eközben úgy vélte, hogy keleten és a Krím félszigeten, amely 1954-ben lett Ukrajna része, olyan nagyszámú orosz nyelvű lakosság él, hogy azt eleve nem lett volna szabad elszakítani Oroszországtól.¹³ Szolzsenyicin bírálta a szovjet rendszert, amiért az erőszakot alkalmazott a hagyományos orosz kultúra és identitás ellen. Úgy vélte, hogy a Szovjetunió felbomlása, bár jó dolog volt, mert a kommunizmus végét jelentette Oroszországban, ugyanakkor katasztrofálissá vált, mert elszigetelt több mint harmincmillió orosz embert a modern orosz államtól. (Putyin eközben a Szovjetunió összeomlását a 20. század legnagyobb geopolitikai katasztrófájának nevezte.) Szolzsenyicin elítélte Ukrajna elszakadását Oroszországtól, és figyelmeztetett a szeparatizmus további hullámaira magán Ukrajnán belül.¹⁴

UKRAJNA NYUGAT FELÉ SODRÓDÁSA

Az Ukrajna Nyugat felé sodródásának lassítására irányuló orosz erőfeszítések a Szovjetunió összeomlása utáni első évekre nyúlnak vissza. Ugyanakkor az orosz irredentizmus lehetősége miatti aggodalom döntő szerepet játszott például abban, hogy 1996-ban Kijev csatlakozott a nyugati irányultságú GUAM-csoporthoz, melynek tagja Georgia (Grúzia), Azerbajdzsán és Moldova voltak. A GUAM prioritásai közé a demokratizálódás előtérbe helyezése és esetleges NATO- és EU-tagság támogatása tartoztak.¹⁵

2004-ben Kucsma leköszönő elnök kiválasztott utódját, Viktor Janukovicsot a Kreml nyíltan támogatta. A választások előtt Putyin Ukrajnába utazott, ahol kiállt, kampányolt Janukovics mellett.¹⁶ Ezzel a megmozdulásával Putyin nyíltan beavatkozott az ukrán választási politikába. A Nyugat-barát ellenzék jelöltje Viktor Juscsenko volt, akit egy merénylet során megmérgezték, amit széles körben az orosz biztonsági szolgálatoknak tulajdonítottak.¹⁷ A szavazóhelyiségek kijáratánál végzett felmérések szerint egyértelműen Juscsenkónak kellett volna nyernie, a választási eredményeket azonban megmásították.¹⁸ Ezt követően történt

⁹ Mankoff 2022a.

¹⁰ Zubok 2022.

¹¹ Solzhenitsyn 1991.

¹² Uo.

¹³ Owolade 2022.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Fuller 2005.

¹⁶ Putin To Visit Ukraine... 2004.

¹⁷ Karsnikov 2018.

¹⁸ Ukrajnában tízezrek vonultak... 2004.

a „narancsos forradalom”, melynek során narancssárga ruhás tüntetők tömegei vonultak Kijevben és más városokban az utcákra, követelve a nemzetközi felügyelet mellett történő újbóli választások megtartását.¹⁹ A narancsos forradalom középpontjában Kijev Függetlenség tere (ukránul Majdan Nezalezsznosztyi) állt, amely a későbbiekben egyszerűen Majdan vagy Euromajdan néven híresült el. A tüntetőknek sikerült elérniük, hogy Janukovics csalással elért elnökválasztási győzelmét érvénytelenítsék, és Nyugat-barát ellenfeleit juttassák hatalomra. Miután Juscsenko kényelmes többséget szerzett az új választásokon, Moszkva a nyomásgyakorlás különböző formáival válaszolt, többek között 2006-ban és 2009-ben politikai indíttatású gázlezárásokkal.²⁰

Az új elnök, Viktor Juscsenko nem tudott politikai és gazdasági reformokat bevezetni, emiatt az ukrán nyelv és történelem nemzeti változatának népszerűsítését tűzte ki célul. Erőfeszítéseit arra összpontosította, hogy „elmondja az igazságot” az 1932–1933-as ukrajnai éhínségről (*holodomor*), beállítva azt a szovjetek által elkövetett ukrán népirtásként. A két-nyelvű Juscsenko figyelme főként az ukrán nyelvre és kultúrára korlátozódott.²¹ Távlati célja az volt, hogy a későbbi tagság elnyerését szolgáló tagsági cselekvési tervet (*Membership Action Plan*) kapjon a NATO-tól, de elnöksége politikai szempontból kudarcot vallott. Ugyanakkor ő és „narancsos” szövetségesei jelentős szimpátiát szereztek a Nyugaton azzal, hogy az ukránokat európai nemzetként mutatták meg, amely hosszú ideig szenvedett az orosz elnyomástól. Juscsenko hivatali idejének legvégén posztumusz megadta Sztepan Bandera²² részére az *Ukrajna Hőse* címet.²³ Sikerral járt az ukrajnai éhínség kérdésében is, többek között nemzeti konszenzus alakult ki arról, hogy az egészet Sztálin szervezte Ukrajna ellen. Az orosz ajkúak általában osztották a Sztálinról alkotott negatív véleményt. A Banderára vonatkozó döntést az Európai Parlament 2010-es kiadványában bírálta, mely szerint „[a]z Európai Parlament rendkívül helyteleníti Viktor Juscsenko, távozó ukrán elnök döntését, mely szerint az »Ukrajna nemzeti hőse« címet adományozva posztumusz elismerésben részesítette Sztepan Banderát, az ukrán nacionalisták szervezete vezetőjét, aki együttműködött a fasiszta Németországgal; reméli e tekintetben, hogy az új ukrán vezetés újra megvizsgálja az ilyen döntéseket, és folytatni fogja az európai értékek iránti elkötelezettségét”.²⁴ Juscsenko politikája előkészítette az utat a 2010-es elnökválasztáson győzedelmeskedő Viktor Janukovics számára.²⁵

Janukovics és a keleti székhelyű Régiók Pártjának 2010-es visszatérése, úgy tűnt, hogy lehetőséget kínál Oroszországnak a Juscsenko-korszak kudarcaiból történő kilábalásra. Janukovicsnak főleg az erősen iparosodott, nagy részében orosz anyanyelvű Kelet-Ukrajnából

¹⁹ Myers 2004.

²⁰ Pirani et al. 2009, 54.

²¹ Kas'ianov 2010.

²² Sztepan Bandera ukrán források alapján forradalmár, politikus, az ukrán nacionalista mozgalom ideológusa volt. A német–szovjet háború kitörésekor Bandera kezdeményezte az Ukrán Nemzeti Bizottság megalakítását az ukrán politikai erők konszolidálása érdekében. Ő ápolta az ukrán függetlenségnek kedvező német katonai körökkel tartott kapcsolatot, kezdeményezte egy ukrán katonai légió megalakítását, megszervezte az Ukrán Nacionalisták Szervezete expedíciós csoportjait, valamint előkészítette az ukrán államiság 1941. június 30-i kikiáltását. A rendelet visszavonásának elutasításáért Bandera letartóztatásba került, és az 1941 júliustól 1944 szeptemberéig tartó időszakot német börtönökben és koncentrációs táborokban töltötte. Internet Encyclopedia of Ukraine: Bandera, Stepan.

²³ Yushchenko Grants Hero... 2010.

²⁴ Ukrajnai helyzet... 2010.

²⁵ Hrytsak 2015.

érkező támogatás következményeként sikerült visszaülnie az elnöki székbe.²⁶ Viszont annak ellenére, hogy érdekelték voltak az Oroszországgal való szoros kapcsolatok fenntartásában, Janukovics és támogatói mégis az Európai Unió társulási megállapodásának aláírását részesítették előnyben.²⁷ A megállapodás egy olyan mélyreható és átfogó szabadkereskedelmi övezet létrehozásáról szólt, amely fellendítené Ukrajna általános kereskedelmét és nagyobb hozzáférést biztosítana az ukránoknak Európa piacaihoz.²⁸

Ukrajna törekvése összeegyeztethetetlen volt Putyin elképzelésével, aki egy „Eurázsiai Unió” létrehozásán dolgozott, amely „egy erős, nemzetek feletti szövetség lenne, amely képes lehet a modern világ egyik pólusává válni”,²⁹ valamint lehetővé tenné Moszkva számára, hogy elmélyítse politikai és gazdasági befolyását a volt Szovjetunió utódállamaiban. Putyin szerint az „Eurázsiai Unió” egy nemzetek feletti szövetség, amely „képes arra, hogy egy meghatározó pillérré váljon a mai világban”.³⁰ A szervezet célja, hogy egyfajta kapocsként szolgáljon Európa és a „dinamikus ázsiai–csendes-óceáni térség”³¹ között.

Miután Janukovics visszautasította a Moszkva által kínált lehetőséget, Putyin presszió alá helyezte Kijevet, hogy meggyőzze a vezetést véleménye megváltoztatásáról. Sikerral: Janukovics az utolsó pillanatban visszalépett az EU-társulási megállapodás aláírásától. Az orosz és az ukrán elnök közötti megbeszéléseket követően egy kormányrendelettel felfüggesztették az Ukrajna és az EU közötti társulási megállapodás aláírásának előkészítését, melyet a Litvániában akkor megrendezett EU-csúcstalálkozón tárgyaltak volna meg.³² Az ukrán kormány ezt követően bejelentette, hogy kereskedelmi és gazdasági kérdések vonatkozásában újra párbeszédbe kezd Moszkvával, valamint tárgyalásokba kezd az eurázsiai vámközösséggel kapcsolatban is.

Ugyanakkor sem Janukovics, sem pedig a Kreml nem számolt azon ukránok millióinak dühével, akik úgy vélték, hogy az elnökük elárulta az európai integrációra irányuló törekvéseiket.³³

A társulási megállapodás elutasítását követően, 2013. november 21-én ukrán fiatalok a kijevi Függetlenség terén gyülekeztek, ahol az EU-megállapodás aláírására szólították fel Janukovicsot. A tüntetéssorozat heteken át tartott, 2014. február 18-án pedig véres összecsapásra került sor az orosz szimpatizánsok és az Európai Unió pártján állók között. A téren lévő személyek ukrán és uniós zászlókat lengetve testesítették meg a nyugati orientációjú Ukrajna eszméjét és az orosz befolyás elutasítását.³⁴ Moszkva azt állította, hogy a Majdan-tüntetés az Amerikai Egyesült Államok által támogatott puccskísérelt része volt, rámutatva az amerikai tisztviselők jelenlétére és a tüntetőket támogató nyilatkozatokra.³⁵ (A tüntetések alatt többek között Victoria Nuland amerikai külügyminiszter-helyettes is ellátogatott a kijevi Függetlenség terére.³⁶)

²⁶ Top U.S. official visits protesters... 2013.

²⁷ Yanukovych 2011.

²⁸ Ukrajnai helyzet... 2010: i. m.

²⁹ Halbach 2012.

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

³² Gardner 2013.

³³ Heritage–Golubkova 2013.

³⁴ Ács 2021.

³⁵ Higgins–Baker 2014.

³⁶ Top U.S. official visits protesters... 2013: i. m.

Az esemény a narancsos forradalom óta az egyik legnagyobb tüntetéssorozattá nőtte ki magát. 2014 februárjára a Kreml is felismerte, hogy Janukovics nem maradhat hatalmon, és részt vett az irányított átmenetről szóló tárgyalásokon.³⁷

Ukrajna ügyvezető kormánya 2014 februárjában tömeggyilkosság miatt körözött székevénynek nyilvánította Viktor Janukovics volt elnököt, akinek azonban „nyoma veszett”.

Janukovics távozása előrehozott választásokhoz vezetett. A 2014. májusi elnökválasztáson az Európa-párti Petro Porosenko átütő győzelmet aratott. Az új ukrán elnök 2014. június 27-én Brüsszelben aláírta a társulási megállapodást az Európai Unióval.³⁸ A társulási okmány tartalmazott egy mélyreható és átfogó szabadkereskedelmi megállapodást, amely az európai piac nagy részét megnyitotta az ukrán export előtt. A megállapodás nemcsak az ukrán kereskedelmi és vámszabályokat hozta összhangba az uniós normákkal, hanem segítette az országnak közelebb kerülni az uniós demokratikus normákhoz, valamint európaivá tette az ukrán szabályozási rendszereket.³⁹ A társulási megállapodás aláírásával az Eurázsiai Gazdasági Unióba történő integrálás lehetősége megszűnt, ami Putyin elképzelését szertefoszlatta.⁴⁰

Miután Moszkvának nem sikerült Ukrajnát visszakényszerítenie geopolitikai befolyása alá, ezért az Oroszországi Föderáció a megosztás taktikája felé fordult. Oroszbarát tüntetések törtek ki a krími Szevasztopol kikötőjében még azelőtt, hogy Janukovics elmenekült volna az országból, majd napokon belül az orosz különleges erők („kis zöld emberkék”) megkezdtek a kormányépületek és katonai eszközök elfoglalását szerte a Krímben.⁴¹ Alig több mint három héttel a „kis zöld emberek” megjelenését követően, 2014. március 21-én Putyin aláírta a Krímet hivatalosan Oroszországba integráló törvényt, melyet az orosz parlament ratifikált.⁴² Az a gyorsaság, amellyel Oroszország bekebelezte a Krímet (ahol a lakosság többsége etnikailag orosz), megerősítette azokat az orosz feltételezéseket, hogy az ukrán állam gyenge, és egy mesterségesen létrehozott országról van szó.

Ez a feltételezés arra ösztönözte Moszkvát, hogy hasonló erőfeszítéseket tegyen Kelet- és Dél-Ukrajna számos orosz nyelvű régiója vonatkozásában. 2014. május 12-én az oroszbarát szeparatisták Ukrajna legkeletibb területein – Donyeckben és Luhanszkban – bejelentették, hogy elsöprő győzelmet arattak az „önrendelkezésről” szóló népszavazásokon, amelyeket azonban Ukrajna és a nyugati országok is elítéltek. Moszkva meglepetésére és csalódottságára azonban a Krímben lejátszódott események korlátozottan valósultak csak meg Ukrajna más részein. A Dnyipro (Dnyipropetrovszk), Harkiv, Herszon, Mikolajiv, Odessza és Zaporizzsja megyékben az oroszbarát tüntetők kudarcot vallottak a kormányzati épületek és a kommunikációs infrastruktúra ellenőrzésének megszerzésében. Harkivban a rendőrség több tüntetőt tartóztatott le,⁴³ Odesszában az ellentüntetők felgyújtották az elfoglalt szakszervezeti épületet, és közel 40 oroszbarát aktivistát öltek meg.⁴⁴

³⁷ Ukraine crisis of 2013–14. Britannica.

³⁸ Uo.

³⁹ Pifer 2014.

⁴⁰ Standish 2015.

⁴¹ Herbst 2016, 169.

⁴² The crisis in Crimea and eastern Ukraine. Britannica.

⁴³ Balmforth–Kushch 2014.

⁴⁴ Goncharenko 2015.

1. ábra Ukrajna Oroszország által 2014-ben ellenőrzés alá vont területei⁴⁵

Petro Porosenko, az újonnan megválasztott ukrán elnök 2014 júniusában megindította offenzíváját,⁴⁶ az ukrán hadsereg pedig hamarosan eljutott oda, hogy bekerítse az önjelölt donecki és luhanszki „népköztársaságok” szakadár erőit, elvágva őket az Oroszországgal összekötő utánpótlási vonalaktól. Erre válaszul a Kreml több korszerű fegyverrendszert és pénzt is küldött a harcolóknak, többek között vadászrepülőgépeket, és végül augusztusban magát a reguláris orosz hadsereget is – köztük a csecsenek Vosztok zászlóalját – a harcolók rendelkezésére bocsájtotta.⁴⁷ Csak a reguláris orosz erők bevetése tudta megállítani az ukrán ellentámadást.

Oroszország nem tudta a terepen aratott győzelmét kedvező politikai megállapodásra váltani. A katonai megszállás és a határ ellenőrzése csupán azt tette lehetővé, hogy Oroszország ellássa a szeparatista régiókat, és garantálja a biztonságukat. 2014. szeptember 5-én Ukrajna kormánya és az oroszbarát erők Minszkben tűzszüneti megállapodást írtak alá (első minszki megállapodás), amely véget vetett a közel öt hónapja tartó harcoknak. Ez a megállapodás azonban nem volt tartós, napokon belül összeomlott.⁴⁸

Válaszul az Amerikai Egyesült Államok és Európa gazdasági szankciókat vezetett be Oroszország ellen, ugyanakkor mindent megtettek annak érdekében, hogy a válságból kiutat kínáljanak Putyinnak. 2015 februárjában Németország és Franciaország egy új tűzszünet

⁴⁵ Powirska 2022.

⁴⁶ Marsden 2014.

⁴⁷ Horbatenko 2022.

⁴⁸ Walker 2023, 15.

megkötését érte el, amely a Minszk II. egyezményben manifesztálódott, mely a korábbinál hátrányosabban érintette Ukrajnát.

Moszkva azon törekvése is kudarcot vallott, hogy a szakadár területeket eszközként használja fel Ukrajna kényszerítésére, hogy adja fel a Nyugat irányába folytatott integrációs törekvéseit. Sem Porosenko, sem később Zelenszkij nem tett komolyabb erőfeszítéseket a Minszk II. tűzszüneti megállapodás azon rendelkezéseinek végrehajtására, amelyek előírják, hogy az ukrán törvényhozás (Verhovna Rada) fogadja el a „*törvényt a megszállt régiók különleges státuszáról*”,⁴⁹ valamint hajtsa végre a decentralizációról szóló alkotmányos rendelkezést.⁵⁰ Porosenko és Zelenszkij is megértette, hogy ezek a lépések bebetonoznák az állam szövetségi struktúrájába az oroszok által támogatott szeparatistákat, veszélyeztetve az ukrán szuverenitást, illetve biztosítanák Moszkvának az Ukrajna külpolitikája feletti vétőjogát.⁵¹

A Porosenkót 2019 májusában felváltó Volodimir Zelenszkij hivatalba lépésekor pragmatikusabb megközelítést ígért Oroszországgal és a donbaszi konfliktussal kapcsolatban, az orosz hajthatatlanság és rosszhiszeműség azonban arra készítette, hogy keményebb álláspontot képviseljen a Minszk II-vel kapcsolatban. A 2021-es év végére már azt is javasolta, hogy Kijevnek a tárgyalások sikertelensége esetén a megállapodás módosítására kellene törekednie.⁵² Zelenszkij elrendelte az oroszbarát televíziós csatornák bezárását,⁵³ kormánya pedig hazaárulás vádjával letartóztatta Viktor Medvedcsuk oligarchát, aki több ilyen csatornát is finanszírozott, és akit a Kreml fő támogatójának tartottak Ukrajnában.⁵⁴ Az elnök a biztonsági szolgálatok reformját is szorgalmazta, azzal a céllal, hogy kiszűrje azokat az orosz szimpatizánsokat, akik akadályozták az orosz befolyással kapcsolatos vizsgálatokat.⁵⁵ Zelenszkij a Moszkva részéről érkező jelentős nyomás ellenére is helyben hagyta a Porosenko által aláírt nyelvtörvényt.⁵⁶

AZ UKRÁN NACIONALIZMUS KIALAKULÁSA ÉS MODERN KORI ÉRTELMEZÉSE

Oroszországot és Ukrajnát évszázadokra visszanyúló erős „családi” kötelékek fűzik össze. A 8. és 9. században a szláv népek számára Bizáncból Kijevbe vitték a kereszténységet. A kereszténység volt az, amely horgonyként szolgált a Kijevi Rusznak, a korai szláv államnak, amelyből a mai oroszok, ukránok és fehéroroszkok származtatják magukat. Az erős kötelék meglátszódik abban is, hogy az orosz diaszpóra száma jelentős Ukrajnában, a 2001-ben végzett népszámlálás szerint mintegy nyolcmillió orosz nemzetiségű ember élt itt, főként a déli és keleti területeken.⁵⁷

A Krím-félsziget kérdése mindig is központi szerepet játszott az Oroszországi Föderáció Ukrajna-politikájában. Nyikita Hruscsov szovjet vezető 1954-ben adta át a Krímet Ukrajnának,

⁴⁹ Niland 2016.

⁵⁰ Package of measures for the... 2015.

⁵¹ The Minsk Conundrum... 2020.

⁵² Kramer 2022.

⁵³ Raczkiewicz 2022.

⁵⁴ Kremlin-Allied Ukrainian... 2022.

⁵⁵ Gressel 2019.

⁵⁶ Polityuk 2019.

⁵⁷ Uo.

hogy erősítse az „ukrán és az orosz nép közötti testvéri kapcsolatokat”.⁵⁸ Putyin szerint Hruscsov 1954-ben „valamiért elvette Oroszországtól a Krímet, és Ukrajnának adta”.

Oroszország számára létkérdés a szuperhatalmi pozíció megtartása, illetve visszaszerzése. A szovjet összeomlás, illetve Ukrajna függetlenedése Oroszország nagyhatalmi pozícióját veszélyeztette. Az Ukrajna feletti tartós hatalom elvesztését és az ország közeledését a Nyugathoz Oroszország a nemzetközi presztízsére mért súlyos csapásként értékelte.⁵⁹

A kereskedelem terén Oroszország sokáig Ukrajna egyik legjelentősebb kereskedelmi partnere volt, amely kapcsolat 2014-től kezdve fokozatosan elsorvadt. Moszkva évtizedeken át az Ukrajnán áthaladó földgáz- és kőolajvezetékekre támaszkodott, hogy energiahordozóit eljuttassa a közép- és kelet-európai fogyasztókhoz. Emiatt évente dollármilliárdokat fizetett Kijevnek tranzitdíjként. Az orosz gáz Ukrajnán keresztüli áramlása a két ország közötti ellenségeskedések ellenére is folytatódott, az importált mennyiségek azonban jelentősen csökkentek.⁶⁰

A szovjet összeomlás óta eltelt több mint három évtized az „ukránság” fokozatos elterjedéséről szól.⁶¹ A független ukrán államban a hivatalos emlékezet (mint például a holodomor eseménye, az oktatás, a jogalkotás, a média) és más eszközök hozzájárultak ahhoz, hogy Ukrajna lakosaiban erősödjön a nemzeti tudat, és polgárai közös nemzeti identitást alakítsanak ki. Napjainkban a nyelvhasználat, a vallási hovatartozás,⁶² az etnikai önmeghatározás és a politikai nézetek alapján az ukrán állampolgárok sokkal nagyobb százaléka tekinti magát elsősorban ukránnak, ami igaz azokban az országrészekben is, ahol továbbra is az orosz az uralkodó nyelv.⁶³

A nemzeti összetartozás alappillérei: az ukrán nyelv kialakulása, elterjedése

Ukrajna nagy része csaknem három évszázadon át (1654–1917) az Orosz Birodalom része volt. Az Orosz Birodalom imperialista nyelvpolitikája a 19. században teljesedett ki, amikor több rendeletet is kiadtak az ukrán nyelv közhasználatból történő kitiltására. Ezek közé sorolható Valujev cár körlevele (1863), amely megtiltotta az ukrán nyelvű szellemi és oktatási irodalom használatát, vagy II. Sándor rendelete (1876), amely megtiltotta minden ukrán nyelvű irodalom, színpadi előadás és népdal kinyomtatását.⁶⁴

Akkoriban az ukránok többnyire falvakban vagy kisebb városokban éltek. Például 1897-ben Kijev lakossága nagyrészt oroszokból állt, és csak kis százalékban voltak jelen ukránok, zsidók és lengyelek. Ennek eredményeként Kijev orosz nyelvű városként fejlődött.⁶⁵ A 19. században Ukrajna növekvő gazdasági jelentősége és különösen a növekvő gabona-export további kereskedelmi fejlődéssel járt Kijev számára. Az ipari forradalom hatására egyre többen érkeztek Kijevbe a falvakból és kisvárosokból, folyamatosan elkezdett nőni az ukránok száma a városban. Ekkor még az orosz nyelv hatása nyilvánvalóan jelentősebb volt.⁶⁶

⁵⁸ Hruscsov ajándékozta Ukrajnának... 2022.

⁵⁹ Masters 2023: i. m.

⁶⁰ Russia's War on Ukraine... [é. n.]

⁶¹ Brubaker 1996.

⁶² Mankoff–Miller 2018.

⁶³ People of Ukraine. Britannica.

⁶⁴ Nagy 2023.

⁶⁵ Chemakin 2023.

⁶⁶ History of Kyiv. Britannica.

Az ukránok a függetlenségi háború (1917–1921) idején kezdték el az ukrán nyelvet nyomtatásban és oktatási intézményekben használni. Az Orosz Birodalom formális megszűnése azonban nem jelentette azt, hogy Moszkva birodalmi narratívái eltűntek volna: 1922-ben Ukrajnát (nyugati régióit leszámítva) ismét beolvasztotta az újonnan alakult Szovjetunióba, új neve az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság lett.⁶⁷ A Szovjetunió idején (1922–1991) az ukrán nyelvet nem tiltották be, mint a 19. században, hanem fokozatosan és szándékosan összevonták az oroszral. Mind az Orosz Birodalom, mind a Szovjetunió nyelvi beavatkozásainak eredménye volt, hogy sok ukrán áttért az orosz nyelv használatára a mindennapi kommunikációban is.

2. ábra Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság 1922–1991 között⁶⁸

A birodalmi Oroszországhoz hasonlóan a szovjet vezetés sem tagadta az ukrán nép létezését, de hevesen elleneztek azt, hogy Ukrajna különálló nemzetté váljon. A Szovjetunió – abból a célból, hogy megmutassa a Nyugatnak, hogy minden nemzetnek joga van az önrendelkezéshez – kezdetben az úgynevezett „ukránosítás” politikáját indította el Ukrajnában, amely átmenetileg meglehetősen liberálisnak tűnt. Lehetővé tették, hogy az iskolák és más oktatási intézmények áttérjenek az ukrán nyelvre, valamint az ukrán szerzők szabadon írhattak könyveket, újságokat, készíthettek ukrán nyelvű filmeket is. Ugyanakkor a szovjet hatóságok az ukrán kultúrát „vidékieknek, elavultnak” próbálták beállítani.⁶⁹

Joszif Sztálin szovjet diktátor 1933–34-ben leállította az „ukránosítás” folyamatát, mivel felismerte, hogy az már túl messzire ment, és veszélyt jelenthet a rendszerre. A liberális politikát egy elnyomó politika váltotta fel. Ezt követően kezdődött meg az ukrán nyelv

⁶⁷ Siruk 2023.

⁶⁸ Gyimesi [é. n.]

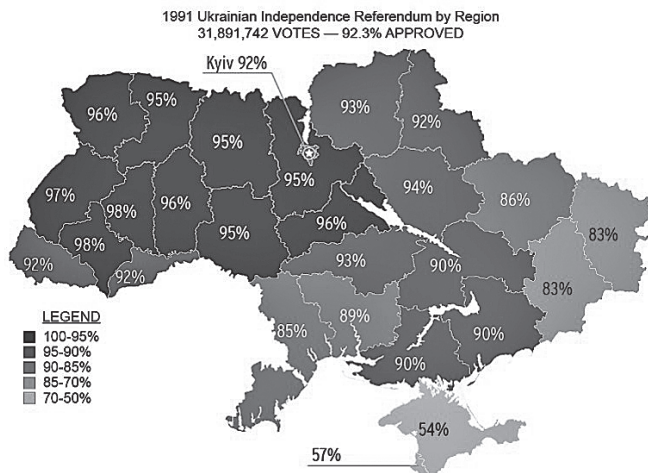
⁶⁹ Pyvovarov–Spirin 2024.

brutális elnyomása, amelynek során a szovjetek számos ukrán kulturális személyiség életét tették tönkre. Az elnyomás 1937-ben tetőzött, amikor az úgynevezett nagy tisztogatás során megkezdődtek az értelmiségiek koholt perei, tisztogatások a pártapparátusban és a hadseregben, száműzetések és kivégzések. Ekkor Moszkva utasítására ukrán nemzetiségű kulturális személyiséget végeztek ki.⁷⁰

Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála némi enyhülést jelentett az ukrán nyelv és kultúra szovjet cenzúrája vonatkozásában.

A Szovjetunió utolsó éveiben a legtöbb kelet-ukrajnai területen az orosz nyelvet használók száma meghaladta az ukránul beszélőket, 2001-re pedig – a Krím, Donyeck és Luhanszk megyék kivételével – mindenhol magasabb volt az ukrán nyelvet használók száma.⁷¹ Ma az ukrán állampolgárok több mint kétharmada az ukrán nyelvet vallja anyanyelvének, a keleti régiókban az emberek többsége kétnyelvű, ukránul és oroszul is beszélnek.⁷² Az ukrán nyelv felé történő fordulás állami (például az oktatásban⁷³) és egyéni szinten is megvalósult.

Az „ukránosítás” e projektjének viszonylagos sikere felgyorsította Ukrajna elszakadását Oroszországtól, ami aggodalmat keltett Moszkvában. Oroszország felismerte, hogy egyre kevesebb ideje van a szomszédja feletti befolyás helyreállítására, ami indokolta az egyre merészebb és kockázatosabb döntések meghozatalát, hogy Ukrajna újra Moszkva teljes körű befolyási övezete legyen.⁷⁴ A késő szovjet korszak óta zajló „ukránosítás” folyamatának egyik kulcseleme a Nyugat-, Kelet- és Dél-Ukrajna közötti történelmi határvonal felszámolása. Bár a Ruh és a hasonló csoportok támogatottsága Nyugat-Ukrajnában volt a legszembetűnőbb, mégis a Szovjetuniótól való függetlenségről szóló 1991-es népszavazást a szavazók 92,3%-a támogatta, még Kelet-Ukrajna orosz nyelvű régióiban is nagy többséggel a függetlenségre

Source: Data from Verkhovna Rada (Supreme Council) of Ukraine and the State Archival Service of Ukraine

3. ábra Az 1991-es ukrán függetlenségi szavazás során a támogató szavazatok aránya megyénként⁷⁵

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Statisztika az ukrán nyelvet használókról.

⁷² Ohoiko 2019.

⁷³ Kulyk 2018.

⁷⁴ Myre 2021.

⁷⁵ Young 2015.

szavaztak. Bár a függetlenség 1991-es támogatása elsöprő volt, mégis jelentős szakadék alakult ki Nyugat-Ukrajna és az ország keleti része között. Az ország keleti felén az orosz kulturális és nyelvi befolyás sokkal erősebb volt, mint a nyugati részen.⁷⁶

A Razumkov Központ 2017 elején végzett felmérése szerint az ukrán állampolgárok több mint kétharmada (68%) csak az ukrán nyelvet tekinti anyanyelvének. A felmérést Ukrajna valamennyi régiójában elvégezték, kivéve az akkor megszállt területeket.

1. táblázat *A Razumkov Központ mérése a nyelvhasználatról Ukrajna egésze vonatkozásában*⁷⁷

Preferált nyelv	Arány
ukrán	67,7%
ukrán és orosz egyaránt	17,4%
orosz	13,8%
egyéb	0,7%
bizonytalan	0,4%

2. táblázat *A Razumkov Központ mérése Ukrajna régió vonatkozásában*⁷⁸

Nyugat-Ukrajna	
Preferált nyelv	Arány
ukrán	92,8%
ukrán és orosz egyaránt	3,4%
orosz	1,9%
Közép-Ukrajna	
Preferált nyelv	Arány
ukrán	83,8%
ukrán és orosz egyaránt	10,1%
orosz	5,8%
Dél-Ukrajna	
Preferált nyelv	Arány
ukrán	41,5%
ukrán és orosz egyaránt	26,1%
orosz	30,7%

Kelet-Ukrajna	
Preferált nyelv	Arány
ukrán	36,1%
ukrán és orosz egyaránt	38,3%
orosz	24,3%
Donbasz (Donyeck és Luhanszk régiók részei)	
Preferált nyelv	Arány
ukrán	27,4%
ukrán és orosz egyaránt	29,1%
orosz	41,9%

A felmérést a Razumkov Központ szociológiai szolgálata végezte 2017. március 3–9. között Ukrajna valamennyi régiójában, ahol 2106 válaszadót kérdeztek meg. Az elméleti mintavételi hiba nem haladja meg a 2,3%-ot.⁷⁹

Amint látható, a nyugati régiókban erősen dominál az ukrán nyelv, míg Kelet- és Dél-Ukrajnában többen beszélnek oroszul, mint ukránul.

⁷⁶ Perrigo 2022.

⁷⁷ Statisztika az ukrán nyelvet használókról... i. m.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Opitivannya 2017.

A kétnyelvű környezetben az ukránok gyakran a helyzetnek megfelelően választanak nyelvet. 2017 elején az ukránok 60%-a az ukrán nyelvet használta a hivatalos kommunikációban (állami intézmények, iskolák). Az ukránok mintegy 40%-a állítja, hogy az ukrán nyelvet üzletekben, kávézókbán, tömegközlekedési eszközökön, valamint a családon belül és a barátokkal való kapcsolattartásra is használja.⁸⁰

A Petro Porosenko akkori ukrán elnök által 2019-ben aláírt nyelvtörvény az oktatás, a média és a közigazgatás további „ukránosítását” ígerte. A 2022-es inváziót követően megfigyelhető volt, hogy az ukránok egyre kevésbé használják az orosz nyelvet politikai akaratuk kifejezése érdekében. Ez egyben a több mint 30 éve tartó ukrán függetlenség természetes következménye is.⁸¹

A 2022. január 16-án Ukrajnában hatályba lépett nyelvtörvény előírta, hogy minden országos nyomtatott sajtóterméknek az ország hivatalos nyelvén, ukránul kell megjelennie. A törvény nem tiltja az orosz nyelvű megjelenést, de előírja, hogy ezzel párhuzamosan azonos terjedelmű és példányszámú ukrán nyelvű változatot is közzé kell tenni. A törvény előírja, hogy az Ukrajnában bejegyzett híroldaloknak a cikkek egyenértékű ukrán nyelvű változatát is meg kell jelentetniük, emellett előírja, hogy először az ukrán nyelvű változatnak kell megnyílnia. Az ukrán nyelvi követelmény 2024 júliusától a regionális médiumokra is vonatkozik.⁸² A rádió és a televízió már évek óta szigorú ukrán nyelvi kvóták hatálya alá tartozik. Ukrajna 2019. július 16-án hatályba lépett államnyelvtörvénye kimondja, hogy az ukrán az egyetlen hivatalos államnyelv az országban.

Mint látható, Ukrajna nyelvi helyzetét nehéz csak egy tényező alapján meghatározni, hiszen az függ az emberektől, a régiótól, az adott település típusától és a kialakult helyzettől is.⁸³

Politikai kilátások a két ország vonatkozásában

Ukrajna és Oroszország politikai kilátásai jelentősen eltérnek egymástól. A Krím orosz anektálására, valamint Donyeck és Luhanszk megszállására adott válaszul Ukrajna Európai Unióhoz és NATO-hoz való integrációja 2022–2023-ban felgyorsult.⁸⁴ A NATO-tagság ukrán lakosságon belüli támogatottsága – amely a 2014-es orosz inváziót megelőzően 50% alatt mozgott – jelentősen megnőtt, és 2023 elején elérte a 82%-ot.⁸⁵ Az európai uniós tagságot az ukránok több mint kétharmada – 77%-a – támogatja.⁸⁶ Függetlenül attól, hogy bármelyik szervezet hajlandó-e felvenni Ukrajnát, ezek az attitűdök olyan fordulatot jeleznek, amelynek alapján egyre nehezebben képzelhető el az Oroszországgal történő reintegráció gondolata.

A Nyugat irányába történő elmozdulást és az orosz identitás és befolyás csökkentésére irányuló törekvéseket azonban az Oroszországi Föderáció is észlelte. A magát tudatosan az orosz birodalmi hagyományok megtestesítőjeként feltüntető Vladimir Putyin azzal vádolja a NATO-t és az Európai Uniót, hogy az Oroszországgal folytatott geopolitikai versenyük részeként manipulálják az ukrán nemzeti érzelmeket, valamint „a lengyel–osztrák ideoló-

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Gessen 2022.

⁸² Language Law... 2022.

⁸³ Ohoiko 2019: i. m.

⁸⁴ Polityuk–Zinets 2017.

⁸⁵ National Survey of Ukraine... 2023.

⁸⁶ 77% of Ukrainians... 2024.

gusok alapmunkáját alkalmazzák, hogy létrehozzanak Ukrajnában egy Moszkva-ellenes Oroszországot⁸⁷ – vagyis megpróbálják Ukrajnát elkülöníteni autentikus identitásától.

A háború jelenlegi állása értelmében az orosz kudarc azon a tényezőn nyugodott, hogy Moszkva nemcsak az ukrán identitás mély gyökereit nem értette meg, hanem azt sem, hogy maga Ukrajna milyen mértékben változott meg a szovjet összeomlás óta eltelt években.⁸⁸

Mindennapi nemzeti érzelmek a háború poklában

Az orosz–ukrán háború kezdete óta az ukrán állampolgárok élete gyökeresen megváltozott. Miközben milliók menekültek el Ukrajnából a háború okozta szenvedés és a pusztítás elől, az ukrán nép jelentős része helyben maradt, és fegyvert ragadott az ország védelme és a független Ukrajna fenntartása érdekében. Oroszország folyamatos támadásai a társadalom minden szintjén jelentős pusztítást végeztek, aminek következtében az ukránok nemzetkifejezése és -gyakorlata tovább erősödött.

A háború poklában a nemzettudat egyszerre szolgál érzésként és önkifejezésként, valamint hangsúlyozza, hogy a jelenlegi konfliktusban az az ukránok mindennapi életében motiváló és egyesítő erőként jelenik meg.⁸⁹ Az állampolgárok részvétele a városarcokban szerves részét képezi az országhoz és a nemzethez való hűségnek.

A konfliktus elején a Sky News részére adott interjút egy ukrán nő, aki elmondta: „*Én a népemmel maradok. A hazámmal maradok. Valószínűleg, ha győzünk, akkor szükségünk lesz némi rehabilitációra, de mi újjá fogjuk építeni az országot, és még szebbé tesszük azt, mert szeretjük a hazánkat, szeretjük a népünket.*”⁹⁰ Az egyének döntése az, hogy maradnak vagy elhagyják az országokat, de az Ukrajnában maradtak cselekedetei erős elköteleződést mutatnak az ukrán nemzethez és az országot védő személyek iránt. Az óvóhelyen tartózkodók közül többen támogató leveleket, hálás szavakat írtak a fronton harcoló katonáknak, ezzel is elismerve erőfeszítésüket a harcok során.⁹¹

Az ukrán nemzeti érzelmek tetten érhetőek Kijev bombázásakor is, amikor az egyik metróból kialakított óvóhelyen Danil Kolotun, az állami zenekar fiatal zenésze az ukrán himnuszot játszotta trombitán.⁹² Jaka Miszjacna fiatal zenész egy föld alatti óvóhelyen ukrán népdalokat adott elő.⁹³ A legnépszerűbb dal a szenvedélyt, a szerelmet, a szépséget és a gyengédséget szimbolizálja. A művészet feladata, hogy a jelentős veszteségek közepette a nemzet egyesítésére fókuszáljon, valamint a művészet és a szépség értékeit újradefiniálja.⁹⁴ A nemzethez tartozás e megnyilvánulásai rámutatnak az orosz offenzívával szembeni ellenállásra és tiltakozásra.

Ukrajna a történelme során a nemzeti jelképeket hasonló módon használta, különösen a szovjet rezsim ellen, ezért jól látható, hogy az ukránok a régi mintákra támaszkodnak, hogy egységesítsék és motiválják a nemzetet az orosz elnyomással szemben.⁹⁵ A nemzeti egység ábrázolásai közé tartoznak az egyes óvóhelyeken vetített filmek, többek között pél-

⁸⁷ Mankoff 2022b.

⁸⁸ Kuzio 2021.

⁸⁹ Mann–Fenton 2009, 517–534.

⁹⁰ Ukraine war... 2022.

⁹¹ Vanderlippe 2022.

⁹² Yaffa 2022.

⁹³ A girl in a bomb shelter is playing... 2022.

⁹⁴ Skey 2011.

⁹⁵ Howlett 2022, 66.

dául a klasszikus néma ukrán filmek, amelyeket Kijev néhány bunkerében játszottak le, valamint a számos bunker falára kifüggesztett ukrán zászlók. Ezek a szemmel látható szimbolikus tettek és jelek azt mutatják, hogy az ukrán nemzethez kapcsolódó implicit és szubjektív eszmék a háború során még a legfiatalabb generáció számára is új jelentőségre tettek szert.⁹⁶

ÖSSZEFOGLALÓ

Az 1980-as évek végén Mihail Gorbacsov glasznosztj- és peresztrojkapolitikája lehetővé tette, hogy Ukrajna nacionalista mozgalmi, mint például a Rukh megerősödjön és az ország függetlenedési folyamata érdemben megindulhasson. Az ukrán gazdasági és politikai szuverenitás 1991-ben valósult meg, amely nagy lépést jelentett a közös ukrán identitás kialakításában. Moszkva nehezen fogadta el Ukrajna elszakadását, mivel az ország történelmileg, kulturálisan és gazdaságilag is szorosan kötődött Oroszországhoz. Az ország nyugati része Európával, míg a keleti, oroszajkú területek inkább az Oroszországgal való szorosabb kapcsolat kialakítását támogatták.

Az ukrán nacionalizmus fejlődése az orosz hatások és az ukrán identitás küzdelmeinek összességében alakult ki. A Kijevi Rusz kulturális öröksége és az orosz birodalmi törekvések hosszú távú hatásai nagyban befolyásolták Ukrajna nemzeti öntudatának kialakulását. A szovjet időkben az „ukránosítás” politikája csak átmenetileg kapott teret, mielőtt az ukrán nyelvet és kultúrát elnyomó politikák következtek volna. A függetlenség 1991-es kikiáltása óta az ukrán nyelv és kultúra megerősödése felgyorsult, amit a nyelvtörvények és a közvélemény átalakulása is tükröz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 77% of Ukrainians support EU and NATO membership. European Pravda, 2024. 04. 04. <https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2024/04/4/7183067/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Abibok, Yulia – Hrytsak, Pavlo: *Searching for Safe Haven: Donbas Discourse of the 1989-91 Miners' Strikes*. Region Special Issue: Donbas Imaginaries: Heritage, Culture, Communities. Slavica Publishers, Vol. 10. No. 1. 2021, 9–32. <https://www.jstor.org/stable/27127994> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Ács Gábor: *Elmarasztalta Ukrajnát a Majdan téri tüntetések elnyomása miatt az EJE*. Euronews, 2021. 01. 21. <https://hu.euronews.com/2021/01/21/elmarasztalta-ukrajnat-a-majdan-teri-tuntetesek-elnyomasa-miatt-az-ejeb> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- A girl in a bomb shelter is playing Nich yaka misyachna / What a Moonlit Night in the violin. Reddit, 2022. https://www.reddit.com/r/violinist/comments/t8k5xv/a_girl_in_a_bomb_shelter_is_playing_nich_yaka/?rdt=46826 (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Anderson, Benedict: *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. Verso, 2006.
- Balmforth, Richard – Kushch, Lina: *Ukraine accuses Russia of orchestrating separatist moves*. Reuters. 2014. 04. 08. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-protesters-idUSBREA370DO20140408/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)

⁹⁶ Anderson 2006.

- Brubaker, Rogers: *Nationalism Reframed*. University of California, 1996. <https://www.cambridge.org/us/universitypress/subjects/politics-international-relations/comparative-politics/nationalism-reframed-nationhood-and-national-question-new-europe> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 07.)
- Chemakin, Anton A.: *Ethnic Composition of Kiev Population in Early 20th Century: A Snapshot of Actualized History*. Russia in Global Affairs, January/March 2023. 01/03. DOI: 10.31278/1810-6374-2023-21-1-32-48 <https://eng.globalaffairs.ru/articles/ethnic-kiev-20th-century/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 07.)
- Fuller, Liz: *GUAM: Ukraine Aspires To Leadership Role In Revitalized Organization*. Radio Free Europe Radio Liberty, 2005. 04. 27. <https://www.rferl.org/a/1058656.html> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 14.)
- Gardner, Andrew: *Russia behind Ukraine U-turn on EU*. Politico, 2013. 11. 23. <https://www.politico.eu/article/russia-behind-ukraine-u-turn-on-eu/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 07.)
- Gessen, Masha: *How a City Close to the Ukraine-Russia Border Has Been Shaped by War*. The New Yorker, 2022. 02. 04. <https://www.newyorker.com/news/news-desk/how-a-city-close-to-the-ukraine-russia-border-has-been-shaped-by-war> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 07.)
- Goncharenko, Roman: *The Odessa File*. DW, 2015. 02. 05. <https://www.dw.com/en/the-odessa-file-what-happened-on-may-2-2014/a-18425200> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Gressel, Gustav: *Guarding The Guardians: Ukraine's Security And Judicial Reforms Under Zelensky*. European Council on Foreign Relations, 2019. 08. https://ecfr.eu/wp-content/uploads/guarding_the_guardians_ukraine_security_and_judicial_reforms_under_zelensky.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Gyimesi László: *Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság 1922–1991*. https://www.gyimesilaszlo.hu/politika/wiki/images/a/a0/Ukrajna_1922-91.jpg (Letöltés időpontja: 2024. 01. 10.)
- Halbach, Uwe: *Vladimir Putin's Eurasian Union*. German Institute for International and Security Affairs, SWP Comments 1, 2012. 01. https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2012C01_hlb.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 01. 14.)
- Herbst, John: *Assessing and Addressing Russian Revanchism*. Prism, Vol. 6, No. 2. 2016, 164–181. <https://www.jstor.org/stable/26470454> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Heritage, Timothy – Golubkova, Katya: *Russia eyes loan, gas deal to keep Ukraine in its orbit*. Reuters, 2013. 12. 16. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-russia-idUSBRE9BF0GV20131216/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Higgins, Andrew – Baker, Peter: *Russia Claims U.S. Is Meddling Over Ukraine*. The New York Times, 2014. 02. 06. <https://www.nytimes.com/2014/02/07/world/europe/ukraine.html> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- History of Kyiv. Britannica. <https://www.britannica.com/place/Kyiv/Evolution-of-the-modern-city> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Horbatenko, Serhiy: *Tracking Down Advanced Russian Weaponry In The Eastern Ukraine Conflict Zone*. Radio Free Europe, 2022. 02. 01. <https://www.rferl.org/a/russia-separatists-advanced-weaponry/31681767.html> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 14.)
- Howlett, Marnie: *Nation-building from (below) the grassroots: Everyday nationalism in Ukraine's bomb shelters*. Nations and Nationalism, Vol 29, Issue 1, 2022, 63–69. <https://doi.org/10.1111/nana.12877> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 14.)
- Hruscsov ajándékozta Ukrajnának a Krim-félszigetet. nyugat.hu, 2022. 01. 29. https://www.nyugat.hu/cikk/tudta_hogy_hruscsov_ajandekozta_ukrajnanak_a_krim (Letöltés időpontja: 2024. 01. 14.)

- Hrytsak, Yaroslav: *Rethinking Ukraine*. In: Wilson, Andrew (szerk.): What does Ukraine think? European Council on Foreign Relations, 2015, 34–43. <https://www.jstor.org/stable/resrep21660.7> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 14.)
- Internet Encyclopedia of Ukraine: Bandera, Stepan. <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CB%5CA%5CBanderaStepan.htm> (Letöltés időpontja: 2024. 11. 06.)
- Internet Encyclopedia of Ukraine: Popular Movement of Ukraine. <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CP%5CO%5CPopularMovementofUkraine.htm> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 05.)
- Karsnikov, Denys: *Ex-Ukrainian President Yushchenko: Moscow poisoned the Skripals as they poisoned me*. Kyiv Post, 2018. 03. 28. <https://www.kyivpost.com/post/7683> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 14.)
- Kas'ianov, Georgii: *The Holodomor and the Building of a Nation*. Russian Politics and Law, Volume 48, Issue 5, 2010, 25–47. <https://doi.org/10.2753/RUP1061-1940480502> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 14.)
- Kramer, Andrew: *What Are the Minsk Accords, and Could They Defuse the Ukraine Crisis?* 08.02.2022. The New York Times, 2022. 02. 08. <https://www.nytimes.com/2022/02/08/world/russia-ukraine-minsk-accords.html> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Kremlin-Allied Ukrainian Lawmaker Medvedchuk's House Arrest Extended. 10.01.2022. Radio Free Europe Radio Liberty, 2022. 01. 10. <https://www.rferl.org/a/ukraine-medvedchuk-house-arrest-extended/31647523.html> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Kulyk, Volodymyr: *Ukraine's 2017 Education Law Incites International Controversy Over Language Stipulation*. Ponars Eurasia, 2018. 04. 19. <https://www.ponarseurasia.org/ukraine-s-2017-education-law-incites-international-controversy-over-language-stipulation/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 07.)
- Kuzio, Taras: *Escape from empire: Ukraine's post-Soviet national awakening*. Atlantic Council, 2021. 07. 07. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/escape-from-empire-ukraines-post-soviet-national-awakening/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 06.)
- Language Law For National Print Media Comes Into Force In Ukraine. Radio Free Europa Radio Liberty, 2022. 01. 16. <https://www.rferl.org/a/ukraine-language-law-russian/31656441.html> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 06.)
- Mankoff, Jeffrey: *Putin likes to talk about Russians and Ukrainians as 'one people.' Here's the deeper history*. The Washington Post, 2022b. 02. 10. <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/02/10/putin-likes-talk-about-russians-ukrainians-one-people-heres-deeper-history/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 06.)
- Mankoff, Jeffrey: *Russia's War in Ukraine: Identity*. Center for Strategic & International Studies, 2022a. 04. 22. <https://www.csis.org/analysis/russias-war-ukraine-identity-history-and-conflict> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 06.)
- Mankoff, Jeffrey – Miller, Aleksei: *Ukraine's Church Politics in War and Revolution*. In: Oliker, Olga (szerk.): Religion and Violence in Russia. Center for Strategic & International Studies, Chapter 9. https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/180530_Oliker_ReligionandViolenceinRussia_Web.pdf?HLUcSpiycSLjwYXjxwk8nM49DfnpOsvT (Letöltés időpontja: 2024. 01. 07.)
- Mann, Robin – Fenton, Steve: *The personal contexts of national sentiments*. Journal of Ethnic and Migration Studies, 35(4), 2009, 517–534. <https://doi.org/10.1080/13691830902764882> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 06.)

- Marsden, Chris: *Poroshenko launches bloody assault on eastern Ukraine*. World Socialist Web Site, 2014. 07. 02. <https://www.wsws.org/en/articles/2014/07/02/ukra-j02.html> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 14.)
- Masters, Jonathan: *Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia*. Council on Foreign Relations, 2023. 02. 14. <https://www.cfr.org/backgrounder/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 06.)
- Myers, Stephen Lee: *Putin Backs Ukrainian Leader, Dismissing Call for New Runoff*. The New York Times, 2004. 12. 03. <https://www.nytimes.com/2004/12/03/world/europe/putin-backs-ukrainian-leader-dismissing-call-for-new-runoff.html> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 14.)
- Myre, Greg: *How the Soviet Union's collapse explains the current Russia–Ukraine tension*. npr.org, 2021. 12. 24. <https://www.npr.org/2021/12/24/1066861022/how-the-soviet-unions-collapse-explains-the-current-russia-ukraine-tension> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 14.)
- Nacinalizmus fogalma. Arcanum. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/n-40903/nacionalizmus-40953/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 14.)
- Nagy Gábor: *Még Putyin is irt róla: az oroszok ezzel a körlevéllel kezdték hivatalosan vegzálni az ukránokat*. Mandiner, 2023. 07. 18. <https://mandiner.hu/kulfold/2023/07/meg-putyin-is-irt-rola-az-oroszok-ezzel-a-korlevellel-kezdték-hivatalosan-vegzálni-az-ukranokat> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 07.)
- National Survey of Ukraine (IRI): February 2023. Rating Group, 2023.03. 23. https://ratinggroup.ua/en/research/ukraine/national_survey_of_ukraine_iri_february_2023.html (Letöltés időpontja: 2024. 01. 07.)
- Niland, Paul: *Making Sense of Minsk: Decentralization, Special Status, and Federalism*. Atlantic Council, 2016. 01. 27. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/making-sense-of-minsk-decentralization-special-status-and-federalism/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 07.)
- Ohoiko, Anna: *Language Situation in Ukraine in 2020*. Ukrainian Lessons, 2019. 06. 05. <https://www.ukrainianlessons.com/language-situation/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 07.)
- Opitivannya: 68% hromadjan Ukraini vvazsajut ridnoju movoju ukrainsku. Unian, 2017. 04. 12. <https://www.unian.ua/society/1873666-opituvannya-68-gromadyan-ukrajini-vvajayut-ridnoy-movoyu-ukrajinsku.html> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 09.)
- Owolade, Tomiwa: *Solzhenitsyn, Putin and the historical myth-making that drives Russian imperialism*. Engelsberg Ideas, 2022. 03. 18. <https://engelsbergideas.com/notebook/solzhenitsyn-putin-and-the-historical-myth-making-that-drives-russian-imperialism/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 06.)
- Package of measures for the Implementation of the Minsk agreements. Organization for Security and Co-operation in Europe. <https://peacemaker.un.org/sites/default/files/document/files/2024/05/ua150212minskagreementen.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 11. 29.)
- Parliamentary democracy. Britannica. <https://www.britannica.com/place/Ukraine/Parliamentary-democracy#ref404678> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 09.)
- People of Ukraine. Britannica. <https://www.britannica.com/place/Ukraine/Resources-and-power> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 09.)
- Perrigo, Billy: *How Putin's Denial of Ukraine's Statehood Rewrites History*. Time Magazine, 2022. 02. 22. <https://time.com/6150046/ukraine-statehood-russia-history-putin/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 07.)

- Pifer, Steven: *Poroshenko Signs EU–Ukraine Association Agreement*. Brookings, 2014. 06. 27. <https://www.brookings.edu/articles/poroshenko-signs-eu-ukraine-association-agreement/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Pirani, Simon et al.: *The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment*. Oxford Institute of Energy Studies, 2009. 02. <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG27-TheRussoUkrainianGasDisputeofJanuary2009AComprehensiveAssessment-JonathanSternSimonPiraniKatjaYafimava-2009.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 14.)
- Polityuk, Pavel: *Ukraine passes language law, irritating president-elect and Russia*. Reuters, 2019. 04. 25. <https://www.reuters.com/article/world/ukraine-passes-language-law-irritating-president-elect-and-russia-idUSKCN1S110Y/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 09.)
- Polityuk, Pavel – Zinets, Natalia: *Pledging reforms by 2020, Ukraine seeks route into NATO*. Reuters, 2017. 07. 10. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-nato-idUSKBN19V12V/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 10.)
- Powirska, Lidia: *Through the Ashes of the Minsk Agreements*. Harvard University, 2022. 05. 18. <https://epicenter.wcfia.harvard.edu/blog/through-ashes-minsk-agreements> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Putin To Visit Ukraine On Eve Of Election. Radio Free Europe Radio Liberty, 2004. 10. 21. <https://www.rferl.org/a/1055449.html> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 14.)
- Pyvovarov, Serhii – Spirin, Yevhen: *101 years ago, the Bolsheviks from Moscow launched a policy of “Ukrainization” to strengthen their power in Ukraine*. babel.ua, 2024. 04. 26. <https://babel.ua/en/texts/58047-101-years-ago-the-bolsheviks-from-moscow-launched-a-policy-of-ukrainization-to-strengthen-their-power-in-ukraine-and-when-it-began-to-threaten-the-regime-its-supporters-were-sent-to-camps-and-shot> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Raczkiewicz, Mark: *Last Pro-Russian TV Channel Taken Off Air, Sanctioned for 5 Years*. Kyiv Post, 2022. 02. 12. <https://www.kyivpost.com/post/8250> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Russia’s War on Ukraine. International Energy Agency. <https://www.iea.org/topics/russias-war-on-ukraine> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Shvangiradze, Tsira: *Gorbachev’s Moscow Spring & the Fall of Communism in Eastern Europe*. The Collector, 2022. 03. 12. <https://www.thecollector.com/gorbachev-moscow-spring-fall-of-communism-eastern-europe/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 05.)
- Shvangiradze, Tsira: *Forming a Modern Ukrainian State: Rukh, the People’s Movement of Ukraine*. The Collector, 2023. 05. 05. <https://www.thecollector.com/rukh-peoples-movement-of-ukraine/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 04.)
- Siruk, Olena: *A guide to the history of oppression of the Ukrainian language*. chytomo.com, 2023. 07. 03. <https://chytomo.com/en/a-guide-to-the-history-of-oppression-of-the-ukrainian-language/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Skey, Michael: *National Belonging and Everyday Life*. Palgrave Macmillan, London, 2011.
- Solzhenitsyn, Aleksandr: *Rebuilding Russia*. Harvill, 1991.
- Standish, Reid: *Putin’s Eurasian Dream Is Over Before It Began*. Foreign Policy, 2015. 01. 06. <https://foreignpolicy.com/2015/01/06/putins-eurasian-dream-is-over-before-it-began/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Statisztika az ukrán nyelvet használókról 2001-ig. http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/graphic (Letöltés időpontja: 2024. 01. 07.)
- The crisis in Crimea and eastern Ukraine. Britannica. <https://www.britannica.com/place/Ukraine/The-crisis-in-Crimea-and-eastern-Ukraine> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)

- The Minsk Conundrum: Western Policy and Russia's War in Eastern Ukraine. Chatham House, 2020. 12. 17. <https://www.chathamhouse.org/2020/05/minsk-conundrum-western-policy-and-russias-war-eastern-ukraine-0/minsk-2-agreement> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Top U.S. official visits protesters in Kiev as Obama admin. ups pressure on Ukraine president Yanukovich. CBS News, 2013. 12. 11. <https://www.cbsnews.com/news/us-victoria-nuland-wades-into-ukraine-turmoil-over-yanukovich/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Ukraine crisis of 2013–14. Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Ukraine-crisis> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Ukraine war: Chernihiv resident speak to Sky News from bomb shelter: 'Enjoy peace, it's so vulnerable'. Sky News, 2022. 03. 07. <https://news.sky.com/video/ukraine-war-chernihiv-resident-speak-to-sky-news-from-bomb-shelter-enjoy-peace-its-so-vulnerable-12560084> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Ukrajnában tízezrek vonultak az utcákra. BBC News, 2004. 11. 22. https://www.bbc.co.uk/hungarian/news/story/2004/11/041122_ukrainepolls.shtml (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Ukrajnai helyzet. Európai Parlament, Állásfoglalások, 20. pont. 2010. 02. 25. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:348E:0001:0005:HU:PDF> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Vanderklippe, Nathan: *Chernihiv residents never gave in amid death, destruction and Russian atrocities*. The Globe and Mail, 2022. 04. 07. <https://www.theglobeandmail.com/world/article-chernihiv-residents-never-gave-in-amid-death-destruction-and-russian/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Walker, Nigel: *Conflict in Ukraine: A timeline (2014 – eve of 2022 invasion)*. House of Common Library, 2023. 08. 22. <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9476/CBP-9476.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Yaffa, Joshua: *Inside Kyiv's Metro, a Citywide Bomb Shelter*. The New Yorker, 2022. 03. 03. <https://www.newyorker.com/magazine/2022/03/14/inside-kyivs-metro-a-citywide-bomb-shelter> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Yanukovych, Viktor: *Ukraine's Future Is With the European Union*. The Wall Street Journal, 2011. 08. 25. <https://www.wsj.com/articles/SB10001424053111903461304576524672209158138> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 14.)
- Young, Thomas: *10 maps that explain Ukraine's struggle for independence*. Brookings, 2015. 05. 21. <https://www.brookings.edu/articles/10-maps-that-explain-ukraines-struggle-for-independence/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Yushchenko Grants Hero Status To Controversial Ukrainian Nationalist. Radio Free Europe Radio Liberty, 2010. 01. 22. https://www.rferl.org/a/Yushchenko_Grants_Hero_Status_To_Controversial_Ukrainian_Nationalist/1937123.html (Letöltés időpontja: 2024. 01. 16.)
- Zubok, Vladislav: *Collapse, The Fall of the Soviet Union*. Yale University Press, 2022. 02. 25. <https://issuu.com/yalebooks/docs/collapse-samplechapter> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 05.)

Gulyás Géza ezredes:

GONDOLATOK A TÜZÉRFELDERÍTÉS RŐL ÉS ANNAK JÖVŐJÉRŐL

DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.12

ÖSSZEFOGLALÓ: A tüzérség fejlődése legalább 700 éves múltra nyúlik vissza, és a szakma napjainkban is folyamatosan változik. A szakma eddigi történelme során a legnagyobb változás az 1800-as évek második harmadában következett be, amikor is megjelentek a huzagolt csövű, zárral ellátott lövegek. Ezeknek a fejlesztéseknek az eredményeként megnőtt a lövegek lőtávolsága és pontossága is, valamint megszületett a tüzérfelderítés. Több mint 150 évvel később a jelenkor tüzérei is komoly kihívás előtt állnak. Ma nem az egyre fejlettebb lövegek, illetve azok használata okoz fejtörést és kényszeríti a szakma vezetőit új eljárások kidolgozására. Nem, ma valami más történik... Oly korban élünk ugyanis – és valószínűleg pont e kor döntő szakaszában –, amikor olyan dolog történik és fog történni a közeljövőben az emberrel, amelyre létezésünk több millió éve alatt még nem volt példa. Egy olyan mesterséges rendszer létrehozását kezdtük meg – és talán nem is mi fogjuk befejezni –, amely lehet, hogy magát az embert teszi „elavulttá”. Ez az úgynevezett mesterséges intelligencia. Ez pedig óhatatlanul magával fogja hozni a teljes hadviselésünk megváltozását, így a tüzérség tevékenységét és ezen belül a tüzérfelderítését is.

KULCSSZAVAK: tüzérfelderítés, tűzvezetés, mesterséges intelligencia, tábori tüzérség, löveg

A SZERZŐRŐL:

Dr. Gulyás Géza ezredes (PhD), egyetemi adjunktus (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztviselői Kar, Művelési Támogató Tanszék) (ORCID: 0009-0009-4633-3234; MTMT: 10049986)

BEVEZETŐ

Nagyjából az 1850-es évekig a tüzérség lövegei sima csövűek voltak. Addig – elsősorban a nem megfelelő tömítés miatt – az eszközök meglehetősen gazdaságtalanul használták ki a lövés pillanatában fellépő nyomást, így kevés kivételtől eltekintve mindössze néhány száz méteres¹ lőtávolsággal rendelkeztek.

Természetesen a harcoló felek a hadviselésnek ebben az időszakában is megfelelően kidolgozott elvek mentén harcoltak, a különböző fegyvernemek tevékenységében összhang volt a csatamezőn. Így volt ez mindaddig, amíg a gyalogság nyílpuskákkal és kezdetleges löfegyverekkel volt felszerelve, hiszen ezeknek a képességei – bár nyilván nem voltak teljesen azonosak –, annyira közelítették egymást, hogy koronként egységes rendszerbe lehetett illeszteni őket. Igen ám, de az 1800-as években történt valami. Egy szinte jelentéktelennek tűnő apróság,² amely aztán megváltoztatta az egész világ hadviselését.

¹ Vagy lépéssel, ahogyan abban az időben mérték.

² Méreteit tekintve, szó szerint.

Kezdték megjelenni az ólomgolyókkal és üreges Minié-lövedékekkel³ tüzelő, huzagolt csövű muskéták. Ezek akár 500-600 méteres távolságból is hatásosak voltak. Így az a különös helyzet állt elő, hogy a muskétával felszerelt gyalogság hasonló távolságból vagy messzebről volt képes megnyitni a tüzet, mint a tüzérség.

Ezt a helyzetet nyilván valamilyen módon kezelni kellett. Elsőként – 1858-ban – Nagy-Britannia reagált a helyzetre, és egy erre a célra létrehozott bizottság – három pályázó tervei közül – Armstrong konstrukcióját választotta, és hatfajta löveg rendszeresítésére látott lehetőséget.

Ezek a lövegek már rendelkeztek lövegzárral, a csövek huzagoltak voltak, és a cső belső átmérője a csőszáj felé haladva egyre kisebb lett, ezzel is növelve a lövés pontosságát. Rendelkeztek emellett az ágyútalpra szerelt mechanikus oldalirányzó szerkezettel is, valamint a gránátokon is megjelent a puhafém vezetőgyűrű, amely a pontosság mellett képes volt megoldani az ágyúkészítés egyik évszázados problémáját, a tömítést. Így lövéskor nagyszámban kevesebb gáz szökött el, aminek következtében feleannyi lőpor alkalmazása is elegendőnek bizonyult egy-egy lövés leadásakor. Ezeknek az újításoknak köszönhetően pedig – a lőtávolság növekedése mellett – az eszközök pontossága tizenkétszeresére⁴ nőtt!

Ki előbb, ki később, de a nagyhatalmak mindegyike felismerte és megértette a változtatás szükségességét. Természetesen – más új konstrukciókhoz hasonlóan – ezeknél az új lövegeknél is jelentkeztek problémák, hiszen ekkor még a hátultöltő, huzagolt csövű lövegek konstrukciója közel sem volt tökéletes. Számtalan baleset történt, nemritkán halálos kimenetelűek. A kezdeti „tökéletlenség” azonban eltörpült a lőtávolság, a tűzütem és a pontosság tekintetében megszerezhető óriási nyereség mellett. Így a forradalmian új konstrukció – később köszönhetően a porosz tüzérség kétségtelen szakmai fölényének és példájának – mintegy 30 év alatt a világ hadseregeinek zöméből ki is szorította a sima csövű előltöltő lövegeket.

Mindaddig, amíg a tábori tüzérség – a lőtávolság okán – csak közvetlen irányzású tűz vezetésére volt képes, nem igazán lett volna értelme tüzerfelderítésről beszélni, hiszen a tüzelőállásból látszódtak a pusztítandó célok, illetve – megfordítván a gondolatot – csak arra tudtak tüzet vezetni, amit láttak is a tüzelőállásból. Ebből következően egy üteg minden embere a tüzelőállás területén tartózkodott, a tűz vezetéséhez és a lövegek irányzásához mindössze a parancsnokok szemére (esetleg kézi látcsöveire), tapasztalatukra és ítélőképességükre, illetve a lövegek egyszerű „irányzékaira” volt szükség. A lőtávolság növekedésével azonban ez a helyzet is megváltozott, először valószínűleg az amerikai polgárháborúban.

A TÜZÉRFELDERÍTÉS MEGJELENÉSE

Az amerikai polgárháborút az előltöltő lövegek alkalmazása csúcspontjának is nevezhetjük. Erre az időre sikerült a nagyhatalmaknak a löveggyártással kapcsolatos technológiáikat és az alkalmazott harcászati elveket olyan szintre fejleszteni, ahonnan – a korábban megszokott úton – már nem tudtak továbblépni, és a gyalogság fegyvereinél korábban már tárgyalt fejlesztéseket követni. A tábori tüzérség akkor használatos lövegei – európai társaikhoz hasonlóan, zömében – 900–1500 méter lőtávolságokon voltak alkalmazhatók, akár a tüzérségi párbajokat, akár az élőerő pusztítását vizsgáljuk, és tulajdonképpen csak közvetlen irányzással voltak képesek pusztítani a céljaikat.

³ A Minié-lövedék egyfajta üreges alapú golyó, amelyet 1846-ban Claude-Étienne Minié, a francia Minié-féle puska feltalálója tervezett.

⁴ Halberstadt 2003, 22.

Ám 1861-ben a West Point-i öntőműhelyben Robert Parker Parrot kapitány feltalált egy, a lövegkészítés során alkalmazandó teljesen új eljárást. Az így gyártott ágyúk kedvelt eszközökké váltak, mivel az erősebb csőfarnak köszönhetően megfelelő pontosság mellett már a gyalogság számára készült kisebb űrméretű lövegek is képesek voltak akár 4000 méterre is kilőni 8,4 kilogrammos lövedékeiket.⁵

Az említett öntőműhelyben készült az azóta méltán világhírűvé vált 203 mm-es Swamp Angel (Mocsári Angyal) nevű löveg is, amely valószínűleg történelmet írt. 1863. augusztus 22-én 01.30-kor Charles Sellmer hadnagy a löveg 79 kg-os lövedékeivel lőni kezdte a tüzelőállástól 7900 yard⁶ távolságban elhelyezkedő Charlestown városát. Eddig még nincs semmi új a történetben, ám a település a löveg tüzelőállásából nem látszott, így az ütegparancsnok – valószínűleg a világon először – tájolóval irányozta meg a városban lévő St. Michael-templom tornyát, és ennek segítségével vezette a löveg tüzet.⁷ A hajnal előtt kilőtt tizenhat gyújtólövedéket nappal még húsz társa követte, amíg a 36. lövés után – a cső megrepedése miatt – a löveg beszüntette a tüzet. Ekkor megszületett a megosztott irányzású tűzvezetés és ezzel együtt valószínűleg a tüzerfelderítés is!

A TÜZÉRFELDERÍTÉS KEZDETEI

A hazugolt cső, a csőfar és a lövegzár megjelenésével komolyan nőtt a lőtávolság, és így már lehetőségük nyílt a tüzereknek arra, hogy olyan célokra is vezessenek tüzet, melyeket nem láttak a tüzelőállásból. Ez természetesen nem volt egyszerű, hiszen az elmúlt évszázadokban ennek egyáltalán nem volt hagyománya, nem voltak eljárások, sem a feladat végrehajtását segítő műszerek, berendezések. A szerb és a bolgár tüzerek az első világháború elején például – a kis számban rendelkezésre álló és általában mellőzött távmérőik miatt – igen nagy gondot fordítottak a terep felderítésére. A terep előzetes tanulmányozása során egyes vonatkozási pontoknak a távolságát nagyon pontosan meghatározták, ami később nagyban segítette a célok pontos felderítését és a belövést. Az oroszok pedig eleve úgy gondolták, hogy nincs is szükség a távmérőkre, hiszen maga a löveg a legjobb távolságmérő eszköz.⁸ Azt azonban gyorsan felismerték a különböző haderők vezetői, hogy a tüzéség eredményes tevékenysége hamarosan a tüzerfelderítés és a tűzvezetés sikerén fog múlni.

A kezdetek során még nem beszélhettünk tüzerfelderítő rendszerről, a tüzerfigyelőpontok egységes rendszeréről pedig végképp nem. Valójában inkább az egyes figyelőpontok önálló célfelderítéséről és sok esetben az ütegek tulajdonképpen önálló tűzvezetéséről volt szó.

Egy ütegeknek, ha – a mai korról összehasonlítva – szűkösen is, de megvoltak az eszközei és személyei, tehát a lehetősége a felderítésre, ám ez idő tájt például még egy tüzerosztály parancsnoka sem rendelkezett felderítőeszközökkel, így látnivaló, hogy igazából nem volt sem személyi, sem technikai lehetősége arra, hogy a tüzerfelderítés a tűzharc menetére – annak megkezdése után – igazi befolyással lehessen. Törzse elsősorban a napi élet irányítását volt hivatott végezni.⁹

⁵ Ez lehet, hogy a mai olvasó számára nem tűnik nagy lőtávolságnak, de a 900–1000 lépéssel összehasonlítva több mint kétszeres lőtávolságról beszélünk. Ez egy csataterén óriási, szinte semmivel nem ellensúlyozható előnyt adhatott a vezénylő parancsnokok kezébe.

⁶ Mintegy 7200 méter.

⁷ Wise 1944, 169.

⁸ Magyar Katonai Közlöny 1914, 49–50.

⁹ Solth 1942, 85.

A tűzérfelderítés elméletének kidolgozása során viszonylag gyorsan kialakultak az első eljárások, melyek mindegyike matematikai számításokra, geodéziai eljárásokra, zömében metszésekre épült.¹⁰

Miért? Nos, abban az időben¹¹ – mint már írtam –, még nem tudtak megbízhatóan távolságot mérni. A hajóágyúknál használt, majd később a légvédelmi tűzérségnél is megjelenő úgynevezett képegyeztetős távmérők – óriási méreteiknél és súlyuknál fogva – a táborig tűzérzés számára nem voltak alkalmasak. Maradtak hát a metszések.

Ehhez kezdetben a geodéták által használt teodolitokat használták, majd az ezekből kifejlesztett tűzerműszereket.¹² Ezzel megjelent az optikai felderítés, amelyet a magyar tűzérségnél „tűzér mérésnek” hívtak. Ekkor minden ütegnél az ütegpáncsnok mellett volt egy felderítőraj és egy híradóraj, ezek alkották a figyelőpont állományát. A M. Kir. Honvédségben egészen 1917-ig csak ezekből a figyelőpontokból állt a tűzérzés szakfelderítő rendszere.¹³ Ezek munkájának azonban nagyon komoly és jól kidolgozott szakmai alapja volt, így egy ideig – ha egyre nehezebben is, de – megfeleltek az igényeknek.

1917-re¹⁴ már nem lehetett tovább halogatni tűzermérő-részlegek, majd -szakaszok és -századok¹⁵ rendszeresítését a tűzérdandárok állományában. Ezek az alegységek úgynevezett hangmérő¹⁶ és távmérő¹⁷ rajokból, majd később szakaszokból álltak.¹⁸ A jól kiépített tűzérfelderítő rendszer szó szerint a győzelem kulcsa volt. Tevékenységük sikerét bizonyítja, hogy nem egyszer előfordult, ha egy hadosztály és annak tűzérdandára váltásra került, a tűzermérő-századát helyben hagyták, és inkább a váltó hadosztálytól kapott egy másikat, de a működő rendszert szünet nélkül működtették...

Ez a rendszer – kiegészülve a légi felderítéssel, vagy korabeli megfogalmazással élve a tűzérrepüléssel – működött több évtizeden keresztül, míg meg nem jelentek a technikai felderítő eszközök.¹⁹

A TŰZÉRFELDERÍTŐ ERŐK ALKALMAZÁSÁNAK ELVEI

Kezdetben tehát zömében tűzérfigyelőpontok álltak rendelkezésre ahhoz, hogy egy jól működő tűzérfelderítő rendszert kiépítsenek és működtessenek a kor tűzérpáncsnokai. Igen ám, de hogyan alkalmazták, illetve alkalmazzuk őket? Az első pillanattól kezdve két fő irányzat volt, és ez tulajdonképpen azóta sem változott.

A kérdés lényege az volt, és ma is az, hogy a tűzérfelderítő rendszer elsősorban a táborig tűzérzés tűzvezetéséhez szolgáltatson pontos és gyors információt, általában a szemben

¹⁰ Nagyon érdekesek voltak a kezdeti próbálkozások, cikkeimben jó néhány – ma már talán megmosolyogtató – elképzelést megemlítek.

¹¹ Bár azt lehet mondani, hogy ez az időszak igazából egészen az első lézertáv mérők megjelenéséig tartott.

¹² Például a mai napig használt szögtávcsöveket.

¹³ Érdekeség, hogy egy darabig az osztálypáncsnok sem rendelkezett felderítővel, tehát tényleg kizárólag az ütegpáncsnokok felderítőrajainak a képességeiből állt össze a tűzérzésünk felderítőrendszere.

¹⁴ A hadviselő felek legtöbbször már korábban létrehozta a tűzér-mérőszázadait.

¹⁵ Abban az időben ezeket századoknak és nem ütegeknek hívták.

¹⁶ Ma: hangfelderítő.

¹⁷ Ma: optikai felderítő.

¹⁸ Erről részletesen írok a tűzérfelderítés kezdeteiről szóló munkáimban, és nincs is arról tudomásom, hogy a hadtörténetesek közül valaki ilyen mélységben foglalkozott volna e témával.

¹⁹ Úgy mint: mozgócél-felderítő lokátorok, tűzeszköz-felderítő lokátorok, hangfelderítő komplexumok, drónok stb.

álló fél tüzéségével vívandó tüzéségi párbajhoz,²⁰ vagy a fő hangsúlyt a harci erőkkel való közös munkára és az ő támogatásukra helyezze.

Az egyik elképzelés támogatói azt vallották és vallják, hogy az optikai figyelőpontoknak²¹ a manővererők harcrendjében lehetőleg a parancsnokhoz közel kell elhelyezkedniük, és a lehetőségekhez mérten minél előrébb.²² Ennek az eljárásnak az előnye, hogy így érvényesülhet leggyorsabban a harcoló erők parancsnokainak²³ a tüzigénye. Hátránya azonban, hogy így a tüzerek a felderítés szempontjából nem a legjobb helyről végzik a szakfelderítési feladatokat. Ebben a rendszerben²⁴ komoly szerep hárul a technikai felderítőeszközökre.

A másik elképzelés szerint az optikai figyelőpontok a tüzerüteg állományába tartoznak, és a harcmező közel teljes szélességét – „be nem látható területektől” mentesen – megpróbálják lefedni. Ekkor kevesebb figyelmet fordítanak a harcoló csapatok gyors tüztámogatására, viszont egy sokkal pontosabb képet kapnak a katonai szervezet előtti teljes területről a láthatóság mélységéig. Erre az elképzelésre jó példa az orosz tüzéség.

A technikai felderítőeszközök alkalmazását tekintve viszont nincs komoly különbség a két elképzelésben, bár mára már a kategóriák sem feltétlenül különülnek el egymástól ilyen egyértelműen, hiszen egy optikai figyelőponton már sok esetben megtalálható – kis háromlábú állványra szerelt – mozgócél-felderítő lokátor vagy egy harcászati lappal ellátott drónkezelő.

Melyik a jó elképzelés? Melyik elképzelés váltotta be jobban a hozzáfűzött reményeket? Nincs győztes, nincs egyetlen igaz út, és talán a számítástechnika segítségével irányított integrált felderítőrendszer fel is oldhatja ezt a nézetkülönbséget, hiszen így a tüzelőállások talán – több évtized után – a tüzéség számára megfelelő felderítési adatokat máshonnan is megkaphatják.

Ennek ellenére úgy vélem, hogy a tüzerfelderítésnek – mint alrendszer – a későbbiekben sem kisebb a szerepe, mivel nem gondolnám, hogy attól rendszer (integrált rendszer) valami, hogy egy kézben van. Nem. Attól lesz valami integrált, hogy egységes szándék szerint egy személy vagy szervezet irányítja a különböző alrendszereket úgy, hogy ezek tevékenysége egymással összhangban van.

Miért? Mert a felderítés nagy egészében minden alrendszer képessége, eszközei és tevékenysége más. Gondoljunk csak bele, hogy mennyire más adatokat fog szolgáltatni a tüzerfelderítés, a műszaki felderítés vagy az egészségügyi felderítés. Egyik sem fontosabb, mint a másik, egyik sem jobb vagy rosszabb, mint a másik. Az általuk szolgáltatott információt pedig megfelelőképpen kell kezelni, különben nagy zűrzavar lesz, és a sok adat végül csak egy óriási adathalmaz marad. A döntéshozó számára pedig ez tulajdonképpen értéktelen.

Az integrációt vagy annak sikerességét pedig – úgy hiszem –, nem a centralizáció fogja elhozni. A felderítés folyamatában gondolkodó emberek tömege végzi magát a felderítőtevékenységet, aztán elemez, értékkel, és még számtalan fontos tevékenységet végez, majd sokszor – egy törzsön belül – komoly vitákat folytat. A centralizáció azonban általában magával hozza a merevséget, a nehezebb vezetést és – ami nekünk, tüzereknek nagyon fontos –, a lassabb reagálást is. Ez pedig a mi szakmánkban mindenképpen kerülendő!

²⁰ Ma úgy mondanánk, hogy ellentűz lövéséhez.

²¹ Nevezük őket a múltban vagy ma akárhogyan is (század tüztámogató részleg, felderítőraj, tüzer összekötő részleg, tüzer összekötő járőr stb.).

²² Az első és a második világháborúban ezeket hívták „tüzer összekötő járőröknek”.

²³ Század- vagy akár szakaszparancsnoki szintről beszélünk.

²⁴ Erre az elképzelésre példa az Amerikai Egyesült Államok tábori tüzéségének felderítése.

Az integrációt inkább a közös elvek mentén történő gondolkodással lehet elérni, amihez az oktatás lehet megfelelő alap, illetve egy, az egész rendszerre (annak minden alrendszerére!) kiterjedő számítógépes szoftver segítségével, amely az összes szakfelderítő alrendszer igényeit és sajátosságait figyelembe veszi.

A TÜZÉRFELDERÍTÉS JELENE

Egy kis haderő tüzésége – bármilyen modern eszközökkel is szereljük fel azt –, valószínűleg hátrányban lesz a szemben álló félle szemben. Ez tény, de a kis haderő kevés tüzeszközének kellene a tüztámogatás egészéből a táboritüzér-támogatást biztosítania a manővererők részére, illetve ellentűzek segítségével pusztítani a szemben álló fél tüztámogató elemeit. Ez csak úgy érhető el, ha – a nagyobb lőtávolság és pusztítóképeség²⁵ mellett – a tüzérfelderítő képesség is meghaladja az ellenségét.

Ehhez pedig egy jól felépített, elveit és tevékenységének rendjét tekintve jól átgondolt rendszert kell megalkotni, ha pedig már létezik a rendszer, akkor ilyenné kell tenni. Első lépésben meg kell határozni azt, hogy mire is legyen képes a tüzéség, és vélhetőleg hány és milyen cél, milyen távolságon fog jelentkezni a tábori tüzéségünk előtt, és hogy azokat mivel és milyen módon kívánjuk pusztítani.²⁶ A tüzérfelderítő rendszernek az egyik feladata az, hogy a tábori tüzéségnek ezt a tevékenységét kiszolgálja.²⁷ Nézzünk hát röviden egy – kis haderőkre alkalmazható – változatot, egyfajta elképzelést.²⁸

Egy kis haderőnek meg kell próbálnia kihasználni az alkalmazási elveknél bemutatott két fő irányzat előnyeit. A tüzérfelderítő rendszert alulról felfelé érdemes kiépíteni úgy, hogy a szakma sajátosságai mellett figyelembe vesszük a harci erők tevékenységeinek sajátosságait is. Elméletileg a rendszernek megfelelő számban és minőségben tartalmaznia kellene:

- optikai figyelőpontokat;
- mozgócél-felderítő lokátorokat;
- tüzeszköz-felderítő lokátorokat;
- hangfelderítő komplexumokat;
- drónokat.

Felmerülhet persze a jogos kérdés: vajon miből mennyit és melyiket egy adott szinten. Erről fog szólni a következő gondolat, rövid magyarázatokkal indokolva egy-egy megállapítást.

Zászlóaljszint

A táboritüzér-támogatás első szintje a zászlóalj. Alapvetően majdnem minden harcoló zászlóalj rendelkezik egy-egy aknavető vagy tüzérüteggel,²⁹ amelynek feladata a tüztámogatás

²⁵ Például nagyobb, pusztító erejű és változatosabb gránáttípusok.

²⁶ Erre adok egyfajta elméleti példát a doktori értekezésemben: Gulyás 2011.

²⁷ A másik feladat természetesen az információ biztosítása a parancsnok előrelátásához, döntéseihez.

²⁸ Távrolról sem gondolom, hogy ez az egyetlen igaz út, de hangsúlyozom, a korábban említett vizsgálatokat például egy jó megtervezett hadijátékon el kell végezni! A koncepciófejlesztés egy komoly tudomány, nem szabad könnyedén venni.

²⁹ Mint ahogyan az a második világháborút követően évtizedekig alapvető volt nálunk is.

nagy részének a biztosítása az „A” zónában.³⁰ Ez a zászlóalj felelőssége és egyben az optikai tűzérfelderítés legfontosabb színtere.

A századok állományába érdemes szervezni egy-egy tűztámogató részleget, amely – az eredeti feladatai mellett – felderítőműszereivel, kézi távcsöveivel képes a tűzérfelderítésre is (tehát egy párfős optikai figyelőpont századszinten), hiszen ők viszonylag közel vannak a peremvonalhoz, rendszerint a századparancsnok közelében. Ezzel a megoldással a történelmi résznél már tárgyalt tűzér összekötő járőrök szerepköre betöltésre kerülhet. Az aknavető vagy tűzérüteg pedig rendelkezzen legalább egy figyelőponttal,³¹ esetleg egy – hadnagy vezette – úgynevezett parancsnoki vagy tűzérfelderítő szakasszal.³² Ennek feladata viszont a századoknál lévő figyelőpontok mellett nagyobb mélységben – öt kilométerig – felderítést folytatni, elsősorban az üteg tűzvezetéséhez.

Optikai műszerei és szállítóeszközei hasonlóak, mint a századoknál, érdemes azonban a felderítőképességet kiegészíteni mozgócél-felderítő lokátorral, tűzeszköz-felderítő lokátorral, illetve drónnal. Első olvasásra ez a mondat nagyon vadul hangzik, de ez már nem sci-fi. A mozgócél-felderítő lokátoroknak ugyanúgy „optikai” rálátás szükséges a célterületre, mint egy felderítőműszernek, de más módon végzi feladatát, olyan körülmények között is, amikor egy optikai műszer nem képes erre.³³ A tűzeszköz-felderítő lokátorok rendszerint nagyok, nehezek és a szemben álló fél tűzértségének a felderítésére szolgáltak – eddig. Az elmúlt években azonban a nyugati haderőkben is és az oroszoknál is megjelentek a kisméretű és kis felderítési távolsággal rendelkező lokátorok, kifejezetten a szemben álló erők aknavetőinek a felderítésére. A néhány kilométeres hatótávolsággal rendelkező drónok pedig tulajdonképpen optikai felderítőműszerek, csak a tűzerek ezeket a levegőből és nem a földről használják.

Zászlóaljszinten a fő hangsúly az optikai felderítésen van. Tehát a műszerek és a drónok élveznek elsőbbséget, az esetleg meglévő lokátorok kiegészítik a képességeket. A figyelőpontok szállítására szolgáló járműveknek minden szinten, minden alegységnél érdemes ugyanolyannak lenni, erről a dandárszintnél fogok írni.

Dandár- és ezredszint

Ezen a szinten az alakulatnak legalább egy tűzérosztály támogatására van szüksége.³⁴ A tűzérosztály szervezetében érdemes kialakítani a tűzérfelderítő üteget, amelyik magában foglal optikai figyelőpontokat, mozgócél-felderítő lokátorokat, tűzeszköz-felderítő lokátorokat, hangfelderítő komplexumokat és drónokat. Érdemes a különböző felderítési ágak eszközeit külön-külön szakaszokba szervezni, amelyek esetében a négyes szervezési elvet³⁵ kell szem előtt tartani.

³⁰ 0–5 km között.

³¹ Ez a legfontosabb elem.

³² Megszüntetésükkor az egyik legfontosabb indok a régi szovjet mintájú tűzvezetés és tűzérfelderítés volt. Ez azonban egyszerűen nem igaz! Ezek a szervezetek a tűzérfelderítés megjelenésétől jelen voltak a magyar tűzértségben, mint azt levéltári kutatásokkal is bizonyítottam. Egyszerűen csak vissza kell állítani őket.

³³ Például füst, köd, éjszaka vagy egyéb rossz látási viszonyok között.

³⁴ Bár – mint látjuk –, az oroszoknál egy dandár 3+1 osztállyal rendelkezik, és a donbaszi harcoknál még ennek ellenére is újra tűzércsoportokban gondolkodtak (80–90 löveg/manőverdandár).

³⁵ Ennek tűzérszakmai és logisztikai okai vannak.

Ezen a szinten is mozgócél-felderítő, tűzeszköz-felderítő lokátorokra és drónokra van szükség, természetesen – a „B1” zóna³⁶ és a felderítendő célok nagyobb mélysége miatt – komolyabb felderítőképességgel.

A dandár tűzérosztályánál már meg kell, hogy jelenjen a hangfelderítő képesség is. A hangfelderítő komplexumok szerepe ugyanaz, mint a tűzeszköz-felderítő lokátoroké. Felderítőképességük némileg kisebb, mint a lokátoroké, kicsit pontatlanabbak is, de passzív eszközök lévén tulajdonképpen felderíthetetlenek.³⁷ Egy jól működő tűzérfelderítő rendszerben ezeket a képességeket a szemben álló fél lehetőségeinek függvényében – egymást kiegészítve – érdemes alkalmazni. Meg kell vizsgálni a szemben álló fél tűzérfelderítő és pusztítóképességét is. Számtalan helyzet képzelhető el a saját eszközeink alkalmazását illetően.³⁸

Az osztály felderítőütegébe mindenképpen rendszeresíteni kell olyan drónszakaszt is, amely az osztály számára végez felderítést. Tudom, hogy minden haderőben folyamatos a vita arról, hogy a drónokat egy kézben – például a felderítőknél – kell-e alkalmazni, vagy szétszórta a különböző harcoló és harci támogató alegységeknél. A harci tapasztalatok azonban azt bizonyítják, hogy az eredményes tűztámogatás szempontjából az célszerű, ha – szervezésüket tekintve – a felderítőeszközök minél „közelebb” vannak a pusztítóeszközökhöz.³⁹

A felderítőüteg optikai felderítőszakaszának kialakításakor arra kell ügyelni, hogy a figyelpontok (felderítőrajok) képesek legyenek a szállítóeszközből is és kitelepülve is dolgozni.

Dandárnál magasabb szint

A zászlóalj- és dandárszintnél már tárgyalt elvek szerint kell itt is megalkotni a rendszert, és annak összhangban kell lennie a tűzérlegység vagy -egység feladataival. Tehát ha egy olyan tűzérdandárt vagy tűzerezredet szervezünk, amelynek képességei nagyjából megegyeznek a lövészdandárok tűzérosztályaiéval, akkor a felderítőrendszerének is ugyanolyannak kell lennie. Ám ha egy olyan alakulatot építünk, amelynek tűzeszközeit általában mondjuk 300 kilométerre szeretnénk alkalmazni, akkor nincs szükség⁴⁰ sem optikai figyelőpontra, sem mozgócél-felderítő vagy tűzeszköz-felderítő lokátorra, hangfelderítő komplexumra, viszont nagy számban kellenek drónok, több száz kilométeres alkalmazási távolsággal.

³⁶ 5–20 km.

³⁷ A fülelőállomások alig nagyobbak, mint egy méretesebb levesestányér, ráadásul leásva a föld szintje alá. Szó szerint rá kell lépni ahhoz, hogy felfedje az ember.

³⁸ Csak két példa (természetesen a helyzet a valóságban soha nem ilyen vegytiszta): 1. Ha az ellenségnek erősebb a tűzérsege, de jóval gyengébb a tűzérfelderítő képessége, akkor bátran lehet használni akár mind a két képességet is egy időben, és gyorsan pusztítani a tűzfeladatokat végrehajtó tűzalegységeket (erre van egy csodálatos történelmi példa a doni harcokból, melyet egy magyar tűzermérő-század hajtott végre). 2. Ha az ellenségnek gyengébb a tűzérsege, ám erősebb a tűzérfelderítő képessége, akkor a hangfelderítő komplexumok segítségével kerülnek pusztításra a szemben álló fél tűzeszközei, a drónokat pedig elsősorban a tűzérfelderítő eszközök felderítésére kell használni.

³⁹ Én is ezen a véleményen vagyok. Békében ez a kérdés inkább a hatalomról és az egyéni érdekekről szól, de a harci tapasztalatok, a tények makacs dolgok.

⁴⁰ Hacsak nincs az alakulatnak olyan szerepe (is), hogy a lövészdandárok tűzérosztályainak veszteségét pótolja eszközzel vagy képességgel.

A VÁRHATÓ JÖVŐ

A tűzérfelderítés megjelenésétől – tehát mint már írtam, az 1860-as évektől napjainkig – a rendszer az emberre épült, általában az átlagnál iskolázottabb, hosszú időn keresztül képzett tűzérkatonára.

A felderítés rendszerében azonban ez az átlagnál iskolázottabb és jobban képzett ember⁴¹ sok esetben órákon, akár napokon keresztül passzív megfigyelője a harcmezőn zajló eseményeknek. Ezt az egyébként nagyon fontos feladatot azért végezte, illetve végzi ma is, hogy egy jól kidolgozott folyamat végén a tűzérés eredményesen tudja pusztítani a céljait, illetve a harcoló erők parancsnokai számára felderítési információt biztosítson.

Ez a rendszer vélhetőleg a jövőben sem fog lényegesen változni,⁴² de a mesterséges intelligencia elterjedésével alapjaiban változhat meg a végrehajtás rendje,⁴³ hiszen a tűzérfelderítés összetevőinek többségében⁴⁴ komoly segítséget nyújthat az ember számára, sőt a feladatok egy részét akár át is veheti. Mivel ezek a rendszerek valószínűleg⁴⁵ nem fáradnak, ezért alkalmasabbak például a harcmező egy részének órákon vagy akár napokon keresztül történő megfigyelésére. Tevékenységük közben pedig ahelyett, hogy fáradnának, inkább saját tapasztalataik segítségével tanulnak, tehát nő a hatékonyságuk, pontosságuk, ezáltal pedig – összességében – nő a tűzérfelderítés hatékonysága.

A tűzérfelderítő rendszerek tulajdonképpen kétfajta „érzékelésre” képesek. A leggyakrabban a vizuális információk, akár földi figyelőpontokról, akár drónokról érkeznek. Ekkor a tűzérfelderítő személy valóban látja is azt az információt, amelyet a rendszer elemei – például egy optikai műszer – eljuttatnak számára. A mesterséges intelligenciával támogatott rendszerek – számítógépes látás segítségével – nemcsak felderíteni, hanem értelmezni is képesek azokat, majd szükség esetén döntéseket is képesek hozni. A tűzérfelderítés azonban nem elhanyagolható mennyiségben támaszkodik a technikai felderítés⁴⁶ adataira is, amelyek a vizuális információkkal szemben „csak” számok. Ebben az esetben az ember nem látja magát a képet, csak számok alapján következtet a valóságra.

A mesterséges intelligencia mindkét esetben óriási segítséget nyújthat a felderítési adatokat gyűjtő és elemző tűzérkatonák számára. Egyrészt náluk sokkal nagyobb adatmennyiséggel birkózik meg egy adott idő alatt, másrészt tanulási képességének is köszönhetően sokkal gyorsabban és biztosabban lenne képes felismerni, azonosítani olyan természetes és mesterséges tereptárgyakat, összetett harcrendi elemeket és egyes célokat – akár azok kis részleteinek megtalálása esetén is –, vagy még manővereket is, amelyek a tűzérfelderítés szempontjából fontosak. Az így működő elemző- és értékelőrendszerek nagyobb biztonsággal lennének képesek kiszűrni a megtévesztő célokat és a doktrinális elvekből, illetve eddigi „harc” tapasztalatokból levont következtetések alapján előrejelezni a szemben álló fél jövőbeni tevékenységét is. Úgy vélem, ez lesz a tűzérfelderítés jövője.

⁴¹ A szakmai munka bonyolultsága okán az első és a második világháborúban, a tűzermérő-századokban bizonyos rajparancsnoki beosztásokat tisztek, esetleg zászlósok láttak el.

⁴² Természetesen az idő előrehaladtával folyamatosan fejlődni fognak a különböző eszközök, olyan újítások jelennek meg, amelyek ma még nem használt tűzérfelderítő eszközök megjelenéséhez vezethetnek (pl. az 1B75 Penicillin nevű orosz eszköz, amelynek létezése nem is biztos...)

⁴³ Magáról a mesterséges intelligenciáról és annak jelenlegi „nemlétéről” és erről a gondolatról részletesen beszéltem a 2024. szeptember 23-i előadásomon.

⁴⁴ Az MH-ban érvényben lévő tűzérfelderítő szabályzat szerint: 1. Figyelőpontok felderítése és előkészítése, 2. Terepfelderítés, 3. Ellenség felderítése, 4. Célfelderítés, 5. Tűzvezetés kiszolgálása, 6. Saját csapatokat ért tűz jelentése.

⁴⁵ Ez jelenleg még nem bizonyított.

⁴⁶ Mozcél-felderítő lokátorok, tűzeszköz-felderítő lokátorok, hangfelderítő komplexumok.

ÖSSZEGRZÉS

A tüzérség varázslatos tudományának fejlődése legalább 700 éves múltra nyúlik vissza, és a szakma napjainkban is folyamatosan változik. Ebben a meglehetősen hosszú időszakban kialakultak olyan alapvetések, melyek a több száz év alatt szinte semmit sem változtak, és számos nagyszerű technikai újítás is napvilágot látott, valamint nagyon sok új elmélet született. A szakma eddigi történelme során a legnagyobb változás az 1800-as évek második harmadában következett be, amikor is megjelentek a huzagolt csövű, zárral ellátott lövegek. Ezeknek a fejlesztéseknek az eredményeként – sok más változás mellett – megnőtt a lövegek lőtávolsága és a pontossága is.

Ez a két technikai változás pedig lehetővé tette az olyan célokra történő eredményes tüzelést is, amelyek a tüzelőállástól már nem néhány száz lépésre vannak, és talán nem is látszanak onnan. Így tehát elmondható, hogy a lövegek technikai fejlődésének következményeként megjelent egy teljesen új tudományterület is, a tüzérfelderítés.

Az évek során az ütegek – folyamatosan fejlődő – optikai felderítőképessége mellett egyre nagyobb hangsúlyt kaptak a „repülőfelderítés” és a tüzérütegekhez feltétlenül kötődő más szakfelderítő alegységek is.

A tüzérfelderítés korábban megfogalmazott elveinek nagy része – úgy tűnik – ma is megállja a helyét. A nehézségekből eleink tanultak, és a „nagy” háború végére egy nem hiba nélkül való, de mégis eredményesen működő rendszert alkottak meg és működtettek. Később aztán ez a rendszer került kiegészítésre vagy változtatásra, és azt lehet mondani, hogy ezt használjuk ma is.

A 19. századi teoretikusokhoz és gyakorlati szakemberekhez hasonlóan a jelenkor tüzérei is komoly kihívás előtt állnak. Ma nem a lövészfegyverek korszerűsítése következtében fejlődő lövegek, illetve azok használata okoz fejtörést és kényszeríti a szakma vezetőit új eljárások kidolgozására. Nem, ma valami más történik. Oly korban élünk ugyanis – és valószínűleg pont e kor döntő szakaszában –, amikor olyan dolog történik és fog a közeljövőben történni az emberrel, amelyre létezésünk több millió éve alatt még nem volt példa. Egy olyan mesterséges rendszer, amelynek a létrehozását mi kezdtük meg – és talán nem is mi fogjuk befejezni –, ami lehet, hogy magát az embert teszi elavulttá. Ez a mesterséges intelligencia. Ez pedig óhatatlanul magával fogja hozni a teljes hadviselésünk megváltozását, így a tüzérség tevékenységét és ezen belül a tüzérfelderítését is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Gulyás Géza: *A magyar honvédség táborig tüzér támogatásának tüzérfelderítési elvei, gyakorlati kérdései, jövője*. Doktori (PhD) értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2011. DOI: 10.17625/NKE.2012.007
- Halberstadt, Hans: *Tüzérségi eszközök az ókortól napjainkig*. Hajja & Fiai Könyvkiadó, Debrecen, 2003.
- Magyar Katonai Közlöny Hetedik Évfolyam. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1914, 49–50.
- Vitéz Solth Imre ezredes: *Egy tüzérségi naplója az 1914–18. évi világháborúból*. Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület kiadványa, Budapest, 1942.
- Wise, Stephen R.: *Gate of Hell, Campaign for Charleston Harbour, 1863*. University of South Carolina Press, 1944.

Gál Csaba ny. ezredes:

KATONAI ÉS HADITECHNIKAI HÍREK, INFORMÁCIÓK A NAGYVILÁGBÓL

A SZERZŐRŐL:

Gál Csaba ny. ezredes, katonai szakíró (ORCID: 0000-0003-3881-8054; MTMT: 10087274)

ÚJABB 920 MILLIÓ DOLLÁROS AMERIKAI KÖLCSÖN ROMÁNIÁNAK FEGYVEREK VÁSÁRLÁSÁRA

Az amerikai külügyminisztérium szeptember 25-én bejelentette, hogy a külföldi katonai támogatási keretből (FMF¹) 920 millió dolláros új hitelt nyújt Romániának, hogy elősegítse amerikai gyártmányú Abrams harckocsik és löszerek beszerzését.² Ezzel Románia lett a második ország, amely a külügyminisztériumnak adott új felhatalmazás alapján kap pénzt – az FMF ilyen, 2023 szeptemberében bevezetett speciális hitelváltozatát korábban csak Lengyelország kapta két alkalommal is, mindkétszer kétmilliárd dolláros hitelhez jutott. Az ilyen típusú hitelt amerikai gyártmányú fegyverekre kell költeni. A hagyományos FMF-dollároktól eltérően – amelyeket a Kongresszus különít el, és az országoknak a beszerzések finanszírozására nyújtott támogatásként működnek –, ezek a kölcsönök kamatokkal járnak, amelyeket vissza kell fizetni az amerikai kormánynak. A romániai üzlethez Washington 60 millió dollárt kölönített el a díjak fedezésére és a kölcsön garatálására. Az amerikai külügyminisztérium értékelése szerint Románia vezető szerepet tölt be a NATO-ban, szorosan együttműködik a szövetségesekkel a Fekete-tenger biztonságának előmozdítása érdekében, valamint kritikus segítséget nyújt Ukrajnának, példaként említve egy Patriot légvédelmi rendszer átadását és az ukrán F–16-os pilóták kiképzését. 2023 novemberében Románia bejelentette, hogy maximum 54 darab M1A2 SEPv3 Abrams harckocsi beszerzését tervezi 2,5 milliárd dolláros becsült költséggel. Az amerikai külügyminisztérium a külföldi katonai eladások rendszerén (FMS³) keresztül 2023 eleje óta hét kérelmet hagyott jóvá Bukarest számára. A harckocsik mellett 2023-ban 104 millió dollár értékben engedélyezték 95 könnyű páncélozott harcászati jármű beszerzését; az F–16-os repülőgépek korszerűsítését 105 millió dolláros becsült értékkel; 16 támadó kételtű jármű beszerzését 120,5 millió dolláros becsült költséggel. 2024-ben Románia 592 millió dollár értékben AIM–120 levegő-levegő osztályú rakéták, 80 millió dollár értékben Javelin páncéltörő rakéták, valamint 7,2 milliárd dollár értékben 32 F–35A vadászrepülőgép beszerzésére kapott engedélyt.

¹ Foreign Military Financing.

² Mehta 2024a.

³ Foreign Military Sales.

JAPÁN HADIHAJÓ ELŐSZÖR KELT ÁT A TAJVANI-SZOROSON

2024. szeptember 25-én a Japán Tengeri Önvédelmi Erők 1954-es megalakulása óta először haladt át japán hadihajó a Tajvani-szoroson.⁴ A történelmi jelentőségű eseményt a Szazanami (DD-113) romboló hajtotta végre akkor, amikor a japán kormány a nemzetközi normák és szabályok megerősítésére törekszik, valamint arra, hogy ellensúlyozza Kína növekvő katonai jelenlétét a szigetország területe körül, beleértve Japán légterének megsértését is. A Szazanami a Kelet-kínai-tengerről dél felé hajózva haladt át a szoroson, majd még aznap kijutott a Dél-kínai-tengerre. Ugyanazon a napon az ausztrál és az új-zélandi haditengerészet hadihajói közösen szintén áthajóztak a szoroson. A három nemzet haditengerészete a tervek szerint a közeli jövőben gyakorlatot is tart a Dél-kínai-tengeren. Új-zélandi hadihajó előzőleg 2017-ben, ausztrál hajó pedig 2023 novemberében haladt át a Tajvani-szoroson. Japán eddig azért tartózkodott egy ilyen manővertől, mert félt az esetleges pekingi megtorlástól. Ezt némileg magyarázza egy 1972-es kínai–japán közös nyilatkozat, amely szerint „a japán kormány teljes mértékben megérti és tiszteletben tartja a kínai kormány álláspontját”, miszerint „Tajvan a Kínai Népköztársaság területének elidegeníthetetlen része”. Az utóbbi időben azonban a Japánt körülvevő biztonsági környezet folyamatosan romlik. Egy kínai felderítő-repülőgép augusztusban megsértette Japán légterét, egy ugyancsak kínai repülőgép-hordozó szeptember közepén először közelítette meg a szigetország partjait 24 tengeri mérföldnél közelebb, valamint szeptember 23-án egy orosz katonai repülőgép szintén megsértette a japán légteret a Hokkaidóhoz tartozó Rebun-sziget északi részén.

A SVÉD KORMÁNY LEÁLLÍTOTTA 13 TENGERI SZÉLFARM ÉPÍTÉSÉT

A svéd kormány 2024 novemberében blokkolta 13, a Balti-tengerre tervezett tengeri szélfarm építését, mert azok telepítése jelentősen csökkentette volna az Oroszország által indított rakéták és egyéb repülőeszközök korai felderítésének esélyét.⁵ A döntés példa arra, hogy Európában nemzetbiztonsági tényezők befolyásolnak olyan politikai döntéseket, amelyeket Oroszország ukrajnai inváziója előtt polgári jellegűnek tekintettek. Ebben az esetben két érdek versenyzett: a fenntartható energiafüggetlenség és a nemzeti légtér felügyelete. A szél-erőművek ugyanis befolyásolhatják a radarjelek erősségét, zavarhatják a rajtuk áthaladó rádióhullámokat, és ezzel ronthatják a légi helyzetről kialakuló kép minőségét, illetve akár egyenesen eltakarhatják a rálátást az égbolt egyes részeire. Pål Jonson svéd védelmi miniszter szerint egy rakétatámadás esetén a reakcióidő két percről akár egy percre is lecsökkenhet, ha a szél-erőművek útban vannak, amit egy támadó ki is használhatna. A fenyegetésre egyértelműen Oroszország részéről lehet számítani, ami az erősen militarizált orosz kalinyingrádi enklávé közelsége miatt különösen kritikus lehet. Régóta ismertek a szélturbinák radarokat zavaró hatásai: a lapátjaik részben visszaverik a radarjeleket, a szél irányába történő áttállással a visszavert jelek erőssége változik, ráadásul a forgó lapátok a Doppler-radarokat külön is zavarják, ugyanakkor a lapátok elektromos hullámokat elnyelő bevonattal történő ellátása nagyon drága lenne. A védelmi miniszter nem pontosította, hogy milyen radarrendszerek működését zavarnák a szélfarmok, de ismeretes, hogy a korai előrejelzést nagyban segítő horizonton túli radarok ebbe a kategóriába esnek.

⁴ Kosuke 2024.

⁵ Höller 2024.

OROSZORSZÁGNAK REKORDSZINTŰ VÉDELMI KÖLTSÉGVETÉSE LESZ 2025-BEN

Oroszország 25%-kal növeli védelmi kiadásait, és ezzel új rekordot ér el, mivel Vlagyimir Putyin folytatja háborús erőfeszítéseit Ukrajnában, és fokozza szembenállását a Nyugattal.⁶ A legutóbbi tervezett kiadásnövekedés 2025-re rekordszintűre, 13,5 ezer milliárd rubelre (kb. 136 milliárd dollárra) emeli Oroszország védelmi költségvetését – derült ki az Állami Duma honlapján szeptember 30-án közzétett költségvetési tervezetből. Ez mintegy 3000 milliárd rubellel több, mint a 2024-re védelmi célokra elkülönített összeg, ami az eddigi rekordot jelentette. A védelmi és a biztonsági kiadások együttesen Oroszország teljes kormányzati kiadásainak mintegy 40%-át, azaz 41,5 ezer milliárd rubelt tesznek majd ki 2025-ben. *„Ez a növekedés megerősíti, hogy a gazdaság átállt háborús alapokra, és még ha az ukrajnai háború hamarosan véget is ér, a pénznek a hadseregbe és a felduzzadt védelmi szektorba történő irányítása továbbra is elsődleges prioritás marad”* – írta hírlevelében a *The Bell*, a gazdaságra szakosodott egyik vezető független oroszországi hírportál. A költségvetési tervezet szerint a szociális kiadások várhatóan 16%-kal csökkennek: a 2024. évi 7,7-ről jövőre 6,5 ezer milliárd rubelre. Egyes elemzők szerint Oroszország hosszú távú gazdasági kilátásai sokkal borúsabbak, mint az invázió előtt voltak. A Kreml Kína és más piacok felé fordulása, a szankciók kikerülése és más módszerek nem pótolhatják a közvetlen hozzáférést a nyugati piacokhoz és technológiához.

LÉZERFEGYVEREK TELEPÍTÉSE HADIHAJÓKRA

A német Rheinmetall és az európai MBDA vállalat 2023 szeptemberében kezdtek közösen gondolkodni az „első lézerfegyver” kifejlesztése „előfeltételeinek” meghatározásáról, illetve az új platform fejlesztési fázisának „belső előkészítéséről”, majd 2024. szeptember 20-án együttműködési megállapodást kötöttek arról, hogy öt-hat éven belül kifejlesztenek és piacra dobnak hajókra telepíthető lézerfegyvert.⁷ A német vállalat szerint a leendő megoldás új lehetőségeket nyit meg, ami különösen a hajók drónvédelmét érinti. A két fél hisz abban, hogy a lézerfegyver-technológia területén meglévő és egymást kiegészítő képességek lehetővé teszik számukra egy katonai lézerfegyver-rendszer sikeres kifejlesztését. A két vállalat 2022–2023-ban egy 24 kW-os lézerrel sikeres kísérleteket hajtott végre a német haditengerészet légvédelmi Sachsen fregattjának (F124) fedélzetén több mint 100 próbálövés leadásával.⁸ A lézerfegyverek a haditengerészet légvédelmi rakétáinak költséghatékony alternatívái lehetnek a viszonylag olcsó drónok lelövésére. A Nagy-Britanniában fejlesztés alatt álló DragonFire nagy energiájú lézerével például állítólag 13 dollár egy lövés költsége. Bár a lézerfegyverek ígérete egyértelmű, jellemzően hosszú kutatási és fejlesztési szakaszuk van, főként a sugárstabilitással és az energia fenntartásával kapcsolatos tervezési kihívások miatt, mert mindkettő kritikus fontosságú a célponton maradáshoz és így a megsemmisítéshez. Egyes védelmi szakértők nem véletlenül hangsúlyozzák, hogy „a lézer a jövő fegyvere, és mindig is az lesz”. Ugyanakkor az izraeli Rafael, a 100 kW-os osztályú Iron Beam földi lézeres légvédelmi rendszer gyártója 2024 márciusában azt mondta újságíróknak, az új

⁶ Sauer 2024.

⁷ Martin 2024a.

⁸ Tringham 2023.

rendszer várhatóan 2025 végére bevetésre kész lesz, és állítólag „a fenyegetések széles skáláját képes megsemmisíteni a több száz méteres és a több kilométeres hatótávolság között”.

FRANCIAORSZÁGBAN BEFEJEZŐDIK EGY DANDÁREREJŰ UKRÁN DANDÁR KIKÉPZÉSE

A *Champagne* elnevezésű francia katonai különítmény egy olyan feladat végrehajtásának végéhez közeledik, amely nem egyszerű: egy teljesen új, több ezer főből álló ukrán dandár katonái egy részének kiképzését végzi; a dandár majd Franciaország által szállított harckocsikkal, tüzérségi eszközökkel és más nehézfegyverzettel felfegyverkezve veszi fel a harcot az orosz katonákkal.⁹ A *Kijevi Anna* (Anna Jaroszlavna, aki a 11. századi kijevi nagyfejedelem, Bölcs Jaroszláv lánya, I. Henrik francia király felesége volt) nevét viselő dandár állománya több mint két hónapig tartó intenzív katonai kiképzésen vett részt Kelet- és Dél-Franciaországban. Az ukránok várakozása szerint a franciák által kiképzett több mint kétezer katona otthon egy 4500 fős, francia fegyverzettel felszerelt ütőképessé dandár alapjául szolgálhat. Többségüket nemrég mozgósították, és korábban csak néhány hetes alapkiképzésen vettek részt, mielőtt szeptemberben Franciaországba érkeztek. A francia hadsereg mintegy 1500 saját katonát biztosított a *Champagne* különítmény számára, hogy megtanítsák az ukránoknak a hatékony harctéri együttműködést, a Franciaország által biztosítandó fegyverzet alkalmazását és karbantartását. Francia forrás szerint a dandár arzenáljában 18 db AMX–10 könnyű harckocsi, 18 db önjáró Caesar tüzérségi löveg, 128 db páncélozott csapatszállító harcjármű, páncéltörő és légvédelmi rakétarendszerek, valamint egyéb fegyverzet és felszerelés lesz.

SVÉDORSZÁG BRAZIL SZÁLLÍTÓ REPÜLŐGÉPEKET VÁSÁROL

Svédország a brazil Embraer vállalat C–390 Millennium típusú repülőgépét választotta a következő katonai szállító repülőgépeknek, ezzel tovább erősödött a védelmi ipari kapcsolat a két ország között.¹⁰ Az erről szóló szándéknyilatkozatot a svéd védelmi miniszter 2024. november 9-én írta alá, így megkezdődhetnek a tárgyalások. Svédország ezzel csatlakozik a típus eddigi európai üzemeltetőihez, vagyis Ausztriához, Csehországhoz, Hollandiához, Magyarországhoz és Portugáliához. A darabszámról és a várható költségekről egyelőre nincs információ. A svéd légierő jelenleg hat amerikai C–130H Hercules típusú repülőgépet üzemeltet, és legalább ennyi gép cseréjének lenne értelme, tekintettel Svédország katonai igényeire és a friss NATO-tagságára. Az Embraer és az amerikai székhelyű L3Harris már nem sokáig dolgozik együtt a Millennium légi utántöltő változatának az amerikai légierő számára történő forgalmazásán, de a brazil vállalat továbbra is törekszik a légierőknek történő értékesítésre, a Millenniumot többfeladatú, többféle igényt kielégíteni képes repülőgépként ajánlják. A szándéknyilatkozat aláírásakor a brazil védelmi miniszter bejelentette, hogy Brazília 25%-kal tervezi növelni a Gripen vadászrepülőgépek vásárlását. Jelenleg 36 Gripenre van megrendelése (kilencet már leszállítottak), így további kilenc repülőgép beszerzése várható. Az Embraer és a Saab közös gyártási megállapodást is kötött, a svéd gépek

⁹ Leicester 2024.

¹⁰ Mehta 2024b.

gyártósora 2023. május 9-én kezdte meg működését az Embraer egyik telephelyén. Az első itt összeszerelt repülőgép átadása a brazil légierőnek 2025-ben várható.¹¹

HORVÁTORSZÁG BAYRAKTAR TB2 DRÓNOKAT VÁSÁROL

A horvát kormány 2024. november 15-én bejelentette, hogy a francia Rafale vadászrepülőgépek után további korszerű fegyverzetet – többek között német Leopard 2A8 harcokocsikat és török Bayraktar TB2 drónokat – vásárol.¹² Ivan Anušić védelmi miniszter a pilóta nélküli repülőrendszer beszerzését az utóbbi időszak katonai összecsapásai során szerzett tapasztalatokkal indokolta, mert jelentősen megnövekedett az ilyen eszközök jelentősége a felderítésben és a légi csapásmérésben. Felderítési képességei a haderőn kívül más állami szervezetnek is hasznosak lehetnek. Az igényelt hat drón – kiegészítve a kezdeti fegyverzettel, valamint az alkalmazásukhoz és az üzemeltetésükhöz szükséges eszközparkkal – a nyilvános közbeszerzésen nettó 73,9 millió dollárért kerül horvát tulajdonba, ehhez jön egyéb felszerelés kétfélmillió dollár értékű adományként, a végösszeg bruttó 95 millió dollár. A török fél által vállalt garancia két évre vagy 4000 repült órára vonatkozik. Az északi Orqa startup még a fenti bejelentés előtt, októberben együttműködési megállapodást írt alá Isztambulban a török Baykar (a Bayraktar gyártója) vállalattal, hogy a török drón hordozhassa a horvátok által gyártott kisebb méretű FPV-drónokat.¹³ Ezzel megnövelhető lenne a Bayraktar TB2 drón hatékonysága és túlélőképessége, hiszen a támadásra kijelölt célt távolabbról támadhatná az egyszer használatos felfegyverzett FPV-drónokkal.¹⁴

AZ AMERIKAI VÉDELMI HÍRSZERZŐ ÜGYNÖKSÉG VEZETŐJE AZ UKRAJNAI HÁBORÚRÓL ÉS KÍNÁRÓL

2024. november 14-én Jeffrey Kruse altábornagy, az amerikai Védelmi Hírszerző Ügynökség (DIA¹⁵) vezetője a Hírszerzési és Nemzetbiztonsági Szövetség által szervezett rendezvényen elmondta, hogy 2022 februárjában az amerikai elemzők és tisztviselők úgy vélték, Kijev akár három napon belül is eleshet.¹⁶ Ennek ellenére Kijev még mindig áll, és folytatja a háborús erőfeszítéseket az ország keleti részén. Ez örömdetes esemény Washington számára, ugyanakkor ez egyfajta hírszerzési kudarc is volt a 17 szervezetből álló amerikai hírszerző közösség számára. A DIA igazgatója szerint egy megfoghatatlan, figyelmen kívül hagyott tényező húzta át a számításokat, mégpedig az ukránok „harci akarata”. *„Az ukránok ... olyan harci akaratot mutattak, amely messze meghaladta mindazt, amire bármelyikünk is számított.”* Miután így alábecsülték Ukrajna képességeit, a DIA kifejlesztette a várható harci akaratot is figyelembe vevő elemzést, majd azt több haderőre is alkalmazták, többek között Kínára is, az altábornagy azonban nem említette az elemzések eredményeit. Ugyanakkor azt elmondta, hogy a kínai hadsereg a jelek szerint jó úton halad Hszi Csin-ping vezető céljának teljesítéséhez, vagyis, hogy egy előre meghatározott időn belül képes legyen megszállni Tajvant,

¹¹ Meier 2024.

¹² Vrbanus 2024a.

¹³ First Person View – a drónt távirányítóval irányító személy speciális szemüveg segítségével valós időben látja a drón előtt „látható” képet.

¹⁴ Vrbanus 2024b.

¹⁵ Defense Intelligence Agency.

¹⁶ Ferran 2024.

ha Hszi ilyen döntést hoz. Kruse altábornagy azonban nem biztos abban, hogy Kínának van terve arra, mit tegyen az invázió után a terület megtartását, Tajvan szövetségei segítségének megakadályozását és saját határainak biztosítását illetően.

ÉSZTORSZÁGBAN TESZTELTEK A BUNKEREKBŐL ÉPÍTENDŐ VÉDELMI VONAL EGYES ELEMEIT

2024. október 10-én Észtországban befejeződött a négy ország – Észtország, Lengyelország, Lettország és Litvánia – által a három balti állam határain létrehozandó, 600 bunkerből álló balti védelmi vonal részére tervezett bunkerek három prototípusának a tesztelése.¹⁷ Magnus Saar nemzeti fegyverzeti igazgató tájékoztatása szerint a Központi Gyakorlótéren felépített bunkereket különböző módokon támadták, majd a résztvevők értékelték az egyes típusok gyenge pontjait. Nem tarackokkal lőttek rájuk, csak robbanóanyagokat használtak a bunkerek különböző pontjain, vagyis „funkcionális tesztelés” történt, nem pedig a harcéri körülmények imitálása. Az egyik prototípust kisebb elemekből állították össze, amelyeket a katonák önerővel felépíthetnek, a másik kettő pedig egy darabból álló konstrukció volt. Ez utóbbiak telepítése külső segítséggel és speciális eszközökkel lehetséges. A leendő balti bunkerek 35 négyzetmétereseek lesznek, ellenállnak a tűzérési csapásoknak, és akár tíz katona és a szükséges felszerelés elhelyezésére is alkalmasak lesznek. A támogató raktárhelyiségekben nem lesz robbanóanyag. Saar nem említett konkrét határidőket a bunkerek építésével kapcsolatban, bár Tallinn korábban azt nyilatkozta, hogy 2025-ben kijelölhetik az első gyártásra kész bunkert. A teszten szerzett tapasztalatokat még fel kell dolgozni, és a terveket ennek megfelelően módosítani kell.

EGYÉB HÍREK RÖVIDEN

2024. szeptember 18-án a svájci Államtanács 29:12 arányban elutasította a Nemzeti Tanács nyáron elfogadott és előterjesztett javaslatát, miszerint a svájci haderő a jövőben ne vehessen részt közös katonai gyakorlatokon a NATO-tagállamokkal, így ez a kérdés egyelőre lekerült a napirendről, ráadásul a lakosság többsége támogatja a NATO-kapcsolatok fejlesztését. <https://www.swissinfo.ch/eng/swiss-politics/swiss-armed-forces-should-continue-to-participate-in-nato-exercises/87571720> (Letöltés időpontja: 2024. 09. 24.)

2024. szeptember 18-án egy kínai repülőgép-hordozó (Liaoning) és az azt kísérő két hajó először haladt át a Tajvantól keletre 108 kilométerre lévő japán Jonaguni- és Iriomote-szigetek közötti mindössze 65 kilométer (35 tengeri mérföld) széles vízi úton, vagyis belépett Japán úgynevezett csatlakozó övezetébe, ahol a nemzetközi jog szerint más országok hajói közlekedhetnek, bár Japán intézkedéseket hozhat, ha egy hajó behatol a parttól 12 tengeri mérföldre kezdődő felségvízeire. <https://www.japantimes.co.jp/news/2024/09/19/japan/china-aircraft-carrier-japan-yonaguni/> (Letöltés időpontja: 2024. 09. 24.)

Írország – amely az EU tagállamai közül GDP-arányosan a legkevesebbet, mindössze 0,2%-ot költ védelemre – a geopolitikai helyzet alakulása miatt 2025-ben jelentősen, 100 millió euróval 1,35 milliárd euróra emeli védelmi költségvetését, hogy – többek között – 400 fő-

¹⁷ Martin 2024b.

vel növelhesse a jelenleg 7400 fős hadereje létszámát, megkezdhesse saját felderítő radarrendszer kiépítését, valamint tervbe vette egy újabb szállító repülőgép beszerzését. <https://breakingdefense.com/2024/10/ireland-draws-up-record-1-5-billion-defense-budget/> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 08.)

2024. október 1-jén Azerbajdzsán hivatalosan megerősítette, hogy egy januárban aláírt 1,6 milliárd dollár értékű szerződésnek megfelelően a légierijében már rendszerbe állították a közös kínai–pakisztáni fejlesztésű és Pakisztánban gyártott JF–17 Block III könnyű vadászrepülőgépet, és ezzel az ország a típus harmadik külföldi üzemeltetőjévé vált Mianmar és Nigéria után. <https://thedefensepost.com/2024/10/01/jf-17c-azerbaijan/> (Letöltés időpontja: 2024. 11. 17.)

2024. november 13-án a török védelmi miniszter bejelentette, hogy a német kormány megváltoztatta korábbi döntését, és már hozzájárul ahhoz, hogy a brit, olasz és spanyol partnerekkel közösen gyártott Eurofighter Typhoon vadászrepülőgépből Törökország 40 darabot vásárolhasson, hogy velük – és az időközben az Amerikai Egyesült Államoktól beszerezhetővé vált 40 darab F–16 típusú repülőgéppel – csökkenthesse vadászrepülőgép-hiányát, mert a saját fejlesztésű, 5. generációs KAAN rendszerbe állítása csak a 2030-as években kezdődhet meg. <https://breakingdefense.com/2024/11/germany-has-given-a-positive-response-to-potential-turkish-eurofighter-deal-official/> (Letöltés időpontja: 2024. 11. 15.)

2024. november 15-én – az amerikai szárazföldi csapatok kezdeményezésére – megállapodás született arról, hogy több évtized szünet után újraindítják a TNT hazai gyártását, és ehhez az új gyárat 435 millió dollár értékben a Repkon USA vállalat fogja megtervezni és felépíteni Graham (Kentucky) település térségében 2028 novemberéig. <https://breakingdefense.com/2024/11/army-inks-435-million-deal-for-new-tnt-production-facility/> (Letöltés időpontja: 2024. 11. 18.)

A jelenlegi ukrán törvények szerint a hazai védelmi ipari vállalatok nem exportálhatnak külföldre, hanem kötelesek a teljes termelésüket az ukrán haderő számára felajánlani, de az észti védelmi miniszter, Hanno Pevkur az októberi kijevi látogatása után reménykedik abban, hogy néhány ukrán haditechnikai eszköz – köztük a kijevi Lucs tervezőiroda mintegy 300 km hatótávolságú R–360 Neptun típusú támadó robotrepülőgépe – elérhető lesz az országa számára. <https://www.defensenews.com/global/europe/2024/11/15/estonia-proposes-agreement-to-buy-ukrainian-weapons/> (Letöltés időpontja: 2024. 11. 18.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ferran, Lee: *After US underestimated Ukraine, DIA developed 'will to fight' analysis and is applying it to China*. Breaking Defense, 2024. 11. 15. <https://breakingdefense.com/2024/11/after-us-underestimated-ukraine-dia-developed-will-to-fight-analysis-and-is-applying-it-to-china/> (Letöltés időpontja: 2024. 11. 16.)
- Höller, Linus: *Why Sweden nixed new wind farms for fear of missing Russian missiles*. Defense News, 2024. 11. 11. <https://www.defensenews.com/global/europe/2024/11/11/why-sweden-nixed-new-wind-farms-for-fear-of-missing-russian-missiles/> (Letöltés időpontja: 2024. 11. 12.)

- Leicester, John: *A France-trained force aims to strengthen Ukraine's defenses at a critical point in war*. Associated Press, 2024. 11. 14. <https://apnews.com/article/france-ukraine-russian-invasion-weaponry-military-5b1a638da2c69bd4f636b136939c2195> (Letöltés időpontja: 2024. 11. 15.)
- Martin, Tim: *Estonia carries out bunker prototype tests for envisioned Baltic defense line*. Breaking Defense, 2024b. 10. 22. <https://breakingdefense.com/2024/10/estonia-carries-out-bunker-prototype-tests-for-envisioned-baltic-defense-line/> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 23.)
- Martin, Tim: *Lasers on ships by 2030: Rheinmetall and MBDA launch joint bid*. Breaking Defense, 2024a. 09. 20. <https://breakingdefense.com/2024/09/lasers-on-ships-by-2030-rheinmetall-and-mbda-launch-joint-bid/> (Letöltés időpontja: 2024. 09. 24.)
- Mehta, Aaron: *Sweden selects Embraer C-390 transport aircraft, as Brazil eyes more Gripens*. Breaking Defense, 2024. 11. 11. <https://breakingdefense.com/2024/11/sweden-selects-brazils-embraer-c-390-transport-aircraft-brazil-eyes-more-gripens/> (Letöltés időpontja: 2024. 11. 12.)
- Mehta, Aaron: *US grants \$920M loan to Romania to buy US-made weapons*. Breaking Defense, 2024a. 09. 25. <https://breakingdefense.com/2024/09/us-grants-920m-loan-to-romania-to-buy-us-made-weapons/> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 02.)
- Meier, Ricardo: *Gripen fighter assembly line in Brazil completes one year since opening*. Air Data News, 2024. 05. 10. <https://www.airdatanews.com/gripen-fighter-assembly-line-in-brazil-completes-one-year-since-opening/> (Letöltés időpontja: 2024. 11. 12.)
- Sauer, Pjotr: *Russia to raise defence budget by 25% to highest level on record*. The Guardian, 2024. 09. 30. <https://www.theguardian.com/world/2024/sep/30/russias-defence-spending-to-rise-by-25-next-year-the-highest-since-the-cold-war> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 03.)
- Takahashi, Kosuke: *In Historic First, Japan Sends Naval Ship Through the Taiwan Strait*. The Diplomat, 2024. 09. 26. <https://thediplomat.com/2024/09/in-historic-first-japan-sends-naval-ship-through-the-taiwan-strait/> (Letöltés időpontja: 2024. 09. 29.)
- Tringham, Kate: *Bundeswehr completes laser weapon demonstrator trials at sea*. Janes, 2023. 09. 26. <https://www.janes.com/osint-insights/defence-news/sea/bundeswehr-completes-laser-weapon-demonstrator-trials-at-sea> (Letöltés időpontja: 2024. 11. 05.)
- Vrbanus, Sandro: *Hrvatska kupuje dronove Bayraktar TB2 za 95 milijuna dolara*. Bug, 2024a. 11. 15. <https://www.bug.hr/dronovi/hrvatska-kupuje-dronove-bayraktar-tb2-za-95-milijuna-dolara-44977>
- Vrbanus, Sandro: *Orqa u suradnji s Baykarom: Dronovi Bayraktar nosit će hrvatske FPV dronove*. Bug, 2024b. 11. 02. <https://www.bug.hr/dronovi/orqa-u-suradnji-s-baykarom-dronovi-bayraktar-nosit-ce-hrvatske-fpv-dronove-44683> (Letöltés időpontja: 2024. 11. 16.)

Szakály Sándor:

KÉMELHÁRÍTÓK ÉS KÉMELHÁRÍTÁS EGYKORON

Kovács Tamás

A magyar kémelhárítás a II. világháború idején című könyvéről

A SZERZŐRŐL:

Dr. Szakály Sándor (DSc) hadtörténész, a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár főigazgatója, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának kutatóprofesszora

Kovács Tamás a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karának habilitált egyetemi docense évek óta foglalkozik a magyar rendvédelmi szervezetek történetének kutatásával, a levéltári dokumentumok feltárásával. Az elért eredményeit tanulmányokban, cikkekben és kötetekben teszi közzé, a legtöbb esetben alapos forrásbázisra, szakirodalomra támaszkodva.

Ez az általánosságban megfogalmazott rövid felvezetés pontosan illik a közelmúltban közreadott, *A magyar kémelhárítás a II. világháború idején* című munkájára is, amelyet a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat „felkérésére” írt meg, gyaníthatóan a korábban elhanyagolt szervezettörténeti területen mutatkozó hiányosságok pótlására.

Aki a hírszerzés és kémelhárítás történetével foglalkozik, az tudja: fontos, hogy az adott szervezet elődeinek történetét – politikai minősítésétől függetlenül – az „utódok” megismerjék, vezetőjének életútja ne legyen ismeretlen a számukra, a hasznosítható módszereket, az elkövetett hibákból levonható tanulságokat „megjegyezzék”.

Az 1919 és 1945 között a magyar állam (a Magyar Királyság) hírszerző és kémelhárító szervezetének – alapvetően a Honvéd Vezérkar főnöke 2. osztály, korabeli rövidítéssel 2. vkf. osztály – történetéről nem túl sokat lehet tudni, ahogy a volt magyar királyi Csendőrség és magyar királyi Rendőrség „ilyen irányú tevékenységéről” sem.

A korabeli iratok jelentős része megsemmisült, illetve megsemmisítették azokat válságos helyzetekben. Az egykori „munkatársak” 1945 után készült kihallgatási jegyzőkönyvei, a többnyire emlékezetből megírt „beszámolók, tanulmányok, szervezettörténetek” nem minden esetben pontosak és teljesek. Ezért is figyelmet érdemlő, hogy Kovács Tamás igyekezett valamennyi elérhető forrástípust hasznosítani munkája elkészítése során. Célszerűnek látta, hogy rövid áttekintést adjon a második világháború éve alatt működött, Magyarországgal hadban álló, illetve vele fegyvertársi viszonyban lévő államok hasonló szervezeteiről is. Ennek köszönhetően betekintést kap(hat) az érdeklődő a brit, az amerikai, a szovjet, a fran-

cia, illetve a német és olasz szolgálatok felépítésébe, működésébe, különös tekintettel azoknak a magyar szervezetekkel való kapcsolatára.

Ezen „kapcsolatok” az ellenséges országok szervezetei esetében általában a Magyarország elleni tevékenységről szólnak, illetve arról, hogy egyik és a másik fél miként is igyekezett információkat szerezni a másiktól, kiket és milyen formában próbáltak meg beszervezni, és volt-e valamilyen kapcsolatfelvétel a szervezetek között.

A magyar hírszerzés, illetve a kémelhárítás – amely 1945 előtt alapvetően a már említett 2. vkf. osztály feladata volt –, 1943 közepétől mutatott komolyabb érdeklődést a nyugati szövetségesek iránt, kapcsolatot keresve velük, Magyarországnak a háborúból történő kiválását elősegítendő.

Kovács Tamás könyvében ismert és kevésbé ismert történeteket mutat be, a források adatai lehetőségeknek megfelelően. A magyar szervek és azok vezetői, egykori munkatársai is „megelevenednek” a kötet lapjain – számos esetben (kisebb-nagyobb) hibás adatokkal... A kötet – meglátásom szerint – alaposabb lektori munkát és szakszerűbb szerkesztést igényelt volna. Az ún. kamenyec-podolszkiji deportálást például kétszer is tárgyalja a szerző, nem tudni, hogy miért. A korabeli szakkifejezések, megnevezések, rendfokozatok, beosztások, nevek sajnos sok helyen pontatlanok, szakszerűtlenek. Például a Honvéd Vezérkar főnökét nem lehet egyszerűen vezérkari főnöknek nevezni, mivel a két kifejezés két egészen más beosztást takar. Nem lehet 1941 augusztusa előtt vezérőrnagy rendfokozatot írni. Ismerni kell a dandár és a vegyesdandár közötti különbséget. Ujváry Dezső isztambuli főkonzultból nem kell Ujvári Dezső isztambuli követet „csinálni”. A nemesi előneveket vagy mindenkinél fel kell tüntetni, vagy senkinél. Felesleges Veress Lajost „Dálnoki Veress”-ezni, Farkas Ferencet „Kisbarnaki Farkas Ferenc”-ezni, Hennyey Gusztáv helyett Hennyei Gusztávot írni, Hatz Ottóból Hátszegi-Hatzot „csinálni”... Sajnos a felsorolt – és a fel nem sorolt – hibák nem emelik a fontos és sok új információt tartalmazó könyv értékét.

Nem tudja a recenziós, hogy az esetleges szűkös határidő nem tette lehetővé a kézirat többszöri alapos átolvasását, vagy az, hogy számos olyan munkára is támaszkodott a szerző, amelyek nem a precizitásukról ismertek. Gondolok itt Hollós Ervin Rendőrség, csendőrség, VKF 2. című kötetére (is), amelyben Sáska Elemér vezérkari alezredeből, az 1. vkf. osztályvezetőjéből ezredes lett, és más beosztást töltött be, mint a valóságban. Kudar Lajos csendőr alezredes, illetve Ferenczy László csendőr alezredes „ezredesítését nem is említve”. Említhető Leopold Bürkner altengernagy, az Abwehr egyik vezetőjének más néven, más beosztásban való szerepeltetése, de elmondható ugyanez Szombathelyi Ferenc esetében is, aki a szerző jóvoltából vezérezredes már akkor, amikor még csak altábornagy, és olyan se-regtest élén áll, aminek más volt a neve. Meskó Arisztid soha nem volt ezredes és a határőrség parancsnoka, ellenben a Határvidéki Rendőrkapitányság (Ungvár) vezetője volt mint rendőrségi tanácsos 1941-ben.

Hain Péter sem rendőr főtanácsos volt, hanem detektív főfelügyelő. A Nádor laktanya neve helyesen Nándor laktanya. Komródy Pál Komporday Pál. Az államfőnek nem volt katonai kabinetfőnöke, ellenben létezett a Magyarország Kormányzója Katonai Irodája főnöke szolgálati beosztás, és az azt betöltő személy 1939-től egyben a főhadsegéd címet is viselte.

Elő-előfordul pontatlan levéltári hivatkozás is, ahogy bizonyos esetekben egy-egy szervezet felépítéséről, személyi beosztásáról inkább a korabeli Magyar Királyi Csendőrség és Rendőrség zsebkönyveire, illetve a Magyarország tisztí cím- és névtárára hagyatkoztam volna, mint az utólagos „rekonstrukciókra”. A korabeli hivatalos kiadványok pontosabbak, hitelesebbek!

Egy-egy könyv ismertetésére vállalkozónak természetesen nem az a feladata, hogy a valós vagy vélt elírásokat, tévedéseket felsorolja, sokkal inkább az, hogy a munka értékeire – és ez a fontosabb! –, ráirányítsa a figyelmet. Ezt tettem az első mondatokban és teszem most is.

Le kell és le is lehet szögezni: Kovács Tamás munkája „első fecske” a magyar kémelhárítás második világháború évei alatti történetének bemutatásában. Egyértelmű, hogy sok új információt kap az olvasó erről a „területről”, amelyek kíváncsivá is teszik és arra sarkallják, hogy még többet tudjon meg erről a „titokzatos világról”. S hogy miként teheti ezt meg? Hozzáolvas Kovács Tamás könyvéhez más munkákat, és e sorok írójához hasonlóan bízik abban, hogy a szerző kibővített, javított, kiegészített formában ismét útjára bocsátja a könyvet, amelyet nemcsak a „szakmabelieknek”, de minden érdeklődőnek érdemes elolvasni!

Végezetül szerény ajánlás a remélt új(abb) kiadáshoz: mellékletben/függelékben célszerű közreadni a szervezeti ábrákat, a kötetben szereplő fontosabb személyek rövid életrajzi adatait, a korabeli dokumentumokat és fotókat.

*Kovács Tamás:
A magyar kémelhárítás a II. világháború idején
Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, Budapest, 2023, 239 oldal*

ABSTRACTS

ORGANIZATION AND FORCE DEVELOPMENT

Maj. Gen. Tamás Sándor: *70 years of deterrence from the beginning of the Cold War to date* 3

In the modern geopolitical environment and as a result of the reemergence of traditional armed conflict in Europe – which took shape in the Russo-Ukrainian war – the issue of deterrence has come back to the fore. Deterrence strategies, which had played a central role during the Cold War, and have now taken on increasingly sophisticated forms, adapting their nature to the threats posed by various state and non-state actors. Direct and extended deterrence actively influence the dynamics of international relations, and have a significant impact on NATO as a defence alliance. The aim of the study is to shed light on the history of deterrence theories, their evolution and changes, and to explore the future possibilities of deterrence.

Keywords: deterrence, deterrence strategies, NATO, Cold War

About the author: Major General Tamás Sándor, National Military Representative (Brussels), student at the Doctoral School of Military Sciences of NUPS (ORCID: 0009-0009-2086-3579; MTMT: 10098825)

Col. Attila Imre Tarjáni: *The “wonderful trinity” of Clausewitz and the digital will* 20

Modern democratic societies, by their very nature, originally strive for peace and want to eliminate wars from the future of humanity, however, the role of society in the accelerated information environment has become vulnerable to influences that can act as further catalysts for the escalation of conflicts. Clausewitz paired the role of society with will, and the questions arise: to what extent can society be influenced on the path to a potential conflict, does society still have an unconditional commitment to the national cause, and finally, how do changes in the information environment affect Clausewitz’s miraculous trinity?

Keywords: Clausewitz, society, will, digital age, social media.

About the author: Deputy Military Representative, Office of the Military Representative of HDF (ORCID: 0009-0000-1496-0887; MTMT: 10087622)

INTERNATIONAL ACTIVITIES

Bde. Gen. Imre Porkoláb – Fodor Márk Jozsipovics: *Results of Israeli defence innovation in the field of autonomous weapon systems, lessons for Hungarian development directions* 31

Israeli defence innovation, particularly in the field of autonomous weapons systems, provides a significant example for domestic development strategies. Over the past decade, changes in global and regional security dynamics have emphasized the need for technologically advanced, self-sustaining defence capabilities. Israel’s experience highlights the critical role of continuous warfare, social integration, and high-tech dual-use developments in creating a resilient defence ecosystem. The integration of autonomous systems and disruptive technologies that can be effectively deployed in conflict zones, provides valuable lessons for the development of national defence innovation, in line with Hungary’s objective of establishing a dominant military force in the region by 2030.

Keywords: defence innovation, Israel, drones, artificial intelligence, warfare

About the authors: Brigadier General Imre Porkoláb, PhD, Head of the National Security Office, Vice-Chairman of the Board of Directors of the NATO DIANA Innovation Network (ORCID: 0000-0003-1407-0678; MTMT: 10047876)

Márk Jozsipovics Fodor, PhD student of the Doctoral School of Military Sciences of NUPS (ORCID: 0009-0004-5086-2861; MTMT: 10079884)

Jordán Petrőcz: *Turkey’s relations with African countries and armed forces* 38

In general, Turkey places great emphasis on Africa and is continuously strengthening its relations with the countries of the continent. When examining the links between Turkey and Africa, economic, diplomatic and cultural partnerships are mostly emphasized, while the author of this study primarily analyses security, military and military-industrial relations in his study. The Turkish military and defence industry are present in Africa in various forms: Turkey supports international peacekeeping missions on the continent, as well as defence and military agreements with several African countries, and the Turkish forces also organize training programs for African soldiers. The Turkish military has a physical presence

in two countries: Libya, where Turkish troops support the government in the civil war, and Somalia, where they provide military training camps. The author presents and analyses Turkey's relations with African countries through these activities.

Keywords: Turkish-African relations, Turkish armed forces, Turkish military industry, Turkish defence and military industry exports

About the author: Jordán Petrőcz, PhD student, Óbuda University Doctoral School of Security Sciences (ORCID: 0000-0001-5471-4939; MTMT: 10076072)

Col. János Sallai: *An international overview of the notion of state border and of the history of state border demarcation* 51

The notion of border has taken on different meanings over time and has been continuously simplified. Due to the parallelism that can be identified in the Hungarian and European context, as well as Hungary's specific geopolitical environment and traditions, the state border has always been at the centre of attention and interest. As a result, our country has repeatedly played a pioneering and continuously decisive role in the demarcation and marking of borders in the region and sometimes in Europe. Today, a very strange situation has developed in Europe. While the functions of border protection have been devalued as a result of technical development (since it cannot provide physical protection against modern missiles and land-based military equipment or drones), the political role of the border in the Carpathian Basin is at the centre of interest and media attention every day. The author reviews the theories and historical processes related to the state border in his study.

Keywords: state border, ethnic border, political border, nationalities, nation-state

About the author: Colonel János Sallai (Nat. Police), University Professor (Department of Law-enforcement Theory and History, National University of Public Service, Deputy Head of the Doctoral School of Law Enforcement (ORCID: 0000-0001-6674-1942)

COMMAND, TRAINING

Lt. Col. Szabolcs Bodó: *Development opportunities of the voluntary reserve training system* 63

The continuous development of the voluntary reserve training system – in line with the changes in the security environment and the lessons learned during training – is essential for the territorial defence forces. The previous single-level training system, limited to basic training only, has to be transformed into a three-tier system by making basic training more efficient, by individual and, in particular, infantry training and formation training. During the transformation, the lessons of the Russo-Ukrainian war (their adaptation to the use of territorial defence forces), the specificities of Hungary, and the opportunities provided by the existing and planned training infrastructures. In line with the 21st-century IT, during training distance learning options should be utilised, which may be used to manage useful training slots for practical training. This study presents the current reserve training system and the planned development opportunities.

Keywords: voluntary reserve, training system, modular basic training, special training, unit training

About the author: Lieutenant Colonel Szabolcs Bodó, Deputy Chief (Hungarian Defence Forces Territorial Defence Forces Command Training Directorate), PhD student at the Doctoral School of Military Sciences of the National University of Public Service (ORCID: 0000-0002-3172-8139; MTMT: 10086460)

Lt. Col. Andrea Szabóné Szabó: *Mission-driven leadership in light of changes in the security environment – competencies, change, adaptation* 76

In the context of a complex and comprehensive interpretation of security, adaptation, the ability to adapt, and immediate response to changing situations play a key role in responding to increased risks and challenges. All this requires independence, creativity, proactivity, flexibility, initiative, and a decentralized decision-making process that is open to new methods and solutions. Considering the characteristics of the rapidly changing security and operational environment, the key to the success of mission-driven leadership is the commander's personality and leadership competence.

Keywords: mission-driven leadership, security environment, complex challenges, competencies

About the author: Lieutenant Colonel Andrea Szabóné Szabó, Senior Lecturer (Deputy Head of Department) of the Military Heritage Department of the Ministry of Defence, 4th-year student at the Doctoral School of Military Sciences of the National University of Public Service. (ORCID: 0000-0001-7787-3238; MTMT: 10080176)

Lt. Col. Gábor Sári: *The technical service system of the land forces of the Ukrainian armed forces, lessons from the system's operation, and proposals for the Hungarian Defence Forces*..... 85

Although technical service is only part of life cycle management that includes maintenance, it can still be stated: the coordinated, planned activity of the supply and technical assurance systems of domestic and international operations comprises the fundamental pre-condition for combat service support. The change in operational procedures, the acquisition and systematization of new military equipment require an efficient, uniform, and cost-effective system in the field of providing military equipment as well. At the same time, in Ukraine, a country conducting defensive operations, where the Command and Control of combat activities corresponds to the mission-oriented nature used in NATO, it is difficult to maintain uniformity in servicing the military hardware, since the Ukrainian Armed Forces – similarly to the Hungarian Defence Forces – have the capability arising from the use of military technology requiring Eastern and Western service culture simultaneously.

Keywords: Russo-Ukrainian war, technical service system, lessons-learned processing, maintenance

About the author: Lieutenant Colonel Gábor Sári, PhD, Senior Officer (GS, Logistics Directorate, Logistics Planning Headquarters) (ORCID: 0009-0005-6745-428X)

MILITARY HISTORY

Viktor Kulcsár: *The fortification of Budapest in 1914*..... 95

In the autumn of 1914, after the Assassination of Archduke Franz Ferdinand, parallel to the escalation of the war situation, the Austro-Hungarian military leadership made preparations for the potential defence of the capitals of the Monarchy. The events on the eastern front and the advance of the Russian army towards the Carpathians presented a serious threat to the hinterland, since there was no major natural obstacle between the mountainous terrain and the line of the Danube River. As a result, a defence line was established along the Danube from Krems to Budapest. This paper describes the construction of the fortification system, as well as the archaeological research of the World War I facilities that have survived to this day.

Keywords: Budapest, defence line, fortification, conflict archaeology

About the author: Viktor Kulcsár, Senior Lecturer, Institute and Museum of Military History of the MoD, Department of Conflict Archaeology (ORCID: 0009- 0004-0594-047X; MTMT: 10085635)

Dávid W. Kiss: *Those who hit back – soldiers of Hungarian descent of the 10th (inter-allied) Commando of the British Army* 106

During World War II, Jews, and German, Hungarian, Czechoslovak, or Austrian citizens of Jewish origin who fled to Great Britain were considered “enemy aliens” by law. Nevertheless, based on their special linguistic and cultural knowledge “Squad X” of the 10th (inter-allied) Commando was established, with several Hungarian immigrants serving under pseudonyms and with false identity data for security reasons in its ranks. This paper attempts to explore the transformation of their identities, as well as their lives before, during, and after the war.

Keywords: World War II, Jewry, emigration, Holocaust, British Army, Commando, D-Day, Churchill

About the author: Dávid Kiss is a researcher of special operations, member of the Association of Hungarian Military Science and of the Military History Workshop at ELTE Faculty of Humanities (ORCID: 0000-0002-8680-4178)

FORUM

Capt. Kristóf Papp: *The strengthening of Ukrainian national consciousness from the 1990s to the present*..... 118

State studies on Ukrainian nationalism focus on the territory-based state and its institutions, however, the author considers it important to present the experience of ordinary people with knowledge of vernacular and folk languages. The study examines the gradual strengthening of Ukrainian national consciousness from the 1990s to date, which may provide the Ukrainian people with an escape route during the Russian aggression. The author considers it essential to present the process of Ukraine's gaining independence in his essay to enable the reader to interpret the extremely confusing Ukrainian and international situation after the collapse of the Soviet Union. The study also seeks to answer how Ukraine drifted towards the West and why it considers Western integration important. The aim of the article is not to present the

actions of the war between the two countries, but rather to seek an answer to why Russia could actually attack Ukraine.

Keywords: Russo–Ukrainian War, Russia, Ukraine, Ukrainian national identity, Vladimir Putin

About the author: Captain Kristóf Papp, student of the Doctoral School of Military Sciences of NUPS (ORCID: 0009-0004-5606-3956; MTMT: 10094447)

Col. Géza Gulyás: *Some reflections on artillery reconnaissance and its future* 138

The development of artillery dates back at least 700 years, and the profession keeps constantly changing even today. The biggest change in the history of the trade so far occurred in the second third of the 1800s, when guns with rifled barrels and breechblocks appeared. As a result of these developments, the range and accuracy of guns increased, and artillery surveillance was created. More than 150 years later, today's artillerists also face a serious challenge. Today, it is not the increasingly advanced guns and their use that trouble the leaders of the profession and force them to develop new procedures. This is an age – and probably its crucial stage – when something is happening and will happen to HUMANS in the near future that has never happened before in the millions of years of our existence. The creation of an artificial system has begun – which perhaps will not be finished soon – that may make humans themselves obsolete. This is the so-called artificial intelligence. This will inevitably bring about a change in the entire warfare, including artillery activities and artillery surveillance and target acquisition.

Keywords: artillery reconnaissance, fire control, artificial intelligence, field artillery, gun

About the author: Colonel Géza Gulyás, PhD, Associate Professor (Department of Operations and Support, Faculty of Military Science and Officer Training, Ludovika University of Public Service) (ORCID: 0009-0009-4633-3234; MTMT: 10049986)

REVIEW

Col. (Ret.) Csaba Gál: *Military news and information on military technology from the world* 148

A summary of the latest news in the international military and military technology press.

About the author: Colonel (Ret.) Csaba Gál, military writer (ORCID: 0000-0003-3881-8054; MTMT: 10087274)

Sándor Szakály: *Counterintelligence and its agents once* 156

On the book by Tamás Kovács on the Hungarian counterintelligence during the Second World War.

About the author: Sándor Szakály (DSc) is a military historian, director general of VERITAS Historical Research Institute and Archives, and research professor at the Faculty of Humanities and Social Sciences of the Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary (ORCID: 0000-0001-8105-0242; MTMT: 10004969)

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A Honvédségi Szemle közlési feltételei

A folyóirat lehetőséget biztosít a rovatoknál megnevezett témakörökben, maximum egy szerzői ív terjedelmű (40 000 leütés szóközökkel, a jegyzeteket és az esetleges illusztrációkat is beleszámítva) tanulmányok, szakcikkek megjelentetésére. A beküldött írásokat *szakmailag lektoráltatjuk*. A Szerkesztőség fenntartja a jogot a kéziratok – a magyar helyesírás szabályainak megfelelő – stilizálására, korrigálására és tipografizálására. A tervezett megjelenésről igazolást a Szerkesztőség csak abban az esetben ad ki, ha a Szerkesztőbizottság – a támogató lektori véleményre támaszkodva – a közlés mellett foglal állást. A tanulmány elfogadását követően a folyóirat kiadásában közreműködő HM Zrínyi Non-profit Kft. a szerzővel *szervíz-köt*, amely szabályozza a kiadással és a szerzői jogokkal kapcsolatos kérdéseket. Folyóiratunk zökkenőmentes szerkesztése – az MTA által meghatározott követelményeknek való megfelelés – érdekében a szerzőktől az alábbiakat kérjük:

- A közleményeket elektronikus levél mellékleteként (Microsoft Word .doc- vagy .docx-formátumban) szíveskedjenek eljuttatni a Szerkesztőségnek (hsz@hmzrinyi.hu).
- A szöveg elején szerepeljen az egy bekezdés (kb. 800–1110 leütéses) összefoglaló (absztrakt) magyar és angol nyelven, illetve a kulcsszavak (ideálisan 5, maximálisan 10), szintén magyarul és angolul. Az összefoglaló E/3 személyben íródjon, vagyis személyes hangvételű részek ne szerepeljenek benne, illetve ne egyezzen meg a főszövegben olvasható bevezetővel.
- Az összefoglaló után tüntessék fel nevüket, rendfokozatukat, beosztásukat (foglalkozásukat), intézményüket, tudományos fokozatukat és elérhetőségüket (e-mail-cím, telefonszám), illetve ORCID- és MTMT-kódjukat. Ez utóbbiak ma már mindenképpen szükségesek ahhoz, hogy a művek az MTMT-ben és a Real Repozitóriumban elektronikus formában szerepelhessenek.
- A közé címeket lássák el szintjüknek megfelelő, zárójeles jelzéssel (K1, K2, K3), hogy az egyes szövegblokkok alárendeltségét egyértelműsítsék a szerkesztők és a tördelők számára. Legfeljebb három címfokozat legyen.
- Amennyiben mondanivalójukat ábrákkal (térképészletekkel, grafikonokkal, táblázatokkal stb.) kívánják szemléltetni, azt magyar nyelvű illusztrációkkal tegyék. Ha ez nem lehetséges, akkor a lefordított ábraszöveget mellékeljék. Folyóiratunk fekete-fehér megjelenésű, ezért ennek megfelelően készítsék el az ábrákat, lehetőleg egyszerű, vonalas formában, olvasható feliratozással. Az illusztrációkat külön csatolva is küldjék el, szerkeszthető (jpg, tiff) formátumban, 300 dpi-s felbontásban, min. 1600 pixeles szélességben. Az íráshoz csatoljanak számozott képaláírást, amelyben az ábra (táblázat) címe mellett tüntessék fel

annak készítőjét, forrását, internetes hivatkozásnál a letöltés időpontját.

- Fotóillusztrációt csak különösen indokolt esetben közlünk. Ez esetben is ügyeljenek a megfelelő nagyságú felbontásra (300 dpi) és méretre (min. 1600 pixel szélesség), illetve az ábrához hasonlóan jelöljék meg a kép forrását.
- Folyóiratunk (a *Fórum* és *Szemle* rovataink kivételével) csak tudományos igényességgel elkészített, a felhasznált irodalom feltüntetetésével, illetve megfelelő hivatkozásokkal ellátott, első közlésű írásokat publikál. Tudományos jellegű cikkeinket DOI-azonosítóval is ellátjuk, s ezeket a lap megjelenése után feltöltjük az MTMT-be. Kérjük, hogy senki ne tölts fel ide cikkét magánúton, ez ugyanis fennakadáshoz vezethet. Amennyiben valamilyen okból a feltöltés halaszthatatlanul sürgős, kérjük, jelezzék a szerkesztőségnek.

Lábjegyzetek

A felhasznált irodalomra való hivatkozás az adott oldalon, tipográfiai kiemelések (például kurzíválás) nélkül, lábjegyzetként (és ne végjegyzetként) történjen, a hivatkozás oldalszámának megjelölésével. Szintén a lábjegyzetben szerepeljenek a magyarázó, kiegészítő információk.

Ha a szöveg egy adott pontján több forrásmunkára kell hivatkozni, akkor a bokrosítás elkerülése végett csak egy felsőindexes szám szerepeljen ott, és a hozzá kapcsolódó lábjegyzeten belül szerepeltessük a műveket, pontosvesszővel ellátva.

Felhasznált irodalom

A *Felhasznált irodalom* jegyzékét a tanulmány végén, ábécérendben (a szerző vezetéckéne kezdőbetűjének figyelembevételével) kérjük elhelyezni. Amennyiben egy cikk rendelkezik DOI-azonosítóval is, azt a bibliográfiai adatok megadása után kérjük feltüntetni.

A felhasznált irodalomra vonatkozó szerkesztőségi alapszabály, hogy csak olyan forrás szerepeljen a *Felhasznált irodalom* jegyzékében, amelyre a szerző a törzsszövegben hivatkozik, és amely szerepel a lábjegyzetben is.

Egyéb megjegyzések

- A négy számjegynél hosszabb számoknál a CTRL-Shift-Space (nem törő) szóközt alkalmazzuk, ne pedig a sima szóközt vagy a pontot; pl. 430 000. (A négy számjegyű számoknál erre nincs szükség.) Ugyanígy érdemes eljárni a rövidített összetételeknél (pl. „m. kir.” v. „D. C.”).
- Az idézőjelek esetében a magyar változatot használjuk („...”), ne pedig az angol (“...”; ‘...’; ‘...’) verziókat. Belső idézőjelet (>...<) használjunk az idézett szövegen belüli idézőjeles részhez.
- Ha zárójeles részen (...) belül is szükségünk van zárójelre, akkor a szögletes zárójel [..] alkalmazzuk ott.

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

<i>Leírás</i>		<i>Példa</i>
Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás
		<i>Oldalmegjelölést ebben a részben csak tanulmánykötet és folyóirat (tehát fejezet v. cikk) esetében használunk, ahol a teljes oldaltartományt adjuk meg. Formázás tekintetében csak a cím kurziválására van szükség; ne használjunk aláhúzást, kövérítést vagy kiskapitális betűket. A pontos dátumokat számokkal, magyaros sorrendben írjuk ki (pl. 2014. 03. 01.).</i>
Egyszerűs mű	Vezetéknév Keresztnév: <i>Cím.</i> Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	Csorba László: <i>Akit a sors jókétvében teremtett – Tüköry Lajos életútja.</i> Zrínyi Kiadó, Budapest, 2023. Bellavia, David: <i>House to House: An Epic Memoir of War.</i> Pocket Star, New York, 2008.
Kétszerűs mű	Vezetéknév Keresztnév 1 – Vezetéknév Keresztnév 2: <i>Cím.</i> Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	Szemes Zoltán – Siposné Kecskeméthy Klára: <i>NATO 4.0 és Magyarország.</i> Zrínyi Kiadó, Budapest, 2019. Detraz, Nicole – Betsill, Michele M.: <i>Climate Change and Environment Security: For Whom the Discourse Shifts.</i> International Studies Perspectives. International Studies Association, 2009.
Három v. több szerző/ szerkesztő	Vezetéknév Keresztnév 1 et al.: <i>Cím.</i> Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	Jóna András et al.: <i>A ceglédi hradózáslóalj története.</i> Zrínyi Kiadó, Budapest, 2019. Rollnick, Stephen et al.: <i>Motivational Interviewing in Health Care: Helping Patients Change Behavior.</i> The Guilford Press, New York, 2008.
Tanulmánykötet (teljes mű)	Vezetéknév Keresztnév (szerk.): <i>Cím.</i> Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	Hermann Róbert (szerk.): <i>A magyar hadügyi igazgatás története, 1526–1990.</i> Zrínyi Kiadó, Budapest, 2021. Shaffer, Ryan (szerk.): <i>The Handbook of African Intelligence Cultures.</i> Rowman and Littlefield, 2023.
Tanulmány, könyvfejezet	Vezetéknév Keresztnév: <i>Tanulmánycím.</i> In: Szerkesztő Neve (szerk.): Könyvcím. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve, oldal- szám–oldalszám.	Kiss István: <i>Bevándorlás az Egyesült Királyságban.</i> In: Besenyő János et al. (szerk.): <i>Európa és a migráció.</i> Zrínyi Kiadó, Budapest, 2019, 21–38. Santy, Patricia A.: <i>Behavior and performance in the space environment.</i> In: Churchill, S. (szerk.): <i>Fundamentals of Space Life Sciences.</i> Krieger Publishing Company, Malabar, Florida, 1997, 45–81.
Folyóiratcikk (nyomtatott)	Vezetéknév Keresztnév: <i>Cikkcím.</i> Folyóiratcím, évfolyam évszám, oldalszám–oldalszám.	Santy 1997, 45–81. Gazdag 2022, 18.
		<i>Teljes műre utalva: oldalszám nélkül; adott időzetre utalva: oldalszámmal vagy oldalartománnyal. Első előfordulás is használjunk semmiféle formázást (dőlő betű, aláhúzás, kövérítés, kiskapitális betű).</i>
		Csorba 2023. Bellavia 2008, 34–36. Szemes–Kecskeméthy 2019. Detraz–Betsill 2009, 303–320. Jóna et al. 2019, 15. Rollnick et al. 2008, 42. Hermann 2021, 55. Shaffer 2023, 731–746. Kiss 2019, 21–38. Santy 1997, 45–81. Gazdag 2022, 18.

Az évfolyamot az eredetivel megegyező írásmóddal jelöljük (tehát az impresszumban/borítón szereplő arab v. római számmal).

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

Leírás

Példa

Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás	Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás
Folyóiratcikk (elektronikus)	Vezetéknév Keresztnév: <i>Cikk cím.</i> Folyóirat címe, évfolyam év/szám, oldalszám– oldalszám. URL vagy DOI (Letöltés időpontja)	Gál Csaba: <i>Milyen biztonsági problémák várhatók 2022-ben?</i> Honvédségi Szemle, 150. évf. 2022/3., 140–149. kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/708/698 (Letöltés időpontja: 2023. 01. 04.) Kundnani, Hans: <i>Germany as a Geo-economic Power.</i> The Washington Quarterly, XXXIV. évf. 2011/3., 40–42. researchgate.net/publication/233448698_Germany_as_a_Geo-economic_Power (Letöltés időpontja: 2018. 09. 04.)	Gál 2022., 142. Kundnani 2011., 40–42.
Disszertáció, szakdolgozat, kézirat stb.	Vezetéknév Keresztnév: <i>Cím.</i> Munka jellege. Intézmény, évszám.	Lehoczki Zóra Zsófia: <i>A köztulajdonban álló gazdasági társaságok szervezeti és vagyoni sajátosságai.</i> PhD-disszertáció. Nemzeti Közszelektrolati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, 2022.	Lehoczki 2022., 15.
Elektronikus könyv	Vezetéknév Keresztnév: <i>A könyv címe</i> [formátum]. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve, oldal, URL (ha van) (Letöltés időpontja)	Háda Béla: <i>Dél-Ázsia a poszthidegháborús korban</i> [PDF]. Ludovika, Budapest, 2022. ludovika.lnkty.in/Hada_2022 (Letöltés időpontja: 2023. 01. 03.) <i>Amennyiben az e-könyv nem érhető el ingyenesen vagy publikus címen, úgy lehetőség szerint kérjük a tágabb beszerzési forrást (pl. amazon.com) jelölni.</i>	Háda 2022., 44. <i>Ha a formátum miatt az anyag nem tartalmaz oldalszámot, a fejezet és a közcímzés, illetve a bekezdés alapján azonosítsuk a helyet, pl. 1. fejezet, 3. bekezdés. Ezt a kiadási év után tüntessük fel, ugyanott, ahol az oldal-tartományt szoktuk.</i> <i>Ha az anyag nem tartalmaz fejezeteket, közcímeket vagy a hely azonosítására alkalmas jelöléseket, akkor a kérdéses rész első pár szavát idézzük idézőjelben, pl. „The question of profitability...”</i>
Elektronikus cikk, tartalom, blogbejegyzés (nével vagy anélkül)	Vezetéknév Keresztnév (ha van): <i>Cím.</i> Weboldal címe/neve, publikálási dátum (ha van). URL (Letöltés időpontja)	Kovács Péter Géza: <i>Bolgár javítóközpont a Stryker számára.</i> vedelmiiparblog.hu, 2023. 10. 05. vedelmiiparblog.hu/blog/bolgar-javitokozpont-a-stryker-szamara (Letöltés időpontja: 2023. 10. 09.) <i>First German IRIS-T air defence system in Ukraine, three more to come.</i> Reuters, 2022. 10. 12. https://www.reuters.com/world/europe/first-german-iris-t-air-defence-system-ukraine-three-more-come-minister-2022-10-12/ (Letöltés időpontja: 2023. 01. 22.)	Kovács 2023. First German IRIS-T... 2022.

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

Leírás		Példa	
Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás	Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás
Egy szerző több művel, különböző évekből, egy lábjegyzeten belül	Rövid hivatkozásoknál a vezetéknev nem ismétlődik, csak a kiadások évszámai kerülnek egymás mellé, pontos vesszővel elválasztva.	Csonka Tihamér: <i>Katonasors</i> . Magánkiadás, Budapest, 1983. Csonka Tihamér: <i>Amikor visszajöttök...</i> Magánkiadás, Budapest, 1988.	Csonka 1983, 19; 1988, 76.
Egy szerző több művel, azonos évből	Vezetéknev Keresztnev: <i>A könyv címe</i> . Kiadó, kiadás helye, kiadás éve[a, b, c...].	Csonka Tihamér: <i>Katonasors</i> . Magánkiadás, Budapest, 1983a. Csonka Tihamér: <i>Diadalban, vereségen</i> . Magánkiadás, Budapest, 1983b.	Csonka 1983a, 15. Csonka 1983b, 23.
Azonos vezetéknevű szerzők, azonos kiadási év	Rövid hivatkozások esetén a keresztnev rövidítésének, ennek további azonosága esetén a teljes keresztnevnek a kiírásával.	Szabó Endre Győző: <i>A védelmi lépés elmélete</i> . Ludovika, Budapest, 2022. Szabó Márton: <i>Társadalmopoétika</i> . Ludovika, Budapest, 2022.	Szabó E. Gy. 2022, 15. Szabó M. 2022, 15.
Azonos vezetéknevű szerzők, különböző kiadási év	Rövid hivatkozásoknál az évszám önmagában megkülönbözteti a szerzőket, a keresztnevet nem szükséges rövidíteni.	Molnár Attila Károly: <i>A protestáns etika Magyarországon</i> . Ludovika, Budapest, 2021. Molnár Tamás: <i>Az értelmiség bukása</i> . Ludovika, Budapest, 2021.	Molnár 2021, 15. Molnár 2022, 20.
Eredeti megjelenés jelölése (fakszimile v. reprint kiadásnál)	Vezetéknev Keresztnev: <i>Cím</i> . Kiadó, kiadás helye, kiadás éve [eredeti megjelenés éve].	Tarczali Dell'adami Géza – Saáry Jenő: <i>Megváltás Szibériából</i> . Zrínyi, Budapest, 2022 [1925].	Tarczali – Saáry 2022 [1925], 65.
Magyar szerző, külföldi kiadási mű	A magyar vezetéknev után vesszőt teszünk az irodalomjegyzékben.	Somlyai, Gábor et al.: <i>Deuterium Content of the Organic Compounds in Food Has an Impact on Tumor Growth in Mice</i> . <i>Molecular Biology</i> , 45. évf. 2023/1., 66–77. DOI: 10.3390/cimb45010005	Somlyai 2023.
Külföldi, nem latin betűs nyelven íródott mű	Ha egy hivatkozott forrás nem latin betűs nyelven (pl. orosz) jelent meg, a szerzőnek a hivatkozásban minden könyvészeti adatot át kell írnia latin betűsre.	Евгений Федоров: <i>Когда «Кричаське орлы» замолчат: перспективы вторжения США на Украину</i> . 01. 11. 2022. Военное обозрение: https://topwar.ru/204177-kogda-kritchaskie-orly-zamolchat-perspektivy-vtorzhenija-ssha-na-ukrainu.html (Letöltés időpontja: 2022. 11. 05.) Fjodorov, Jevgenyij: <i>Kogda „Kricsasije orli” zamolchat: perspektivi vtorzsenyija SzSA na Ukrainu</i> . 2022. 11. 01. Vojennoje obozrenyje. https://topwar.ru/204177-kogda-kritchaskie-orly-zamolchat-perspektivy-vtorzhenija-ssha-na-ukrainu.html (Letöltés időpontja: 2022. 11. 05.)	Fjodorov 2022.
Nem azonosítható szerzőjú mű/ismeretlen	<i>Cím</i> . Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	<i>Haza, hűség, becsület – Az MH 2. vitéz Bertalan Árpád Különleges Rendel-tetésű Dandár</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.	Haza, hűség, becsület... 2017. <i>A hosszú címeteket rövidítjük.</i>

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

Leírás		Példa
Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás
Kiadás/Kiadás helye/Kiadás éve nélkül megjelent mű	Használjuk az alábbi rövidítéseket, szögletes zárójellel jelezve a hiányzó adatot: Év nélkül: [é. n.] Hely nélkül: [h. n.] Kiadó nélkül: [k. n.]	Mangold Lajos – Horváth Cyril (szerk.): <i>Tolnai világtörténelme</i> . Tolnai, Budapest [é. n.]. <i>Staats-Lexikon oder Enzyklopädie der Staatswissenschaften (1834–1848)</i> . Hammerich [h. n.]. Teleki Pál: <i>Magyar politikai gondolatok</i> . [k. n.] Budapest, 1941.
Ismétlődő forrás	A felhasznált irodalom ismétlődése esetén az i. m. (idézett munkák) jelölést használjuk, szükség szerint oldalszám-jelzéssel; közvetlen ismétlődés esetén az Uo. (ugyanott) jelölésre van szükség.	Ryan, Cornelius: <i>A leghosszabb nap</i> . Európa, Budapest, 1985.
Rádióműsor/Podcast	Házigazda/Előadó: <i>Műsorcím</i> . Rádió/Webooldal, publikálási dátum. URL (Letöltés időpontja)	Jamriskó Tamás: <i>Újra jó reggelt Vietnám! 1. epizód – Apokalipszis újrátöltve</i> . EPER Rádió, 2020. 05. 11. eperelte.hu/index.php/2020/05/19/ujra-jo-reggelt-vietnam-1-epizod-apokalipszis-ujratoltove (Letöltés időpontja: 2021. 07. 01.)
Televízióműsor	<i>Műsor</i> : <i>Cím</i> . Csatorna Neve, publikálási dátum URL (Letöltés időpontja)	<i>Egyetemes Tudomány. A háború hatása a közösségi médiára</i> . Ludovika TV, 2022. 09. 29. ludovika.hu/ludovika-tv/egyetemes-tudomany/2022/09/19/a-haboru-hatasa-a-kozosségi-médiára-2 (Letöltés időpontja: 2022. 12. 03.)
YouTube	Felhasználó [@nickname] (évszám): <i>A videó címe</i> . YouTube, publikálási dátum. URL (Letöltés időpontja)	NKE [@NkeUni] (2022): <i>Vallás és politika az Egyesült Államokban</i> . YouTube, 2022. 11. 21. y2u.be/2FZA5aV0Cf8 (Letöltés időpontja: 2022. 12. 18.)
Twitter	Felhasználó [@nickname]: <i>Cím</i> . Twitter, publikálási dátum. URL (Letöltés időpontja)	EUstrat [@EUStrat_uni_nke]: <i>November 1-jén hatályba lépett a digitális piacokról szóló uniós szabályozás</i> . Twitter, 2022. 11. 24. twitter.com/EUSTRAT_uni_nke/status/159568062370931205?ext=HHwWisC4rdbE_6QsAAA (Letöltés időpontja: 2022. 12. 08.)
Facebook/Instagram	Felhasználó [@nickname]: <i>A poszt rövid címként</i> . Forrás neve, Dátum. URL (Letöltés időpontja)	NKE [@uni.nke]: <i>NKE Gólyabál</i> . Facebook, 2022. 11. 24. fb.com/uni.nke/posts/pfbid05aTQStpHgEUWLAoAnMeYd85U7YXTbbpjzV5HPqcXhPXQTA5y8B711v13hqCX8B41 (Letöltés időpontja: 2022. 12. 18.)
Film	<i>Filmcím</i> . (Műfaj) Rend. Rendező Neve, Gyártó, Megjelenés éve.	<i>Szabadság, szerelem</i> . (Játékfilm) Rend. Goda Krisztina. Cinergi, 2006. <i>A békét őrizték – Az MN 1480 5. Óndíló Rakétaezred története</i> . (Dokumentumfilm) Rend. Tanka Balázs. Katonai Filmstúdió, 2016.
Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás		Mangold–Horváth [é. n.], 15. Staats-Lexikon 1834–1848, 15. Teleki 1941, 15. Ryan 1985: i. m. 45. Uo. 47. Jamriskó: Újra jó reggelt... 2022. <i>A hosszú címeket rövidítsük</i> . Egyetemes Tudomány: A háború hatása... 2022. <i>A hosszú címeket rövidítsük</i> . NKE: Vallás és politika... 2022. <i>A hosszú címeket rövidítsük</i> . EUstrat: November 1-jén... 2022. <i>A hosszú címeket rövidítsük</i> . NKE: NKE Gólyabál 2022.

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

Leírás

Példa

Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás	Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás
Törvény	A kihirdetés éve, „évi” a törvény sorszáma római számmal, „törvény” a törvény címe Rövidítés: a jogszabályban meghatározott rövidítés vagy a gyakorlatban elterjedt rövidítés	2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről	Ptk. 183. § Ptk. 183. § (1) bekezdés Ptk. 183. § (1)–(3) bekezdés Ptk. 183. § (1), (4) bekezdés Ptk. 183. § (1) bekezdés c) pont
Törvénycikk	A kihirdetés éve, „évi” törvénycikk sorszáma római számmal, „törvénycikk” a törvénycikk címe	1921. évi LIV. törvénycikk a szerzői jogról	1921. évi LIV. tc.
Törvényerejű rendelet	A kihirdetés éve, „évi” a törvényerejű rendelet sorszáma arab számmal, „törvényerejű rendelet” a törv. erejű rendelet címe	1975. évi 19. törvényerejű rendelet a hangfelvételek előállítóinak védelméről	1975. évi 19. tvr.
Rendelet	A jogszabály sorszáma/a kihirdetés éve. (a kihirdetés dátuma) a jogszabály megalkotója megjelölésének rövidítése, „rendelet” a rendelet címe	100/2009. (V. 8.) Korm. rendelet az árva mű egyes felhasználásainak engedélyezésére vonatkozó részletes szabályokról	100/2009. (V. 8.) Korm. rendelet
Kormányhatározat	A jogszabály sorszáma/a kihirdetés éve. (a kihirdetés dátuma) a jogszabály megalkotója megjelölésének rövidítése, „határozat” a határozat címe	1100/1997. (IX. 30.) Korm. határozat szerzői jogi jogszabályaink felülvizsgálatáról	1100/1997. (IX. 30.) Korm. határozat
EU-s rendelet	A jogszabály kibocsátója, a jogszabály megalkotásának napja, a jogszabály kibocsátásának sorszáma/éve/rövidítés, a jogszabály típusa és elnevezése (Rövidítés: EG, EKG, EU)	A Tanács 2000. május 29-i 1346/2000/EK rendelete a fizetésektelenségi eljárásról	1346/2000/EK tanácsi rendelet
Egyéb EU-s (pl. irányelv)	A jogszabály kibocsátója, a jogszabály megalkotásának napja, a jogszabály kibocsátásának éve/sorszáma/ rövidítés, a jogszabály típusa és elnevezése (Rövidítés: EG, EKG, EU)	Az Európai Parlament és a Tanács 2006. december 12-i 2006/116/EK irányelve a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejéről (kódifikált változat)	2006/116/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv

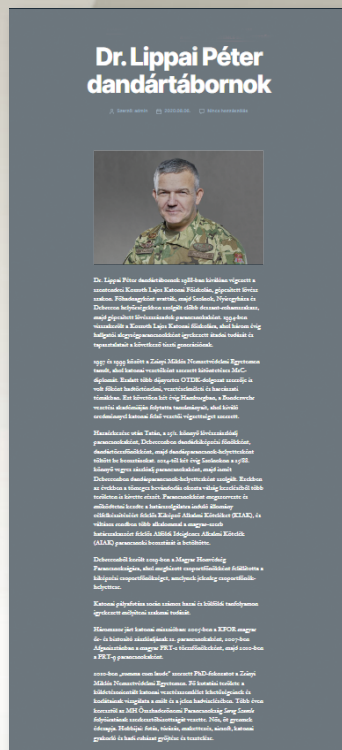
Cikkeink elérhetőek honlapunkon is!

kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/

A Honvédségi Szemle és a Hungarian Defence Review legfrissebb számai honlapunkon is olvashatók: kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/

Csak kattintson a linkre, és máris elolvashatja legújabb számaink írásait, sőt akár aktuális számunk teljes tartalmát is. Az egyes tanulmányokra kattintva bővebb információkat szerezhet szerzőinkről, és megtudhatja, hogy melyek folyóiratunk legnépszerűbb írásai. Ha érdeklí, a Hírek menüpont alatt ízelítőket olvashat az aktuális számunkban megjelenő hadihíreinkből is.

A honlapon ezenfelül megismerheti szerkesztőbizottságunk és szerkesztőségünk tagjait, szerzői útmutatónkat, bírálati folyamatunkat, etikai és adatvédelmi nyilatkozatunkat, valamint archiválási politikánkat – egyszerűen mindazt, ami lapunkat mértékadó folyóirattá tette.

Kellemes olvasást kívánunk!
A szerkesztőség

ZRÍNYI KIADÓ